ІВАН ФРАНКО

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

ЗБІРНИК ДЛЯ ШКОЛЯРІВ

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
1963

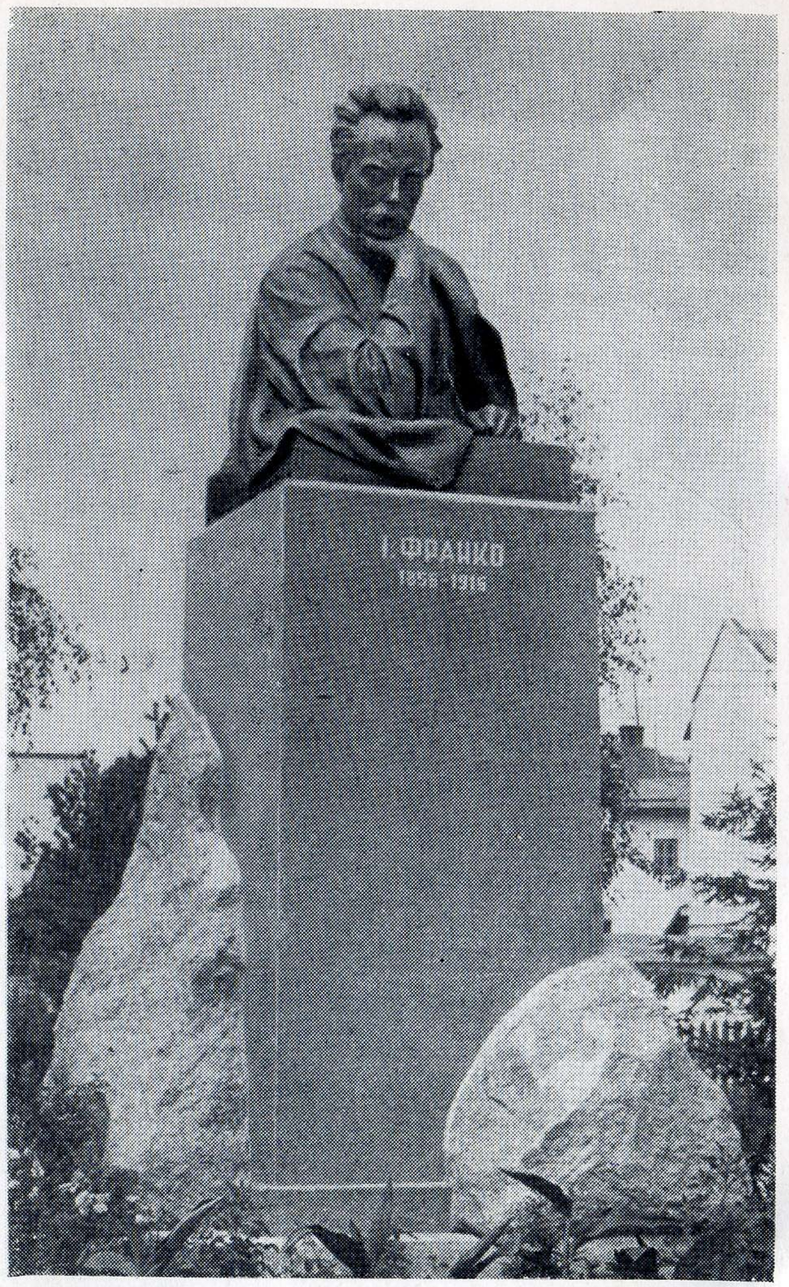

80
Ф-83

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ
І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ЛЬВІВСЬКИЙ ОРДЕНА ЛЕНІНА
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. Ів. ФРАНКА

ІВАН ФРАНКО

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

ЗБІРНИК ДЕСЯТИЙ

Присвячується
V Міжнародному
з'їзду славістів

Міністерство вищої і середньої спеціальної
освіти УРСР
Львівський університет
ім. І. ФРАНКА
БІБЛІОТЕКА

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
1963

Н03987

841
Ф83

У першому розділі збірника вміщено статті, в яких досліджуються окремі моменти біографії, світогляду Івана Франка, його погляди на важливі питання теорії літератури і літературної мови, аналізуються художні твори, висвітлюються зв'язки Каменяра з передовими економістами того часу та українськими і деякими західноєвропейськими письменниками.

У другому розділі публікується маловідомий лист І. Франка, в якому він дає оцінку творчості О. Кобилянської.

Третій розділ присвячений бібліографії франкознавчих статей за 1960 рік.

Збірник розрахований на викладачів вузів, студентів, учителів середніх шкіл, літературознавців і всіх, хто цікавиться творчістю Івана Франка і українською літературою взагалі.

Редакційна колегія:

професор А. С. Брагінець, доцент В. В. Лесик, доцент О. Н. Мороз (відповідальний редактор), професор М. І. Рудницький, доцент А. М. Халімончук, професор С. М. Шаховський, доцент І. О. Денисюк (відповідальний секретар)

Друкується за рішенням
Редакційно-видавничої ради
Львівського ордена Леніна
державного університету ім. Ів. Франка

СТАТТІ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

С. М. ВОЗНЯК

ПРО ДЖЕРЕЛА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ І. ФРАНКА

В часи громадсько-політичної діяльності Ів. Франка Галичина в складі Австро-Угорщини була на становищі колонії. Українці, поляки, євреї і інші національності, що її населяли, зазнавали жорстокого національного гніту. Австрійський уряд проводив політику розпалювання національної ворожнечі, душив одні народи за допомогою інших. «Щоб існувати, — писав Ф. Енгельс, — австрійська монархія повинна по черзі нацьковувати одну проти іншої різні підвладні їй національності»[1].

Однак трудящі різних національностей, яких історична доля звела на одній землі, ніколи не ворогували між собою, а жили, як зазначав Франко, «сумирно і згідливо»[2]. Їх однаково експлуатували як «свої», так і чужі пани. Спільна доля вимагала від них і спільних зусиль у боротьбі з експлуататорами. Франко бачив, як українські і польські селяни брали спільну участь у вічах, на яких обговорювали пекучі соціальні проблеми. У статті «Що буде далі?» письменник згадував, що на вічах українських селян йому доводилось багато разів чути «вислови гарячого співчуття до польських братів-мужиків... Виявлень нанависті до польського народу ми не зустрічали ніде між русинами»[3]. Міцна дружба єднала українських, польських і єврейських робітників, які разом належали до робітничих гуртків, спільно виступали під час страйків, видавали у Львові свою газету «Praca». Франко також бачив, що українське населення з симпатією ставилось до польської культури, рівно ж як і польські трудящі до культури українського народу. Він писав у 1885 р. в статті «Адам Міцкевич в українській літературі», що в приватних бібліотеках української інтелігенції можна було зустріти твори Міцкевича так само часто, як і поезії Шевченка[4].

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 15, стор. 244.
[2] І. Франко, Твори, т. 17, стор. 118.
[3] «Kurjer Lwowski», 1893, № 12.
[4] І. Франко, Твори, т. 18, стор. 118.

Ці вияви дружби і солідарності між трудящими Галичини мали, безумовно, значний вплив на світогляд письменника, зокрема на погляди в національному питанні. До 1875 року, часу вступу у Львівський університет, Франко не стикався з фактами національної ворожнечі. Як він сам пізніше писав у листі-автобіографії до М. Драгоманова, національні суперечки були для нього в цей час зовсім чужі і незрозумілі[5].

Навчаючись у Дрогобицькій гімназії, Франко мав змогу спостерігати тяжке життя робітників різних національностей, що однаково терпіли від експлуататорів. Велике враження справило на нього злиденне життя єврейської бідноти. У Дрогобичі він жив у своєї тітки Кошицької, що мала столярну майстерню. Там працювали українці і поляки, з якими Франко товаришував. Пізніше він з симпатією згадував поляка Яська Романського, що вчив його польських пісень[6].

Позитивно позначилась на поглядах Франка також атмосфера дружби, яка панувала між учнями різних національностей у гімназії. Тут було кілька учнівських самоосвітніх гуртків, на засіданнях яких учні обговорювали прочитані книжки, а також читали і обговорювали власні твори. Про один із цих гуртків Франко писав у 1912 р. в передмові до збірки оповідань «Рутенці»: «До кружка належали поляки й русини. Спорів між обома народностями ані в гімназії за моїх часів, ані в тім кружку не було. Так само рівними між нами були й товариші жиди...»[7]

В гімназії Франко читає багато творів української літератури. Зокрема він вивчив напам'ять майже всю збірку поетичних творів Шевченка, видану у Львові в 1867 р. Серед інших поезій в збірці був уривок з поеми «Єретик» і вірш «Ще як були ми козаками», в яких геніальний поет закликав слов'янські народи, зокрема український і польський, до солідарності.

Уже в гімназії Франко виявляє великий інтерес до світової літератури, читання якої дозволяло йому пізнавати життя різних народів, їх звичаї, традиції. Особливо його цікавить культура слов'янських народів. У листі до В. Давидяка від 27 травня 1874 р. він просить дістати йому збірник «Сербські народні пісні» Караджича, підкреслюючи, що слов'янська народна поезія його «найбільше занимає»[8]. Франко з захопленням читає чеський «Краледворський рукопис», збірники пісень польських фольклористів Паулі і Залеського.

[5] І. Франко, Твори, т. 1, стор. 14.
[6] Львівська бібліотека АН УРСР, архів М. Возняка, 23, п. 9.
[7] І. Франко, Твори, т. 1, стор. 407.
[8] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 8.

Тут же, в Дрогобичі, Франко починає перекладати кращі твори світової літератури: дві трагедії Софокла, «Краледворський рукопис», уривки з «Одіссеї» Гомера, індійської «Махабхарати», старогерманської «Пісні про Нібелунгів», дещо з староєврейської біблійної поезії тощо.

Відображення поглядів письменника на національне питання знаходимо вже у його ранніх творах. Так, у драмі «Три князі на один престол» (1874) він осуджує безглузду боротьбу князів за престол, яка завдавала великої шкоди Київській Русі, вносила розбрат і незгоду у народ. У драмі «Славой і Хрудош» (1875) Франко показує, що між своїми і чужими панами немає різниці, що вони однаково гноблять народ[9].

Більш конкретно ідеї дружби народів виступають в його вірші «Задунайська пісня», опублікованому в журналі «Друг» в лютому 1876 року. Вірш був відгуком на повстання в 1875—1876 рр. в Боснії і Герцоговині проти турецьких поневолювачів. В ньому письменник звертається до всіх слов'янських народів із закликом допомогти герцоговинцям у їх священній боротьбі з гнобителями[10].

Таким чином, у ранній період, ще до знайомства з марксизмом і російською революційно-демократичною думкою, вирішальний вплив на формування світогляду Франка мала оточуюча його дійсність, а також творчість Шевченка. Суспільно-політичні умови, в яких Франко робив свої перші кроки в літературі, твори Шевченка заклали основи для його поглядів на відносини між народами, на необхідність солідарності трудящих. Завдяки благотворному впливу ідей марксизму і російської революційно-демократичної літератури ці погляди пізніше сформувались остаточно і визначили діяльність Франка як інтернаціоналіста, борця за дружбу народів.

Восени 1875 року Франко приїхав до Львова і вступив до університету. Тут він уперше відчутно зіткнувся з національним питанням. Разом з великим бажанням працювати для народу він привіз з Дрогобича наївну віру в те, що тільки просвітительська робота інтелігенції може вивести народ з темноти і недолі. Але молодий Франко побачив, що галицька інтелігенція зовсім не турбувалася за долю трудящих, що «москвофіли» і «народовці» «однаково далекі від народу, від понімання його потреб»[11].

[9] Див. «Літературна спадщина», т. 1, К., 1956, стор. 118.
[10] Див. І. Франко, Твори, т. 11, стор. 459.
[11] І. Франко, Твори, т. 19, стор. 41.

Гострі національні суперечки велись і в стінах Львівського університету, зокрема між студентськими товариствами — москвофільським «Академическим кружком» і народовським «Дружнім лихварем». Франку не відразу вдалося зорієнтуватися в цих суперечках. «Прийшовши до Львова, до «Акад. кружка», — писав він згодом, — я опинився раптом серед спорів язикових і національних, котрі для мене були досі майже зовсім чужі і незрозумілі, то й, очевидно, не міг у них найти ладу і хитався довго то на цей, то на той бік»[12].

Франко віддається літературній праці, активно включається в роботу редакції журналу «Друг». Тут знайомиться з Михайлом Павликом, дружба з яким позитивно позначилась на його ідейному розвиткові. Певний вплив на Франка мав Михайло Драгоманов.

Одним з вирішальних факторів у становленні революційно-демократичного світогляду Франка була прогресивна російська література.

У Дрогобичі Франкові вдалося прочитати з російської літератури лише томик поезій Хом'якова. У перші ж роки перебування у Львові він познайомився з «коштовними зернами» передової російської літератури, зокрема творами Герцена, Бєлінського, Чернишевського, Добролюбова. «Твори росіян — писав Франко, — мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених»[13].

Засвоєння ідей російських революційних демократів допомогло Франкові зорієнтуватися в суті національних відносин у Галичині. Особливо велике значення в цьому мала стаття М. Чернишевського «Національна безтактність», яка була опублікована в 1861 р. в журналі «Современник». У цьому ж році її вміщено в журналі «Przegląd społeczny», що виходив у Львові в перекладі польською мовою. Франко ознайомився з цією статтею, очевидно, не пізніше 1878 р., хоч згадки самого письменника про неї відносяться до значно пізнішого періоду[14]. Саме в цей час Франко виявляє глибоке розуміння суті національних відносин у Галичині, включається в активну діяльність по зміцненню дружби українського і польського народів.

На період 1876—1877 рр. припадає початок знайомства Франка з ідеями соціалізму. Його зацікавили брошури революційного народника С. Подолинського «Парова машина», «Про бідність» і «Правда», які він не тільки читав, а й поширював серед молоді, праця Ф. Лассаля «Труд і капітал», а також окремі праці німецьких буржуазних економістів Ф. Ланге і Г. Шеля, польського дрібнобуржуазного соціаліста Б. Лімановського. Ці праці дали Франку деякий погляд на становище робітничого класу в країнах Заходу, на питання класової боротьби і робітничого руху.

[12] І. Франко, Твори, т. 1, стор. 14.
[13] І. Франко, Твори, т. 16, стор. 139.
[14] Див. «Kurjer Lwowski», № 299, 1889 р., № 285, 1891 р.

Ідеї соціалізму привертають усе більшу увагу Франка. Бажаючи ознайомитися з ними глибше, він звертає свої погляди до марксизму. Вже у 1877 р., ще до першого арешту, письменник читає «Капітал» К. Маркса. Дещо пізніше він вивчає працю Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг», «Маніфест Комуністичної партії» і ін.

Праці Маркса і Енгельса дали можливість Франкові сприйняти окремі положення наукового соціалізму, остаточно закріпили його революційно-демократичний світогляд. Ідеї марксизму мали особливо великий вплив на його погляди в національному питанні. На це письменник сам вказував у своїй промові на зборах радикального товариства «Народна воля» у 1893 р. в м. Коломиї: «Соціалізм перший дав нам (має на увазі себе і М. Павлика — *С. В.*) міцні основи для нашого народолюбства»[15]. Завдяки благотворному впливові марксизму Франко став палким пропагандистом інтернаціоналізму, поборником єднання трудящих різних націй. У багатьох відношеннях його інтернаціоналізм дуже близько примикає до пролетарського інтернаціоналізму Маркса і Енгельса. Це можна простежити на всій діяльності письменника.

Франко вважав, що національне питання обумовлюється соціально-економічним розвитком суспільства і виникає лише на певному ступені людської історії. Зокрема в Австро-Угорщині воно є результатом економічного і культурного розвитку народів, що входили до її складу. Так, у статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878) письменник зазначав, що національне питання разом з економічним «викинув наверх» 1848 рік, тобто буржуазно-демократична революція в Австрії, яка потрясла «штучний будинок» австрійської багатонаціональної держави, висунувши, як одне із злободенних, національне питання[16].

Подібні думки про залежність національного питання від соціальних відносин зустрічаємо у Франка і пізніше у статті «Формальний і реальний націоналізм» (1889).

Національний гніт, ворожнечу між народами Франко розглядав як результат соціальної нерівності, поділу суспіль-

[15] М. Возняк, З життя і творчості Івана Франка, К., 1955, стор. 21.
[16] І. Франко, Твори, т. 16, стор. 33.

ства на протилежні класи. Ця нерівність дає змогу експлуататорам гнобити трудящих не тільки «своєї», але й чужої нації. Вона «вироджує стремління одних народів (а радше у багатих верств одних народів) панувати над другими народами, відбирати їм їх мову, звичаї, їх народність»[17]. Тому для ліквідації національного поневолення необхідно ліквідувати експлуататорський лад, здійснити корінні соціальні перетворення. В статті «Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка» (1881) Франко писав, що національне визволення без ліквідації соціального гніту буде для народу «зміною тільки формальною», бо «замість чужих панів прийдуть свої»[18].

Аналогічні твердження є і в статті «Чого хоче «Галицька робітницька громада»?» (1881): «Коли скасована буде основна господарська нерівність, коли не стане бідних і багатих, то й тоді громадські, державні та межинародні кривди й неправди минуться і пропадуть зовсім»[19].

Під впливом марксизму Франко вважав, що дійсне розв'язання національного питання можливе лише в соціалістичному суспільстві. У листі до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 р. він писав: «Я переконаний, що при такім (соціалістичному — *С. В.*) ладі зможуть далеко скорше і свобідніше розвиватися поєдинчі народності і що, значить, соціалістичний лад зовсім не противний національному розвиткові»[20].

Із соціалізмом Франко пов'язував розквіт дружби народів, усунення елементів національного недовір'я. Вже сама «ідея соціалізму, — вказував він, — простує... до найщільнішого збратання (федерації) людей із людьми й народів із народами, як вільних із вільними й рівних із рівними...»[21] При соціалізмі народи вступлять, на його думку, у «вічну федерацію»[22].

Під федерацією Франко розумів добровільне об'єднання, «вільну умову» народів після перемоги соціалізму в усіх країнах. Таке об'єднання зберігає за кожним народом право самостійно вирішувати всі питання свого внутрішнього життя, виключає панування одного народу над іншим. «Розуміється само собою, — писав Каменяр, — що коли такі (федеративні — *С. В.*) зв'язки потворяться поперед усього з відрубних народностей, то й їм оставлене буде повне право самостійно управлятись, розвиватись і жити, без ніякого вер-

[17] І. Франко, Твори, т. 19, стор. 59.
[18] «Світ», 1881, № 8—9, стор. 160.
[19] І. Франко, Твори, т. 19, стор. 59.
[20] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 43.
[21] І. Франко, Твори, т. 19, стор. 12.
[22] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 43.

ховодства одної народності над другою, більшої над меншою»[23]. Непорозуміння, які можуть виникати між народами, буде залагоджувати міжнародний виборний суд[24]. Необхідно відзначити, що ці думки Франка в умовах національної ворожнечі, яку розпалювали панівні класи Австро-Угорщини, мали безперечно позитивне значення. Вони завдавали сильного удару по ідеології українського буржуазного націоналізму. Однак погляди Франка на федерацію були утопічними.

Ідеї марксизму також визначили діяльність Франка як палкого пропагандиста інтернаціоналізму, борця за зміцнення солідарності й єднання трудящих Галичини.

Будучи переконаним, що роз'єднаними силами трудящі не зможуть визволитись з-під гніту капіталістів і поміщиків, Франко повів широку боротьбу за об'єднання революційних сил Галичини в один загін. Цьому об'єднанню на перешкоді стояла зрадницька діяльність польських і українських буржуазних націоналістів. Тому Франку довелось докласти багато зусиль, щоб показати необхідність класового союзу трудящих різних націй у визвольній боротьбі, викривати шкідливість націоналістичної ідеології.

Трибуною, з якої Франко у 1878—1881 роках вів широку пропаганду міжнародної солідарності трудящих, була робітнича газета «Рraca».

Франку належить ряд статей, опублікованих в цій газеті. В них він пропагував соціалістичні ідеї, підкреслював, що робітники різних націй і різних країн терплять однаковий гніт, мають, отже, однакову долю, тому інтереси їх спільні. Письменник роз'яснював робітникам, що прагнення одержати якнайбільші прибутки об'єднує капіталістів усіх країн у єдиний союз. Тому проти капіталістичної експлуатації робітникам треба боротися спільними зусиллями, «таємному союзові всіх капіталістів протиставити відкритий союз робітників»[25].

Франко розумів, що для об'єднання трудящих у боротьбі проти капіталізму потрібно виховувати і зміцнювати у них почуття солідарності, розуміння своєї спільної мети і завдань. «Солідарність трудящих класів, — писав він, — є першим щаблем до поліпшення їх долі, а якщо хоч на крок наближує до неї, — наближує тим самим і великий день їх визволення від визиску і темноти»[26]. А таке почуття, на думку письменника, виховується через взаємопізнання умов життя

[23] І. Франко, Твори, т. 19, стор. 112.
[24] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 43.
[25] «Рraca», 1879, № 10.
[26] «Рraca», 1879, № 1.

і боротьби, пізнання взаємних потреб і прагнень. Це дасть змогу трудящим краще порозумітися між собою, дійти до спільної думки.

На сторінках газети «Praca» Франко розгорнув широку пропаганду необхідності єднання західноукраїнських робітників з робітниками всіх країн. Зокрема він закликав робітників Галичини знайомитись з досягненнями революційних рухів у Західній Європі, бо ці рухи «в головних рисах покажуть товаришам боротьбу за краще існування, яку здавна ведуть наші брати — робітники на Заході»[27]. «Praca» систематично друкувала матеріали про становище робітничого класу, страйки в Росії, Франції, Німеччині, США, Англії та інших країнах. Ці матеріали, ряд яких належить перу Франка, сприяли активізації робітничого руху в Галичині, виховували трудящих у дусі інтернаціоналізму.

Значним кроком на шляху до єднання трудящих Галичини була «Програма галицьких соціалістів», складена Франком, Б. Червенським і Л. Інлендером у 1880 р. і прийнята редакційним комітетом «Praca-у». У програмі були викладені загальні принципи соціалізму і найважливіші завдання соціалістичного руху в Галичині. Програма складена під впливом марксизму, зокрема «Маніфесту Комуністичної партії», хоч у ній мали місце і помилкові твердження.

«Програма галицьких соціалістів» значну увагу приділила національному питанню. Передусім вона засудила національний гніт: «Прагнучи до волі і ліквідації всякого гніту, соціалісти не можуть бути байдужими до національного гніту»[28]. Програма відкинула лозунг відновлення кордонів Польщі 1772 р., коли вона об'єднувала значну частину споконвічних українських і білоруських земель. На заклики польської шовіністичної буржуазії розширити Польщу за рахунок поневолення чужих народів автори програми відповіли: «Ми не хочемо панування одної нації над іншою»[29]. Програма засудила також реакційне москвофільство, яке не визнавало за українським народом права на вільний національний розвиток. Політиці національної ворожнечі програма протиставила принцип інтернаціоналізму, дружби трудящих усіх націй.

Франко глибоко розумів, що для об'єднання трудящих Галичини в єдиний фронт необхідно організувати інтернаціональну робітничу партію. Думка про створення такої партії була висловлена ще в «Програмі галицьких соціалістів».

[27] «Praca», 1879, № 2.
[28] «Program socjalistów galicyjskich», Женева, 1881, стор. 6.
[29] Там же, стор. 12.

У восьмому номері «Praca-у» за 1881 р. опубліковано лист за підписом NN, автором якого, можливо, був Франко. В листі пропонувалось створити робітничу партію і викладено її програму. 26 червня у Львові відбулись робітничі збори, які вирішили скликати в жовтні з'їзд робітників усієї Галичини з метою створення робітничої партії. Франко із захопленням вітав це рішення. З'їзд був скликаний аж у грудні 1881 р., але організувати робітничу партію не вдалося.

Хоч зусилля створити інтернаціональну робітничу партію у 1881 р. не увінчалися успіхом, Франко не втрачає надії на її організацію в майбутньому. Так, у статті «Чи ми хоч тепер прокинемось?» (1882) він підкреслював, що інтереси боротьби трудящих за своє визволення вимагають організації партії, «до котрої би із застереженням і забезпеченням всіх відрубних національних інтересів, а для спільної боротьби в ділах правно-політичних і суспільних мусіли б приступити всі робучі люди і з русинів, і з поляків, і з жидів, і з німців, замешкуючих Східну Галичину»[30]. У листі до М. Павлика від 12 листопада 1882 р. Франко знову вказує на необхідність «утворення обширної галицької організації робочого люду всіх народностей»[31]. Ці факти яскраво характеризують прагнення великого Каменяра втілити в життя ідеї інтернаціоналізму, вказати трудящим Галичини шлях боротьби за знищення соціального і національного гніту.

Відсталість економічного і політичного життя Галичини, слабкість робітничого руху не дозволили Франкові повністю стати на позиції марксизму. Письменник не дійшов до розуміння всесвітньо-історичної ролі робітничого класу. Це і було головною причиною того, що, починаючи з другої половини 80-х років, він усі свої зусилля спрямував на організацію селянського руху в Галичині, вважаючи селянство головною революційною силою.

Українські буржуазні націоналісти робили з цього факту висновок, що нібито Франко відійшов від інтернаціональних ідей, відмовився від боротьби за дружбу народів, став на позиції націоналізму. Проте ці твердження не мають нічого спільного з дійсністю. Франко крізь усе життя проніс прапор інтернаціоналізму, дружби народів, був непримиренним ворогом націоналізму і шовінізму.

У 1890 р. завдяки зусиллям Франка і Павлика була створена українська радикальна партія, яка відіграла велику роль у пробудженні і зростанні політичної свідомості селянства Галичини і організації його на революційну боротьбу.

[30] «Світ», 1882, № 18—19, стор. 331.
[31] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 167.

Що ж стосується ставлення партії до національного питання, то в її програмі висувалась вимога «уділення кожному народові можності якнайповнішого розвою культурного»[32]. З цього видно, що в національному питанні програма радикальної партії була обмеженою. Однак у своїй практичній діяльності Франко і Павлик спрямовували партію на шлях зміцнення солідарності українських селян з трудящими всіх національностей. Відразу ж після опублікування програми Павлик у статті «На дорогу» виклав ставлення радикалів до інших народів, підкреслюючи необхідність союзу з ними[33].

Радикальна партія підтримувала дружні зв'язки з прогресивними організаціями польського селянства, зокрема партією «Stronnictwo Ludowe». На селянських вічах, які радикали організовували в містах і селах, нерідко були присутні також польські селяни або ж надсилали вітальні листи, в яких висловлювали почуття солідарності з українським трудовим селянством.

Дуже часто на селянських вічах виступав Франко. В записній книжці письменника з 1897 р. зберігся план його виступу на одному із віч. Одним із пунктів своєї промови він записав: «Інтереси робучих людей ідентичні...»[34].

Інтернаціоналізм Франка найяскравіше проявився в його боротьбі за дружбу українського і російського народів. Письменник глибоко вірив, що тільки в цій дружбі — запорука соціального і національного визволення українського народу. Багато зусиль доклав Франко також до зміцнення дружби народів великої слов'янської сім'ї.

Франко популяризував серед трудящих Галичини інтернаціональні ідеї Маркса і Енгельса, відстоював їх. Про це свідчать його праці «Що таке поступ?» (1903) і «До історії соціалістичного руху» (1904).

Важливим засобом зміцнення дружби народів Франко вважав літературу. Він дотримувався тієї думки, що обмін досягненнями в галузі літератури сприяє ослабленню національного недовір'я, зміцнює зв'язки між народами, а тому служить справі інтернаціонального виховання трудящих. Ось чому він так багато уваги приділяв пропаганді серед трудящих Галичини кращих творів світової літератури.

Особливо велику роботу в справі зближення народів і їх культур Франко проводив в останній період своєї діяльності. Протягом 1912—1914 рр. він здійснив ряд перекладів творів

[32] «Народ», 1890, № 20, стор. 301.
[33] Див. «Народ», 1890, № 21, стор. 322.
[34] Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, ф. 3, № 201.

західноєвропейської народної поезії, підготувавши великий збірник під назвою «Балади». В 1914 р. письменник опублікував свої переклади творів А. Міцкевича на українську мову. В цьому ж році він написав велику розвідку «Придунайські слов'яни VI—VII вв.», переклав драматичні твори О. Пушкіна, а також видав перший том збірника «В наймах у сусідів», куди увійшли його статті, опубліковані у 80—90-х рр. у польській і німецькій пресі. Переклади цих статей українською мовою здійснив сам письменник. У передмові до збірника він відкинув твердження буржуазно-націоналістичної критики, що нібито його співробітництво в польських, німецьких та інших виданнях не принесло жодної користі українському народові: «Оглядаючись своїми спомінами в ті часи, проведені «в наймах у сусідів», я з чистою совістю можу сказати, що вони зовсім не були стрчені ані для мене особисто, ані навіть для інтересів нашого народу, для яких я власне в тім часі зробив, здається мені, далеко більше, ніж котрий-будь із наших найвидатніших діячів того часу»[35].

Всі ці факти переконливо показують, що видатний революціонер-демократ і в останній період своєї творчості залишився вірним принципам інтернаціоналізму, дружби народів.

* *
*

Таким чином, головними джерелами інтернаціоналізму Івана Франка були суспільно-політичні умови Галичини останньої чверті XIX століття, творчість Шевченка, російська революційно-демократична думка та ідеї марксизму, які допомогли йому правильно зрозуміти суть національного питання і шляхи його розв'язання, необхідність єднання трудящих різних націй у боротьбі проти капіталістичного ладу.

Патріотом-інтернаціоналістом Франко був усе життя. Хоч і були в нього окремі зриви, певна непослідовність у національному питанні, все ж він залишився вірним ідеям дружби народів, ніколи не зраджуючи їм.

[35] І. Франко. В наймах у сусідів, т. І, Львів, 1914, стор. VI.

турі висловлював і Бєлінський. Роман, на думку Бєлінського, «викриває перед нами внутрішню сторону, виворіт, так би мовити, історичних фактів, вводить нас в кабінет і в спальню історичної особи, робить нас свідками її домашнього побуту, її сімейних тайн, показує її не лише в парадному історичному мундирі, але й у халаті з ковпаком»[6].

Однак тут може виникнути заперечення, що така постановка питання веде до відриву психології від соціології, індивідуального від суспільного. Проте уважний розгляд ряду інших висловлювань Франка і Бєлінського показує, що вони аж ніяк не абсолютизували цього протиставлення і прекрасно розуміли взаємозв'язок «принципи і безпринципність». Франко говорить, що нова література дає психологічний аналіз соціальних явищ, показуючи, як факти громадського життя відбиваються в душі й свідомості одиниці і, навпаки, як в душі тої одиниці зароджуються і виростають нові події соціальної категорії»[7].

Письменник так само, як і історик, у процесі творчості має справу з історичними фактами, але його ці факти цікавлять насамперед з психологічного боку. У передмові до перекладу трагедії Пушкіна «Борис Годунов» Франко порівнює виклад історичних подій Карамзіна з драмою Пушкіна і відмічає, що останній «не силкувався невільнічо йти за оповіданням історика, пропускав багато важних та цікавих для історика подробиць, але зате докладніше та ширше розвивав сцени, цікаві з психологічного боку»[8].

У передмові до перекладу трагедії Шекспіра «Юлій Цезар» Франко вказує на основну тенденцію автора — «вилущувати в кожній події її психологічні мотиви, поглиблювати і освітлювати драматичними способами психологічні конфлікти в душі героїв»[9].

А з цієї основної тенденції автора — в кожній історичній події відшукувати психологічні мотиви — випливає досить вільне ставлення до історичної достовірності окремих подій, фактів, історичних деталей.

Шекспір брав сюжети для своїх історичних драм із старовинних хронік, з творів Плутарха та інших, але, користуючись історичними відомостями, «зовсім не дорожив ними, — каже Франко, — і відступав від своїх джерел, де йому хотілося»[10].

[6] В. Г. Белинский, Избр. соч., ОГИЗ, М., 1948, стр. 1807.
[7] І. Франко, Принципи і безпринципність, ЛНВ, т. XXV, 1903. стор. 117.
[8] І. Франко, Літературно-критичні статті. К., 1950, стор. 429.
[9] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 351.
[10] Там же, стор. 317.

Наприклад, у «Гамлеті» він переніс місце дії з Ютландії до Ельсінора, з IX чи X віку — у свій власний; в нього Гамлет вчиться у Віттенбурзькому університеті, данці стріляють з гармат, а данський король і придворні носять італійські імена (Клавдіо, Горацio, Бернардо), — «одним словом, — робить висновок Франко, — Гамлет є чим хочете, але не історичною трагедією з данської минувшини»[11].

З усього сказаного видно, що в центрі уваги історика стоїть фактичний бік дійсності, а увагу художника привертає в першу чергу людська особистість, її психологія. Але головна мета історика і письменника — не опис емпіричних явищ, а виявлення певних закономірностей. Хронологічна реєстрація подій — це ще не історія, це лише літопис.

«Під історією, — писав Франко, — розуміємо слідження внутрішнього зв'язку між фактами, т. є. таке угруповання поєдинчих важніших і дрібніших фактів, щоб з них виходив якийсь «сенс», т. є. щоб видно було певні основні закони природи, правлячі тими фактами і викликаючі їх»[12].

Письменник, ставлячи в центрі своєї уваги людину, теж не задовольняється констатацією емпіричних фактів її життєдіяльності. Він шукає закономірностей, узагальнень.

Художнє узагальнення виступає звичайно у формі художньої ідеї або психологічного узагальнення типових осіб.

Воно не тотожне історичному, але нерозривно з ним пов'язане. Психологічні закономірності включають у себе не лише природні дані особистості, її темперамент, характер у вужчому значенні слова, але і суспільні та моральні фактори, у формуванні яких найбільшу роль відіграє конкретно-історичне середовище в різних аспектах — економічному, політичному, культурному, обрядово-звичаєвому тощо.

Все це й обумовлює той факт, що людина з необхідністю робить так, а не інакше.

Виходячи із задуму твору, письменник може відступати лише від фактичної достовірності окремих подій, ситуацій, хронологічної послідовності фактів (анахронізм), але історичної правди як узагальнення, як закономірності він не може порушувати. Такий відхід від історичної правди веде до порушення правди художньої.

Особливо неприпустима, на думку Франка, модернізація історії, приписування персонажам давніх історичних епох думок і поглядів, які характерні лише для сучасності. Франко критикує К. Устияновича за те, що він з однієї своєї героїні робить «нинішню женщину-емансипантку», заставляє її го-

[11] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 317.
[12] І. Франко, Твори, т. XIX, стор. 64.

ворити слова, які «в устах женщини руської з дев'ятого століття зовсім неумісні»[13].

Художній твір, написаний на історичну тему, повинен звучати разом з тим завжди по-сучасному, викликати жвавий інтерес у сучасного читача.

«Праця історична, — відмічає Франко, — має вартість, коли факти в ній представлені докладно, і в причиновім зв'язку, повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе заняти сучасне живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна»[14].

Як же поєднати конкретно-історичну об'єктивність у зображенні історичного минулого і «сучасне звучання» ідеї й образів твору? Як оцінювати твори багатьох письменників, що писали на історичні теми, — як зображення давніх епох чи як картину їх сучасності?

Що таке, наприклад, драми Шекспіра «Король Лір» і «Юлій Цезар» — історія Стародавнього Риму, древньої Британії чи епохи драматурга? Що являє собою поема Франка «Мойсей» — художній відбиток староєврейського життя, чи зображення долі українського народу наприкінці XIX і початку XX століття? А сама постать Мойсея, яке її відношення до особи автора?

На ці й подібні питання літературознавчої науки не можна дати задовільної відповіді, не вияснивши співвідношення історичної й художньої правди в літературному творі.

Щоб справді бути актуальним для сучасного читача, історичний твір мусить мати в своїй основі такі психологічні факти, які дійсно є спільні для різних історичних епох, які зберігають свою активність на протязі широкого історичного періоду.

Тому вдалий вибір історичного героя і ситуації, в якій проявляються його психологічні риси, відіграє першорядну роль при створенні художнього твору на історичну тему.

І. Франко критикує Я. Врхліцького за те, що той в основу своєї поеми «Бар-Кохба» поклав історичні факти, бідні, «насправді трагічні загальнолюдські моменти». Герой поеми «Бар-Кохба», зазначає Франко, «нічим не інтересний і не симпатичний». Він має фізичну красу і силу, але позбавлений глибокого розуму і характеру.

«Найсумніше те, — пише Франко, — що сам автор не бачить порожнечі свого героя і до кінця трактує його серйозно, велить нам вірити, що в апостазії Бар-Кохби був якийсь трагізм, хоч сей трагізм абсолютно не може розігріти нашого серця, здобути нашого співчуття»[15].

Кожному історичному епосу властиві свої звичаї, пересуди, які не мають майбутнього. Сюди відносяться релігійні догми, різного роду забобони, ідеологічні «конструкції» панівних класів і т. п. Усе це могло колись бути основою для психологічних переживань, навіть трагічних конфліктів. Але для майбутніх поколінь такі конфлікти втрачають своє значення і класти їх в основу історичного твору не слід.

Франко відмічає, що ще в XVIII ст. Лессінг, критикуючи Корнелевого «Полієкта», вірно відмітив, що догматичні суперечки і конфлікти, муки і смерть за віру не можуть бути основою трагедії, бо не дають місця для справді трагічного конфлікту в душі героя і не в силі збудити в нас повного, щиро людського співчуття.

Наше співчуття можуть збудити лише ті психологічні переживання, які супроводять такі явища історичного минулого, як боротьба народу за своє національне визволення, за соціальну справедливість, тому що вони властиві всій досоціалістичній історії класового суспільства. Сюди, звичайно, відносяться і т. зв. вічні теми: любов, дружба, сімейні відносини. В художній тканині твору всі ці теми можуть тісно переплітатися.

І в тій ситуації, яка лежить в основі твору Я. Врхліцького, можна було найти психологічні моменти, прийняті для художнього відображення.

«А тимчасом, — пише Франко, — коли б Я. Врхліцький схотів чи зумів був держати своїх героїв на поземі дійсних живих людей, то тут було зерно глибокого трагізму, що могло б було збудити глибокі симпатії для героїв і порушити тисячі сердець. Учитель, що всі надії свого життя поклав на ученика і ошукався на нім, провідник народу, що всю працю свого життя поклав на одну ідею і в кінці бачить, що здійснення тої ідеї довело його народ до страшної катастрофи, — се тема справді трагічна і вічно жива, та Ярослав Врхліцький, на жаль, мабуть, навіть не підозрівав її існування[16].

Не важко помітити, що цими словами Франко ніби накреслив тему і основний конфлікт, який він пізніше розробив у поемі «Мойсей».

Різна мета, яку ставлять перед собою історик і художник, визначає і своєрідність їх відношення до першоджерел. Відомо, що найдавніші періоди людської історії найважче піддаються науковому вивченню. Тому поряд з археологічними

[13] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 164.
[14] І. Франко, Твори, т. VI, стор. 490.
[15] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 286.
[16] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 288.

даними документального характеру історики використовують стародавні міфи, легенди, народний епос. У цих джерелах учені часто знаходять цінні історичні дані, вказівки і натяки на реальні події політичної історії, економічного життя народу.

Так, для вивчення історії Стародавньої Греції багато матеріалу дає «Іліада» і «Одіссея», цінним джерелом з історії Палестини є біблія.

Використовуючи такі джерела, історик мусить проводити чітку межу між легендою, міфом, з одного боку, та історичними фактами, — з другого. Для письменника таке розмежування не обов'язкове. І в легенді і в достовірних історичних фактах художник шукає насамперед психологічні мотиви. Були чи не були в дійсності події, описані у міфі або легенді, для нього немає значення.

«Історичні чи легендові факти виведені в поемі, — зауважує Франко, розглядаючи «Бар-Кохбу» Я. Врхліцького, — для нас найважливіше те, як виведені вони, яке роблять враження, які навівають думки і зворушення»[17].

До цих «художніх» матеріалів минулого у сучасного письменника може бути двояке ставлення.

Франко, наприклад, зауважує з приводу біблійних мотивів у поезії Каспровича, що більшість біблійних оповідань, легенд має, крім релігійного, безпосереднє поетичне значення. Переказ таких місць, їх модернізування без будь-якої ідеї — це те саме, як коли б хто захотів, наприклад, своїми словами переказати деякі частини Одіссеї або грецьких трагедій. Простий вірний переклад оригіналу може викликати набагато сильніше враження і більше навчити нас.

У своїй художній критиці Франко дотримувався цього правила. Найбільш досконалі з художнього боку частини старовавілонських, індійських, єгипетських та інших легенд, переказів, епічних поем Франко просто перекладав українською мовою.

Але в художній практиці існує й інший підхід до стародавніх легенд та переказів.

«З другого боку, — пише Франко, — біблію можна теж уважати збіркою міфів, легендарних і психологічних мотивів, які в самій біблії опрацьовані в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані інакше, відповідно до наших поглядів на світ і на людську природу»[18].

Як на зразок такої обробки легендарної теми Франко вказує на «Каїна» Байрона. Цим же мотивом користувався і сам

[17] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 286.
[18] Там же, стор. 185.

Франко при написанні «Смерті Каїна», «Мойсея», «Похорону» та ін. Тому він і зазначує у передмові до поеми «Мойсей», що тема твору у такій формі не біблійна, а його власна, хоч і основана на біблійному оповіданні.

Розглядаючи подібні твори, слід пам'ятати про таку рису поетичних образів, як їх багатозначність. Франко відмічає цю багатозначність образів «Мойсея» у передмові до російського видання:

«Понятно само собою, что, кроме исторического и психологического интереса, поэма имеет и символическое значение, а как произведение украинца не лишено и национальной окраски, неизбежной всегда, когда международный сюжет проходит сквозь призму индивидуального темперамента и обогащается при этом живыми впечатлениями и картинами его личного воображения»[19].

У нас зараз немає можливості займатись «розшифровкою» всіх цих положень Франка, вияснити, що він розуміє під історичним і символічним значенням поеми.

Зупинимось лише на останньому моменті, а саме: в якій мірі відбивається в художньому творі на історичну тему особа автора, яке місце займає в ньому автобіографічний елемент.

Який би об'єктивний не був художній твір (а для історичного твору об'єктивність необхідна в першу чергу), в ньому художник вирішує і ті питання, які цікавлять, хвилюють, часто навіть мучать його особисто як людину, як громадянина.

На думку Франка, вміле поєднання об'єктивності в зображенні історичного героя і цих особистих суб'єктивних переживань, страждань і радощів поета — це ознака справжнього таланту. Так, розглядаючи поему Майєра «Останні Гуттона», Франко відмічає вдалий вибір теми, який дозволив авторові органічно поєднати суб'єктивний і об'єктивний елемент твору.

«Майєр знайшов тему, де без ущербу історичної і поетичної правди міг, характеризуючи свого героя, дати вираз також власним поглядам, настроям, жалям і надіям. Власне сей сучасний суб'єктивний елемент, так делікатно розлитий на цілій поемі, невловимий, а чуткий, є найбільшою її принадою»[20].

Про деякі твори Франка теж можна сказати, що в них поет без порушення історичної чи художньої правди вира-

[19] І. Франко, Мойсей, Издание П. Дятлова, Вена, 1917, стор. 7.
[20] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 432.

зив власні погляди, настрої, жалі і надії. Це насамперед відноситься до шедевру поетичної спадщини Франка — поеми «Мойсей».

Визначення специфіки художньої літератури у відношенні до споріднених з нею гуманітарних наук — це досить складне завдання, яке покликана розв'язати наша літературознавча наука. Вивчення літературно-критичної спадщини Івана Франка в цьому аспекті в значній мірі сприятиме вияснению деяких суттєвих сторін цієї проблеми.

М. І. РЕВА

ІВАН ФРАНКО ПРО ТИПОВЕ

(на матеріалі літературно-критичних статей 70—90 рр. XIX ст.)

Проблема типового в естетиці Івана Франка вже привертала увагу наших літературознавців. Зокрема, певне місце названій проблемі приділено в книзі І. Стебуна «Питання реалізму в естетиці Івана Франка».[1]

Але в цій роботі зовсім не розкриті погляди Франка на значення типових обставин, правдивої деталі, роль передового світогляду в типізації явищ життя. А проте, спираючись на свою теорію наукового реалізму, Франко вніс багато нового в розробку цих питань.

Цікаві думки з приводу поглядів І. Франка на типове висловив І. І. Пільгук у статті «Принципи реалізму в критичних творах Івана Франка»,[2] хоч невеликий розмір статті не дозволив авторові глибше висвітлити це питання.

З твердженнями деяких франкознавців, які досліджували погляди Франка на типове, важко погодитись. Так, П. Колесник у роботі «Син народу» (розділ «Боротьба Франка за реалізм в літературі»)[3] твердить, що Франко невірно трактував питання типовості, що іноді він навіть заперечував потребу типізації. Автор приходить до такого висновку: «Словом, Франко теоретично не спромігся дійти до розуміння основної суті реалізму, сформульованої Енгельсом: реалізм передбачає, крім правдивості деталей, вірність передачі типових характерів і типових обставин»[4].

Проте аналіз теоретичних поглядів Франка, зокрема його поглядів на типове в літературі, свідчить про те, що він

[1] Стебун, Питання реалізму в естетиці Івана Франка, К., 1959, стор. 90—101.
[2] Іван Франко. Статті і матеріали, Збірник 6, вид. ЛДУ, 1958.
[3] П. Колесник, Син народу, К., 1957, стор. 177—190.
[4] Там же, стор. 194.

наблизився до розуміння суті реалізму, сформульованої Енгельсом.

У даній статті буде зроблена спроба висвітлити питання типовості в естетиці Івана Франка як одну з центральних проблем його концепції наукового реалізму.

* *
*

Іван Франко не тільки глибоко висвітлив проблему типовості, але й, узагальнивши кращі досягнення реалістичної української, російської і зарубіжної літератур, вніс ряд нових положень у її теоретичне обгрунтування. Так, уже в своїй ранній статті «Література, її завдання і найважніші ціхи», заперечуючи натуралізм, що відкидав художнє узагальнення, він уперше в українській критиці того часу по-науковому висвітлив цю проблему. Типове, на його думку, — це відображення характерних, істотних рис життя в їх історичному розвитку.

У наступних своїх статтях Франко далі розробляє проблему типового. Розуміючи типове як узагальнення, яке виявляється в конкретній образній формі, він у рецензії на збірку творів М. Л. Кропивницького вважає їх недоліком відсутність індивідуальних рис у героїв. Найглибше висвітлене це положення в статті «Із поезій Павла Думки». Тут критик на творчості видатних письменників, зокрема Т. Г. Шевченка, показує, як треба використовувати закон типізації. «Так само в живих образах, — пише він, — теперішній поет змалює нам і злого й доброго чоловіка, пана і хлопа і єврея, і то не жодного «загального» пана або єврея, але т о г о пана або єврея, котрого він там і там, тоді і тоді бачив, знав, з котрим розмовляв, покаже нам його з його осібним ходом, в його одежі, з його способом говорення, з його поступками. Се називається латинським словом «індивідуалізованнє».[5]

Письменник, твердить Франко, повинен уміти вибирати деталі, які допоможуть йому глибше висвітлити образи, повніше розкрити типові риси людей, суть зображеного. У листі до О. Рошкевич він писав про необхідність вивчати «тисячні дрібні факти щоденного життя», бо «іменно не раз найменший факт, найменша фраза може бути цінним матеріалом до психології і судження о річах і люду»[6]. Деталі дають нам точне уявлення про героїв, їх психічний стан, ту обстановку, в якій відбувається дія.

[5] Іван Франко, Твори, т. 16, стор. 158.
[6] Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник V, вид. ЛДУ 1956, стор. 58.

Але одночасно з цим Франко виступає проти натуралістичного фотографування життя, його копіювання, проти захоплення деталями без розкриття внутрішнього змісту явищ. Ще в своїх ранніх статтях він зазначав, що не досить «описати найменшу дрібницю», а треба доглянути «саму суть факту».

Пригадаємо в цьому зв'язку його лист до М. Павлика від 12 листопада 1882 р., в якому він викладає свої погляди на реалізм і типовість. Замість того, вважає Франко, щоб вивчати тисячі дрібниць, як це робили Доде, Золя, Флобер, і в яких, незважаючи на це, були виїмкові, нетипові образи, необхідно прагнути до «представлення типів, котрі б уособляли в собі думи і змагання даної доби, — представлення розвитку суспільності».[7]

Франко сам написав багато творів на основі дійсних фактів. Але він неодноразово підкреслював, що в своїх творах прагнув узагальнити найбільш суттєві явища життя, глибоко науково оцінити ці факти, вірно розкрити їх закономірності. Особисті враження були для нього основою художньої типізації суспільних явищ.

Тому Франко виступав проти тих дослідників, які вважали його твори чисто автобіографічними (Ом. Огоновський, Гр. Цеглинський, Єфремов та ін). Заперечуючи М. Павлику, який розцінював його твір «На дні» як суто автобіографічний, Франко писав у листі до нього: «Ви, бачу, думаєте, що уступи з Темерою — чисто моя власна сповідь, і з того вносите, що я досі люблю О(льгу) і що я подекуди скомпроментував її. Помилка, добродію! Що де в чім воно так є — не перечу, але далеко не все. А вже з повістевого образа виводити дійсні відносини не примісно».[8]

Отже, література повинна спиратись на життєві факти, в цьому запорука її правдивості. Але поряд з цим велике місце відводив Франко і творчій фантазії, умінню письменника узагальнити, обробити життєві факти, створити типові образи.

Проблему типовості Франко тісно пов'язує із світоглядом письменника. Цікава з цього погляду його стаття «Hajota—Nowele». Критик на прикладі новел Гайоти показує, яку важливу роль відіграє в художньому творі спосіб обробки матеріалу, позиція письменника. Мало що взяти життєві факти, важливо ще й так узагальнити їх, щоб змалювати типові характери. Франко рішуче виступає проти ідеалізації дійсності, закликає відображати типові явища життя.

[7] Іван Франко, Твори, т. 20, стор. 171.
[8] Там же, стор. 115.

Цікава щодо поглядів Франка на роль передового світогляду у правдивому зображенні образів і подій, у змалюванні типових явищ стаття «Blednow»[9]. Це рецензія Франка на книжку третьорядного російського письменника Н. Покровського «Бледнов». Критик показує, як обмежений погляд автора на проблему зв'язків російського і польського народів спричинявся до викривлення життєвої правди. Він пише, що автор, замість того, щоб зобразити типові явища, брав і описував факти, не турбуючись про їх глибокий аналіз, про створення типів.

Проблему типовості І. Франко тісно зв'язує з народністю. Тільки той письменник, який керується інтересами народу, буде зацікавлений у правдивому зображенні суспільних відносин, зможе змалювати в типових образах життя народу.

«Треба в них (у поезіях — *М. Р.*) малювати життя людське. А щоб могти малювати те життя (а не говорити про життя), на те треба любити людей, пильно і з любовою придивлятись і прислухуватись їм, вглиблятись в їх горя й радості, в їх думи і надії, і все те показувати нам щиро, простими, але образовими словами...»[10].

Особливо широко розробив І. Франко положення про єдність типовості і народності в статтях про творчість Т. Шевченка. Народність поета критик бачить у тому, що Шевченко дивився на життя народу його поглядом (стаття «Причинки до оцінення поезій Шевченка»). Франко підкреслював, що Шевченко поєднував художню довершеність і народність своїх творів з передовою для свого часу революційно-демократичною ідейністю. У статті «Тарас Шевченко і його заповіт» він трактує народність Шевченка як глибоке розуміння прагнень та ідеалів народу.

В статті «Життя і побут сучасного селянина на Вкраїні і у Франції» критик закликає не ідеалізувати сільське життя, а показувати соціальні і економічні сторони його, правдиво змальовувати гніт, страждання народу і протест проти цих умов. У цьому плані він розглядає повість Нечуя-Левицького «Микола Джеря».

Отже, завдання реалістичної літератури — показувати важливі для народних мас явища у світлі передових суспільних ідей, правдиво змальовувати його життя і побут.

Як вірно вказує В. В. Лесик у статті «Проблема народності в естетиці Івана Франка», — «глибоке розуміння органічної єдності народності, реалізму і тенденційності в творах передової літератури слід вважати одним з найвищих досягнень Франкової естетичної думки».[11]

[9] «Kurjer Lwowski», 1892, № 104, стор. 2.
[10] Іван Франко, Твори, т. 16, стор. 159.

Розвиваючи свої думки в цьому напрямку, Франко показував, що письменник, який стоїть далеко від життя народу, не може піднестись до створення правдивих, типових образів, а «замість реальних образів дає... старі і пережовані схеми, запозичені з книжок»[12].

Значну увагу у своїх літературно-критичних статтях приділяє Франко і такій рисі реалістичного методу, як типовим обставинам. У цьому плані важлива його стаття «Влада землі в сучасному романі». Завдання письменника не тільки створювати типові образи, але й показувати їх у типових обставинах. Тільки письменники реалістичного напрямку, вказує Франко, почали змальовувати людські характери на тлі оточуючих їх обставин. Даючи загальну характеристику жанру роману, починаючи від грецького до XIX ст., Франко показує відірваність середньовічних романів від життя, а звідси нежиттєвість їх образів. Романи ж нового типу кінця XVIII початку XIX ст. («Нова Елоїза» Руссо, «Вільгельм Майстер» Гете) були характерні намаганням авторів створити типові характери, але відзначались відсутністю змалювання типових обставин, в яких діяли їх герої.

Франко вказує: «Суспільного тла та його зв'язку з героєм не торкався ані він (Руссо — *М. Р.*), ані Гете, внаслідок чого як розвій героїв, так і їх характеристика в цих романах немов повисли в повітрі; вони здаються нам тепер блідими, невиразними, як побляклі старосвітські картини, або старі дагеротипи».[13]

Отже, Франко цілком вірно твердить, що недостатньо змалювати типові характери, необхідно ще й показати їх в типових обставинах, тільки тоді художній твір буде написаний методом реалізму.

Проблему типовості в статті «Влада землі в сучасному романі» Франко розглядає як центральну проблему наукового реалізму. Щоб «зрозуміти, увійти вглиб і відтворити безмежно здиференційоване суспільство, щоб усюди віднайти і відшукати явища істотні і відрізнити їх від менш важливих»[14], письменник повинен мати знання з усіх галузей наук і передовий світогляд. В зв'язку з тим, що обрії роману розширились, у ньому з'явились нові герої — звичайні люди, в літерату-

[11] Іван Франко. Статті і матеріали, Збірник 6, вид. ЛДУ, стор. 157.
[12] Іван Франко, Твори, т. 16, стор. 111.
[13] Іван Франко, Твори, т. 18, стор. 81—82.
[14] Там же, стор. 82.

ру входить як типовий герой образ пересічної людини, найбільш поширеної.

Проте Франко вважає типовими не тільки масові явища, а й ті, що зустрічаються рідко. Заперечуючи націоналістичному критикові Шейковському, який вважав образ Ганни з поеми «Наймичка» Шевченка не типовим для українського народу, Франко бачить велику заслугу поета в тому, що він зумів у «частковому, случайному» показати «загальне, вічне й безсмертне». Цікаві аргументи Франка щодо цього: «Всі великі поети, хоч виводять перед нами незвичайних людей, оповідають незвичайні факти, то все-таки дають знаменитий матеріал до характеристики того народу, серед котрого живуть, і того часу, в котрім і для котрого працюють. Адже ж чуття, змагання, хід думок, обсяг виображень їх поетичних персонажів мусять обертатися в рамках чуття, змагань, думок і виображень того народу і того часу, в котрім живуть автори, не можуть вискакувати поза ті рамки, які ніхто не може вискочити зі своєї власної шкури».[15]

Як бачимо, Франко розумів, що і виняткове може бути типовим.

У своїх статтях Франко продовжує і розкриває думки Бєлінського[16] про те, що тільки ті твори, які глибоко входять своїми корінням в епоху і відображають її суть, живуть вічно і мають цінність для наступних поколінь. Даючи оцінку реалізму Гоголя, він писав: «Гоголь, беручи свої фігури з дійсного життя, вмів підносити їх на висоту справжніх типів, що лишаються вічними, не вважаючи на костюм...»[17]

Отже, аналіз висловлювань Франка про типове показує, що його розуміння цієї естетичної категорії близьке до розв'язання її в естетиці російських революціонерів-демократів. Але Франко доповнює, розвиває думки своїх попередників. Він тісно зв'язує типовість з теорією наукового реалізму. Живучи в іншу історичну епоху, шукаючи нових шляхів і способів художнього відображення життя, Франко глибше і ширше, ніж його попередники, розробив питання про зв'язок типізації з передовим світоглядом письменника. Він приходить до висновку, що тільки енциклопедичні наукові знання і передовий світогляд дадуть можливість письменнику змалювати типові характери в типових обставинах. Франко наближався до марксистського розуміння типового.

[15] Франко, Твори, т. 17, стор. 117—118.
[16] Белинский, Собр. соч., т. XI, стр. 287.
[17] ЛНВ, 1900, т. X, стор. 209.

І. Г. БАЦУЛА

ПРОБЛЕМА ТАЛАНТУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІВАНА ФРАНКА

Теорією художньої обдарованості Іван Франко спеціально не займався. Пилинками золота, а іноді й справжніми його самородками виблискують серед Каменяревої творчості окремі висловлювання про талант.

Треба відверто визнати, що проблема обдарованості творця не зайняла ще належного їй місця в наших наукових дослідженнях, хоч радянські літературознавці, мистецтвознавці та психологи уже внесли певний вклад у розробку даного питання, але, як правило, не у вигляді спеціальних досліджень[1]. Теорія ж талановитості, геніальності поета, художника, на наш погляд, настільки важлива, що могла б і не тулитися на задвірках у інших проблем.

Геній відкривав перед людством усе нові й нові горизонти, лише сам залишався невідкритим. І тільки діалектичний матеріалізм, теоретична спадщина революційних демократів, а також павловське вчення про діяльність вищої нервової системи дали реальні ключі до секретів поетичних, наукових та художніх здібностей.

У трактуванні таланту, як і в ряді інших теоретичних питань, І. Франко спирався на передові досягнення світової

[1] Див. М. Шамота, Талант і народ, К., «Радянський письменник», 1958; К. Г. Воблий, Организация труда научного работника, изд. АН УССР, К., 1949; Б. Шрагин, Искусство и ремесло («Вопросы эстетики», изд. «Искусство», М., 1958); В. В. Ванслов, Проблема прекрасного, ГИХЛ, М., 1957; Б. Бурсов, Вопросы реализма в эстетике революционных демократов, ГИХЛ, М., 1953 і Мастерство Чернышевского-критика, «Советский писатель», Л., 1956; С. Шаховський, Майстерність Івана Франка, «Радянський письменник», К., 1956; його ж: Лірика і лірики, «Радянський письменник», К., 1960; Б. Г. Кубланов та О. Н. Мороз, Передмова до праці Івана Франка «Із секретів поетичної творчості», вид. ЛДУ, Львів, 1961; Н. И. Пруцков, Вопросы литературно-критического анализа, Изд. АН СССР, М.-Л., 1960; В. Г. Баскаков, Мировоззрение Чернышевского, изд. АН СССР, М., 1956; П. Мезенцев, Белинский, «Советский писатель», М., 1957 та ін.

естетичної та психологічної думки, зокрема на своїх славних попередників — російських революційних демократів.

Глибоко проникає в суть цієї проблеми В. Г. Бєлінський. Уже в 1834 р. в одній із рецензій він ставить питання про співвідношення таланту і генія. Найбільш грунтовно критик зупиняється на природі і суті обдарованості творця в статтях «Мысли и заметки о русской литературе», «О жизни и сочинениях Кольцова» (1846). Вчення Бєлінського про творчі здібності в багатьох питаннях співзвучне з нашою, марксистсько-ленінською наукою. Проте окремі деталі цього вчення позначені суперечностями, зумовленими конкретно історичними обставинами. Не можна не погодитись з Б. Бурсовим, що на самому понятті «геній», як його вживає Бєлінський, лежить «печать епохи, деякий наліт ідеалізму»[2]. Але суперечності та слабкості стосуються в основному деталей, і вони не можуть затьмарити в цілому стрункого та глибокого вчення В. Г. Бєлінського про обдарованість.

Романтичній інтерпретації т. зв. «божественної геніальності» значного удару завдав Гегель. Проте і його вчення про геніальність не позбавлене метафізичності, ідеалізму, аристократичного індивідуалізму. Іван Франко лише в незначній мірі, причому критично, міг скористуватися ним. Ще менше могли дати Каменяреві корисного висловлювання і спеціальні праці з даного питання Новаліса, Шопенгауера, Гартмана, Ломброзо та деяких інших, в основі своїй пройняті духом ідеалізму. Таким чином, із попередників тільки Бєлінський міг позитивно вплинути на Франка.

Талановитість або геніальність у понятті великого Каменяра — це явище цілком земне, соціально обумовлене, зросле на людському досвіді і залежне від нього.

У праці «Із секретів поетичної творчості» І. Франко одним із перших у світовій естетиці проводить думку, що справжні поети (значить — талановиті, геніальні) накопичують з реальної дійсності величезний запас вражень, уявлень і зберігають їх у своєму мозку, іноді десь на дні свідомості, в тимчасово забутому стані. Під час особливо продуктивного творчого процесу, тобто в стані, який прийнято називати натхненням, поет піднімає «цілі комплекси давно погребаних вражень і споминів... на денне світло верхньої свідомості». Підняті з «нижньої свідомості» враження геній поєднує з «холодною силою розумового обміркування», добиваючись таким чином блискучих успіхів. «Повна гармонія сеї еруптивної (вибухової — *І. Б.*) сили вітхнення з холодною силою розумового обміркування показується у найбільших велетнів людського слова, таких, як Гомер, Софокл, Данте, Шекспір, Гете і небагато інших»[3].

[2] Див. Б. Бурсов. Вопросы реализма в эстетике революционных демократов, М., 1953, стор. 90.

Справжнього поета Франко відносить до окремого психічного типу. Крім наведеної щойно риси, йому також властиві ясність мислення, особливий склад фантазії, багатство і різнорідність ідей та уміння їх ефективно комбінувати, вдало користуючись асоціаціями.

Дилетант же, графоман, ремісник від поезії звичайно не володіє цими якостями. У нього немає «еруптивності його нижньої свідомості». Пишучи твори, він користується лише холодним розумовим роздумуванням, застосовує голу техніку віршування, йому чуже натхнення.

Ось, по суті, ті основні психологічні «секрети», нерозуміння яких заставляло людей протягом віків при поясненні поетичного таланту блудити ідеалістичними манівцями.

Цілком природно, що романтична інтерпретація таланту — з протиставленням геніальної особи масі, з ігноруванням ролі праці в розвитку таланту, з трактуванням поезії як чогось «божеського і безсмертного», як ясновидіння, — не могла не піддатися різкому осудженню з боку Франка.

Великий учений констатує, що в «Перебенді» Шевченка «нема ані сліду якобинського погляду на народ як на масу, котру можна і треба ущасливлювати указом згори; ані тіні якої-небудь месіаністичної претензії — бути спасителем, пророком свого народу». Перебендя — це в уявленні раннього Тараса Шевченка ідеал поета, поета з народу і для народу. Але сам Шевченко, орієнтуючись на Перебендю, не був простим його повторенням, бо Перебендя, виступаючи як «поет людовий», за цілком слушним виразом І. Франка, «цілою своєю істотою стояв на грунті традиції і неначе тонув у ній», в той час як Тарас, що також стояв на грунті фольклорної традиції, панував над нею.

Шевченко — «освічена одиниця», пише дослідник, «починає виростати духом понад голови сірої, темної маси, починає виломлюватись з гнітучих рамок традиції, в яких живе і порушується та маса, починає почувати себе чимсь осібним, чимсь таким, що варто уваги й само по собі, без огляду на масу, бажає проявити себе з усіма своїми осібностями і прикметами на ділі, в духовній творчості». Якщо одні поети, неосвічені, тонуть у фольклорній традиції, інші, освічені, часто відриваються від неї, то секрет геніальності Шевченка полягає в тому, що він зумів органічно злити тра-

[3] ЛНВ, 1898, т. I, стор. 85.

диції, що йшли з народної творчості, із своєю творчою індивідуальністю.

Якщо перед нами справді великий талант, то він має чітко виражене творче обличчя. Інакше кажучи, оригінальність творчої індивідуальності — це також невід'ємна риса геніальності. Три генії російської літератури зіставляє Франко, три різко відмінні вдачі бачить він у них: «Різні бувають артисти і різні у них комбінації творчих та рефлективних здібностей. От у росіян і Гоголь артист, і Пушкін артист, і Достоєвський артист, а проте які ж величезні різниці між їх артистичним світоглядом! Коли один, як говориться звичайно, сміється крізь сльози, а другого слово гримить мов органи у великому храмі, то творчість третього, се мов величезна психіатрична клініка»[4].

Грунтом для зростання геніального індивідуума є передусім народ, який сам виступає як носій геніальності. У статті «Тарас Шевченко» Франко, посилаючись на Драгоманова, пише, що «українські пісні народні і твори Шевченка — се два найцінніші витвори генія українського народу». Визнання за народом геніальності робить саме поняття генія ще більш матеріалістичним, бо ніхто стільки не працює, як народ, ніхто не може зрівнятися з ним мірою досвіду, а великий досвід — це найміцніший п'єдестал для величі генія.

Якщо сам народ є геніальним, то тим більша потреба у звертанні геніальних індивідуальностей до скарбів його досвіду. Геніальний Гомер — це, по суті, сам народ. Данте, Сервантес, Шекспір, Гете, Пушкін, Гоголь, Шевченко, Некрасов, Франко, Горький без використання народного досвіду не були б геніальними. Р. Роллан у книзі «Життя Толстого» свідчить, що великий російський письменник «знаходив високу естетичну насолоду в бесідах з селянами» і що «не тільки мовою і прийомами описів зобов'язаний Толстой народу; він зобов'язаний йому багатьма своїми натхненнями». У статті «З останніх десятиліть XIX в.» І. Франко відзначає, що антинародні течії в літературі «обтяжені прокляттям безплодності», що вони, «крім мізерних зелепуг і однодневниць не могли сплодити нічого». В першому варіанті передмови до свого перекладу «Фауста» Гете великий Каменяр критикує сучасну йому галицьку буржуазну інтелігенцію і доводить, що вона не може бути сприятливим грунтом для появи не те що геніальних, а хоч би талановитих письменників.

Великий творець залежить від потенції геніальності, закладеної в народі. «Справді, — говорить критик, — всі великі поети, хоч виводять перед нами незвичайних людей, опо-

[4] ЛНВ, 1905, т. 29, стор. 39.

відають незвичайні факти, то все-таки дають знаменитий матеріал для характеристики того народу, серед котрого живуть, і того часу, в котрім і для котрого працюють»[5].

Потреба для творця (і в першу чергу геніального) в постійній праці, в постійному навчанні виражена в тезі Івана Франка «poëta semper tiro» (поет завжди учень, новобранець).

Мистецтво — підручник життя, за Чернишевським. Значить, автор художніх творів — учитель народу. Але щоб стати учителем, художник мусить бути передусім учнем народу, і не тільки на початку свого творчого шляху, а постійно. Тут учительство, як і учнівство, взаємне.

Не всі, хто багато працює, — генії, але всі генії багато працюють. Щоб стати геніальним, творець мусить піднятися до вершин людського досвіду, а це значить, що він повинен дуже багато працювати над собою, бо немає інших шляхів збагачення свідомості творця, крім праці. Думати інакше — думати по-ідеалістичному. Природні задатки пройдуть безводною хмарою над життям людини, якщо не будуть оплодотворені працею.

Поет мусить багато працювати, бо «життя коротке, та безмежна штука», — говорить Франко. Отже, в рамках людського життя треба зробити якнайбільше, і лише тоді можна наблизитись до вершин поезії, мистецтва. Р. Роллан у «Причинах занепаду живопису в Італії XVI століття» пише про Мікеланджело: «І, вмираючи, жалів не за радощами життя, але за перерваною працею»[6].

Бенвенуто Челліні говорив, що «зразу ж захворів би, якби не став працювати».

Лев Толстой для галереї портретів «Війни і миру» зробив величезну кількість зарисовок, обдумав, як він сам говорив, «мільйони можливих поєднань».

Точністю, пильністю і методичністю праці, відзначає Франко, Еміль Золя «завдячує, може, найбільшу часть свого... величезного успіху». А ім'я цього письменника він вважає «без сумніву найголоснішим нині іменем в цілій всесвітній літературній республіці»[7].

У статті «Соті роковини вродження Віктора Гюго» критик вказує, що великий французький поет працював так інтенсивно, «що міг дивувати навіть французів, що загалом визначаються великою літературною продуктивністю».

[5] Іван Франко, Твори, т. 17, стор. 117—118.

[6] Ромен Роллан, Собр. соч. в четырнадцати томах, т. 14, М., 1958. стор. 84.

[7] Тобто в кінці XIX ст. Стаття «Еміль Золя, його життя і писання», звідки ми цитуємо, була опублікована в 1898 р. в ЛНВ, т. 4.

В студії «Леся Українка» Іван Франко розрізняє декілька видів таланту. Бувають письменники, зазначає він, що розвиваються рівно, поступово, і критикові легко простежити цей розвиток. Інші автори починають писати вже дозрілими людьми, і дослідити їх літературний ріст дуже важко. Треті розвиваються ніби зигзагами: добре і гарне чергується з пустоцвітом. Четверті виявляють себе у повнім блиску на початку творчості, а вся дальша їх діяльність — згасання. «Леся Українка, — пише Франко, — належить до тих талантів, що виробляються звільна, що важкою, інтенсивною працею доходять до панування над формою і змістом, над мовою й ідеями»[8].

Якщо таланти, подібні до Лесі Українки, легко зрозуміти, то серпанком загадковості покриті поети, що якось зразу вступають у літературу вже досконалими майстрами. До таких Іван Франко відносить В. Самійленка, Ярослава Врхліцького. Але й ця своєрідність таланту не виступає перед Каменярем як якесь чудо. Секрет успіху той же: праця. Характеризуючи творчість Я. Врхліцького, Франко пише: «Признаючи його незвичайний талант, ми мусимо при тім признати і подивляти незвичайно інтенсивну працю над собою самим, що попередила його перший виступ на літературне поле. Тільки сим можна пояснити собі те сильне враження, яке викликали перші його оригінальні поезії і яке засвідчив його товариш і потроху супірник у літературі Сватоплук Чех».

Сам Іван Франко просить у Землі, всеплодющої матері, сили і можливості «працювать, працювать, працювати, в праці сконать!».

Надзвичайно тонке, цікаве і чи не вічне питання: ким є творець у відношенні до свого обдарування — рабом чи володарем? І одна й друга точка зору мають під собою основи. Процес творчості супроводжується залізним законом боротьби протилежностей — панування над предметом і залежності від нього. В «Semper tiro» Франко ставить питання в ширшому плані — взаємозалежності мистецтва і творця, але включає в нього і характеристику названої боротьби протилежностей.

Творчість вимагає від художника жертвувати здоров'ям, енергією, силами, часто звичайними радощами життя. Зате вона дає йому насолоду плодами. І ця насолода скрашує труднощі праці, почуття залежності від своєї творчості, уступає місце почуттю панування над нею.

[8] ЛНВ, 1898, т. 3, стор. 8.

Це та скромна частка, яку у вигляді втіхи і гордості за досягнуті успіхи геній бере собі, останнє ж — самі успіхи — віддає людству.

Воля примушує геніального творця переборювати певні труднощі, які в суспільстві з антагоністичними класами особливо відчутні, навіть закономірні. А звідси інша закономірність для генія — страждання.

Страждання творця має соціальну основу, в конкретно історичних умовах — ось що головне у Франковому трактуванні цієї риси.

Поет значить: вродився хорим,
Болить чужим і власним горем, —

пише він у «Посвяті» до «Лісової ідилії».

Говорячи про Шевченка, Міцкевича, Франко відзначає, що «доля не шкодувала» їм страждань. Але страждання були не просто зовнішньою оздобою в роботі художника. «І коли з чисто людського погляду мусимо обурюватись на долю, котра так тяжко побивала поета, — пише він про великого Кобзаря, — то з погляду артистичного випадало б нам благословити її. Терпіння чоловіка, одиниці перетопилися для нас у брильянти, котрими величається цілий народ, уся Слов'янщина»[9].

Страждання геніального поета, за Франком, виходять за рамки особистого, вони виражають страждання цілого народу. Набуваючи суспільної значимості, вони переростають у героїзм. «Героїзмом, — пише критик, — можна назвати таке діло, де мука і терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу, цілої людськості»[10].

Страждання в значній мірі наснажують другу характерну рису талановитості поета — чуття. Відомо, як високо цінив Каменяр цю рису, розглядаючи творчість Шевченка, а також інших поетів української, слов'янських та західноєвропейських літератур.

«Серце — ось істинна підойма всього великого», — писав колись в одному з листів Бетховен. — Велике серце, тобто сильні чуття, — це одне з основних мірил, яким Іван Франко визначає, чи перед ним справжня поезія, чи графоманія, епігонство, ремісництво. У статті «Михайло П. Старицький» І. Франко прямо вказує, що чуття повинно бути «головним елементом поезії», а «кардинальною хибою всього Гушалевичевого віршарства є брак чуття».

У свою чергу чуття творця органічно пов'язані з таким компонентом талановитості, який ми приблизно назвали б

[9] Іван Франко, Твори, т. 17, стор. 91—92.
[10] Там же, стор. 13.

гуманізмом, але Франко його назвав дещо інакше, можливо, у вужчому значенні терміна. У статті «Тарас Шевченко» критик робить оригінальне узагальнення: «Коли б мені прийшлось одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, то я сказав би: с е п о е з і я б а ж а н н я ж и т т я»[11].

У габілітаційній лекції Іван Франко порівнює два Шевченкових жіночих типи: Катерину з однойменного твору і Ганну з поеми «Наймичка». Другий тип ставить критик незмірно вище від першого. Адже Катерина задовольняється лише «хвилевою покутою», тобто самогубством, і на цьому закінчує свої муки. Думає більше про себе, про свою честь, а дитину залишає напризволяще. Її материнська любов не сягає так високо, як Ганнина. В останньої любов до сина така велика, така могутня, «що перемагає все інше, заслонює перед нею весь світ, заставляє забути про себе саму». І вона йде на довгу жертву задля щастя своєї дитини. Це справжня краса подвигу, героїзм. Народжуватимуться і вмиратимуть нові покоління, появлятимуться в літературі нові прекрасні образи, забуватимуться старі, але Шевченкова Матір вічно сяятиме зорею першої величини, вічно читачі перед нею схилятимуть свої голови. Таку велику, таку невгасиму енергію вклав цей дивний чародій поезії в образ простої найомички. «Змалювання такої постаті з такою вірністю і правдою, з такою чарівною простотою і натуральністю... як зробив се Шевченко, належить до найбільших тріумфів правдивої штуки і мусить уважатися за найкращий доказ великої геніальності Шевченка»[12].

Те, що помітив Іван Франко у Тарасовій творчості, заслуговує на увагу як відкриття великої узагальнюючої сили. Червоною ниткою проходить ідея бажання життя через весь фольклор, виступає невід'ємною рисою народного генія. І це не тільки ще один доказ народності Шевченка. Гомер і автор «Слова о полку Ігоревім», колоси Леонардо да Вінчі, Мікеланджело і Рафаель, Шекспір і Гете, Ломоносов і Пушкін, Лев Толстой і Франко — усі вони виражали цю ідею, звичайно, кожен по-своєму.

Фрідріх Енгельс називає Данте «останнім поетом середньовіччя і в той же час першим поетом нового часу». Подібно трактує великого італійця і Франко. У відомій праці «Середні віки і їх поет» читаємо: «Як граничний камінь стоїть він на переході від середніх до новіших віків».

Бути «граничним каменем» на стику двох епох не так легко. Це під силу тільки геніям. Усі генії в певному розу-

[11] І в а н Ф р а н к о, Твори, т. 17, стор. 93.
[12] Там же, стор. 120.

мінні є «граничними каменями» між старим і новим. У цьому діалектична необхідність, бо геніальний творець досконало оволодіває старим, щоб використати його як трамплін для стрибка в нове. І коли мова йде конкретно про Данте, то було б дивно, щоб у його творчому доробку не фігурувала певна доля старого, типово середньовічного. Але ж не воно визначало геній поета, як на цьому робили наголос згадувані речники католицизму. Франко справедливо вказує, що серед сучасників Данте було немало й тих, які бачили в ньому єретика. І не без підстав. Критика папства і феодальної анархії, перебороння аскетичних поглядів на людину і природу, а також сильний струмінь народності і реалізму — риси, в яких неважко помітити єретизм. Без єретизму не було б генія Данте.

Характерною рисою талановитої творчості Франко вважає ідейність. «Тільки той поет годен зватися правдивим поетом, — пише він у статті «Леся Українка», — хто, малюючи нам конкретні і яркі образи, рівночасно вміє торкати ті таємні струни нашої душі, що озиваються тільки в хвилі нашого власного, безпосереднього щастя або горя. Він має ключ до скарбниці наших найглибших зворушень, він розбуджує в нашій душі такі сили і такі пориви, що без нього може й до віку дрімали б на дні або піднялись би тільки в якихось надзвичайних хвилях. Він збагачує нашу душу зворушеннями могутніми, а при тім чистими від примішки буденщини, випадковості і егоїзму, робить нас горожанами вищого, ідейного світу. Се й є ідейність його творів»[13].

При цьому ідейність органічно зливається з образами поеми, оповідання, роману, вона випливає із способу думання, з почуттів письменника. Ось чому її не можна «вложити до твору», вона є як необхідність, як кров в організмі.

Великого значення надає Франко умінню зображувати дійсність сконцентровано. Цю рису він вважає характерною взагалі для геніальних художників слова. Міра концентрації в образах, художніх засобах при змалюванні дійсності прямо пропорціональна силі обдарованості творця. «Чим вище розвинений, чим геніальніший поет, — пише критик, — тим ясніше в його творах з-поза шкаралущі случайних форм, часових і місцевих подробиць виступає загальнолюдський, безсмертний зміст чуття, змагань і ідеалів, спільних усім людям, що живуть у кожній живій душі коли не повно, то хоч у зав'язку»[14].

[13] ЛНВ, 1898, т. 3, стор. 26.
[14] І в а н Ф р а н к о, Твори, т. 17, стор. 118.

Пригадаймо, яку похвальну оцінку здобув Василь Стефаник у Франка (як і в Горького) саме цією рисою — стислістю письма.

Характеризуючи творчість Шекспіра, Іван Франко відзначає, що великий драматург «концентрує свою увагу і силу свого генія звичайно на двох-трьох фігурах драми, лишаючи інші неначе в тіні». Та зате головні образи він обробляє так яскраво, так сильно, що твір в цілому справляє величезне враження, незважаючи на слабшу виразність другорядних постатей.

Та в геніальних творіннях буває загадковість і іншого порядку, того, який відзначає Гліб Успенський у своєму нарисі «Випрямила», характеризуючи образ Венери Мілоської. Вираз обличчя Венери поєднує в собі юність і солідність, жіночість і мужність, словом, це образ широких узагальнень. Говорячи про роботу Шевченка над поемою «Наймичка», Франко зауважує, що «вірно заобсервований і вміло вхоплений факт живої дійсності він (Шевченко. — *І. Б.*) старався тим способом перетворити в тип, скристалізувати в символічний образ самої ідеї». Але почуття міри в символізації, властиве геніальним творцям, не дозволяє виходити за межі простого і доступного всім. Каменяр осуджує Стефана Малларме за його тезу, нібито в поезії «все мусить бути загадкою», як осуджує взагалі символістів, декадентів за втрату ними почуття міри.

Отже, генії, — чи вони поети, чи критики, незважаючи на відмінності їх діяльності, — однаково корисні для прогресу літератури, хоч кожен по-своєму. Вірність такого висновку підтверджується й відомою тезою, проголошеною Франком, в одній із статей «Із чужих літератур»: «В літературі ще більше ніж у політиці має перевагу сила над правом: сила таланту, сила переконання і запалу над засидженим правом традиції, формулок і доктрин»[15].

Ніхто не стане заперечувати, що «сила таланту, сила переконання і запалу» в найбільшій мірі втілюється в геніях, не виключаючи й геніальних критиків. Ніхто не стане заперечувати, що силу цю, як Антей від матері-землі, черпають вони від життя, від народу. Значить, не критика чи література веде перед. Веде перед життя, і в першу чергу через геніїв.

Іван Франко проводить думку, що і художня творчість, і критика повинні бути спрямовані на здійснення єдиних завдань — боротьби за визволення народу з-під гніту експлуататорів, за щастя для всіх людей. І генії у цій боротьбі — чи вони поети, чи критики — в ролі полководців.

Думки Івана Франка про талант творця, в основі своїй матеріалістичні і рядом положень актуальні для нашої сучасності, заслуговують, звичайно, на ширше висвітлення, з ширшим охопленням матеріалу. Тут ми обмежились лише постановкою питання, яка підказує шлях до розкриття нової грані генія в тлумаченні безсмертного Каменяра.

---

[15] ЛНВ, 1898, т. I, стор. 66.

А. І. СКОЦЬ

ПОЕМА І. Я. ФРАНКА «СМЕРТЬ КАЇНА»

Франка незмінно називають поетом думки, поетом-мислителем. Правомірність такого визначення полягає в тому, що воно характеризує одну із суттєвих сторін поетичного мислення українського письменника і залишається рівносильним по відношенню до Франка-лірика і Франка — автора поем. Справді, поезія Франка особливо повниться думками, інтелектуальними поривами, в ній виразно відчутна напруга філософського світосприймання.

Автор «Зів'ялого листя», цієї нев'янучої книги пісень про кохання, був також творцем високохудожніх зразків філософської лірики і залишився новатором у поемному жанрі, створивши в українській літературі нову жанрову видозміну — філософську поему. Франко щонайглибше усвідомлював усю складність цього поетичного жанру, в якому автор виступає одночасно в ролі художника і мислителя. Адже необхідно було широкомасштабні поняття, філософські судження, абстрактні думки, інтелектуальні міркування і роздуми, загальнолюдські проблеми перекласти на мову художніх образів. Потрібно було зберегти відчуття художнього такту, щоб «філософ і мислитель не приглушив поета»[1], якому властиве образне бачення світу.

«Поетична ...фантазія, — писав Франко у своїй праці «Із секретів поетичної творчості», — не любить абстрактів і загальників і залюбки транспортує їх на мову конкретних образів»[2]. За визначенням Бєлінського, поет у першу чергу живописець, а не філософ. Справжній поезії не властиві оголені абстракції, силоміць притягнені ідеї і думки. З приводу цього Бєлінський писав: «Поезія не терпить абстрактних ідей в їх безтілесній наготі, а найабстрактніші поняття втілює в живі й

[1] І. Франко, Твори, т. 18, стор. 223.
[2] І. Франко, Із секретів поетичної творчості, вид. Львівського університету, 1961, стор. 73—74.

прекрасні образи, в яких думка проступає, як світло в гранчастому кришталі»[3].

У статті «Поезія Яна Каспровича», відмітивши філософський склад творчої уяви як одну з типових ознак мистецької вдачі польського письменника, Франко одночасно вказує і на раціоналістичну сухість його творів такого гатунку, що стали, як він зазначає, «римованими філософськими трактатами», «програмовими вступними статтями». «В його поезіях цього роду, — писав критик, — виразно відчувається, як тяжкобуйна й жива фантазія поета змагається з тією філософською традицією і як надаремне вона силкується логічні формулки прибрати в святкову одежу поезії. Подібні твори завжди викликають в душі читача розчарування і перевтому; читач хоче бачити й відчувати, між тим як поет приневолює його думати і філософствувати...»[4]

Звичайно, Франко не вважав філософію шкідливою для мистецтва і літератури. Він не заперечував образного осмислення філософських проблем у поезії, присутності філософської думки в художньому творі, але думки опосередкованої, що, апелюючи до нашого розуму, збуджує емоції, породжує багатий світ асоціацій. Цих творчих принципів додержувався Франко, пишучи свої філософські поеми, зокрема поему-легенду «Смерть Каїна».

Розмови про цю поему у франкознавстві вже велися і у формі загальних характеристик в оглядових статтях та монографіях про письменника, і в плані спеціальних розвідок. Але не всі аспекти літературного аналізу даного твору з'ясовано, тим більше, що перша його редакція не входила ще в науковий ужиток. А тому наші спостереження стосуватимуться головним чином двох редакцій поеми, а також деяких питань її художньої форми.

Поема «Смерть Каїна» — один із найскладніших творів у літературному доробку Франка-поета. У письменника «легкого пера», яким в основному був Франко, при його написанні все ж таки не обійшлося без того, що ми називаємо «муками творчості». Це, звичайно, пояснюється складністю проблем, які він ставив і розв'язував у своєму творі, і намаганням автора знайти для них найбільш вдале художнє втілення.

Написанню поеми «Смерть Каїна» передував тривалий період виношування теми. Реалізація її супроводжувалась напруженою і копіткою роботою над текстом. Франко двічі грунтовно переробляв твір, окремі частини змінював по три і чоти-

[3] В. Г. Бєлінський, Літературно-критичні статті, К., 1953, стор. 168.
[4] І. Франко, Твори, т. 18, стор. 183.

ри рази[5], прагнучи надати поемі ідейної чіткості і художньої довершеності. Увесь складний процес роботи письменника постане перед нами, якщо порівняємо перший варіант поеми[6] з її другою, остаточною редакцією, надрукованою в 1889 році.

У творчій мрії Франка тема Каїна зародилася під час перекладу містерії Байрона «Каїн» (1879 р.). Але в англійського поета з романтичним складом творчої уяви Каїн до кінця залишився типово романтичним героєм. Франко, за своїм мистецьким покликанням і за характером світосприймання реаліст, не обмежується лише романтичною історією Каїна. Його не стільки хвилює сама історія героя, скільки проблеми, зв'язані з цим образом. У своєму творі він розвінчує культ романтичного індивідуалізму та егоїзму. Це зобов'язувало автора поставити Каїна спочатку в позу романтичного героя-відречника, індивідуаліста, щоб пізніше накреслити його еволюцію, показати «переродження» і остаточно з'єднати з колективом.

Отже, в одному ключі — романтичному чи реалістичному — Франко не міг вирішити теми Каїна. Його поемі властивий жанровий синкретизм — органічне поєднання романтичного і реалістичного способів письма. У цьому полягає своєрідність поетики Франкового твору.

Із своїми настроями «світової скорботи», розчарований у житті і людях на початку поеми Каїн Франка — романтичний герой байронівського типу. Автор переносить його в умовно поетичний світ, в атмосферу незвичайної романтики. Цього вимагала улюблена для романтиків тема розчарованого героя — скитальця, який втратив почуття соціальної гармонії. Він діє в умовах винятковості:

Убивши брата, Каїн много літ
Блукав по світі. Мов бичі криваві,
Його гонило щось із краю в край.

І був весь світ ненависний йому,
Ненависна земля, і море, й ранній
Пожар небес, і тихозора ніч[7].

Поет різко протиставляє Каїна середовищу. Затаївши глибоку ненависть до людей, він перебуває в полоні вічної туги, самотності.

У процесі роботи над поемою Франко вже на початку твору поширює романтичну проекцію в змалюванні образу Каїна. У надрукованій редакції поеми він посилює мотив людиноне-

[5] Див. лист І. Франка до М. Драгоманова від 20/III 1889 р. (І. Франко, Твори, т. 20, стор. 388).

[6] Див. І. Франко. Статті і матеріали. Збірник VIII, вид. ЛДУ, 1960, стор. 5—19.

[7] І. Франко, Твори, т. 10, стор. 369. (Далі цитати з поеми «Смерть Каїна» подаємо за цим виданням).

нависництва. В погорді і ненависті до роду людського Каїн не зупиняється навіть перед самозреченням своєї «сестри і жінки». Палко любляча натура, вона також стала ненависна Каїну тільки «за те, що їй ім'я було — людина» .

Образ жінки Каїна (ім'я її в творі не названо) в попередній редакції поеми ескізний. Автор лише обмежується короткою згадкою про її відданість Каїнові, не показує її в дії. Характеристиці героїні в остаточному варіанті своєї легенди Франко приділяє більше уваги, значно розширює картину її смерті. Цей образ у поемі епізодичний, але в ідейному навантаженні твору він займає велику питому вагу. Виведений у плані контрастного зіставлення любові і ненависті, він допомагає чіткіше відтінити характер героя-відлюдника, розкрити спустошеність душі егоїста. На скупих контурних зарисовках героїні в первісній редакції легенди автор, працюючи над твором, зумів виписати глибоко хвилюючий образ, що в надрукованому варіанті поеми виростає у своєрідний апофеоз самопожертви, символ безмежної любові.

«Жінка і сестра» Каїна — невідступна супутниця свого «нещасного брата» на всіх стежках його блукання. Їй властива покірливість, смиренність. Франко володіє почуттям міри конкретності у створенні образу — символу. Щоб образ героїні не був схемою, абстракцією, він робить її, так би мовити, земною, показує в «жіночих буднях». Вона

У дикій тикві принесе води,
Плодів нарве, коріння назбирає
І меду на снідання.

Але поет не переобтяжує її зайвими «матеріальностями» і зосереджує свою увагу головним чином на духовній величі героїні, а тому двічі згадує про її серце. У неї «серце щире», і вона «чиста серцем». Інверсований традиційний епітет активніше сприймається в смисловому навантаженні віршового рядка і звучить оригінально. Чарівність і поетична привабливість героїні проявляється у великій силі дійової любові, що примусила її піти за велінням свого серця, заставила без найменшого вагання «з проклятим поділити його прокляту долю», допомогла їй теплотою жіночого серця «гріти убійці душу». Але марними були її поривання. У любовному горінні, що не знайшло резонансу в душі егоїста Каїна, вона спопеліла, померла:

Та дарма! Мов риба,
Що б'єсь об гостру кригу, аж сама
В ній зціпеніє, так вона весь вік
З сил вибивалась, мов лучина та
Горіла й власним нищилась огнем.

Таким чином, у процесі виношування теми образ «сестри і жінки» Каїна зазнав значних авторських доповнень. Франко подолав його схематичність і нечіткість, що були помітні в ранній редакції твору. Хоч в остаточному варіанті поеми символічний образ Каїнової «сестри і жінки» не розгорнений, поданий стисло, проте прозорість його тут виразна та ідейна значимість цілком зрозуміла. У ньому поет показав те, чого бракувало людиноненависнику Каїнові — животворного почуття любові до людей, цієї світлої сторінки людського єства, що нею наділяє автор свою скорботну героїню.

Братовбивця Каїн вдруге в житті зустрічається з видом смерті. Похоронивши в глибокій печері свою «сестру і жінку», він залишається «сам із собою», зі своїми муками і болями. У контексті твору ця картина сприймається в переносному значенні: втрачена остання «нитка срібла», що в'язала пустельника «з життям людей». Попереду жде його довгий і важкий шлях скитальця.

Овіяний гіркою романтикою, спочатку цей герой-відлюдник охоплений почуттям безперспективності, якоюсь безпредметною тугою. Йому властива невизначеність поривань, що її автор передає питальними інтонаціями:

Де? Куди? Пощо?
Про се давно не думав він. Що й думать?
Куди б не йшов він, де б не завернув,
Усюди сум однакий, самота
Однака і однаке горе люте!

Безобразне слово, «прозаїзм», «однакий», тричі повторене в плані поетичної градації на протязі двох порівняно невеликих віршованих рядків, до того ж у третьому випадку сполучене з емоційно-оціночним епітетом («однаке горе люте»), передає наростаюче звучання «на одній ноті» поетичної фрази, відтворює трагізм жертви «вічного прокляття».

Щоб підкреслити душевну депресію скитальця Каїна, який живе пустельником, Франко посилює мінорну тональність пейзажу, оперуючи слуховими образами:

Минувся ліс. Хрустить пісок пустині
Під поступом важким. Там шакал виє
В розсілині, орел у небі крикне,
Свердок самотній між піском цвіркоче,
А там тиша довкола, мов в могилі.

Пейзажний малюнок в остаточній редакції твору дописується образом зорового сприймання:

Не раз серед тиші тієї раптом
Туман піску, мов велетень, здіймесь
Сивавим стовпом аж під саме небо
І, крутячись, по ровені пройдесь,
Мов цар — і враз простреться знов на землю,
Мов привид щезне.

Цей типово романтичний пейзаж сонної пустині, суворої і дикої, гармонює з настроями розчарованого героя, що ненавидить людей і вважає їх недостойними своїх турбот.

Автор поеми «Смерть Каїна» виступає як майстер пейзажного живопису. Психологічний портрет Каїна, приреченого на вічне блукання, поет розкриває на фоні екзотичного пейзажу — «понурої, в своїй величі грізної» пустині. Похмура декоративність пустині з її могильною тишею, яку час від часу порушує квиління кані і виття шакала, позначена печаттю таємничості. Рукою вправного майстра Франко зумів передати «дух древності», первісну природу.

Щоб досягти злагодженості картин природи з внутрішнім світом героя, автор вносить зміни і в пейзажі. Так, наприклад, темними і похмурими фарбами поет малює природу і тоді, коли Каїн, виснажений і знесилений, після довгої і важкої мандрівки став під райською стіною. Зауважимо, що в попередній редакції на цьому місці Франко обмежується лише окремим пейзажним штрихом:

Був зимній ранок; інеєм білілась
Роса в пустині[8].

Виконуючи декоративну функцію, ця пейзажна зарисовка лише локалізувала дію, уточнювала її час, до того ж білий колір у ній немовби випадав із загального похмурого колориту всієї пустині. Тому Франко вилучає її і, розширивши рамки романтичного пейзажного живопису, нагромаджує темні барви (холодний ранок, небо, закутане хмарами, потоки дощу, стогін вітру, безкінечний простір понурої пустині). Отже, природа домальовує душевну драму героя, робить картину його мук зримою і відчутною.

Своєрідним дисонансом в одноманітному і сірому житті нещасного скитальця був «вид чудовий райських стін», що його, блукаючи в пустині, він побачив одного разу при заході сонця. У первісному тексті твору картина раю спочатку уявляється Каїнові як якесь «новеє диво». У надрукованому варіанті ці слова замінені зауваженням про те, що цей вид уже добре був відомий Каїнові, бо він не раз йому вві-жався в снах. Така текстова зміна, по-перше, чіткіше окреслювала головну постать твору як одну з перших жертв «вічного прокляття» і, по-друге, більш умотивовувала дальшу поведінку героя. Згадка про рай до глибини душі стривожила Каїна, «ятрила його пекучі рани», викликала в нього лютий гнів, дику ненависть і обурення. Втративши «дідицтво» раю, він виступає з інвективою проти цього «джерела безбереж-

[8] І. Франко, Статті і матеріали. Збірник VIII, стор. 10.

ного горя». Від імені роду людського з його муками і печалями Каїн шле йому прокляття.

В остаточній редакції поеми Франко в цьому місці значно поширює психологічну характеристику героя, «риється в його ранах». Це збільшувало емоційну наснаженість образу. Письменник досягає тут майже скульптурного зображення героя, що, охоплений відчаєм, прибрав позу «окаменіння», яку автор відтінює кольоровим контрастом:

Схиливши голову, закрив лице
Руками і стояв отак на місці,
Кривавим світлом вечора облитий,
А тінь його довжезна потяглась
Ген-ген степом і в сумерку тонула.

Окрема художня деталь цієї картини (тінь, що тягнеться за Каїном) має ширше смислове навантаження. У підтексті твору вона асоціюється з минулим героя. За зреченим від народу пустельником, самотнім і нещасним, тягнеться тінь його беззмістовного життя, тінь його власних ілюзій.

Драматизм становища героя наростає. Злість, розпука і жаль, що хвилею піднялися в його серці, приневолюють іти навмання. Але якась внутрішня сила прикувала Каїна до того виду. У цьому душевному двобої перемагає бажання оглянути цей «город божий»,

Хоч оком скинути на се дідицтво,
Котре на віки вічні... утратив!

Так уперше за довгі роки блукання появилася в нього мета. Поривання героя і зараз залишились невизначеними («Чого йому туди? Він сам не знав»). Але прóклятий богом братовбивця, який, спокутуючи свій гріх, тинявсь по світі без мети, «ганявсь, мов звір сполоханий, щоб сам перед собою сховатись», задовольняється і цим.

Окремим штрихом, найпростішим видом художнього тропа — розгорнутим порівнянням — автор зумів передати цей свіжий струмінь у загальній гнітючій атмосфері Каїнового буття:

Нічого там не ждав, не надіявсь,
А все ж пішов. Так журавель, почувши,
Що ген за морем, в північній країні,
Весна зблизилась, — розпускає крила
І, пісню дзвонячи, летить туди,
За сотні миль, не дбаючи на бурі,
На морські вали й хитрощі стрільців.

Привабливість раю в обох редакціях поеми Франко передає контрастним зіставленням світла і тіні, чергуванням дисонансних барв. Райські стіни уявляються героєві як блискучий кристал. У верхній частині вони освітлені золотом сонця, а внизу тонуть у темряві вечірнього сутінку. Герой весь день бродить у мороку, і лише при заході сонця в золото-рожевім блиску на хвилину йому появляється чудовий вид кришталевих стін і золотих райських башт. Таке «переливання» кольорів посилює ефектність раю, робить його принадним, і цей «привид зрадливий», що «ятрив пекучі рани» Каїна, стає для нього якоюсь «обіцянкою таємною».

Образ Каїна є своєрідним ідейно-смисловим центром, художньою серцевиною всього твору. Сюжет поеми Франко будує в плані концентрації дії навколо головного героя, даючи йому максимум простору. Він, по суті, — єдиний герой поеми. Всі інші персонажі (жінка Каїна, Лемех, його громада) знаходяться на периферії художнього зображення і допомагають глибше проникнути у внутрішній світ героя, розкрити всі сторони його душі. Така «єдність» героя відповідала всім вимогам жанру філософської поеми, яку можна назвати «поемою ідей». Зробивши ідею персонажем, поставивши в центрі художнього зображення символічний образ-поняття, Франко в особі Каїна відтворює реальні філософські пошуки людської мислі, завжди неспокійної, нестримної у своїх пориваннях до істини, правди, завжди пройнятої пафосом дерзання.

Сюжетна деталь біблійної легенди — блукання Каїна — під пером Франка переростає у синтетичний, узагальнений образ філософського плану. Каїн — це образ-символ, розгорнутий троп, що поширюється на весь твір, проникає в кожну клітину його художнього організму. Він розкривається у двох органічно зв'язаних і взаємно обумовлених ракурсах — філософському і соціальному. У філософському плані — це символ знання, втілення інтелектуальних потенцій людини, її намагання збагнути зміст усього сущого. В соціальній площині цього образу Франко вирішує актуальну на цей час проблему — особа і суспільство.

При порівнянні двох редакцій поеми впадає у вічі принципова різниця в ідейному трактуванні образу Каїна, яка виявляється в плані посилення богоборських мотивів.

Усвідомивши свою провину перед богом і людьми, цей, за біблією, родоначальник зла на землі звертається до бога з проханням про ласку — дозволити подивитися на «царство небесне», втрачений рай. Але небо залишилось глухим до його просьб. У першій редакції твору Каїн вважає гріхом свою горду просьбу. Жертва «вічного прокляття», він визнає правосуддя «владаря грізного», стає скромним у своїх бажаннях, упокорено просить у бога дозволу хоч з вершини гори подивитись на рай.

А там суди мене, роби зо мною,
Що суд твій справедливий повелить![9]—

говорить герой. Хоч і тут Каїн не покидає наміру добитися своєї мети навіть ціною великих мук, але все ж таки йде на компроміс з «вищими небесними силами», славословить грізного небожителя:

— Ні, годі, годі, — думав він не раз, —
Занадто тяжко я згрішив, щоб міг
У бога тої ласки допроситись!
Та хай і так! Єго святая воля.
Він думку сю піддав мені, й вона
Тепер уже сама для мене стала
Полекшею, правдивим раєм. Може
Нічого більш мені не дасть він бачить,
Так і за те хвала єму до віку[10].

В остаточній редакції поеми ці слова пропущені: вони суперечили логіці розвитку гордого за своєю натурою героя, устами якого автор хотів дискредитувати в очах читачів «учення» про рай божий. Тому, позбавлений богом ласки бачити бажане, Каїн проявляє вільнодумство, вдається до категоричних дій:

...Я просить не буду,
А сам візьму сю ласку.
. . . . . .
І... заспокою
Тоту жадобу, що в душі кипить!

Докорінної редакційної зміни зазнала картина райських володінь, що її спостерігає Каїн з вершини гори. У первісному варіанті поеми вона вийшла абстрактною і схематичною, значно послаблювала загальний революційний зміст поеми і знижувала богоборство головного героя твору.

У першій редакції бачена картина викликає в Каїна задоволення. Для великого грішника — це «промінь ласки», якої він був негідний. У нещасному житті вічного скитальця — це єдина світла хвилина «чистого святого щастя, якого він не смів і сподіватись». «Промисли господні» показані тут у позитивному освітленні — «бог насадив» землю усяким добром, а «він (Каїн — *А. С.*) на ній посіяв зерно братоубійства». Таким чином, тут повторюється відома теза біблійного «вчення» про те, що зло походить не від бога: він — добре начало, джерело зла на землі — людина. Невідповідність цього положення загальному творчому задумові свого твору атеїст Франко зразу помітив і вже в першій редакції поеми ці слова закреслив. Готуючи легенду до друку, він повністю переробив

[9] І. Франко, Статті і матеріали. Збірник VIII, стор. 13.
[10] Там же.

картину раю, значно розширив її. Письменник скористався тут окремим епізодом легенди про Фауста, який з вершин Кавказу оглядав рай, про що Франко говорить у листі до М. Драгоманова від 20/III 1889 року[11].

Фабульною основою для створення символічної картини раю послужив авторові міф про два райські дерева — життя і знання, до якого часто звертались письменники-романтики. Вся картина Каїнового видіння побудована на умовностях. Крім умовних образів двох дерев, що ростуть в едемському саду, зустрінемо тут алегоричні образи дивовижних звірів.

Легендарно-фантастична сцена раю в другій, удосконаленій редакції поеми має реальну основу, забарвлена земним змістом. Вона є символічним зображенням складних процесів людського буття. Франко володіє технікою образного втілення філософської думки. Висловлюючись словами Бєлінського, він «матеріалізує нематеріальне, робить земним небесне»[12]. Абстрактний, «безобразний» матеріал (проблеми наукового пізнання природи, смерті і безсмертя), вбраний у поетичну одежу символів і алегорій, під пером письменника набирає конкретно-чуттєвої форми, стає «живим», зримим образом.

У загальному ідейно-філософському контексті твору картина едему була визначальною, вона підготовляла кульмінацію поеми — «переродження» Каїна, розкрила йому очі на «механіку буття» роду людського. З веління бога втрачений рай для його потомків став пеклом. Тут Каїн бачить наслідки «вічного прокляття». Герой збагнув ірраціоналізм «промислів господніх», зрозумів облудливість ласки небесного тирана-самодержця:

Так от чим бог дурив
Вітця, мене і всіх людей!

Бунтарський дух Каїна повстав проти бога, як головного винуватця людського зла.

Така зміна в сюжетній структурі поеми дозволила письменникові розширити обрії філософського мислення Каїна, привести його до атеїстичних переконань, чого якраз бракує в першому варіанті поеми.

Пішовши по лінії християнізації образу Каїна, в попередній редакції твору Франко значно знизив протестантський, бунтарський дух свого героя. Сам автор говорив О. Маковею, «що мало що не зробив з Каїна Христа». У ранньому тексті поеми Каїн після того, як темрява покрила рай, шкодує за недавно баченою картиною, хотів би знову її побачити, нази-

[11] Див. І. Франко, Твори, т. 20, стор. 388.
[12] В. Г. Бєлінський. Літературно-критичні статті, К., 1953, стор. 168.

ває бога «всеблагим», великим у своїх ділах, бажає стати «віщуном таємних промислів господніх»:

Позволь же до людей мені піти,
Навчити їх, дорогу показати,
Щоб добровільно тими йшли стежками,
Що ти їм назначив, і по котрих
Вони пішли б аж по століттях мук
І блуканини![13]

В остаточній редакції поеми звільнений від релігійних догм, розчарований у раї,

Каїн не жалів
За райським видом; він один лиш чув
У серці голос: «Геть відсіля! Геть!»

Так, скориставшись прийомом видіння, Франко в процесі роботи над поемою посилює її антирелігійне звучання, збагачує культуру свого героя. Надавши образові Каїна нового ідейного осмислення, автор міняє і його портретну характеристику, з другої редакції вилучає негативні деталі портрета («одітий в шкуру дикого звіря, з тяжкою булавою в руці», очі «натужились, аж випручались з ям», «лежав, мов колода», «скреготав зубами» тощо).

Текстове зіставлення двох варіантів легенди дозволяє зробити висновок про те, що в другій її редакції за рахунок розширення внутрішніх монологів Каїна значно посилена ідейно-філософська тональність. Картина видіння наводить Каїна на роздуми, відкриває широкий простір для його інтелекту. Герой увесь поринає у світ думок, переживає муки мислі. Думка веде Каїна від сумнівів до переконань. Знайдена відповідь ховає в собі нові питання. Вирішена проблема породжує інші роздуми. Створюється, таким чином, ланцюг думок. Роздумуючи, герой запитує і відповідає, стверджує і заперечує, припускає, доводить і переконує. Відповідно до цього автор ускладнює синтаксис поеми. Внутрішні монологи, що побудовані в діалогічній формі і являють собою своєрідний діалог героя з самим собою, відтворюють драматизм думки, її двобій, динаміку, передають філософський диспут, логічне розгортання суджень:

Що се — знання?
Чи справді ж так життю воно вороже?
Здається так!
. . . . . : : . . .
Так пощо ж ми бажаємо знання?
Значить, бажаєм смерті? Ні, неправда!

[13] І. Франко, Статті і матеріали. Збірник VIII, стор. 16.

Важливе місце у внутрішніх монологах Каїна займають риторичні запитання. Інколи вони складають суцільну поетичну тираду, що нею герой аргументує свої положення:

Хіба ж я смерті Авеля бажав?
Я жить хотів по-своему — більш нічого.
Хіба стрілець бажає смерті звіра?
Він хоче жить, йому потрібно м'яса!
Він хоче жить і мусить боронитись,
Щоб звір його не з'їв! А той, що лук
І стріли видумав, чи смерті він
Бажав чиєї? Ні, бажав лиш жити,
Придумував підмогу для життя!

Інтенсивність філософської думки визначає дійовість Франкових монологів. Вони побудовані за зразком ораторської стилістики. У них автор щедро користується багатством риторичних фігур (риторичні запитання, звернення, оклики).

Франко йде по лінії розкриття внутрішнього світу Каїна. А тому динаміка зовнішньої дії в поемі поєднується з розкриттям характеру, думок і переживань героя. Опис мандрівки Каїна не зменшує сфери його психологічного аналізу, а ще більше її поглиблює.

Згідно з творчим задумом показати мислячу людину свого часу в другій редакції поеми автор частіше зосереджує увагу на розкритті героя тільки у думці. У зв'язку з цим міняється і фактура вірша. Своєрідним стає його інтонаційний лад. Відповідь на поставлене перед собою питання Каїн здебільшого супроводить окличною інтонацією. Розмірковування героя подане у більш спокійному, урівноваженому плані, в розповідних реченнях, підсумки роздумів, узагальнення, як правило, повністю видержані в окличній тональності і передають радість творчої знахідки:

Значить — знання, то не бажання смерті,
Не враг життя! Воно — веде к життю!
Вбезпечує життя! От в чім вся річ!
Як та стріла, що забиває птицю,
Сама — не птиця! Як той ніж, що ріже,
Сам — не убійця! Так значить — знання
Не винно тут!...
. . . . . .
Значить: чуття, великая любов —
Ось джерело життя!

Таке чергування інтонацій зумовило емоційну силу внутрішніх монологів Франка і надало мові думок героя експресивності, схвильованості, емоційно забарвленої поетичної форми викладу.

Первісний текст легенди піддавався значним стилістичним правкам. Зміни і доповнення, які автор вніс у фабулу твору, сприяли його ідейно-композиційній організованості. Наприк-

лад, звернення Каїна до своїх потомків у другій редакції поеми

О люди, діти, внуки, сиротята!
Покиньте плакати по страті раю!
Я вам його несу! Несу ту мудрість,
Котра поможе вам його здобути,
У власних серцях рай новий створити!

з деякими стилістичними відмінностями зустрінемо і в першім варіанті. Але тут воно позбавлене психологічної мотивації, бо герой не пережив розчарувань у раї. У другій редакції поеми це звернення випливало із загального філософського змісту образу Каїна, було логічним завершенням його болючих роздумів над таємничими загадками людського буття.

Вище вже вказувалось на стилістичну двоплановість, поєднання романтичних і реалістичних засобів зображення, як головну властивість поеми Франка «Смерть Каїна». Поширюючи це положення, ми будемо в основному орієнтуватись на її другу, удосконалену редакцію.

Елементи романтичної поетики зустрінемо і в змалюванні характеру розчарованого героя, і в нахилі автора до його глибокої психологічної характеристики, і в гостро драматизованій сюжетній побудові легенди. За способом викладу епічна поема Франка «Смерть Каїна» не позбавлена ознак драматичного твору. Душевну драму свого героя автор розкриває у високих трагедійних регістрах. Його буття позначене трагізмом протиріч. Розчарований у житті, він хоче вмерти, але не може: «божеє клеймо... гнало геть від нього всяку смерть». Збагнувши сенс життя як слугування людству, він умирає від руки сліпого Лемеха, стає жертвою сліпоти своїх потомків. З драматичним жанром поему Франка споріднюють не тільки ситуації, в які потрапляє Каїн, але і характер героя. Своїми інтелектуальними поривами він хоче розширити грані можливого, проникнути у світ невідомого, збагнути всі тайни світостворення. Каїн оголошує війну вищим небесним силам, вступає в єдиноборство з незримо присутнім у творі Єговою, який є втіленням деспотизму, тиранії, зла. Романтичну окраску мають пейзажі поеми. Романтизм проявляється також у виборі жанрової форми твору — легенди, якій властива романтична умовність зображення, фантастика, неправдоподібність. Назвавши поему легендою, Франко вказав на своєрідність своїх естетичних принципів. Підзаголовок «легенда» обумовив стильові прийоми художнього зображення дійсності — використання образної символіки, наявність фантастики, неприродних ситуацій, звернення автора до картин — видінь, тяжіння до таких поетичних тропів, як алегорія.

Проте поему Франка «Смерть Каїна» не можна вважати витвором «чистого» романтизму. Вона не відповідає традиційним ознакам романтичної поеми. Їй не властивий романтичний суб'єктивізм, що проявляється в психологічному зближенні героя з автором. Правда, в поезії «Неясна для вас ся легенда» (1889 р.), коментуючи ідейний зміст свого твору, Франко вказує на психологічну спорідненість, проводить паралель між собою і героєм. Але в поемі, відтворюючи характер Каїна, автор додержується більше реалістичного принципу — його герой живе своїм індивідуальним життям, має свій світ. Відсутність ліричної манери викладу, об'єктивна епічна розповідь не дозволяють ототожнювати автора з героєм.

У сюжетній побудові твору Франка помітний відхід від романтичної композиції, якій властива вершинність, уривчастість, недосказаність. Дія в поемі розгортається в логічній послідовності, кожна картина психологічно вмотивована, переживання і думки героя розкриваються поступово і вичерпно.

Крізь романтичне нашарування легенди пробивається реальна дійсність. За символічною зашифрованістю поеми Франка ми не можемо не бачити глибоко реального змісту. Образ Каїна і проблеми, зв'язані з ним, мають життєвий сенс. Поема «Смерть Каїна» — це художнє відтворення людських ситуацій, реальних життєвих конфліктів, це образне осмислення психології мислячої людини, її болючих духовних шукань. Реалістичний задум твору розкривається в ідейній еволюції Каїна. Вже самим розв'язанням проблеми особа і суспільство, відношення героя до колективу Франко різко розходиться з реакційними романтиками, які підносили культ «видатної одиниці», що зневажливо ставиться до «нікчемної маси», «натовпу». Отже, за своїм ідейним тонусом поема звучить реалістично.

Намагаючись осмислити стародавню легенду в плані реалістичного зображення, в другій редакції поеми Франко поглиблює її реалістичний струмінь. Він особливо відчутний після того, як герой прийшов до висновку про необхідність єднання з колективом. Чудовий пейзаж людських осель, до яких повертається Каїн, повністю витриманий у реалістичних тонах. Похмура декоративність міняється світлими барвами, вщерть налитою сонячним промінням картиною. Порівняно з ранньою редакцією відчуваємо тут більше тяжіння до реалізму малюнка, його «натуральності». Автор стає точнішим у відтворенні картини села, доповнює її побутовими реаліями.

Філософські проблеми, над якими працювала думка Каїна, в кінцевих змаганнях вирішуються в морально-етичній площині. Оповите холодом егоїзму серце Каїна наливається

животворним почуттям альтруїзму. Людиноненависник Каїн стає речником любові до людей і її заповіти несе між люди. Це не було оголеним моралізаторством. Відлюдник Каїн повертається до людей не з моралізаторським повчанням, а зі своєю філософією любові, вистражданою по довгих літах прокляття і перетопленою в горнилі його власних змагань і поривань. В епоху панування егоїзму, процвітання культу індивідуалізму таке вирішення проблеми було актуальною філософською прогресивною ідеєю.

О. І. КИСЕЛЬОВ

НЕДОКІНЧЕНА ПОЕМА ІВАНА ФРАНКА «ІСТОРІЯ ТОВПКИ СОЛІ»

Провідною темою поеми «Історія товпки солі» є роль праці в житті людини. Вона написана під значним впливом «Божественної комедії» Данте, яку Франко переклав ще в молоді роки. У початкових рядках «Історії товпки солі» взята лише загальна алегорична картина блукання поета по життєвому шляху в пошуках правди і добра. На відміну від Данте, ця картина у Франка — поета революційної демократії — посилюється непохитною вірою в правду і добро, в їх конечну перемогу в суспільному житті:

В вандрівці жизні я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято...[1]

Усі наступні рядки поеми показують, яких людей зустрів поет на своєму життєвому шляху.

Крім алегоричного образу, Франко взяв і поетичну форму терцини, яку обезсмертив Данте своєю «Божественною комедією». Терцина — технічно досить важка форма поезії, яку Франко вперше ввів в українську літературу. Форма терцин найбільш придатна для описової поезії, для епосу, яким і була «Божественна комедія». Невипадково Франко і обрав терцину для своєї поеми «Історія товпки солі», задумавши її як великий поетичний твір.

Після алегоричного вступу поет переходить до реальних картин, але вводить нас не в темний ліс, а в бідну селянську хату, в якій відбувається вся дія поеми:

В вандрівці жизні я блукав багато....
І в бідну хату раз я заблукав...

Зовнішній вигляд хати наочно свідчить про те, що в ній живуть дуже бідні люди. Простими, звичайними, ненадума-

[1] І в. Ф р а н к о, Твори, т. 13, стор. 52. (Далі цитуємо за цим виданням).

ними образами поет створює реалістичний образ бідняцької хати «з понадгнилими стінами», з «обпалою з стін глиною», з «покритою зеленим мохом старенькою стріхою». Поет вживає образи, взяті з життя, які часто зустрічаються серед народу. Так, замість того, щоб говорити, що у господаря немає ні корови, ні коня, він малює зелений вигін коло хати, заросли травою, запустілий, бо ніяка худоба його не топче; «Ратиці, копита сліду віддавна, знать, не бачив він».

Сюжет поеми складний; розповідь автора переплітається в ній з розповіддю героя — старого діда, яка становить основний зміст поеми. Ми знайомимося з картинами темного минулого діда за його молодих років, коли він займався злодійським ремеслом, а згодом під впливом Яця-коваля став трудящою, чесною людиною. Поема набирає автобіографічних рис: автор називає себе сином Яця-коваля, хоч і виступає в ролі лікаря, який випадково заблукав до хати тяжко хворого діда, що живе з єдиною дочкою Фрузею. Дізнавшись, що старий тяжко хворий, лікар дає йому ліки, які полегшують хворобу, зміцнюють його організм і надають йому сили для довгої розповіді. Звістка про те, що лікар є сином Яця-коваля, дає простір для спогадів про чудесну людину, що відіграла колись велику роль у його житті.

Розповідь хворого починається від згадки про своє безрадісне дитинство. Родився він у бідній сім'ї, змалку сирота, ріс без догляду, «самопас», пустим хлопцем:

А бідність перла вже дитя до злого:
я красти вчився. Голодний, оком пас
я зразу, де би з'їсти що дармого,
не мліти голодом; но швидко я
направду взявсь до ремесла гидкого...

Вказавши на соціальні причини, які призвели до злодійства, поет закінчує: «Отак він злодієм зробився, гулящо». Декілька разів сидів він у тюрмі, але там, серед злодійського товариства, хлопець ще більше навчався злодійського ремесла, «давніх позбуваючись гріхів, нові, ще тяжчі поповняти вчився». У тюрмі він дізнавсь про достатки Яця-коваля і вирішив обікрасти. Однак з накраденим його спіймала сільська сторожа. Йому загрожувала смерть від страшного самосуду розлючених селян, але юнака врятував Яць-коваль, узявши до себе на роботу. Він не згадував про той злий вчинок, поводився з ним, як з рівним, пробудив у ньому любов до праці, часто розмовляв з ним про його майбутні наміри, розбудив у ньому віру в можливість щасливого, спокійного трудового життя. Юнак з кожним днем почав забувати свої злодійські вчинки.

Так поволі перероджувалася людина завдяки всеперемагаючій силі праці і любові.

До праці я пристав, як пристає
голодний до їди, бо в праці наче
я сам о собі забував...
...Почав звикать я до життя трудного,
до воздуха лагідного, що ту
круг мене віяв, до чуття братного,
що всіх в'язало в сильну цілоту.

Та важко бути в капіталістичному суспільстві чесною людиною. Франко, як великий реаліст, показав цю життєву правду у своєму творі. Недовго тяглося спокійне, щасливе життя юнака у Яця-коваля. В одному селі злодії обікрали поміщицький маєток. Коли жандарми не могли знайти винних, а молодого юнака вони здавна знали, — підозріння впало на нього:

...І дарма світ
і душу кляв я, що нічо не знаю, —
взяли мене, прийшлося знов сидіть...

Довго, «близько року», тяглося слідство. Нарешті невинного хлопця засудили-таки до в'язниці.

Шість літ минуло. Вийшов я. Без сили
до праці і без волі до добра,
я вже безвладно далі плив по хвилі,
немов колода котиться гнила!
Старий слізьми оповість доповів,
тремтів цілий і плакав, мов дитя...

На цьому обривається розповідь діда про свої молоді роки. Наприкінці своїх спогадів старий ще раз з глибокою пошаною згадує Яця-коваля:

О, вічна, вічна пам'ять будь йому!
Чимало в світі жив я, а такого
Не видів і не ввиджу, аж умру!

Франко присвятив поему своєму батькові, який умів знайти ключ до серця людини, виховувати в людях чесність, любов до праці і огиду до лінивства, неробства, до паразитичного життя.

Багато щирих, глибоко ліричних рядків із власних спогадів відводить йому автор у поемі.

Як людно він дома обходився,
Яким теплом там віяло, як там
усякий радо, весело трудився!
І честь в селі була його словам;
добро громадське вище свого клав він
і за громаду все, як ми, стояв...

З біографії Івана Франка знаємо, що його батько завжди був для нього моральним прикладом у житті. Він говорить про нього у багатьох творах, зокрема в поемі «Панські жар-

ти», та найкраще і найбільше він сказав про нього в поемі «Історія товпки солі». Події, про які розповідає герой поеми, відбуваються в хаті Яця-коваля.

Поет не розкрив саму назву твору. Товпка солі згадується в поемі часто, але історія її оповита таємницею. Вперше про неї читаємо в епізоді, в якому описано, як подорожній ввійшов до хати і Фрузя подала йому на вечерю варену картоплю. Але виявилось, що до картоплі немає солі. Випадково оглянувшись, прибулий побачив під образами на дощечці «почорнілу від диму товпку солі», яка вже, очевидно, давно там стояла, бо «насіло верх неї густо диму й порохів». На його зауваження про сіль Фрузя відповіла, що цієї солі брати не можна:

Ох, ні! Ох, ні! Се батенькова сіль!
До сеї солі в нас ніхто віддавна
Не тикаєсь! Се, кажуть, сіль свята!

І на запитання: чим вона свята, Фрузя відповіла:

Не знаю. Но татусь ід ній щодня
молилися, неначе до святого,
і плакали... при них молилась я
і молюсь і досі ще...
...Се, кажуть татко, знак
якийсь важний в їх жизні...

Історія товпки солі глибоко зацікавила подорожнього. Він вдивлявся «в ті дивні святощі, в ту сіль», намагаючись розгадати її таємницю. «О що молився до ній старий? За що їй дякував у сльозах на колінах?» Автор кілька разів повертається до образу товпки солі. Він наділяє її чудодійною силою, перед його очима вона постає не як мертва сіль, а як «істота сильная, жива, налита людським потом і сльозами»[2].

В народній творчості про сіль здавна збереглося багато повір'їв і легенд. Не лише у слов'янських, але й у багатьох народів світу сіль оточена пошаною, любов'ю, їй приписують чудодійну, магічну силу. Це пояснюється, мабуть, тим, що ще на первісному ступені розвитку люди помітили властивість солі оберігати від псування м'ясо та інші продукти, поліпшувати смак їжі. Ось чому вони вважали, що сіль має чудодійну властивість протистояти нечистій силі, дияволу, як втіленню зла на землі. Віра в благодійні властивості солі породила в нашому народі багато повір'їв: новонародженій дитині вішали на шию ганчірочку із зав'язаною в ній сіллю, щоб прогнати від неї нечисту силу; молодятам після шлюбу насипали

[2] Див. Н. Сумцов, Личные обереги от сглаза, Х., 1896, стор. 7; Символическое значение соли и народные суеверия, соединяемые с употреблением ее, «Руководство для сельских пастырей», К., 1873, № 6, стор. 166.

сіль у кишені та черевики. щоб оберегти їх від підступів диявола; покійникові ставили тарілку з сіллю на груди, щоб диявол не забрав його душу. Сіль як амулет, талісман здавна вживалась у багатьох народів світу[3]. Ці народні повір'я, звичайно, знав Іван Франко. В його фольклорних нотатках зустрічаємо запис про магічну силу солі: «Злий дух боїться солі», занотовує він. Народні повір'я про сіль і лягли, очевидно, в основу поеми «Історія товпки солі».

Коли зіставити любов і пошану до солі, яку ми бачимо у героя поеми, з його глибокою любов'ю до Яця-коваля, що залишив у нього в житті незгладимий слід, то можна зробити висновок, що товпка солі — це пам'ятка від Яця-коваля, дана старому ще в ті роки, коли він був молодим.

Ця зустріч, мабуть, відбулася після останнього, шестилітнього тюремного ув'язнення селянина, під час якої і дав Яць-коваль колишньому злодієві товпку солі як талісман, що може відвертати всяке лихо. Останні слова, на яких обривається II розділ поеми — «Та от послухай ти мою оповість...», показують намір старого розказати про зустріч з Яцем-ковалем і таємничу історію товпки солі.

* *
*

Другий розділ поеми, продовжений також терцинами, на відміну від розповідно-епічного першого, — філософсько-ліричний. Історія товпки солі немов навіває думки про нерозгадані таємниці людського життя. «Хто жизні темну загадку розв'яже?»— таким кардинальним питанням починається другий розділ.

Поет розуміє, що в умовах несправедливого, антинародного суспільного ладу щасливим може бути лише той, хто не заглиблюється в явища життя і сприймає їх поверхово, хто «по верху бездонних хвиль пливе», не замислюючись над несправедливістю суспільного життя. Його гнітять «всі незлічимі пута, що всіх нещасних тиснуть», жодні мари «снів тихих не мутять». Його совість спить, сплять його думи. Та себе самого поет не може зарахувати до таких «щасливців». «Людське горе всюду окружує і гонить м'я», і тому.

так рідко радість в серці ми гостить,
а сум царить над думкою моєю...

[3] «Етнографічний збірник». 1896, т. V, стор. 166.

Картини людського горя не дають спокою поетові. Він не мириться з несправедливим суспільним ладом. Всі свої сили він віддає на те, «щоб вольнов стала людськість ся закута!».

Такий ідейний висновок із життєвих картин, бачених поетом «в вандрівці жизні», змальованих у поемі «Історія товпки солі». Ця велика ідея є провідною зорею всього життя, всієї творчості Івана Франка.

В. І. КАЛИНОВИЧ

КОЛОМИЙСЬКИЙ СУДОВИЙ ПРОЦЕС ІВАНА ФРАНКА І СЕЛЯН КОСІВЩИНИ У 1880 році

Протягом багатьох століть український народ перебував під важким соціальним і національним гнітом, віками розділявся штучними державними кордонами. З кінця XVIII ст. велика частина західноукраїнських земель — Галичина перебувала під пануванням Австрії, яку справедливо називали «тюрмою народів». Вона була фактичною колонією Австрії з відсталим напівфеодальним сільським господарством, напівкустарною, слабо розвиненою промисловістю. Галицьке селянство, що становило 90% населення Галичини, володіло заледви половиною орних земель, вело злиденне життя, безпощадно експлуатувалось поміщиками.

На нещадний гніт і експлуатацію трудящі відповідали бунтами, виступали все більш відкрито. Серед народних мас Галичини, її передової молоді й інтелігенції широкий відгук знаходив революційний рух, який зароджувався і зростав в Росії.

У другій половині XIX ст. в Галичині виникає ліва революційна політична течія, розгортається боротьба за інтереси пригноблених мас, зароджується і формується прогресивна політична думка. Особливо великий вплив у цьому відношенні мали революційні ідеї в Росії, які проникали на Україну і в Галичину. Трудящі Галичини, її передова інтелігенція і молодь відчувають подих революційного руху, виступають проти існуючого політичного режиму. Тут формується революційно-демократичний табір на чолі з Іваном Франком, Михайлом Павликом і Остапом Терлецьким.

Проти революційних ідей та їх носіїв виступають реакційні кола поміщиків і буржуазії, на боротьбу з «небезпечними ідеями і їх визнавцями» мобілізується численний апарат поліції, прокуратури, суду і церкви. Посилюються поліційні репресії, арешти і судові процеси, ведеться пропаганда у пресі, в церковних проповідях.

У Львові на квартирі Павлика і Франка часто зупинялись емісари закордонних російських революційних центрів, які привозили сюди твори Бєлінського, Герцена, Добролюбова, Чернишевського, марксистську літературу. Через Львів за посередництвом Франка і його однодумців пересилалися в Росію і Україну заборонені революційні видання і твори марксистів.

Студентська галицька молодь цікавилась соціалістичними ідеями, поширювала серед селян, робітників та інтелігенції прогресивну і революційну літературу.

Громадсько-політична діяльність Франка, Павлика і Терлецького звернула на себе увагу поліційних органів в Австрії та Росії, насторожила реакційні буржуазні кола. За Франком і його однодумцями встановили поліційний нагляд, після чого відбувались арешти і судові процеси. У січні 1877 р. у Львові було заарештовано Павлика і російських емігрантів, які привозили до Львова закордонні заборонені видання. Їх засуджено за пропаганду соціалістичних ідей і належність до нелегальних революційних закордонних організацій, правда, за недостатністю доказів лише на ув'язнення строком до одного місяця. Франка в цьому процесі викликали на допит як свідка.

У червні 1877 р. арешти і поліційні труси у Львові і поза Львовом стали масовим явищем, а їх епілогом був «Львівський процес соціалістів 1878 року». За соціалістичну пропаганду і належність до таємних революційних товариств засудили до тюремного ув'язнення Івана Франка, Михайла Павлика, Анну Павлик, Остапа Терлецького, Михайла Котурніцького (Єразма Кобилянського), Івана Мандичевського, Феліксa Сельського, друкарського складача Пребендовського. На процесі підсудні називали себе соціалістами, критикували суспільно-політичні відносини, заявляли, що на зміну існуючого режиму неминуче прийде соціалістичний лад, в якому не буде поневолення і експлуатації людини людиною. Підсудний поляк Котурніцький, закінчуючи свій виступ у суді, простягнув підсудним українцям руку і заявив, що між соціалістами не може бути жодних національних непорозумінь. На це українці відповіли, що дружба між поляками і українцями можлива лише на грунті соціалізму[1].

Після процесу 1878 р. і 6-тижневого тюремного ув'язнення перед Іваном Франком, Михайлом Павликом та Остапом Терлецьким закрились двері тодішніх державних і громадських установ. Франка виключили з усіх товариств, де вирішальний голос мала буржуазія. Він писав, що налякана судо-

[1] Див. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, (1875—1890), Чернівці, 1910, т. III, стор. 184—185, а також Bolesław Limanowski, Pamiętnikі (1870—1907), Warszawa, 1959, стор. 180.

вим процесом галицька інтелігенція відвернулась від усіх засуджених, немов від зачумлених, а від нього, як від проскрибованого, чиє ім'я наводило страх, бо з ним зв'язували поняття перевороту, революції[2]. Одначе тюрма не зламала Франка, а ще більше загартувала, відкрила йому очі на світ, додала сил до боротьби.

Франко почав шукати зв'язків поза Галичиною, і в першу чергу з українськими та російськими прогресивними колами. Заснований ним і Павликом журнал «Громадський друг» (1878 р.), за словами Франка, мав яскраво «соціалістичний зміст», виступав проти клерикально-буржуазної ідеології, на захист прав трудящих.

Франко співробітничає з польськими соціалістами, через Лімановського і Данилюка знайомиться з польськими робітниками, вміщує статті у газеті « Praca». У той час він починає популяризувати економічні праці Маркса і Енгельса, Чернишевського, перекладає окремі розділи «Анти-Дюрінга», «Капіталу».

Тяжке матеріальне становище змусило Франка покинути Львів, поїхати в село Березів-Нижній на Коломийщині, де він мав підготувати до іспиту на атестат зрілості учителя Кирила Геника.

1 березня 1880 р. Франко виїхав до Коломиї. За кожним його кроком стежила австрійська жандармерія. Про приїзд Франка знала також його колишня наречена Ольга Рошкевич, яка в той час перебувала зі своїм чоловіком Володимиром Озаркевичем у селі Белелуя коло Снятина. Франко повідомив про свій приїзд Ольгу. Вона разом з чоловіком зустріла його на станції. В їх товаристві Франко провів два дні, після чого разом з Геником поїхав підводою в село Березів-Нижній.

В судових актах Коломийського процесу зберігається лист Ольги Рошкевич до Франка від 8 березня 1880 р., після зустрічі з ним. Лист не попав до рук Франка, а був перехоплений жандармерією.

По дорозі до Березова-Нижнього Франко і Геник зупинилися в містечку Яблонові. 4 березня 1880 р. він був арештований як підозрілий у соціалістичній агітації; його відправили до окружного суду в Коломиї і посадили в тюремну камеру № 6. У рапорті коломийського старости вказувалося, що Франко два роки тому був засуджений за соціалістичну пропаганду на 6 тижнів арешту. При цьому було долучено список літератури і газет, знайдених у валізі Франка. Прокурор Коломийського суду, вимагаючи арештування як підозрілих у соціалі-

[2] Див. Іван Франко, Твори, т. 1, стор. 21.

стичній пропаганді селян Кирила Геника, Антона Мельника, Порфіра Гладія, Теодора Барановського, студента юридичного факультету Семена Барановського, дав наказ почати проти них і Івана Франка слідство за злочин проти порядку управління (§ 65 австрійського кримінального кодексу), за який передбачалось тюремне ув'язнення від одного до п'яти років. 6 березня 1880 р. слідчий суддя Коломийського окружного суду взяв Івана Франка під варту[3].

Безпосередньою причиною арешту Івана Франка, як він сам писав про це, був замах на війта в селі Москалівці (частині Косова)[4] і відмова селян платити податки, за що багато з них заарештували. Арештовані називали себе атеїстами. Були також посаджені в тюрму сестри Анна і Параска Павлик, уже відомі як соціалістки і атеїстки. Коли Франко приїхав у той час у сусідню з Косовом Коломию, то «для тих панів, — згадував він, — було зовсім природно уплутати мене в коломийську історію, хоч я не мав найменшого поняття про неї»[5].

Жандармський постерунок (відділок поліції) в Косові рапортував 28 грудня 1879 р. косівському старості, що вночі з 24 на 25 грудня хтось вистрілив через вікно з мисливської рушниці до війта с. Москалівки Петра Кабина. Підозріння впало на косівських селян — братів Дмитра й Івана Фокшеїв. У рапорті жандармерії говорилось, що вони організували нелегальне товариство, щоб підбурити населення проти війта і розпоряджень органів державної влади, вести соціалістичну агітацію[6]. 25 громадян с. Москалівки написали протест до косівського старости проти незаконних податків на ремонт церкви. Звертає на себе увагу факт, що з 25 селян четверо вміли писати, а інші, замість підписів, поставили хрестики[7].

Війт Кабин і громадський писар написали до суду в Косові донос, що селяни Дмитро Іван і Василь Фокшеї та Василь Лелета виступають проти податку на ремонт церкви, підбурюють селян проти церковного комітету і громадського правління. У доносі писалось, що брати Фокшеї 24 грудня вчинили замах на війта, а 26 грудня спалили йому оборіг з сіном[8]. Війт і громадський секретар вимагали взяти братів Фокшеїв під варту, тому що це «небезпечні люди, які погрожують у селі, що ще не таке буде».

На допиті в слідчого судді 29 грудня Дмитро Фокшей заперечив звинувачення щодо замаху на війта і підпалу сіна,

[3] ЛФПДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113.
[4] Див. Іван Франко, Твори, т. I, стор. 417—418.
[5] Іван Франко, Твори, т. I, стор. 418.
[6] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 112, арк. 126.
[7] Там же, арк. 213—216.
[8] Там же, арк. 148.

хоч визнав, що він дійсно писав разом з іншими селянами протест проти церковного податку[9], тому що війт Кабин цей податок стягав незаконно.

Кабин як свідок заявив, що брати Фокшеї підбурюють селян проти органів влади, що вони відомі в селі як соціалісти, не люблять порядку і прилюдно заявляють, що тоді на світі буде добре, коли не буде панів і ксьондзів. Більшість селян показали в слідчого судді, що сім'я Фокшеїв належить до порядних і чесних людей. Інші характеризували їх, як безбожників, що висміювали церкву, попів і митрополита, які даром беруть від населення гроші і живуть за рахунок населення[10].

Події в с. Москалівка органи влади пов'язували з діяльністю «відомих соціалістів» Франка, Павлика, його сестер Анни і Параски та їх товаришів. «Коломийською справою» пильно цікавилось львівське намісництво. Прокурорські, судові і поліційні органи в Коломиї докладно інформували намісництво про хід слідства[11].

16 січня 1880 р. косівський староста переслав косівському повітовому судові анонімний лист до селян села Москалівки. Цей лист написала Анна Павлик, як про це свідчать висновки судової експертизи львівського окружного суду від 19 лютого 1880 р. і пізніші помітки її брата Михайла Павлика на копії цього листа, що знаходиться в архіві. Анна Павлик написала селянам Москалівки, що не треба боятись арештів, а сміливо виступати всім. «Всіх не замкнуть, бо хотя би всіх замкнути (заарештувати — *В. К.*), то їм арештів (тюрм — *В. К.*) не стане, а, по-друге, якби всіх позамикали, то би і самі виздихали, як пси, бо люди робочі сиділи би (в тюрмі — *В. К.*), а на хліб нікому робити і готова погибель на тих самих, що замикають. Та й їм здалось би віка коротити, бо вони другим коротають, бо хліб за хліб віддається і честь за честь повиннося віддавати»[12].

Лист закінчується повідомленням, що влада переслідує соціалістів і в тому числі Анну Павлик за те, що вони борються за правду, а «правда в очі коле». В листі наводиться текст пісні, яку склали ув'язнені селяни в косівській тюрмі про масові арешти і знущання судді над в'язнями.

У арештованих селян і Анни Павлик прокурор наказував провести обшук, щоб виявити заборонені соціалістичні книжки і листи. В наказі прокурора говорилось, що показання війта с. Москалівки Кабина і рапорт косівського старости да-

[9] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 112, арк. 139—144.
[10] Там же, арк. 150, 191—197.
[11] Там же, арк. 126.
[12] Там же, арк. 20—24, 34, 104—110, 191—197.

ють підставу думати, що «арештовані особи беруть участь у злочинній агітації».

Постановою косівського суду від 18 січня 1880 р. сестри Анна і Параска Павлик були взяті під варту. На допиті вони заперечували, що писали анонімного листа до селян с. Москалівки і займались соціалістичною пропагандою.

Сестра Анни Павлик Параска звинувачувалася в тому, що, «починаючи з 1878 р. поширювала між населенням брошуру «Дзвін», підбурювала селян проти органів державної влади і управління, висміювала розпорядження органів державної влади і суду, намагалась підірвати їх авторитет.

30 січня 1880 р. обидві сестри були передані в розпорядження коломийського окружного суду і посаджені в тюрму. Жандарм, який доставляв Анну і Параску до Коломиї, доповів слідчому судді, що Анна Павлик заходила в Коломиї на одну квартиру, де «відкривала скриню з українськими брошурами»[13]. За розпорядженням слідчого судді на цій квартирі був зроблений обшук, і скриня з книгами доставлена до суду.

Сестри Павлик обвинувачувалися у порушенні громадського порядку (§ 65 кримінального кодексу) і в зневазі до розпоряджень влади і підбурюванні проти державних і громадських органів, публічній зневазі інститутів сім'ї і шлюбу, інституту власності (§ 300 і 305 кримінального кодексу).

Після арешту сестер Павлик і Дмитра Фокшея поліція, прокуратура і судові органи проводили обшуки і допити багатьох осіб, підозрілих в антидержавній соціалістичній пропаганді, в розповсюдженні забороненої літератури.

Косівський староста рапортував 4 лютого 1880 р. коломийській державній прокуратурі, що Анна Павлик після виходу з львівської тюрми активно займалась пропагандою і поширенням «революційно-анархічних принципів», що безпосереднім наслідком цієї шкідливої і згубної агітації є замах на життя війта в Москалівці, який напевно вчинив Дмитро Фокшей.

«Немає сумніву, — писалося в рапорті, — що сім'я Фокшеїв у Москалівці захоплена соціалістичними принципами і нігілізмом, що Фокшеї утримують зв'язки з соціалістичними агітаторами»[14], що у Василя Фокшея під час обшуку знайдено записку з докладною адресою «відомого соціалістичного агітатора Івана Франка» зі Львова, що Фокшей одержував від Анни Павлик соціалістичні книжки та роздавав населенню. У цьому рапорті говорилось, що соціалістичною агітацією керує Михайло Павлик з Женеви, який посилає своїм сестрам соціалістичні книги і газети.

[13] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 112, арк. 39—40.
[14] Там же, арк. 85—87.

У рапорті яблонівського жандармського постерунку до коломийського окружного суду вказувалось на зв'язки Анни Павлик з селянином Антоном Мельником, учителем Кирилом Геником, дяком Порфіром Гладієм з Лючі, селянином Теодором Баранівським з Яблонова, учителем Колцуняком Миколою з Шешор, які поширюють соціалістичну літературу і в яких під час обшуку знайдено книги «Дзвін», «Борислав», «Дума про Маледикта Плосколоба», «Дрібна бібліотека» та інші[15].

26 березня 1880 р. косівський староста рапортував у коломийську державну прокуратуру, що в селах Монастирське, Москалівка, Вербівець, Смольне, в місті Косів сестри Павлик «поширюють соціалістичну пропаганду, помітний загальний занепад моралі, зневажливе ставлення до релігії, основ приватної власності; все це вказує на те, що соціалістична пропаганда запустила глибоко коріння серед широких мас трудящих»[16].

Невпинно проводились обшуки, під час яких поліція знаходила видання і твори Франка, Павлика, Драгоманова та іншу «небезпечну» літературу. Йшли допити і обшуки у військових частинах, де на службі перебували юнаки з Гуцульщини. Війт Кабин і різні священики характеризували заарештованих селян як безбожників, що належали до таємної організації і читали заборонені книги.

Такі події розгорталися напередодні приїзду до Коломиї Івана Франка.

7 березня Іван Франко був на допиті і докладно розповів про своє життя. Він сказав, що в першому процесі соціалістів у Львові був засуджений разом з Павликом, Терлецьким, Анною Павлик, Мандичевським та іншими, далі пояснив, що після кари не підтримував зв'язків з учасниками соціалістичного процесу 1878 року. На запитання про причини теперішнього арешту Франко відповів: «Минулого четверга мене притримала жандармерія для того, що я не мав жодних документів, якими я міг би вилегітимуватися. Свій індекс (залікову книжку) я залишив одному з колег, не пригадую кому, щоб зібрати фреквентації[17], а сам вибрався до Березова з метою підготовки до екзамену на атестат зрілості Кирила Геника, якого я раніше не знав. За посередництвом Семена Барановського, студента прав у Львові, родом з Косівщини, я погодився підготовити Кирила Геника до матури (іспит зрілості). Про зарплату за цю

[15] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 112, арк. 202—208.
[16] Там же, арк. 96.
[17] Фреквентація — відмітка професора в заліковій книжці про відвідування лекцій — *В. К.*

роботу ми мали з Геником домовитись на місці. Як мені відомо, Геник перед 5-ти роками мав закінчити 5-й клас гімназії в Коломиї, а тепер має намір підготовитись до іспиту зрілості, в чому я мав йому допомогти... Через цілий час мойого короткого перебування в Яблонові я з ніким не говорив ні слова, ні мене ніхто не питав про моє прізвище, за винятком жандармів»[18].

Про знайомство з Анною Павлик Франко говорив: «Анну Павлик знаю остільки, що після першого її засудження (1878 р.) і відбуття кари деякий короткий час вона мешкала в одній квартирі зі мною і з своїм братом Михайлом...»[19]

Франко промовчав про свою зустріч з Ольгою Рошкевич, щоб не наразити її на переслідування поліції. Він сказав на допиті, що приїхав до Коломиї в четвер 4 березня 1880 р., хоч, як виходить з листа Ольги до Франка і показань студента Семена Барановського, він уже в понеділок 1 березня зустрівся з Ольгою і перебував у Коломиї два дні.

На постанову суду про арешт і заведення слідства Франко подав скаргу до палати радних (вища інстанція в окружному суді для розгляду скарг на постанови слідчого судді) про те, що він приїхав у Коломийщину до Геника не для поширювання революційних соціалістичних ідей. Скарга Івана Франка була відхилена, а постанова слідчого судді про залишення Франка під вартою залишена в силі.

Кирило Геник з Березова на допиті в слідчого судді відповів, що причини свого арешту не знає. Жандарми під час обшуку шукали в нього літературу соціалістичного змісту.

У списку книг, забраних жандармерією під час обшуку в учителя Миколи Колцуняка в селі Шешорах, були книги, надруковані в Києві, Москві, Львові, серед них твори Франка і Драгоманова. Колцуняк після обшуку був арештований як підозрілий у соціалістичній пропаганді[20].

Яблонівська жандармерія в рапорті до коломийського старости повідомляла, що в Геника знайдено 61 лист від Корнила Заклинського з Станіслава, який «правдоподібно займається соціалістичною пропагандою», а також 6 книг і клаптики якогось листа, який Кирило Геник перед приходом жандармів знищив[21].

Теодор Барановський з Яблонова під час обшуку в його квартирі сказав, що в січні 1880 р. Кирило Геник покликав його до себе і показував йому статут соціалістичного товариства в Женеві, а після «сконфіскування революційної літератури і книжок в Антона Мельника і Порфіра Гладія приходив до нього Кирило Геник і просив про ці обшуки повідомити брата Семена Барановського, студента юридичного факультету у Львові[22]. Свідок священик Григорій Тимяк на допиті в слідчого судді 20 березня 1880 р. сказав, що Микола Колцуняк працював учителем у Шешорах з осені 1878 року, але з перших днів своєї роботи не викликав недовір'я, бо на кожному кроці проявляв «зневажливе ставлення до релігії, що мало негативний вплив на шкільну молодь», мав зв'язки з підозрілими в соціалізмі особами, як Кирило Геник, Заклинський і Попович та інші[23].

У протоколі обшуку на квартирі Василя Фокшея підкреслювалось, що в нього знайдено записну книжку, в якій на першій сторінці була львівська адреса Івана Франка. Цю книжку поліція передала прокуратурі[24]. У Гриця Фокшея поліція забрала книги «Довбня» Е. Золя (переклад з французької Ольги Рошкевич), «Власність грунтова» і «Відки взялись люди на землі» Івана Франка, книжки Павлика, Драгоманова і багато інших[25]. Василь і Гриць Фокшеї були арештовані, вони підозрівались у соціалістичній пропаганді, «бо читали публічно соціалістичні книжки, а Гриць Фокшей висловлювався зневажливо про релігію»[26].

Свідки Василь Кіячук і Василь Волощак на допиті говорили, що на зборах у Василя Фокшея висловлювались думки, що «добре було б, коли б землю поділити порівну»[27]. Влітку 1878 р. під час богослужіння в церкві Грицько Фокшей висміював проповідь священика, говорив, що «все те, що піп говорить, брехня». Інші свідки підтвердили на допиті в слідчого судді, що на зборах у братів Фокшеїв йшла мова про попів, про їх здирства, про потребу переділу землі[28].

Для обгрунтування обвинувального акта слідчі судові органи використовували різних осіб, серед них провокаторів, яких садовили з обвинуваченими в тюремних камерах і використовували як свідків.

Такі «свідки» говорили, що Фокшей виголошував у камері промови про те, що існує товариство, членом якого є Михайло Павлик, який зараз перебуває за кордоном. Кожний член цього товариства повинен платити внески, за які буде куплена

[18] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113, арк. 6—16.
[19] Там же.
[20] Там же, арк. 39—43.
[21] Там же, арк. 47—48.
[22] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113, арк. 45—47.
[23] Там же, арк. 91.
[24] Там же, арк. 106.
[25] Там же, арк. 117—120.
[26] Там же, арк. 124.
[27] Там же, арк. 126—137.
[28] Там же, арк. 36—37.

зброя, і коли Павлик повернеться з Женеви, то ця зброя буде використана для повстання проти панів, чиновників і попів[29].

Жандармерія не припиняла обшуків в обвинувачених, зокрема у братів Фокшеїв. Під час одного з чергових обшуків у Дмитра Фокшея були знайдені книги і брошури «революційно-соціалістичного змісту», схована в сіні рушниця. Прокуратура і суд дістали в свої руки матеріали для підтвердження обвинувачення.

Слідчий суддя допитував багато селян, щоб довести вину і злочинну діяльність обвинувачених. Лише одного дня (20 квітня 1880 р.) було викликано на допит 20 свідків[30].

Селяни Шешор свідчили на допитах, що учитель Колцуняк давав їм книги Шевченка, Франка, Мирного, видання «Просвіти», журнал «Друг», але «нічого поганого про нього сказати не можуть».

Комендант постерунку в Яблонові Ісаак Вислобоцький сказав, що жандарми мали доручення стежити за Іваном Франком, коли він приїхав до Коломиї і Яблонева[31].

Один з жандармів докладно розповів про те, як жандармерія стежила за Франком під час його приїзду до Коломиї і як його заарештували в Яблоневі. Франко не мав жодних документів і назвав себе Каролем Срочинським. Тому що у Франка єдиним документом була картка для проїзду залізницею на ім'я Срочинського, жандарм привів його на постерунок, а звідти до Коломиї в розпорядження суду[32].

Івана Франка допитував слідчий суддя лише один раз — 7 березня 1880 р. Слідством цікавилось намісництво у Львові. На вимогу коломийського суду львівський крайовий суд прислав до Коломиї акти судового процесу Франка і товаришів 1878 року.

У кінці ухвалою коломийського окружного суду від 18 травня 1880 р. кримінальні справи проти Івана Франка, сестер Анни і Параски Павлик, Дмитра Фокшея і їх товаришів були об'єднані в одну як органічно з собою пов'язані[33].

На вимогу суду місцеві органи влади дали характеристики на обвинувачених, в яких вказувалося, що «це небезпечні соціалісти, які здавна і систематично організовують у селах бунти».

На основі матеріалів поліцейських допитів і судового слідства коломийська прокуратура закінчила 29 травня 1880 р. ви-

[29] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113, арк. 5—9.
[30] Там же, арк. 25.
[31] Там же, арк. 137—145.
[32] Там же, арк. 142—146.
[33] Там же, арк. 67—77.

готовлення обвинувального акта проти дев'яти осіб, які звинувачувались «у різних злочинах і проступках».

Матеріали поліцейського і судового слідства не давали підстав для повного обгрунтування обвинувального акта. Прокуророві довелося відмовитись від обвинувачення Івана Франка та інших осіб щодо ряду закидуваних їм злочинів.

Прокурор запропонував вилучити з актів процесу рапорти яблонівської жандармерії і коломийського старости від 5 березня 1880 р. про Івана Франка і протоколи поліцейських і судових допитів його і передати їх коломийському повітовому судові.

4 червня слідство проти Івана Франка в справі злочину «порушення публічного спокою» було припинено і його відправили в розпорядження коломийського повітового суду для притягнення до кримінальної відповідальності за порушення приписів про особисті документи[34]. З Коломиї за розпорядженням старости І. Франко через Стрий, Дрогобич був доставлений пішки під конвоєм жандарма у Нагуєвичі.

Прокурор розпорядився також після судового процесу акти справи передати Львівській крайовій шкільній раді (орган шкільного самоврядування) для використання в дисциплінарній справі проти учителів Кирила Геника і Миколи Колцуняка.

В обвинувальному акті наводилось обширне обгрунтування «протизаконної злочинної діяльності обвинувачених», починаючи з характеристики діяльності Михайла Павлика, перелічувалися як небезпечні українські видання «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Громада», «Оповідання старого господаря», «Про багацтво та бідність». Крім того, докладно проаналізована діяльність Анни Павлик після її виходу з тюрми в 1879 році. Прокурор робив висновок, що її злочинна діяльність повністю доведена. Обтяжливими обставинами для неї вважалось те, що вона після відбуття тюремної кари не припинила злочинної діяльності, вдруге була засуджена за належність до таємних соціалістичних товариств.

Щодо сім'ї Фокшеїв в обвинувальному акті говорилось, що вона, як і Анна Павлик, просякнута «соціалістичним духом, від ряду років перебуває в зв'язках з Михайлом Павликом», що Дмитро Фокшей отримує від Павлика книги, в яких написано, що «в суспільстві повинні настати зміни, що не буде священиків і панів, без них краще буде».

Аналогічно обгрунтував прокурор вину інших обвинувачених.

16—18 липня 1880 р. у коломийському окружному суді відбувся процес. Підсудні трималися на суді мужньо і заперечу-

[34] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113, арк. 87—89.

вали свою вину. Анна Павлик заявила, що визнає соціалістичні ідеї і буде їх дальше поширювати серед народу[35].

На основі вироку від 18 липня 1880 р. Анну Павлик, Дмитра Фокшея, Василя Фокшея та інших було засуджено до різних строків ув'язнення.

Правлячі кола Австро-Угорщини справедливо вбачали зв'язок поширення революційних ідей і літератури на Коломийщині з революційним рухом в Галичині. З листування львівської поліції, львівської прокуратури, львівського суду та органів прокуратури і суду в Коломиї видно, що в коломийському процесі використовувались матеріали слідства і процесу соціалістів у львівському суді 1878 р. і у краківському крайовому суді 1880 р., де підсудними були учасники львівського процесу 1878 р., допитувався як свідок Іван Франко[36].

Коломийський процес 1880 р. був одним з епізодів боротьби урядових кіл Австро-Угорщини з революційним рухом в Галичині у другій половині XIX ст.

[35] ЛФЦДІА, ф. 663, оп. 1, спр. 113, арк. 91—146.
[36] Там же, спр. 114, арк. 65.

А. І. ПАШУК

ЗВ'ЯЗКИ І. ФРАНКА З С. ПОДОЛИНСЬКИМ
(70—80-і роки XIX ст.).

У революційному русі на Україні в 70—80-х роках XIX ст. брало участь чимало видатних діячів, які розвивали революційно-демократичну ідеологію в нових історичних умовах, коли з розвитком капіталізму зростав та міцнів пролетаріат і поширювалося вчення марксизму. Серед них визначне місце займали українські революціонери-демократи С. Подолинський та І. Франко. Їх зв'язки мали важливе значення для розвитку революційно-демократичної думки в Галичині.

Подолинський глибоко вивчав суспільно-економічні відносини в Росії і Західній Європі, знайомився з революційними і соціалістичними ідеями того часу. Це дало йому можливість зрозуміти твори К. Маркса і Ф. Енгельса і стати оригінальним популяризатором їх революційних ідей.

Вперше Подолинський познайомився з марксизмом у 1870 р. в гуртку М. І. Зібера, який читав свої реферати про економічне вчення К. Маркса[1]. У 1872 р., перебуваючи в Лондоні, він через П. Лаврова познайомився особисто з К. Марксом і Ф. Енгельсом. З того часу між ними зав'язуються дружні відносини, вони листуються[2].

Подолинський глибоко вивчав марксизм, на основі його ідей прагнув аналізувати і пояснити суспільне життя, піддав гострій критиці капіталістичний лад, розкривав його історичний характер і внутрішні класові суперечності, справжнє джерело експлуатації і гноблення трудящих.

Уже на початку 70-х років він підтримував ділові зв'язки з такими галицькими діячами, як М. Бучинський, О. Терлецький та ін. У середині 70-х років Подолинський заснував

[1] М. Драгоманов, Австро-руські спомини (1867—1877), Львів, 1889—1892, стор. 186. (Примітка).
[2] Листи Подолинського до Маркса зберігаються в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

у Відні перше українське видавництво соціалістичної і революційної літератури. Разом з галичанином О. Терлецьким у 1875 р. видавав т. зв. «нелегальні метелики» — невеличкі соціалістичні і революційні книжечки, як от: «Парова машина», «Про бідність», «Правда» (переробка Подолинським російської «Хитрої механіки» Кракчинського), «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» Ф. Волховського. Але в зв'язку з тим, що видавнича діяльність у Відні стала неможливою через цензуру, наступні роботи Подолинського «Про багатство та бідність», «Про хліборобство», а також «Про те, як наша земля стала не наша» (перероблена М. Драгомановим), підготовлені до друку, не появились у Відні. Їх видав Драгоманов у Женеві протягом 1876—1877 років.

Поява віденських «нелегальних метеликів», а також женевських видань відіграла важливу роль у розвитку революційної думки на Україні. Вони знайшли сприятливий відгомін серед передової частини галицької молоді, до якої належав молодий Іван Франко.

Листування І. Франка з М. Драгомановим і М. Павликом у 70—80-х роках свідчить про те, що він не тільки читав твори Подолинського, але й доклав багато зусиль для поширення їх серед трудового народу та інтелігенції в Галичині.

Перша нам відома згадка, яка дає підставу судити про обізнаність Франка з соціалістичними і революційними брошурами Подолинського, є в листі М. Зарицького до Ф. Сельського у Відні від 29 серпня 1876 року. В цьому листі Зарицький пише, що в Стрию відбувся з'їзд товариства ім. Качковського, на якому було багато студентів зі Львова: Дольницький, Левицький, Франко та ін. «В Стрию познайомився я ближче з Левицьким і Дольницьким, обидва вони везли зі собою книжки, які видала «Січ», і по дорозі продавали їх серед селян. Левицький говорив, що він радо візьме до себе в комісе такі книжечки, як видання Кістки, і вони обидва говорили, що для народу такі книжечки найкращі і що селяни купують їх дуже радо і продають». Тут же він зазначає, що «між львівськими академіками (студентами — *А. П.*) є вже досить багато таких, які цілком погоджуються з засадами і переконаннями, до которих признається «Січ»[3]. На слідстві в краєвім карнім суді 8 серпня 1877. Ф. Сельський говорив, що книжечки Кістки, як видання «Січі», — це «Парова машина», «Про бідність», «Правдиве слово хлібороба» і «Правда»[4].

[3] Центральний Державний Історичний Архів УРСР у Львові ф. 663, оп. 1, спр. 109, арк. 447 (Далі скорочено ЦДІА УРСР у Львові).
[4] Там же, арк. 448.

У «Друзі», у виданні якого активну участь брав Франко, за 27 вересня 1876 р., було оголошення, що книжечки «Парова машина», «Про бідність», «Правда» продаються в редакції. У листі від 19 жовтня 1876 р. до М. Драгоманова М. Павлик писав, що ці брошури захоплюють галицьких селян і передову інтелігенцію, і що «Франко також переймив тоті гадки»[5]. У листі від 20 січня 1877 р. до Драгоманова Франко зазначає, що при арештуванні Дорошенка поліція забрала брошури «Про бідність», «Парову машину», «Про правду», а інші твори, які він привіз, є у Франка[6].

Про потребу і свою участь в поширенні «нелегальних метеликів» у Галичині пише Франко в дальших листах до Драгоманова і Павлика за 1877—1879 рр., причому просить надіслати йому ці брошури, бо за ними «ще питаються»[7]. З листів Франка до Павлика видно, що цікавість до віденських і женевських соціалістичних брошур зростала і у 80-х роках у Галичині, і Франко продовжував їх поширювати серед народу[8].

У приватній бібліотеці Франка збереглися такі брошури: «Парова машина», «Про бідність», «Правда», «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків», тобто ті книжки, які видані були у Відні.

У 1878 р. Подолинський працює над спеціально медичною роботою, яка вийшла в 1879 р. у Женеві під назвою «Життя і здоров'я людей на Україні». У ній автор проводить високо гуманні і революційні ідеї, підкреслюючи, що життя і здоров'я трудящих не можуть бути в достатній мірі забезпечені в даних умовах. Зміна цих умов і повинна бути одним із основних засобів зміцнення здоров'я і поліпшення життя народних мас.

Появу цього твору в Галичині прогресивні діячі зустріли з захопленням. Дуже високо відгукнувся про цей твір І. Франко. У статті «Огляд української літератури за 1880 рік» він писав, що Подолинський «уже перед тим видав там (у Женеві — *А. П.*) «Життя й здоров'я людей на Україні» — популярну гігієну, якою могла б повеличатися європейська література»[9].

Франко щоразу просив у своїх листах до Драгоманова і Павлика надіслати цей твір хоча б «для таких, що вже

[5] Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895), т. II (1876—1878). Зладив Михайло Павлик, Чернівці, 1910, стор. 91—92.
[6] І. Франко, Твори, т. 20, К., 1956, стор. 16.
[7] Там же, стор. 19, 29; Переписка.., т. III (1879—1881), стор. 5—6.
[8] Переписка, т. III (1879—1881), стор. 165, 287; т. IV (1882—1885), стор. 221.
[9] «Світ», Львів, 1881, стор. 39.

позамовляли». Тут же Франко зазначає, що «нам крім Вашого прислано ще один прим. з Франції, — бачиться від автора самого»[10].

З листів Франка до Павлика і Драгоманова (1879—1881 рр.) видно, що цей твір був дуже поширений у Галичині, попит на нього зростав. 10 жовтня 1879 р. Франко писав Павликові, що навіть виникла думка надрукувати його твір в такій кількості, щоб він став доступним для широких мас[11].

У 1880 р. в Женеві була надрукована нова велика робота Подолинського «Ремесла і фабрики на Україні», яка є видатним твором з точки зору аналізу капіталістичних відносин і їх розвитку на Україні. Якщо для народників питання розвитку капіталізму в Росії і на Україні було проблематичним, і вони бачили якийсь своєрідний, некапіталістичний шлях розвитку Росії, то для Подолинського це питання ясне: капіталізм уже глибоко вкорінився в суспільно-економічному житті Росії й України і являв собою закономірне явище. Важливо підкреслити, що при аналізі капіталістичних відносин він застосовує економічне вчення К. Маркса, зокрема його теорію додаткової вартості.

Поява цієї роботи справила чимале враження на передову громадськість Галичини і викликала зацікавлення до неї. Її читав І. Франко, про що писав у листі до Павлика: «Іноді прочитав «Фабрики й ремесла», ось книжка хороша і популярна, хоть задля бесіди подекуди неприступна для наших мужиків»[12].

Надзвичайно цікавою є висока оцінка цього твору, яку дав Франко в уже згаданій статті «Огляд української літератури за 1880 р.» «Женева, — пише він, — збагатила минувшого року українську літературу двома дуже цінними книжками. Перша з них — «Ремесла і фабрики на Україні» — економічно-статистична праця вченого і талановитого писателя Сергія Подолинського... Друга — се обширний роман з людового життя — «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Мирного і Білика. Ті дві книжки, і ще «Кайдашева сім'я», се безперечно найкраще з усего, що вийшло в р. 1880 на українській мові»[13]. З листування Франка і Павлика видно, що Франко розповсюджував і цей твір[14].

Твори Подолинського мали значний вплив на формування революційних і соціалістичних поглядів Франка, на спрямування його світогляду по лінії революційного демократизму.

[10] Переписка, т. III, стор. 5.
[11] Там же, т. III, стор. 141.
[12] Там же, стор. 206.
[13] «Світ», Львів, 1881, стор. 39.
[14] Переписка, т. III, стор. 252, 314, 332.

Франко захопився ними, шукаючи відповіді на насущні питання соціально-економічного і політичного розвитку суспільства, перебудови всієї структури несправедливих відносин між людьми і створення нового ладу. Правда, він не міг знайти в цих творах повної відповіді на питання, які його хвилювали. Але в них він знайшов революційні і соціалістичні ідеї, а також — і це головне — ідеї марксизму, зокрема вчення К. Маркса про додаткову вартість і на його основі критику капіталізму.

Теоретична і наукова сила ідей марксизму привертала увагу молодого Франка, і глибше знайомство з творами Маркса і Енгельса відіграло значну роль у розвитку його суспільно-політичних поглядів у 70—80-х роках. Але воно наступило трохи пізніше, мабуть, десь з 1877 року.[15] А до цього часу, зокрема в 1876 р., Франко знайомиться з ідеями марксизму в творах Подолинського.

Уже на світанку революційного руху в Галичині Франко висуває робітниче питання на перший план, стає на захист не тільки пригноблених мас селянства, але й у першу чергу робітничого класу. Про це свідчать його художні твори і публіцистика 70—80-х років XIX ст.

Безперечно, ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса відіграли провідну роль у визначенні ставлення Франка до робітничого класу і трудового селянства. Але, поширюючи ідеї марксизму, праці Подолинського вже з середини 70-х років допомагали Франкові виділити не тільки трудове селянство, але й робітничий клас як суспільну основу соціалізму, стати виразником і захисником їх інтересів.

«Нелегальні метелики» були також засобом пропаганди ідеї революційного перетворення суспільно-економічних відносин, революційного повалення капіталізму силами робітничого класу і трудового селянства.

Переймаючи «тоті гадки», викладені в «нелегальних метеликах», Франко, звичайно, не міг пройти мимо викладеної в них ідеї революції. У цьому відношенні плодотворну роль відіграли й інші твори Подолинського, які Франко, як ми бачили, читав із захопленням.

Твори Подолинського мали одним із своїх завдань поширення ідей соціалізму серед трудящих міста і села Наддніпрянської України і Галичини. Ідея революції органічно

[15] М. Возняк, Нариси про світогляд Івана Франка. Вид. Львівського університету, 1956, стор. 172—185; М. Возняк, Маркс і Енгельс у перекладі Івана Франка. Львівська державна наукова бібліотека Міністерства культури УРСР, відділ рукописів, інв. № Воз. 105, н. 37; М. М. Волянюк, Марксистська література в Галичині в другій половині XIX на початку XX ст. «Питання філософії», вид. Львівського університету, 1959, стор. 37.

поєднується в них з історичною вимогою знищення капіталізму і побудови соціалізму. Незважаючи на деяку історичну обмеженість, соціалістичні погляди Подолинського містять у собі чимало цінних думок. За своїм визначенням вони розвивалися в напрямку до наукового соціалізму, в чому істотну роль відіграли твори К. Маркса і Ф. Енгельса.

Говорячи про зародження соціалістичної думки в Галичині, Павлик у 1880 р. писав, що «новими соціалістичними думками львівська українська молодь зацікавилася тільки тоді, коли вчула, що й між українцями в Росії є соціалісти. Від березня 1876 року ці українські соціалісти зачали їздити до Львова, знайомитися з тутешніми студентами, листуватися з деякими, — і від них львівська молодь перший раз познайомилася з соціалізмом».[16] Але починаючи з 1872 р., Подолинський дуже часто бував у Відні, а також у Львові, підтримуючи тісний зв'язок з представниками галицької молоді (О. Терлецьким, М. Бучинським та ін.). А в 1875 р. разом з О. Терлецьким він створює у Відні українське видавництво соціалістичної і революційної літератури, яка, як і його твори наступних років, мала важливе значення для розвитку революційного руху в Галичині, формування соціалістичних поглядів прогресивної частини львівської молоді, в тому числі і Франка, в 70—80-х роках.

Формування соціалістичних поглядів Франка та його однодумців припадає на 1876 — початок 1878 років. Дуже показовим у цьому відношенні є «акт обвинувачення» від 10 жовтня 1877 р. в січневому процесі 1878 р., де підкреслюється, що з кінця 1875 або з початку 1876 рр. «розпочався між деякими членами малоруської партії певний рух в соціально-демократичнім напрямі», що «ця партія, добувши перевагу в товаристві» «Академічний Кружок» на виборах 6 лютого 1876 р. очолила журнал «Друг», який почав уміщувати переважно статті соціалістичного змісту, а в номері 18 з 27 вересня 1876 р. повідомив, що книжки «Про бідність», «Правда» і «Парова машина», котрі проголошують чисто комуністичні засади, можна дістати в адміністрації «Друга»[17].

Усе це, поряд з іншими матеріалами, прокурор виставляв як corpus delicti проти Франка, Павлика та інших, що були активними учасниками згаданих подій в «Академічнім Кружку», з метою довести, що їх соціалістичні переконання склалися вже задовго до даного процесу і що їх участь у пропа-

[16] М. Павлик. Україна австрійська. «Громада», Женева, 1881, рік V, № 1, стор. 98.

[17] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1. спр. 105, арк. 203—204.

ганді соціалізму, зв'язаній з «нелегальними метеликами», невипадкова.

Безперечно, твори Подолинського були не єдині, в яких Франко зустрів соціалістичні ідеї, але «нелегальні метелики», без перебільшення, були першою соціалістичною літературою, з якою ознайомився Франко вже, принаймні, в середині 1876 р. і з якої він черпав соціалістичні ідеї.

На характер соціалістичних поглядів Франка того часу деяке світло кидають матеріали січневого судового процесу 1878 р. (Франко був заарештований 12 червня 1877 р.). На слідстві 21 червня 1877 р. Франко заявив, що ніколи питаннями соціалізму не займався. Але із зізнання Скаміни 19 липня 1877 р. випливає, що Франко в розмові з ним досить широко викладав ідеї соціалізму. Скаміна вказував навіть на твори («Капітал і праця», «Парова машина», «Люди», «Конституція» і інші), в яких, за словами Франка, викладаються ідеї соціалізму, назвав прізвища Драгоманова, Ястрембського, які займаються в Швейцарії соціалістичною діяльністю, нарешті, відмітив, що, як зазначає Франко, вже від 100 років люди працюють над тим, щоб «цей порядок перевернути», для чого слід перетягнути на свій бік військо і народ[18].

На засіданні суду 14 січня 1878 р. у своїй заяві про акт обвинувачення Франко заперечив твердження Скаміни, підкреслюючи, що він оповідав йому про французьку революцію, про Комуну та інші історичні події, а той взяв усе це за соціалістичну пропаганду.[19]

На засіданні суду 16 січня 1878 р. як свідка заслухано Скаміну, який повторив те ж саме, що говорив слідчому судді.[20] Франко знову їх заперечив.

«Голова (суду — *А. П.*) ...представляє йому (Франкові — *А. П.*), що Скаміна як людина, що вміє ледве писати і трохи читати, подібні речі і з такими подробицями сам з себе не міг би оповідати.

Обвинувачений (Франко — *А. П.*): Я говорив йому про це, але не так, як він це оповідав.

Голова: Ви можете йому тепер це до очей сказати і йому представити це так, як Ви говорили.

Обвинувачений: Цього робити не буду».[21]

З викладеного матеріалу видно, що Франко сам уже визнає, що оповідав Скаміні не тільки про історичні події (французька революція, Паризька комуна тощо), але й про

[18] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 14399, арк. 2—4; спр. 14396, арк. 1—5.

[19] Там же, спр. 14417, арк. 137—138, 140—141.

[20] Там же, арк. 168.

[21] Там же.

соціалізм. Він дотримується лише тієї думки, що Скаміна все це переплутав і передав слідчим органам неправильно. За переконанням Франка, те, що він говорив Скаміні про соціалізм, само по собі, без плутанини не є щось таке, щоб було гідне кари. Зрештою, «обвинувачений Іван Франко, — як зазначено в протоколі засідання суду 14 січня 1878 р., — не приховує, що є прихильником соціалістичних засад», він тільки «заперечує, що ніби належав до таємного товариства з соціалістичними цілями і що ніби ідеї соціалізму, які дійсно сам визнає, активно пропагував».[22]

Оскільки Франко на суді не заперечив фактичними доводами тверджень Скаміни і не сказав, що і як він говорив Скаміні про соціалізм, то це дало певну підставу і без цього тенденційному судові у своєму вирокові від 21 січня 1878 р. записати: «Дійсно, Франко старався ослабити зізнання Каролля Скаміни твердженням, що Скаміна, не зрозумівши його розмови з ним, хибно її представив, оскільки він оповідав йому тільки про французьку революцію і про французьку Комуну, — але це твердження Франка не може бути взяте до уваги в зв'язку з рішучими зізнаннями Скаміни, який заперечує розмову про французьку революцію і Комуну і цитує прізвища осіб, які беруть участь у цім процесі, про який зрештою Скаміна не міг ані чути, ані знати».[23]

Якими ж були ці соціалістичні погляди Франка в той час?

Незважаючи на плутанину, із зізнання Скаміни досить добре видно, що Франко дотримувався тоді певних соціалістичних поглядів, які виникли під впливом «нелегальних метеликів» Подолинського, зокрема його «Парової машини», про яку він згадував і Скаміні.

Про це свідчать також і інші матеріали судового процесу, зокрема зізнання Івана Мандичевського, також притягнутого до судової відповідальності, з яким Франко був у близьких стосунках.[24]

Як тоді ставився І. Мандичевський до соціалізму і віденських видань, свідчить його зізнання від 19 червня 1877 р.: «Ці поняття соціалізму є мої особисті і виробилися в мене читанням поточних газет, а зокрема після прочитання 3 брошур під заголовками: «Про бідність», «Правда» і «Парова машина», які... я одержав від якогось Остапа Терлецького, бібліотекаря академічної бібліотеки у Відні, коли я ще там був, і ці брошури маю до цього часу в домі моїх батьків в Надвірній».[25]

[22] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 14417, арк. 137.
[23] Там же, арк. 194.
[24] Там же, спр. 14399, арк. 4.
[25] Там же, спр. 14395, арк. 4.

Якщо порівняти зізнання Мандичевського і Франка, то виявляється спільність їх соціалістичних поглядів і взагалі розуміння соціалізму. Причому Мандичевський визнає викладені на слідстві 19 червня 1877 р. соціалістичні погляди за свої особисті переконання, це ж саме робить фактично і Франко під час процесу. Нарешті, Мандичевський відкрито вказує на «Парову машину», «Правду» і «Про бідність» як твори, на підставі яких складалися головним чином його соціалістичні погляди. Франко під час слідства не робить цього, але згадує «Парову машину» в розмові зі Скаміною.

Наведене порівняння свідчить, що соціалістичні погляди Франка і Мандичевського в той час мали спільне джерело. Зізнання Мандичевського також дає підставу вважати, що ці твори Подолинського вплинули не тільки на нього, але й на Франка.

Про те, що Франко явно солідаризується в соціалістичних поглядах з іншими учасниками процесу, є деякі свідчення в його творі «Моя стріча з Олексою». Коли Олекса Сторож зауважив, що про учасників процесу тут говорили всякі історії, то автор йому на це відповів: «Ми тільки того хочемо, щоби кождий працював на користь усеї громади, — а тогди вся громада буде могла каждому забезпечити таке життя й таку вигоду, якої тепер не має й найбагатіший газда».[26] Це «ми» свідчить про те, що Франко йшов разом з іншими учасниками процесу (О. Терлецьким, І. Мандичевським та ін.) у питаннях соціалізму — того соціалізму, який пропагував Подолинський. Таким чином, на основі вивчення наведених матеріалів можна зробити висновок, що Франко, в цілому, в той час уже досить зріло розумів соціалістичні ідеї, пропаговані Подолинським.

Кінець 70-х і початок 80-х років позначився поглибленням соціалістичної ідеології Франка. Незважаючи на те, що Франко ще й у цей період не повністю розумів науковий соціалізм, все ж таки складається певна система його соціалістичних поглядів, яка, хоч за формою мала утопічний характер, містила в собі чимало цінних ідей.

Визрівання соціалістичних поглядів Франка в певну систему відбилося в його листах і творах кінця 70-х і початку 80-х років. Сюди треба віднести в першу чергу його лист до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 р., твір «Про соціалізм» («Катехизм економічного соціалізму») 1878 р., «Початок і теорія соціалізму Фрідріха Енгельса, 1879, «Program socyalistow galicyjskich», 1881 р., «Чого хоче «Галицька робітницька громада», 1881 р., «Мислі о еволюції в історії людськості», 1881—1882 рр. та ін.

[26] І. Франко, Твори, т. 1, стор. 222.

Ці твори Франка свідчать про те, що в його соціалістичних поглядах кінця 70-х — початку 80-х рр., тобто після січневого процесу 1878 р., впливи соціалістичних ідей Подолинського позначилися більше, ніж до цього часу.

Не треба забувати й того, що Франко в той час був знайомий з деякими ідеями марксизму, під впливом творів К. Маркса і Ф. Енгельса його революційно-демократична ідеологія розвивалася в бік наукового соціалізму.

Але Подолинський уже на початку 70-х років був знайомий з вченням К. Маркса і Ф. Енгельса, і їх ідеї відбилися в його творах. Саме під впливом ідей марксизму Подолинський розвиває деякі цінні соціалістичні думки, йдучи в напрямку до наукового соціалізму. Таким чином, від творів Подолинського Франко сприймав не тільки його вчення про структуру соціалістичного ладу, що виражається у формі громадівства, але, як ми вже говорили, і те цінне ядро соціалістичних думок, що було під впливом ідей марксизму. Тому, незважаючи на те, що в поглядах на форму соціалістичного ладу Подолинський, а вслід за ним і Франко дотримуються «громадівської» теорії, все-таки вони розвивають дуже цікаві і цінні соціалістичні погляди.

Яскравим свідченням впливу Подолинського на соціалістичні погляди Франка є ще такий переконливий факт. У першому номері «Громади» за 1881 р. Подолинський умістив свою статтю «Дарвінізм і громадівство», в якій, за словами Франка, у «формі полеміки проти знатних дарвіністів німецьких Оскара Шмідта і Ернста Геккеля, виказується тісний зв'язок сучасного громадівства з добутками наук природничих, а особливо з теорією еволюційною»[27]. Ця стаття друкувалася раніше також французькою, сербською і німецькою мовами.

У Галичині вона стала відомою ще до появи її в «Громаді». Це видно із статті Франка «Літературні і критичні замітки», де він говорить, що «для видання українського автор значно її переробив і поповнив».[28] Значить, Франко читав цю статтю ще раніше і міг порівняти її різні варіанти. Крім того, в листі до Павлика 10 жовтня 1879 р. Франко писав, що стаття Подолинського про соціалізм і дарвінізм викликала у Львові палкі дискусії. «А питання, котре він обробив у своїй статті — соціалізм і дарвінізм — у нас літом займало геть людей і багато викликало спорів, навіть на університеті...»[29]

[27] «Світ», р. V, ч. I, 1881, стор. 60.
[28] Там же.
[29] Переписка, т. III, стор. 141.

Твір Подолинського захопив Франка настільки, що під його впливом він написав «Мисли о еволюції в історії людськості» і надрукував у «Світі». «Я оце зачав у 3 номері статейку, — писав він у листі до Драгоманова у березні 1881 р., — в котрій хтів би в одній цілості показати зв'язок дарвінізму з соціалізмом, а властиво еволюцію кооперації в борбі з природною».[30]

Звичайно, Франкові були відомі твори з цих питань, як, наприклад, «Робітниче питання» Ланге і інші, але в основу клав він усе ж таки твір Подолинського, вважаючи його досконалішим за працю Ланге. Про це він дуже добре сказав у своєму листі до Драгоманова у жовтні 1881 р.: «В статті «Мисли о еволюції» я хотів зробити те, що недостаточно зробив Ланге в «Arbeiterfrage», а що далеко краще, хоч коротко, сказав д. Подолинський, іменно оперти розвиток історичний і особливо соціалізм на дарвінізм, і думаю, що таке показання зв'язку між тими рядами явищ у нас для молодіжі може багато придатися, хоч би в деталях переведення й були деякі похибки»[31].

Подолинський і Франко виступили проти соціал-дарвіністів, проти того, щоб прямо переносити біологічні закони на пояснення суспільного життя. Говорячи про еволюційне вчення Дарвіна, обидва автори підкреслюють, що в живій природі і в людському суспільстві відбувається безупинний розвиток, а щодо стимулів цього розвитку, то, на їх думку, в першому випадку, в його основі лежить біологічна боротьба за існування, а в другому — класова. Подолинський і Франко говорять про закон боротьби за існування в застосуванні до суспільного життя в умовному і переносному значенні, лише щодо форми, вкладаючи в неї соціально-економічний зміст.

Подолинський і Франко рішуче виступають проти тих природодослідників, які доводили, що оскільки суспільство розвивається в прямому значенні за біологічними законами Дарвіна, то соціалізм не зможе існувати при жодних умовах, бо він, проповідуючи рівність прав і обов'язків усіх громадян, тим самим суперечить дарвінізмові з його боротьбою за існування і природним добором.

На думку Подолинського і Франка, ці твердження безпідставні, бо закони Дарвіна зовсім не суперечать соціалізмові. В суспільстві проходить не біологічна, а класова боротьба, яка при соціалізмі зникне, і на її місце прийде бо-

[30] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 129—130.
[31] Там же, стор. 143.

ротьба з'єднаних у дружній організм членів соціалістичного суспільства проти сил природи.

Хоч ці погляди Подолинського і Франка в даному разі не зовсім вільні від деякої обмеженості, все-таки не можна не визнати їх позитивного значення в боротьбі проти соціал-дарвінізму, в захисті і пропаганді ідей соціалізму взагалі у Наддніпрянській Україні і Галичині наприкінці 70-х і початку 80-х років XIX ст.

Таким чином, твори Подолинського історично відіграли дуже важливу роль у процесі формування революційно-демократичного світогляду Франка в 70—80-х роках XIX ст., спрямовували його по шляху самостійного вивчення марксизму, допомагали стати на позиції революційної і соціалістичної ідеології і піднятися до рівня свідомого борця за визволення трудящих від соціального і національного поневолення.

* * *

Важливою сторінкою в розвитку суспільно-політичної думки в Галичині 70—80-х років є питання зв'язків Франка з Подолинським на грунті їх революційно-демократичної видавничої діяльності.

Прогресивна частина української інтелігенції Львова задумала з осені 1879 р. видавати газету «Нова основа» «напрямку, — як писав Франко, — вже зовсім рішучого, хоть в границях дозволених»[32]. І. Франко мав намір вести в ній пропаганду прогресивних ідей, зокрема вміщувати систематичний виклад економічних поглядів Маркса і Чернишевського. У тому ж 1879 р. вже виходила у Львові «Дрібна бібліотека», у виданні якої І. Франко також взяв активну участь, друкуючи деякі свої твори[33].

Франко запропонував, крім Павлика, ще Драгоманову і Подолинському взяти участь у цих виданнях. Як видно з його листа до Павлика від 10 жовтня 1879 р., вони дали свою згоду, з приводу чого Франко був дуже радий, покладаючи велику надію на їх співробітництво[34].

Але трохи пізніше Драгоманов поставився до цієї справи більш обережно, побоюючись того, що «Нова основа» займатиметься «політиканством», а тому, щоб до цього не до-

[32] Переписка, т. III, стор. 52; див. М. Возняк, Нариси про світогляд Івана Франка, стор. 173—175.

[33] Див. М. Возняк, Нариси про світогляд Івана Франка, стор. 175—178; О. І. Дей, Українська революційно-демократична журналістика, вид. АН УРСР, К., 1959, стор. 290—331.

[34] Переписка, т. III, стор. 140, 141, 144.

пустити, він хотів мати її під своїм тіснішим і ближчим впливом. З тією метою він запропонував видавати «Нову основу» в Женеві. Про цю думку Драгоманова Павлик писав Франкові 30 жовтня 1879 р., підкреслюючи, що коли журнал виходитиме під редакцією Драгоманова, то й він (Павлик — *А. П.*) і Подолинський будуть допомагати йому своїми працями[35]. Пізніше (вже в 1910 р.) у примітці до листа Франка Павлик зазначав, що на це він «не годився». Не погоджувалися також і засновники «Нової основи»[36].

Але «Нова основа» не появилася, а «Дрібна бібліотека» незабаром перестала виходити зовсім. Правда, є невеличка згадка в листі Франка до Павлика від 19 лютого 1880 р. про якусь статтю Подолинського. «Статтю Подолинського,— писав Франко, — котру Ви обіцяли, я ще не дістав. Чи Ви не вислали?»[37].

В листі до Ф. Вовка від 6 лютого 1880 р. Подолинський писав, що у Львові видається по-українськи його стаття «Громадівство і Дарвінізм»[38]. Мабуть, це і є ця стаття, призначена для «Дрібної бібліотеки».

Наприкінці 1880 р. у Львові почався жвавіший рух серед молоді, яка задумала видавати часопис «Світ»[39]. У зв'язку з цим Франко просить Драгоманова допомогти своїми порадами, вказівками і працями і навіть узяти під своє керівництво редагування історичного відділу. «Ми удались би й до д. Подолинського з такою ж просьбою, а тільки не знаєм, де він обертається»[40].

Про цей лист Франка і його намір разом з Белеєм заснувати часопис «Світ» Драгоманов сповістив Павлика і Подолинського в листі від 23 листопада 1880 року. Він схвалив задум Франка і дав згоду надсилати статті. Але Драгоманов і Павлик були дуже невдоволені тим, що ніхто зі Львова, які хотіли заснувати «Світ», не брали активної участі в «Громаді». Тому, хоч Павлик повідомляв Драгоманову, що «нехай би справді було так, як Ви пишете: нехай би вони посилали нам страшніше сюди, а ми їм смирніше туди», все-таки свою участь у «Світі» він застерігає певними умовами: «Я з свого боку, — пише він, — ставлю conditio

[35] Львівська державна наукова бібліотека Міністерства культури УРСР. Відділ рукописів, Ф. Воз., спр. 665, п. 151, стор. 105.

[36] Переписка, т. III, стор. 162. (Примітка), стор. 162—163.

[37] Переписка, т. III, стор. 171.

[38] Науковий архів Інституту археології АН УРСР в Києві, ФА В/3412.

[39] Див. А. Брагінець, Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка, Львів, 1956, стор. 57—61; О. І. Дей, Українська революційно-демократична журналістика, стор. 332—472.

[40] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 119.

sine qua (лат.) не буду їм писати нічого, коли вони не будуть посилати дописів до «Громади»[41].

Ці погляди Павлика підтримував Подолинський. У своєму листі до Л. Драгоманової Павлик писав, що він з Подолинським «разом читали листи від Франка і Терлецького» і, як далі видно, при обговоренні цього питання прийшли до спільних поглядів. «Щодо «Світа», то Сергій Андрійович годиться зо мною цілком», каже «писати їм тоді, коли вони згоджуються писати дописи в «Громаду», бо інакше й трудно»[42].

Довідавшись, де перебувають Подолинський і Павлик, Франко 31 грудня 1880 р. написав Павликові лист, в якому просив взяти участь у виданні «Світу», а також обіцяв вислати їм перший номер «Світу», як тільки вийде[43]. Свою обіцянку Франко виконав. «Рівночасно з Вашим листом, — писав він до Драгоманова на початку 1881 р., — ми шлем також лист в Монпельє. Я післав їм уперед 2 прим. «Світа», то ж не знаю, чи одержали, бо нічого не пишуть»[44]. Про це ж саме згадує Франко в листі до Павлика від 20 лютого 1881 р., в якому знову звертається до Подолинського і Павлика за допомогою в підготовці наступних чисел «Світу»[45]. Проте Подолинський не зміг взяти активної участі у виданні «Світу».

Ознайомившись з твором Подолинського «Ремесла й фабрики на Україні», Франко задумав видати його в Галичині, переробивши трохи «на лад галицької бесіди». Але Подолинський, як видно з Павликового листа до Л. Драгоманової від 3 лютого 1881 р., не погоджувався на мовну переробку. Видати у Львові «Ремесла й фабрики на Україні» не вдалося, бо для цього не було відповідних коштів[46].

Тоді Франко задумав друкувати цю роботу окремими статтями в газеті «Praca» в переробці польською мовою[47]. При ревізії поліція забрала з редакції «Pracy» також дуже обширний рукопис М. Павлика і С. Подолинського, переклад з руського (українського — *А. П.*), присланий, мабуть, до друку редакції «Pracy» п. н. «Pozwój i ustrój pracy na Ukrainie do XIX stulecia»[48].

[41] Переписка, т. III, стор. 289, 296, 298—299, 300.
[42] Там же, стор. 301, 303.
[43] Там же, стор. 319.
[44] Інститут літератури АН УРСР в Києві, Відділ рукописів, ф. 3, № 1315.
[45] Переписка, т. III, стор. 371—372.
[46] Там же, стор. 206, 347.
[47] Там же, стор. 249.
[48] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3697, арк. 23.

Пізніше Павлик намагався відшукати цей рукопис і з невдоволенням писав, що редакція «Pracy» нічого не відповідає, що діється з цим рукописом»[49].

У звіті дирекції поліції президії намісництва про проведену ревізію в редакції «Pracy» говориться також про тісний зв'язок між Подолинським, Франком і редакцією «Pracy»[50].

Є відомості, що Подолинський пересилав гроші для редакції «Pracy», і про те, що Франко надіслав до «Громади» якийсь свій художній твір, але його не надруковано, бо задум цього твору не сподобався Павликові і Подолинському[51].

Подолинський з захопленням читав твори Франка, вміщені в «Громадівському другі», «Дзвоні», «Молоті», «Галицько-українських збірках», «Світі», і використовував їх у своїх працях, зокрема повість «Boa constrictor» у творі «Ремесла й фабрики на Україні».

У листі від 29 січня 1881 р. до Павлика Франко писав про свої тяжкі умови життя і неможливість дальшого перебування у Львові, про те, що хотів би мати якийсь заробіток, щоб полегшити своє скрутне становище. Цю справу обговорювали Павлик і Подолинський з дружиною — Наталією Якимівною і вирішили трохи допомогти Франкові.[52]

* *
*

Питання зв'язків між Франком і Подолинським займає визначне місце в історії суспільно-політичної і революційно-демократичної думки на Україні, і його вияснення має важливе значення.

У цій статті ми зробили спробу використати частину фактичного матеріалу. Але вже на його основі можна зробити висновок, що відносини і зв'язки Франка з Подолинським були дружні і ділові. Вони і розвивалися б і поглиблювалися б, якби смерть не вирвала Подолинського з рядів визначної плеяди самовідданих борців-революціонерів.

Зв'язки Франка з Подолинським були тією ланкою, яка в'язала в єдине ціле революційну діяльність передових представників Наддніпрянської України і Галичини. Ці зв'язки не

[49] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3684, арк. 62. Цей рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської державної наукової бібліотеки Міністерства культури УРСР.
[50] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3697, арк. 23.
[51] Переписка, т. III, стор. 328, 357, 371.
[52] Там же, стор. 334—336, 345, 339; Львівська державна наукова бібліотека Міністерства культури УРСР. Відділ рукописів, Ф. Воз., спр. 1665, п. 151, арк. 112.

були випадковими, вони відбивали прагнення українського народу скинути соціальне і національне рабство, стати на шлях вільного розвитку в умовах справедливого суспільно-економічного і політичного ладу. Саме революційно-демократичне спрямування діяльності Подолинського і Франка єднало їх для спільної боротьби проти ненависних гнобителів трудового народу в царській Росії і цісарській Австрії.

С. М. ЗЛУПКО

ІДЕЙНІ ЗВ'ЯЗКИ І. ФРАНКА і В. НАВРОЦЬКОГО

Вивчення ідейних зв'язків І. Франка з творчістю В. Навроцького являє собою великий науковий інтерес, оскільки, по-перше, сприяє повнішому висвітленню ідейних джерел формування світогляду революціонера-демократа І. Франка, по-друге, правильніше підійти до оцінки літературних, суспільних і насамперед економічних поглядів В. Навроцького, по-третє, краще з'ясувати внутрішні закономірності розвитку суспільно-економічної думки українського народу в епоху капіталізму.

Проте ця проблема ще не була об'єктом спеціального аналізу, що в певній мірі пояснюється відсутністю публікацій про світогляд В. Навроцького. За останній час появилося кілька наукових праць, в яких висвітлюються літературно-критичні і економічні погляди В. Навроцького. В них, як і в деяких роботах про І. Франка, є згадки про взаємовплив І. Франка і В. Навроцького, але висловлені у формі тези, яка вимагає доведення.[1] Ця робота також не претендує на повне висвітлення ідейних зв'язків І. Франка і В. Навроцького, хоч і повинна спричинитися до дослідження поставленої проблеми на основі аналізу першоджерел.

* *
*

При розгляді ідейних зв'язків І. Франка і В. Навроцького необхідно мати на увазі, що формування їх світогляду проходило майже в однакових умовах соціально-економічного роз-

[1] Див. І. Витанович, Володимир Навроцький (1847—1882), Львів, 1934; М. Возняк, Велетень думки і праці. К., 1958, стор. 18; О. Дей, Українська революційно-демократична журналістика, К., 1959, стор. 139; М. Д. Бернштейн, Українська літературна критика 50—70-х років XIX ст. К., 1959, стор. 308—317; С. М. Злупко, Аграрно-селянське питання в публіцистиці Володимира Навроцького, «Збірник робіт аспірантів», вип. І, ЛДУ, 1960, стор. 115—126.

Усе це свідчить про те, що В. Навроцький ішов у фарватері загальнодемократичного руху, активно працював на користь утвердження прогресивних ідей у суспільній думці Галичини. Ставши твердо на захист інтересів трудового народу, він відчув на собі благородний вплив революційно-демократичної діяльності І. Франка. В. Навроцький прихильно ставився до народжуваної революційної демократії, а в ширшому розумінні навіть був її попередником. Справедливо писав М. Драгоманов, що поле для праці В. Навроцького розширилося з появою нового покоління інтеліген-ції, яка почала звертати увагу на бідність люду в Галичині[12].

Короткочасова діяльність І. Франка і В. Навроцького, а також ряд інших причин не дозволяють повніше показати результати ідейних зв'язків між ними для творчості Навроцького. Значно більше збереглося свідчень про роль В. Навроцького у творчому зростанні І. Франка. Інакше, звичайно, й не могло бути, оскільки, на дев'ять років молодший, І. Франко мав змогу ознайомитись і осмислити всю творчу спадщину В. Навроцького.

Вже співпрацюючи в «Другові», І. Франко не міг не зазнати впливу перших статистично-економічних праць В. Навроцького «Що нас коштує пропінація?» і «Руська народність у школах галицьких», які імпонували редакторам «Друга»[13]. Даючи оцінку матеріалам, опублікованим у 1876 р. в «Правді», І. Франко писав: «У відділі науковім важна тілько праця В. Навроцького «Руська народність в школах галицьких»[14]. В. Навроцький, на думку І. Франка, вчасно звик ставити тверезі вимоги основного пізнання життя і його насущних потреб, він дав українській громадськості «вперве ряд основних наукових праць, що з різних боків вияснювали загадку народної нужди і темноти»[15].

І. Франко докладав усіх зусиль, щоб зберегти в цілості друковану і рукописну спадщину В. Навроцького для майбутніх поколінь. Характерно, що ця думка виникла у Франка ще за життя В. Навроцького. Змушений виїхати на село у зв'язку з скрутним матеріальним становищем, І. Франко турбувався про увічнення пам'яті В. Навроцького. В листі до І. Белая за 1881 р. він пише: «Роздобудь, коханий, також фотографію Навроцького, — навіть думаю, не зле б було

[12] Див. М. Драгоманов. Спомин помершого товариша Володимира Навроцького, «Громада», 1882. V, стор. 271.
[13] О. Дей, цит. праця, стор. 139.
[14] І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 230.
[15] Там же, стор. 230.

написати до нього самого, може б написав свою біографію. А то вмре чоловік, і ніхто не буде й знати про нього»[16].

Коли смерть обірвала життя В. Навроцького, І. Франко ще наполегливіше почав працювати над збиранням і виданням його творів. Уже в травні 1882 р. І. Франко просить І. Белея: «Що чувати з виданням творів і портретом Навроцького? Чи зав'язався який комітет, чи роблять які старання? Між його паперами мусить бути багато цінних рукописів, — щоб не погирилися! Положи се на серце кому-небудь з рухливих людей... Також старайтеся погромадити, які є, листи покійного. Я думаю, що Русь наша повинна б показатися вдячною для сього рідкого чоловіка, повинна б вшанувати його пам'ять»[17]. У кінці листа І. Франко запитує, чи залишив В. Навроцький дружину, діти, та чи не можна їм чим допомогти, щоб не коротали свій вік у нужді.

Подібні листи розсилав І. Франко до багатьох людей, які були в стосунках з В. Навроцьким. У листі до М. Драгоманова від 27 жовтня 1883 р. він інформує, що організовано комітет для видання писань В. Навроцького і «ось ми просимо Вас, колиб у Вас були листи Навроцького, а в тих листах було дещо такого, що стоїло би випечатати (чи то яко матеріал для його біографії, чи яко характеристика його думок і поглядів), щоб Ви були ласка уділити нам як-небудь». В наступному листі І. Франко ще раз нагадував про листи В. Навроцького і просив М. Драгоманова допомогти в перекладі на українську мову тих статей економіста, які друкувалися в «Одесском Вестнике» і «Киевском телеграфе»[18].

Кілька років пізніше І. Франко радив М. Драгоманову в його «Австро-руських споминах» постаратись «списати рельєфно і оцінити» особу В. Навроцького[19]. О. Терлецькому І. Франко запропонував написати біографію В. Навроцького.

Таке гаряче піклування І. Франка про видання спадщини В. Навроцького викликало у М. Драгоманова побоювання, щоб не переоцінити значення видатного економіста і публіциста. У зв'язку з цим І. Франко писав: «А при тім же думаю, що й з книжки самої все-таки дещо доброго прийде, — все ж по таких ділах, по котрих писав Навроцький, Галичина досі ліпшого нічого не поставила»[20]. Розглядаючи творчість В. Навроцького, як цінне надбання, І. Франко пропа-

[16] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 138.
[17] Там же, стор. 155.
[18] Там же, стор. 190, 192.
[19] Там же, стор. 383.
[20] Там же, стор. 234.

гував її серед молодого покоління. «Як слідкувати за цим виїмковим зацікавленням Франка Навроцьким, — справедливо писав І. Витанович, — то не можна позбутися враження, начеб робив він це не лише з безмірної пошани, але гейби шукав за якимись незреалізованими ним планами, невиявленими думками, що можуть пропасти з великою шкодою для поколінь»[21]. І. Франко насамперед намагався проникнути в ідейну суть і класову спрямованість творчості В. Навроцького.

Окремі думки В. Навроцького були зреалізовані у творчості революціонера-демократа. Так, з переписки В. Навроцького з М. Драгомановим відомо, що він думав написати працю про робітничий клас Галичини, «Я, — вказував він 31 липня 1876 р., — здавна мав на думці займатися студією о робітничій платі в Галичині за яких 10 послідніх років у порівнянні до цін найважнійших артикулів життя»[22]. Проте здійснити це В. Навроцькому не вдалося. Її написав І. Франко і опублікував у журналі «Світ» за 1881 р. під назвою «Промислові робітники в Східній Галичині і їх плата р. 1870. Статистична студія»[23]. Правда, про прямий зв'язок між задумом В. Навроцького і роботою І. Франка в даному випадку твердити не можна, але уже сам факт говорить про ідейну близькість двох мислителів.

У листі від 3 березня 1877 р. В. Навроцький писав М. Драгоманову, що думає «займатись кількома дрібнішими працями, приміром, справою викупна «сервітутів», котру, коли нічого не маєте проти тому, я б хотів ілюструвати оповіданням правдивого факту військової екзекуції проти одної громади з 1872 р. Правда, що мій стиль і мова не дуже то годяться до якого-небудь оповідання»[24].

Останні слова свідчать про скромність В. Навроцького, бо що стосується його белетристичного таланту, то він, як відзначив І. Франко, проявив чималу художню майстерність в економічному фейлетоні «Visum Repertum»[25]. Та для нас важливіше те, що на згадану тему І. Франко опублікував «Ліси і пасовиська» саме тоді, коли готував видання публіцистичної і епістолярної спадщини В. Навроцького. Наведений лист В. Навроцького до Драгоманова був відомий для І. Франка, і, можливо, він підказав тему оповідання. У листі

[21] І. Витанович, цит. праця, стор. 6.
[22] К. Студинський, Переписка..., стор. 142.
[23] Див. І. Франко, Промислові робітники в Східній Галичині і їх плата р. 1870. Статистична студія, «Світ», 1881, № 1.
[24] К. Студинський, Переписка..., стор. 147.
[25] Див. І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, стор. 240.

В. Навроцького мова йде про військову екзекуцію в 1872 році. Очевидно, що тут мається на увазі та екзекуція, яка була тоді проведена в громаді Добростани Городоцького повіту. Дехто з дослідників[26] вважає, що ці події й лягли в основу оповідання І. Франка «Ліси і пасовиська». Якщо це так, то лист В. Навроцького має пряме відношення до генези Франкового оповідання.

Завдяки наполегливим старанням І. Франка у 1884 р. вдалося видати перший том праць В. Навроцького, куди увійшли, крім економічної публіцистики, окремі записки, літературно-критичні статті і поетичні спроби. Після того І. Франко продовжував працювати над обробленням матеріалів для другого тома, в якому мали бути вміщені рукописи В. Навроцького. Для того, як признавався І. Франко в листі до М. Драгоманова, йому деякі рукописи «ошуканським способом удалось видерти з суду, де вони лежали цілих десять літ»[27]. І. Франко хотів зібрати «докладну бібліографію творів і спис усіх рукописів» В. Навроцького. Однак через ряд причин не було видано спадщини В. Навроцького ні окремим томом, ні групами, як це пізніше думав зробити І. Франко. Ці твори не видані і донині, хоч вони становлять визначне явище в історії української прогресивної суспільної думки. В архіві І. Франка досі зберігається цінна стаття В. Навроцького під назвою «Стосунки земельної власності»[28].

У ній В. Навроцький на основі аналізу статистичних матеріалів висловив про аграрні відносини в Галичині ряд глибоких думок. Дальший розвиток і обгрунтування цих думок знаходимо в роботі І. Франка «Земельна власність у Галичині», яка опублікована в 1887 р., тобто саме тоді, коли він готував видання рукописів В. Навроцького. Крім того, І. Франко прямо вказує, що він використав рукопис В. Навроцького, часто посилаючись на нього.

Цікаво, що І. Франко ніколи не піддавав критиці обчислення В. Навроцького, хоч це він завжди робив з публікаціями буржуазних авторів, незалежно від їх наукових титулів і державних посад. Більше того, ряд теоретичних узагальнень

[26] Див. І. Сірак, Про генезу та ідейно-художні особливості оповідання І. Франка «Ліси і пасовиська», Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник VII, вид. ЛДУ, 1960, стор. 210—216.
[27] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 355.
[28] Див. Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. Архів І. Франка, ф. 3, од. зб. 3560. Як турбувався долею рукописів В. Навроцького революціонер-демократ, видно, зокрема, з того, що він підібрав шматки порваного і викинутого в смітник В. Барвінським листа В. Навроцького, склеїв їх і зробив докладну копію (Див. «Матеріали для культурної й громадської історії Західної України», т. I, К., 1928, стор. 297—298).

В. Навроцького революціонер-демократ приймав як такі, що не підлягають запереченню. Наприклад, В. Навроцький у згаданій статті приходить до висновку, що протягом розглядуваного ним періоду концентрація дрібної земельної власності у великі господарства відбувалась в руках лихварів, корчмарів, панських офіціалістів, лісничих, економів тощо. З такою думкою І. Франко цілком погоджувався, додаючи від себе, що процес диференціації селянства на сільську буржуазію і пролетаріат, змальований В. Навроцьким для середини XIX ст., тепер, тобто у 1880-х роках, значно поглибився. І. Франко, наприклад, не займався проблемою пропінації, бо вона, казав він, добре досліджена у працях В. Навроцького[29]. Усі ці факти свідчать про ідейну близькість Франка і Навроцького. Щоправда, робота І. Франка теоретично стоїть значно вище від «Стосунків земельної власності» В. Навроцького. Проте вплив її на аграрні погляди І. Франка не підлягає ніякому сумніву, бо не тільки цифрові матеріали, а й окремі теоретичні положення перенесені з неї в роботу «Земельна власність у Галичині». Широко використані матеріали і думки В. Навроцького в роботі І. Франка «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині»[30].

Зібрані В. Навроцьким дані про галицькі соціально-економічні відносини становили джерело багатьох праць І. Франка. Так, у листі І. Франка до І. Белея за 1881 р. читаємо: «А тепер просив бим тя прислати мені, і то по змозі швидко, ось що: 1. «Діло» з статтею про грунтовий податок Навроцького. 2. Між моїми книжками (на самім споді в шафі між брошурами) вишукай неброшурований кусник п'ятого тома «Громади»... де є стаття Онисима (псевдонім В. Навроцького — *С. З.*) «П'янство і пропінація в Галичині», і пришли також... Се все потрібне буде для «Писем из Галиции»[31].

Детальніше дослідження показало б значно більше моментів ідейної близькості суспільно-економічної творчості В. Навроцького і І. Франка. Особливо корисним виявився цей ідейний зв'язок для І. Франка, що називав економічні роботи В. Навроцького капітальними. Він цінив їх передусім за теоретичну глибину і класову спрямованість. Так, говорячи про роботу В. Навроцького «Реформа домового податку і «Слово», І. Франко відзначив, що в ній дано вдалу критику австрійських «податкових реформ не на юридичній, а на суспільній основі»[32]. Ця думка І. Франка висловлена чітко

[29] Див. І. Франко. Земельна власність у Галичині, Твори, т. 19, стор. 284—285.
[30] Див. І. Франко, Твори, т. 19, стор. 646—647.
[31] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 135.
[32] Див. І. Франко, Нарис, стор. 240.

у вірші «На смерть Володимира Навроцького, автора «Пропінації», «Народних шкіл», «Подвійної крейдки» — др.», в якому говориться:

І світлом ума свого він освітив
шинки брудні, біднії хати,
і всюди незрячим очам він відкрив
недолю, і здирство, і страти.
. . . . . .
Тож днесь, коли чистий огонь той погас
У мглах, що над нами нависли,
Свята най буде його пам'ять для нас,
святі його діла і мисли!..[33]

Буржуазно-націоналістичні ідеологи не любили В. Навроцького за його демократичні погляди, вихвалюючи на всі лади писанину В. Барвінського. І. Франко показав, що праці і промови В. Барвінського нічого не варті, оскільки вони «довжезні і вбогі змістом»[34]. Демократизм і щирість В. Навроцького І. Франко протиставив лакейській поведінці галицького москвофільства, яке проповідувало мниму боротьбу проти «польщини» і тут же лизало руки у польської земельної шляхти, кричало про необхідність звільнення «руського» народу з-під кормиги австрійського уряду і писало оди на честь Габсбурзької династії. Галицьке москвофільство було безплодне на всіх ділянках діяльності і тим більше в літературі. Аналізуючи поетичний пустоцвіт москвофільського «соловія» І. Гущалевича, І. Франко протиставляв йому поетичні проби В. Навроцького. «От Володимир Навроцький,— казав він, — юрист і економіст, чоловік ясного і тверезого ума, критик із сильним саркастичним забарвленням, кинений на Мазури, виливає зовсім безпретензіональну ліричну пісню «Добраніч Родині», а смерть улюбленої жінки витискає йому віршик «До ластівки» — оба віршики повні щирої туги та грації, між іншим і завдяки їх мові, чистій і ясній, хоч не багатій»[35].

Близька ідейна спільність відчувається в поглядах І. Франка і В. Навроцького на діяльність консервативно-клерикальних політиків, що мали назву «Святоюрців». Одного з представників цього табору, О. Огоновського, в листі В. Навроцького охарактеризовано так: «Хоч сей чоловік і доктор філософії, і кінчив університет у Відні, і читав Гегеля (дальше мабуть не зайшов у своїх філософ. студіях), і знає естетику Vieschera і Carriera напам'ять, і не забув, що Fichte учить

[33] І. Франко, Твори, т. 13, стор. 124—125.
[34] І. Франко, Нарис, стор. 233.
[35] І. Франко, Іван Гущалевич, Літературно-науковий вісник, т. XXIV, Львів, 1903, стор. 118—119.

В. Навроцького революціонер-демократ приймав як такі, що не підлягають запереченню. Наприклад, В. Навроцький у згаданій статті приходить до висновку, що протягом розглядуваного ним періоду концентрація дрібної земельної власності у великі господарства відбувалась в руках лихварів, корчмарів, панських офіціалістів, лісничих, економів тощо. З такою думкою І. Франко цілком погоджувався, додаючи від себе, що процес диференціації селянства на сільську буржуазію і пролетаріат, змальований В. Навроцьким для середини XIX ст., тепер, тобто у 1880-х роках, значно поглибився. І. Франко, наприклад, не займався проблемою пропінації, бо вона, казав він, добре досліджена у працях В. Навроцького[29]. Усі ці факти свідчать про ідейну близькість Франка і Навроцького. Щоправда, робота І. Франка теоретично стоїть значно вище від «Стосунків земельної власності» В. Навроцького. Проте вплив її на аграрні погляди І. Франка не підлягає ніякому сумніву, бо не тільки цифрові матеріали, а й окремі теоретичні положення перенесені з неї в роботу «Земельна власність у Галичині». Широко використані матеріали і думки В. Навроцького в роботі І. Франка «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині»[30].

Зібрані В. Навроцьким дані про галицькі соціально-економічні відносини становили джерело багатьох праць І. Франка. Так, у листі І. Франка до І. Белея за 1881 р. читаємо: «А тепер просив бим тя прислати мені, і то по змозі швидко, ось що: 1. «Діло» з статтею про грунтовий податок Навроцького. 2. Між моїми книжками (на самім споді в шафі між брошурами) вишукай неброшурований кусник п'ятого тома «Громади»... де є стаття Онисима (псевдонім В. Навроцького — *С. З.*) «П'янство і пропінація в Галичині», і пришли також... Се все потрібне буде для «Писем из Галиции»[31].

Детальніше дослідження показало б значно більше моментів ідейної близькості суспільно-економічної творчості В. Навроцького і І. Франка. Особливо корисним виявився цей ідейний зв'язок для І. Франка, що називав економічні роботи В. Навроцького капітальними. Він цінив їх передусім за теоретичну глибину і класову спрямованість. Так, говорячи про роботу В. Навроцького «Реформа домового податку і «Слово», І. Франко відзначив, що в ній дано вдалу критику австрійських «податкових реформ не на юридичній, а на суспільній основі»[32]. Ця думка І. Франка висловлена чітко

[29] Див. І. Франко. Земельна власність у Галичині, Твори, т. 19, стор. 284—285.
[30] Див. І. Франко, Твори, т. 19, стор. 646—647.
[31] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 135.
[32] Див. І. Франко, Нарис, стор. 240.

у вірші «На смерть Володимира Навроцького, автора «Пропінації», «Народних шкіл», «Подвійної крейдки» — др.», в якому говориться:

І світлом ума свого він освітив
шинки брудні, біднії хати,
і всюди незрячим очам він відкрив
недолю, і здирство, і страти.
. . . . . .
Тож днесь, коли чистий огонь той погас
У мглах, що над нами нависли,
Свята най буде його пам'ять для нас,
святі його діла і мисли!..[33]

Буржуазно-націоналістичні ідеологи не любили В. Навроцького за його демократичні погляди, вихвалюючи на всі лади писанину В. Барвінського. І. Франко показав, що праці і промови В. Барвінського нічого не варті, оскільки вони «довжезні і вбогі змістом»[34]. Демократизм і щирість В. Навроцького І. Франко протиставив лакейській поведінці галицького москвофільства, яке проповідувало мниму боротьбу проти «польщини» і тут же лизало руки у польської земельної шляхти, кричало про необхідність звільнення «руського» народу з-під кормиги австрійського уряду і писало оди на честь Габсбурзької династії. Галицьке москвофільство було безплодне на всіх ділянках діяльності і тим більше в літературі. Аналізуючи поетичний пустоцвіт москвофільського «соловія» І. Гущалевича, І. Франко протиставляв йому поетичні проби В. Навроцького. «От Володимир Навроцький,— казав він, — юрист і економіст, чоловік ясного і тверезого ума, критик із сильним саркастичним забарвленням, кинений на Мазури, виливає зовсім безпретензіональну ліричну пісню «Добраніч Родині», а смерть улюбленої жінки витискає йому віршик «До ластівки» — оба віршики повні щирої туги та грації, між іншим і завдяки їх мові, чистій і ясній, хоч не багатій»[35].

Близька ідейна спільність відчувається в поглядах І. Франка і В. Навроцького на діяльність консервативно-клерикальних політиків, що мали назву «Святоюрців». Одного з представників цього табору, О. Огоновського, в листі В. Навроцького охарактеризовано так: «Хоч сей чоловік і доктор філософії, і кінчив університет у Відні, і читав Гегеля (дальше мабуть не зайшов у своїх філософ. студіях), і знає естетику Vieschera і Carriera напам'ять, і не забув, що Fichte учить

[33] І. Франко, Твори, т. 13, стор. 124—125.
[34] І. Франко, Нарис, стор. 233.
[35] І. Франко, Іван Гущалевич, Літературно-науковий вісник, т. XXIV, Львів, 1903, стор. 118—119.

о гармонії, — а пише такі школярські нісенітниці. Піп, тай годі»[36]. Але у нас, продовжує В. Навроцький, усі такі люди, бо вони так зашкорузли в косності і рутенстві, що «їх ніякий університет не спростує». Подібно оцінював рутенців з «Народного дому» й І. Франко. «Наука для них, — казав він, — мука, панщина, видумана тільки на те, аби давати їм зовсім непотрібну роботу»[37].

Гостра критика В. Навроцького не минула й москвофілів, у якій з уїдливою іронією висміяно насамперед їх мовну практику, що суперечила інтересам демократичного руху. В одному сатиричному фрагменті В. Навроцький змалював образ учителя-невдахи, що втокмачував учневі в голову справжнє «язикопомраченіе», яке привело до непорозумінь між господарем і старанним його учнем[38].

Такі сатиричні замітки В. Навроцького не могли не імпонувати молодому І. Франкові. Тим більше, що в часи «Правди», як зазначає М. Бернштейн, в Галичині не було іншої людини, хто б з «такою глибиною, дотепністю, уїдливістю висміював мовну практику москвофілів та інші зразки мовного штукарства, як це робив В. Навроцький»[39]. І. Франко знав про сатиричні твори В. Навроцького, високо ставив їх белетристичну майстерність. При написанні сатиричних творів І. Франко безперечно використав його цінні спостереження.

* * *

Розгляд деяких моментів ідейних зв'язків І. Франка і В. Навроцького свідчить про глибокий внутрішній процес у розвитку української прогресивної суспільно-економічної думки. Тісний ідейний контакт, що помітний у творчості І. Франка і В. Навроцького, аж ніяк не можна зводити до особистих симпатій двох діячів, а треба пояснювати, виходячи з загальних закономірностей розвитку демократичної суспільної думки на Україні. Завдання класової боротьби вимагали появи демократичних суспільно-економічних ідей, які знайшли своє яскраве відображення в творчості В. Навроцького. За це її високо цінив і вивчав І. Франко. Зазнавши значного впливу В. Навроцького, І. Франко підніс на найвищий ступінь теоретичного узагальнення демократичні ідеї, що було викликане дальшим загостренням буржуазних суперечностей.

[36] К. Студинський, Переписка, стор. 115.
[37] І. Франко, Рутенці, Львів, 1913, стор. 12.
[38] Див. Твори Володимира Навроцького, т. І, Львів, 1884, стор. 53—54.
[39] М. Д. Бернштейн, цит. праця, стор. 317.

Говорячи про ідейні зв'язки І. Франка і В. Навроцького, необхідно пам'ятати, що це позитивно позначилось не тільки на творчості революціонера-демократа, але й на діяльності В. Навроцького. Завдяки активній пропаганді передових соціальних думок І. Франком відчувається полівіння світогляду В. Навроцького. Проте помітнішим виявився ідейний вплив В. Навроцького на І. Франка, насамперед на його соціально-економічні праці, в яких аналізуються відносини в Галичині.

Нарешті, скрупульозна робота І. Франка над складанням бібліографії творів В. Навроцького, старання про їх видання, а головне правильна їх оцінка допомагають визначити місце економіста-демократа в розвитку української суспільної думки. Крім того, не треба забувати, що тільки завдяки І. Франкові дійшли до нас рукописи і листування В. Навроцького. Вони заслуговують на опублікування, що сприяло б поглибленому вивченню світогляду В. Навроцького і з'ясуванню ідейного рівня української суспільної думки періоду формування революційно-демократичних поглядів І. Франка.

В. ОЛІЙНИК

І. ФРАНКО і М. СТАРИЦЬКИЙ

Зв'язки М. Старицького та І. Франка — це не тільки сторінки біографій обох письменників, а й сторінки історії зв'язків демократичної літератури Східної і Західної України. Вони почалися ще в другій половині 70-х років XIX ст. і тривали до смерті Старицького. З 70-х років між ними зав'язується листування, яке тривало, з перервами, до 1903 року. На жаль, з нього нам відомі лише вісім листів Старицького (з 1883 — 1, з 1898 — 2, з 1902 — 3 і з 1903 — 2) та один лист Франка (1902).

Перші свої твори Старицький змушений був друкувати в Галичині, де виступив у 1865 р. в журналі «Нива» під псевдонімом Гетьманець.

Серед перших критичних статей Франка знаходимо його рецензію на «Сербські народні думи і пісні», що вийшли в перекладі М. Старицького в Києві у 1876 році[1]. Цей переклад Франко називає «цінною книжкою», а Старицького — «заслуженим в нашій переводній літературі перекладами з великоруських писателів Гоголя та Лермонтова». У кінці рецензії Франко полемізує з висновком Старицького, зробленим у вступі до перекладу, що українці «під гнітом історичної долі й пробутої панщини, а відчасти й під впливом просвіти, стали забувати свої думи і замінювати їх «лакейськими куплетами». Погоджуючись із Старицьким, «що в нашім народі забуваються історичні думи, — то правда», Франко разом з тим запитує: «Але що д. Старицький розуміє під «лакейськими куплетами»?» Не знаходячи відповіді на це в Старицького, Франко вкладає в це поняття своє розуміння: це сатиричні пісні останнього часу, і обстоює їх значення, бо вони щільно пов'язані з тодішнім життям.

Проте М. Старицький у своїй передмові не говорить, що під «лакейськими куплетами» він розуміє саме новіші сатиричні пісні з яскравим соціальним спрямуванням. Навіть більше: він не міг так розуміти і так говорити в той час, коли у своїх оригінальних віршах викривав капіталістичний лад і закликав до боротьби проти нього. Зауважимо також, що з народною творчістю Старицький на той час був добре обізнаний, бо ще з початку 60-х років записував її, а в 70-х брав участь у фольклористичних працях, що проводилися у Києві М. Лисенком, В. Чубинським, М. Драгомановим, І. Рудченком та іншими.

По суті, Франко полемізував не з Старицьким, а з тим змістом, що він сам уклав у поняття «лакейські куплети». Проте дехто з сучасних дослідників не доглянув цього і безпідставно обвинувачує Старицького в хибному розумінні народної творчості[2].

У зближенні Старицького і Франка значну роль відіграв М. П. Драгоманов. О. Пчілка писала у своїй «Автобіографії», що після еміграції Драгоманова листування з ним велось ретельно. Воно привело до зв'язку з іншими галицькими діячами молодшого покоління: Франком і Павликом[3]. Цей зв'язок зміцнився ще й особистим знайомством О. Пчілки та І. Франка. У 1878 р. О. Пчілка разом з своїм чоловіком П. А. Косачем їздила на всесвітню виставку до Парижа, щоб побачитись з Драгомановим. Повертаючись на Україну, Косачі зупинились у Львові, де відбулося їх знайомство з Франком.

Але ще до цієї зустрічі Франко, О. Пчілка та М. Старицький листувалися. Очевидно, це листування треба віднести на першу половину 1878 р., коли Франко у березні вийшов з в'язниці і разом з Павликом заходився видавати журнал «Громадський друг».

О. Пчілка надіслала на видання журналу 100 крб., але, безперечно, це були не її, а, мабуть, Старицького або ще декого з київської «Старої громади». Надійшла з Києва допомога й літературним матеріалом: М. Старицький надіслав Франкові свої оригінальні вірші, а О. Пчілка — статтю «Чиншова справа», надруковану в «Молоті» (1878 р.). З віршів Старицького в «Молоті» було вміщено два — «До молодежі» та «До Шевченка».

Для «Дрібної бібліотеки» Франка Старицький разом з О. Пчілкою переклав повість «Чиншовики» Котелянського, надруковану в «Отечественных записках». Про цей переклад О. Пчілка згадує у статті про М. Старицького[4] та в «Авто-

[1] Журн. «Друг», Львів, 1877, стор. 106—109.

[2] Див. О. Дей, Іван Франко і народна творчість, К., 1955, стор. 62—63.

[3] О. Пчілка, Оповідання з автобіографією, Харків, 1930, стор. 32.

[4] О. Пчилка, Михаил Петрович Старицкий (Памяти товарища), «Киевская старина», 1904, V, стор. 419.

біографії». «Жаль мені, — пише вона, — як згадаю я, що перший твір, виконаний на те, щоб піддержати видання Франкове, пішов нінащо... Здається, прислали ми його під час одного з арештів Франка, либонь чи не прокурор в числі інших паперів спалив наш переклад; од нашої праці, отже, не лишилося і сліду, бо і в нас не зосталося нічого»[5].

Франко підтверджує здогад О. Пчілки. На початку 1879 р., коли М. Павлик виїхав до Женеви, на квартирі у Франка був обшук, під час якого забрано багато рукописів. Вже значно пізніше, 12/XI 1882 р., Франко писав про це Павликові: «Переклад «Білоручки» пропав ураз із деякими другими моїми рукописами при ревізії по Вашім від'їзді. Так пропали і «Чиншовики» Косачевої, і переклад одної монографії Костомарова, і вірші Старицького, і ще дещо»[6].

Якщо зважити, що переклад «Чиншовиків» зробили О. Пчілка і М. Старицький, то не буде помилкою вважати, що й згадані гроші на видання повісті дали вони обоє[7].

Франко повідомляє Павликові на початку 1879 року: «Писав я до Стар(ицького) зглядом газети, але досі не чути нічого від нього» (XX, 79).

Старицький радо сприйняв звістку про видання «Нової основи», яке хотіла здійснити прогресивна львівська молодь у 1879 р. за участю Франка. Не знаючи програми цього видання, він погодився допомагати. Йому було досить одного імені Франка, щоб бути впевненим у характері видання.

Одержавши відповідь Старицького, Франко 20 липня писав до Павлика: «Нині получив лист Ст(арицького) з України — обіцює 60 р. на місяць, щоб тільки друкувати більше ніж 2 л(исти) реч. н-р. (у кожному номері — В. О.). Сього на разі не може бути, а далі побачимо. Напишу до нього нині і пошлю програм» (XX, 79). Але обіцяних грошей Старицький не надіслав, навіть на новий Франків лист не відповів.

Існує версія, ніби саме в час цього листування з Франком Старицький, уникаючи адміністративного заслання в одну з північних губерній Росії, разом з дружиною емігрував за кордон, де й пробув майже два роки. Про це пишуть у своїх спогадах дочки М. П. Старицького Людмила і Оксана[8], а за ними, не посилаючись на джерела, говорить і де-

[5] О. Пчілка, Оповідання, Харків, 1930, стор. 32—33.

[6] Іван Франко, Твори, т. XX, стор. 169. (Далі — том і сторінки в тексті).

[7] Очевидно, що все, забране при обшукові, пізніще було повернено, бо автограф перекладу «Чиншовиків» зберігається зараз в архіві Франка (Ін-т літератури. ф. 3, № 3112, стор. 1—116).

[8] Л. Старицька-Черняхівська, Відгуки життя, журн. «Театр», К., 1940, № 11, стор. 21; О. Стешенко, Тканина життя, «Літературний журнал», 1940, № 11—12, стор. 180—181.

хто з літературознавців. Й. Куриленко в своїй брошурі про Старицького навіть цитує архівний документ, що нібито підтверджує цю версію[9]. Проте таке твердження помилкове: Старицькі за кордон не виїжджали. Причиною мовчанки Старицького були його клопоти про порятунок маєтку в с. Кордишівці Брацлавського повіту на Поділлі, що був улітку того року описаний за борги і мав продаватися з прилюдних торгів. У маєткових справах Старицький з дружиною на початку вересня 1879 року приїхали до м. Кам'янця-Подільського, пробули тут три місяці, а на зиму знову повернулися до Києва[10].

Тим часом з виданням «Нової основи» з різних причин нічого не вийшло, і листування між письменниками в цій справі припинилось. Але зв'язки між Старицьким і Франком не обірвались. Наприкінці 1882 р. в Києві вийшла з друку друга частина «Пісень і дум» Старицького, і автор надсилає їх Франкові разом з своїм перекладом «Гамлета» Шекспіра. В середині грудня цього року Франко повідомляє Партицького: «Отсе іно дістав «Гамлета, принця Данського», «Думи і пісні» П. Старицького» (XX, 176). Потім він пише про це до Ів. Белея та М. Драгоманова (XX, 177, 179—180) і коротко зупиняється на характеристиці цих перекладів, досить гострій під впливом першого враження. В листах до обох адресатів Франко звертає увагу не стільки на зміст творів Старицького, як на їх форму та мову і наскільки вони будуть придатні «для наших мужиків». Видання Старицького не задовольнили Франка: його твори були написані мовою, відмінною від тодішньої галицької літературної мови, в лексиці було чимало нових слів, почасти утворених Старицьким, почасти народних, невідомих Франкові, а тому, на його погляд, теж штучних. Деякі наголоси Старицького здаються Франкові «варварськими» знову ж таки з тих самих причин. Через те, каже Франко, «ані один віршик не буде зрозумілий для наших мужиків», і це є найбільшим недоліком поезії Старицького. Проте в листі до М. Драгоманова від 23/XII 1882 р. він дещо зм'якшує свій осуд, знаходить у творах Старицького і позитивне. «Деякі його вірші,— пише Франко, — справді гарні і сильні, а «Гамлет» дуже зацікавив би наших людей, коли б можна їм його прочитати» (XX, 179—180).

Тут між критиком Франком і поетом Старицьким виявилося розходження в питанні, для кого писати твори: «для наших (тобто галицьких — *В. О.*) мужиків» чи для інтеліген-

[9] Й. М. Куриленко, М. П. Старицький (Життя і творчість), К., 1960, стор. 11.

[10] Держ. архів Хмельн. обл., ф. 135, оп. 9, 1879 р., № 2479, 3236, 3386, 3814; оп. 12, 1880 р., № 2595; ф. 113, оп. 8, 1882 р., Могилів, № 3 та ін.

ції. Франко хотів першого, Старицький орієнтувався на друге. Лише значно пізніше Франко зрозумів, що в поезії Старицького говорить «український інтелігент... до своїх рівних інтелігентів, про свої інтелігентські погляди і почування».

В оцінці перекладів Старицького Франко не зважив на ті труднощі, що постали перед поетом, зокрема при перекладі «Гамлета», хоч про це й говорилося в передмові. «Хоча в моєму розпорядженні, — писав Старицький, — була мова і надзвичайно лексично багата, здатна передати і бурю пристрастей, і ніжну пісню кохання, але все ж це була мова розлогих степів і лук, а не королівських палаців, мова, чужа бундючності придворного етикету, чужа штучним тонкощам метафор та інших риторичних прикрас»[11]. Франко ігнорував також інше пояснення перекладача, що він «поставив собі за мету не відступати ні на йоту від першотвору», зберегти «навіть зовнішню форму, тобто прозу і білі вірші, і римовані вірші, і навіть розміри».

Десятьма роками пізніше в статті «Наш театр» (журн. «Народ», 1892) Франко писав: «Нині нас не дивує вже, коли герої Шекспірових, Гетевих та Шіллерових драм говорять по-українськи (звісно, вони не мусять говорити чудернацьким українським діалектом, як Гамлет Старицького або Кулішева Дездемона...» (XVI, 183). Але в передмові до Кулішевого перекладу «Гамлета» Шекспіра (Львів, 1899) він уже говорить: «Треба признати, що переклад читається гладко і виявляє працю неабиякого майстра української мови. Скільки пригадую собі, російська критика,* мало тямуща, а то й кермована злою волею, кинулась була на д. Старицького за сей переклад, закидаючи йому богзна-яке кування слів. Перечитуючи тепер його переклад, ми переконуємося, що ті закиди були в найбільшій часті неоправдані і що багато слів, котрі в 1882 р., а надто ще росіянам, могли видатися неологізмами, сказалися щиронародними і здобули собі відтоді права горожанства в нашій літературі» (XVIII, 320). Отже, Франко визнає, що неологізми Старицького збагатили українську літературну мову народною лексикою.

Разом з тим Франко відзначає, що «загалом про дослівність перекладу навіть у прозових частях нема що й говорити», але тут же цілком слушно зауважує: «Се, зрештою, не є така велика біда, тим більше, що повна дослівність тут не раз попросту неможлива, коли переклад має передати не тільки

[11] «Гамлет, принц Данський», Трагедія в V діях В. Шекспіра. Переклав М. П. Старицький. З прилогою музики М. Лисенка, К., 1882, Передмова.

* Ів. Франко має на увазі українську реакційну критику (прим. наша. — *О. В.*).

слова, а й думку первотвору». Все ж головним недоліком перекладу Старицького Франко вважає те, що він «вийшов майже на цілу третину довший від того первотвору» і робить висновок: «Взагалі треба сказати, що д. Старицький поводився з англійським текстом занадто свобідно». Трохи далі він зрештою виправдує Старицького, визнаючи, що «Шекспірове язикове багатство і незрівнянна прецизія (точність — *В. О.*) англійської мови роблять не раз зовсім неможливим навіть для німецького перекладача — не кажучи вже про французького або слов'янського — вбгати один його вірш у один свій» (XVIII, 321).

Через три роки Франко ще раз взяв під захист мову перекладу «Гамлета» Старицького, отже, і мову інших його творів. У статті про творчість Старицького, опублікованій у 1902 р., Франко говорить: «Редагуючи до друку Кулішів переклад «Гамлета», я мав нагоду детально порівнювати сей переклад із перекладом Старицького і переконався, як мало там власне неологізмів та кованих слів, і як багато слів, що 1882 р. разили читачів та критиків д. Старицького, сьогодні ввійшли в загальне уживання і не разять нікого. Чи д. Старицький щасливо утворив їх, чи вони були щиро народні, а лише незвісні критикам, — досить, що з часом здобули собі право горожанства. Отак буде, певно, з найбільшою частиною тих нібито «новоукованих» слів» (XVII, 344).

Так поступово Франко змінив свій погляд на мову творів Старицького. Але для того треба було, щоб минуло двадцять років.

Повернемось до видань М. Старицького початку 80-х років. У 1833 р. в Києві вийшла перша частина альманаху «Рада», впорядкованого і виданого Старицьким. Він зразу ж надсилає її Франкові, а потім, мабуть, і другу частину, видану в 1884 році. З цих років збереглася лише частина листа Старицького до Франка, з якої бачимо, що між письменниками не припинялися приязні взаємини і що Франко цікавився виданнями Старицького. «Велике Вам спасибі, — писав Старицький, — дорогий і вельмишановний земляче, за Ваше слово ласкаве — ото прошу Вас, добродію, наперве: одписать мені зараз, скільки вислати Вам книжок «Ради»? — я мерщі[й] і вишлю»[12].

Згодом Старицький надіслав до Львова збірку своїх віршів, заборонених російською цензурою[13]. Про цю збірку Франко згадує в статті про Старицького (XVII, 324).

[12] Рукописний відділ інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 3, № 1618, стор. 23 (далі — Інститут літератури).

[13] Див. «Україна», 1926, № 1—2, стор. 182.

Приступивши з 14 вересня 1885 р. до фактичного редагування журналу «Зоря», Франко вже другого дня повідомляє М. Драгоманова, а згодом і О. Кониського про свій намір друкувати вірші Гетьманця (Старицького) і до кінця року цей намір здійснює.

З 1884 р. аж до кінця 90-х років ми не маємо відомостей про безпосередні зв'язки між Старицьким і Франком, хоч Старицький іноді й надсилав свої твори до Галичини. У 1885 та 1886 роках Франко приїздив до Києва, але із Старицьким не зустрічався.

Значно вище перекладів Старицького Франко поставив його оригінальну драму «Не судилось» (альманах «Рада», 1883). З листа Франка від 29/VIII 1883 р. до О. Партицького довідуємось, що він хотів написати «розбір драми Старицького» (XX, 188), але з якихось причин цього не здійснив. Проте в пізніших його принагідних висловлюваннях бачимо високу оцінку драми.

Різкі відгуки у приватному листуванні 80-х років про мову і форму перекладів та оригінальних поезій Старицького не перешкодили критикові вважати його одним «з найвидатніших сучасних українських поетів». Так, наприклад, у своїй статті «Адам Міцкевич в українській літературі» («Kraj», Петербург, 1885) він пише: «М. Старицький майстерно володіє віршованою формою і хоч не раз вживає натягнутих мовних зворотів або слів ad hoc надуманих, все ж є поетом з великим талантом» (XVIII, 117). Разом з тим критик відзначає в окремих випадках неточність перекладу творів Міцкевича, що ввійшли до книжки «З давнього зшитку. Пісні і думи» М. Старицького (Київ, 1881). Тут виявилося розходження в поглядах на переклад між Старицьким і Франком. Старицький вважав, що переклад вірша може мати й дещо від переспіву, а Франко вимагав дослівної передачі оригіналу, розуміючи, однак, що така дослівність не завжди можлива.

Вважаючи Старицького «поетом з великим талантом», Франко все ж у 80-і роки негативно ставився до його новаторських мовних і стилістичних шукань. У листі до О. Пчілки (грудень 1885 р.) він серед недоліків її вірша «З новим роком» називає і те, що «багато язикових зворотів нагадує манеру Старицького» (XX, 288).

В оглядових статтях «Українська література в Галичині за рік 1886» та «Українська альманахова література» (журн. «Prawda», 1887, Варшава) Франко знайомить польського читача з новими творами українських письменників і в першу чергу згадує Старицького. У першій статті він зазначає, що причиною убогості репертуару українського театру в Галичині є консерватизм народовців, які засідають в «Руській раді» та її театральному комітеті. Тому «цінних нових праць українських драматургів, як Старицького «Не судилось», Кропивницького «Дай серцю волю» та ін., навіть не пробували виставляти...» (XV, 113). У другій статті, розглядаючи альманах «Ватра» (Стрий, 1887), Франко згадує вміщені там вірші Старицького і називає його, П. Мирного та Нечуя-Левицького письменниками-реалістами (XV, 126).

У 1886 р. Франко став редактором журналу «Товариш». У першому ж номері він, без згоди редакційної колегії, надрукував гостро соціальний вірш «На Україні» М. Старицького, що було однією з причин виходу Франка з редакції журналу, і це спричинилося до його припинення[14].

У рецензії на вистави українського галицького театру (Kurjer Lwowski, листопад 1890) Франко підкреслює, що трупа для першої вистави зробила «надзвичайно вдалий» вибір п'єси: «Не судилось» Старицького. Відзначивши, що драма багата «на характерні постаті й епізоди» і переказавши її зміст, він закінчує рецензію такими словами: «Драма Старицького «Не судилось» з кожного погляду заслуговувала б на те, щоб її присвоїти польській сцені»[15]. В іншій рецензії, опублікованій місяцем пізніше, про оперу «Різдвяна ніч» М. Лисенка Франко зазначає, що лібретто Старицького «має досить високу літературну вартість»[16].

З 1893 р. маємо ще кілька висловлень Франка про Старицького як про драматурга. У статті «Наше літературне життя в 1892 році» («Зоря», № 1, 1893) Франко говорить також про драматургію на Україні, що за останніх десять років досягла високого розвитку завдяки талановитим письменникам Кропивницькому, Карпенку-Карому та Старицькому. Вони, каже Франко, збагатили українську драматургію різноманітними драматичними жанрами — від веселого фарсу «Пошились в дурні» Кропивницького до «поважної драми соціальної» «Не судилось» Старицького[17].

У статті «Руський театр» (Kurjer Lwowski, 1893, № 349, 351, 356, 361), як і в попередніх, Франко наголошує, що український театр в Галичині повинен стати виключно народним, а його репертуар давати «картину української громадськості нашого краю», тобто Галичини. Для цього треба викинути з репертуару французьку оперету і салонні п'єси. Франко по-

[14] О. І. Дей, Журнал «Товариш», збірн. «Дослідження творчості Івана Франка (випуск другий)», Вид. АН УРСР, К., 1959, стор. 103—132.
[15] І. Франко, Про театр і драматургію, вид. АН УРСР, К., 1957, стор. 201.
[16] Там же, стор. 203.
[17] Див. І. Франко, Про театр і драматургію, стор. 176.

силається на приклад розвитку театру і драматургії Східної України, хоч там панують жорстокі цензурні обмеження. Однак там «на протязі десяти років завдяки енергії і талантові кількох людей — Кропивницького, Карпенка-Карого, а найбільше Старицького — створено вже зовсім поважний оригінальний український репертуар, який оживляє також і нашу галицько-українську сцену, з якої він усунув недотепні комедії і псевдоісторичні драмища, які тут недавно панували» (XVI, 199). Франко підкреслює, що театр Східної України має «рішучий і корисний вплив на розвиток українського театру в Галичині».

Того ж таки року Франко опублікував в «Кур'єрі львівському» невелику рецензію на виставу «Ой не ходи, Грицю», поставлену вперше 28/X у Львові[18].

У зв'язку з сторіччям нової української літератури Франко написав для чеського журналу «Slovanský přehled» велику статтю «Література українсько-руська (малоруська)» в 1899 році. Серед видатних письменників другої половини XIX ст. Франко називає Старицького. Зупиняючись на розвитку театру у 80-х роках, він відзначає в цьому особливу заслугу Старицького, Кропивницького та І. Тобілевича. «Старицький — талановитий поет, перекладач сербських пісень, Андерсена і Шекспірового Гамлета на українську мову, вклав значні кошти в організацію театру... Склалося товариство, якого Україна не бачила ні до того, ні потім, товариство, котре збуджувало ентузіазм не тільки в українських містах, але й в Москві і в Петербурзі, де глядачі часто мають можливість бачити найзнаменитіших артистів світової слави»[19].

В оглядовій статті «Література українсько-русинська р. 1898», надрукованій у тому ж журналі в 1899 р., Франко, згадуючи драму «Богдан Хмельницький» М. Старицького, повідомляє, що він написав історичну драму «Облога Буші», крім того, його великий історичний роман «Перед бурею» видано російською мовою[20]. Наступного року в статті «Література українсько-руська р. 1899» Франко називає історичну драму «Остання ніч» Старицького, зазначаючи, що «історична концепція цієї п'єси є цілком наївна, але сюжет... цілком оригінальний і заслуговує уваги»[21]. Далі критик згадує, що «Старицький видав також драму «Маруся Богуславка», але не зупиняється на її розгляді.

Старицький просить у Франка дозволу присвятити йому свою нову драму «Облога Буші» і запитує, чи не можна б надрукувати її в «Літературно-науковому віснику», а також епілог до драми «Богдан Хмельницький», який заборонила цензура.

Пізніше дружина Франка була в Києві, і Старицький передає нею лист, в якому повідомляє, що навесні (1899 р.) збирається з драматичною трупою відвідати Галичину, і просить подати різні відомості про галицькі театри. При цьому він пересилає Франкові друкований примірник своєї драми «Богдан Хмельницький»[22], покалічений цензурою, і ще раз запитує, чи не можна б у Львові надрукувати епілог до неї. Наприкінці Старицький додає: «Облогу Буші» уже переписую і Вам незабаром зашлю»[23].

Драма «Облога Буші» з якихось причин у «Літературно-науковому віснику не друкувалась, і Старицький опублікував її наступного року в журналі «Киевская Старина» з присвятою Франкові. Замість драми в 1899 р. в «Літературно-науковому віснику» було опубліковано кілька перекладів Старицького з Пушкіна, а наступного року — переклади з Кольцова, Рилєєва і Надсона та оригінальний вірш «На смерть друга».

Крім згадок і надто стислих характеристик окремих творів і творчості в цілому, розкиданих по різних статтях і рецензіях, Франкові належить також велика розвідка про творчість Старицького. Поява її викликана певними обставинами, і про них треба сказати принаймні кілька слів.

У 1897 р. реакційний журналіст І. Александровський надрукував статтю «Драматурги-хищники»[24], в якій обвинувачував передусім Старицького, а також Кропивницького та Карпенка-Карого в плагіаті чужих творів, заперечував оригінальність і потребу української драматургії взагалі. Ця стаття була спрямована проти ухвали Першого всеросійського з'їзду театральних діячів, що відбувся у березні 1897 р. в Москві, і на доповіді українських представників, серед яких був і М. Старицький, ухвалив клопотатись про різні полегкості для українського театру і драматургії.

[18] Див. І. Франко, Про театр і драматургію, стор. 217.

[19] Зб. «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками». Упорядкували М. Мольнар та М. Мундяк, Словацьке видавництво художньої літератури, 1957, стор. 446—447.

[20] Там же, стор. 457, 458. Остання п'єса М. Старицького того ж року опублікована під назвою «Оборона Буші», а не «Облога».

[21] Там же, стор. 462.

[22] В бібліотеці І. Франка, що зберігається в Інституті літератури, є примірник цієї драми з таким написом: «Письменнику і співцю нашому, Добродію пану Івану Франку від щирого серця. — Автор М. Старицький».

[23] Інститут літератури, ф. 3, № 1620, стор. 289—290, Лист та додаток до листа із запитаннями про театри — № 1638, стор. 577.

[24] Газ. «Мировые отголоски», 13(25) травня 1897 р.

Виступ Александровського М. Старицький сприйняв надто болісно передусім тому, що він був спрямований взагалі проти української літератури. Якщо раніше на різні випади кореспондента Старицький відповідав лише іноді, то тепер подав на Александровського скаргу в суд за наклеп і образу честі. Цей суд, писав Старицький до М. Ф. Комарова в кінці 1897 р., «на мій погляд, має страшенну суспільну вагу». І далі: «А що суд з Александровським має велику суспільну вагу, то тому ось довід: статтю його зараз передрукувала Петерб(урзька) «Театральна газета» з такою ще підлевою, що вона цілком поділя погляди Александровського, що на доклади «хищников» не тільки не треба звертати жодної уваги, а навпаки слід би було їх приборкати, бо справді, українська сцена есть вада і знищення художньої справи... Появляється, крім того, чимало брошур, у яких теж радо бажають поховати український театр і важливу для государства літературу в землю... Разом кажучи, піднявся галас і лемент темної сили, яка узиває ad consules» («Киевлян»)[25].

Вина Александровського була доведена, і в листопаді 1901 р. його засудили до тижневого ув'язнення. Александровський оскаржив вирок, і новий розгляд справи мав відбутися наступного року. Треба було, щоб до нового розгляду справи була опублікована критична стаття про творчість Старицького, написана безстороннім і авторитетним українським критиком. Таким критиком був лише Іван Франко. Тому дочка письменника Людмила звертається саме до нього з проханням «висловитись друкованим словом, що українська критика ніколи не казала про мого батька того, що казав у своїй розправі Д. Александровський».

Франко негайно відгукнувся на прохання і попросив розповісти докладніше про життя і творчість Старицького, про його театральну діяльність тощо. У відповідь був написаний лист від 16 грудня[26], досить широко використаний Франком у статті про творчість М. Старицького. До листа було додано ряд документів і матеріалів.

Замість бібліографічної довідки Франко надрукував досить велику статтю у «Літературно-науковому віснику» (травень, червень і липень 1902 р.). Він розглядає головним чином поетичну творчість М. Старицького звичайно в тому обсязі, в

[25] Відділ рукописів Одеської державної наукової бібліотеки, № 522, арк. 609—613, машинописна копія листів Старицького.

[26] Інститут літератури, ф. 3, № 1638, стор. 541—544, лист від 5/XII 1901 р.

якому був з нею обізнаний з попередніх публікацій. У першу чергу критик визначає місце Старицького серед поетів-сучасників і підкреслює, що він не пішов слідами Шевченкових епігонів, а зразу обрав свій власний шлях у поезії. Старицький як поет, на думку Франка, спочатку стояв на загальноросійському, а не українському національному грунті і лише згодом став на ньому. Така позиція його обумовлена суспільно-політичною боротьбою того часу і оточенням, серед якого він перебував. З одного боку, це був напівлегальний гурток київської «Старої громади», організації культурно-освітньої, загалом ліберально-буржуазного напрямку, правда, без спільних суспільно-політичних поглядів. З другого боку, це були революційні народники 70-х років, з якими мав зв'язки дехто з учасників «Старої громади», зокрема М. Старицький.

На квартирі Старицького не тільки часто бували окремі народники, а іноді й відбувалися їх нелегальні зібрання. Можна з певністю сказати, що в ті роки Старицький був багато ближчий до революційних народників, ніж деяких ліберально-буржуазних діячів «Старої громади».

«Настрій нашого поета сумний, — каже Франко, — думки важкі, але, шукаючи їх причин, ми віднайдемо їх не в якихось місцевих обставинах, властивих лише українському окруженню, не в поетових особистих пригодах, а в настрою всеросійського інтелігента того часу... Що робити далі? Як запомагати народові? Відгук тих скорботних дум всеросійського, звісно, ідейного інтелігента чуємо в перших оригінальних поезіях М. Старицького» (XVII, 311). Розглянувши кілька віршів, написаних Старицьким у 60-х роках, Франко робить висновок, що «з боку форми і мови вони не були бездоганні», але це були «перші проби нових тонів, нових форм, нового вислову в нашій поезії». І хоч талант Старицького не міг зрівнятися з Шевченковим, «та головна річ в тім, що тут російський інтелігент пробує українською мовою, в поетичній формі говорити до інтелігентів про свої справи, близькі тим інтелігентам, про те, що всіх мучило і всіх боліло, говорити ясно, без афектації, без конвенціональної маски «мужицького поета» (XVII, 314). Що ж до літературних впливів на Старицького, то Франко відзначає переважно вплив Некрасова.

В своїй розвідці Франко докладно зупиняється на співвідношенні вірша «Поклик до братів слов'ян» М. Старицького та вірша «Поклик до слов'ян» М. Драгоманова. Причиною такої докладності була заява Драгоманова в «Австро-руських споминах» (1889 р.), що вірш належить йому, а Старицький без його згоди і відома переробив і надрукував під

своїм прізвищем (псевдонімом Гетьманець[27]). На Драгоманова посилався і Александровський, виправдуючись на суді.

Внаслідок докладного аналізу — строфа за строфою — форми і змісту обох віршів Франко робить висновок: «Коли глядіти неупередженим оком на обі ті пісні, то треба признати, що хоча вони й виплили з одного круга симпатій та бажань, то проте з огляду на будову і з огляду на основні ідеї та заакцентування поодиноких точок — два майже зовсім окремі твори» (XVII, 319). Все ж Франко робить припущення, що по суті заперечує, принаймні значно обмежує категоричність цитованого висновку. «Дуже можливо, — продовжує критик, — що д. Старицький, чи то укладаючи свого вірша, чи шліфуючи його перед відданням до друку, мав під рукою вірша Драгоманова... У вірші д. Старицького находяться деякі відгуки вірша Др(агомано)ва, але проте се вірш інший, а декуди подає навіть, хоч у досить несміливій формі, думки, зовсім чужі й протилежні думкам пок. Драгоманова» (XVII, 323).

Франко ставив своїм завданням відвести від Старицького обвинувачення в плагіаті, навіть коли є зовнішня, а почасти може й змістовна подібність між творами. Цим Франко вказував українській критиці певний шлях: шукати в творах Старицького не подібності з творами інших авторів (як це робив, наприклад, Б. Грінченко), а відмінності, те нове, що вніс письменник і що робить його твір оригінальним.

Старого і важко хворого Старицького, що на протязі всієї своєї літературної діяльності зазнав чимало нападів від «чужих і своїх», надзвичайно втішила стаття Франка, втішило те, що видатний учений і письменник, рівного якому не було тоді на Україні, своїм авторитетним словом узяв його під свій захист. Велике значення мало також те, що ця стаття друкувалася в журналі, який в останні роки часом не дуже прихильно озивався про письменника. Старицький вважав, що це робилося з волі Франка і на догоду йому. « А в «Літературно-науковому віснику», — скаржився Старицький до М. Комарова, — не проходить і номера, щоб мене не щипали Чайченки і другі горобці безпері. Хоч навіть і хвалить, то з такою неповагою, що дивуватись треба п. Грушевському і нашим землякам, які зарадо виставляють мене на посміх»[28].

Як тільки у Києві була одержана травнева книжка журналу, Старицький зразу ж написав лист Франкові. «З трудного ліжка шлю Вам, ласкавий Пане, — пише він, — моє сердешне спасибі: хоч перед смертю довелося почути «не зле — тихе слово»... Я прочитав тільки першу частину Вашої розправи, але й з перших стрічок видно Ваші щирі, приязні відносини на строго-критичному грунті»[29].

У цьому ж таки листі Старицький пише: «Про «Поклик до слов'ян» цілком справедливо: я Драгоманівського і в вічі не бачив». Проте пізніше Франко ще раз повернувся до вірша «Поклик до слов'ян» Старицького і на цей раз заперечив його оригінальність, так старанно доводжувану ним. У «Нарисі історії українсько-руської літератури» (1910 р.) Франко згадує, що друга частина «Пісень і дум» Старицького (1883) «розпочинається віршею «До слов'ян», що була властиво переробкою такої ж вірші М. Драгоманова (сего автор не зазначив)».

Така остання думка Франка про оригінальність цього вірша Старицького. Зауважимо, що вона не є чимось несподіваним, а логічним висновком з того припущення, яке Франко зробив у своїй статті[30].

При розгляді збірки, надісланої Старицьким до Галичини, Франко повністю подає деякі вірші, роблячи до них свої зауваження. Зокрема критик відзначає «бадьорий, патріотичний дух» вірша «Нива», підкреслює, що «в ту пору на Україні не було поета, щоби міг би був здобутися на таке сильне та енергійне слово і не взяти в нім ані одної фальшивої ноти», як це зроблено Старицьким у вірші «До редактора» та ін. Франко наголошує на тому, що «він був першим із тих, кому доводилось проламувати псевдо-Шевченківські шаблони і виводити нашу поезію на ширший шлях творчості» (XVII, 329).

Оцінюючи Старицького як поета, Франко говорить, що «мусимо признати авторові немалий, хоч розуміється, й не першорядний талант. Є щось форсоване, роблене в його версифікації; пафос у нього не все щирий, вірші, хоч старанно змайстровані, пливуть важко; легкості і грації, якою визначаються твори першорядних ліриків, у нього нема» (XVII,

[27] Гетьманець, Поклик до слов'ян, журн. «Основа», 1872, № 14; Гетьманець, Поклик до братів слов'ян, журн. «Правда», 1872, т. 5, № 1. «Основа» вийшла у березні, а «Правда» у квітні 1872 року.

[28] ОДНБ, № 522, арк. 622—623.

[29] «Радянське літературознавство», 1957, № 19, стор. 133. Лист треба датувати, мабуть, травнем, а не квітнем, як це зроблено при публікації.

[30] До питання про оригінальність вірша Старицького в останній час вернулась Л. Ленюк. Посилаючись тільки на статтю Франка про творчість Старицького, вона твердить: «Порівняння, яке згодом зробив Франко, переконливо показало, що тут маємо справу з двома віршами двох авторів на одну і ту ж тему» (Л. Ленюк. Слов'янська тема в творчості М. Старицького, «Радянське літературознавство», 1958, № 4, стор. 55). Про пізнішу заяву Франка, що вірш Старицького був «перерібкою такої ж вірші М. Драгоманова», Л. Ленюк не згадує.

(329). І тут же, щоб його слів деякі критики не використали в осуд Старицького, Франко в дужках додає: «Не забуваймо, що якраз такими самими хибами визначається в значній часті й лірика геніального німецького поета Шіллера!»

Лірика Старицького, на думку Франка, «більше громадська, ніж індивідуальна». Франко висловлює побажання, щоб він «присвятив декілька часу на те, щоб зібрати з рукописів та друків ті свої оригінальні твори, впорядкувати та видати їх окремою збіркою; я певний, що така збірка зробила б його ім'я більше близьким і дорогим нашій громаді, ніж його новіші драми та повісті» (XVII, 329).

Отже, поезію М. Старицького Франко ставив значно вище від його драматичної і прозової творчості. Тому розгляд драматургії він збуває кількома власними зауваженнями і просторими випискаами з листа до нього Л. Старицької-Черняхівської про становище українського театру в Росії, адміністративні й цензурні утиски і т. д., а також переказом змісту доповіді Старицького на Першому всеросійському з'їзді театральних діячів та ухвалі цього з'їзду. З драматичних творів М. Старицького Франко знову ж таки відзначає «його прегарну драму «Не судилось» і додає: «Правда, д. Старицький не оправдав надій, висловлених при появі сеї драми, не дав українській літературі другого твору, що міг би дорівняти її вартістю й артистичним виконанням» (XVII, 332). Причину цього Франко вбачав у тому, що Старицький не мав «ані ширини життєвої обсервації, ані тої гнучкості та різноманітності таланту, що Карпенко-Карий» і «не знаходив тем, відповідних для вдачі свого таланту», а також у тому, що як антрепренер і драматург «був змушений до чисто ремісницької праці — переробляти драми з повістей або приладжувати чужі драматичні твори для сценічних потреб» (XVII, 333). Тому-то ті драматичні твори, на думку критика, «будуть мати вартість не стільки своїм змістом, скільки радше як документи певної фази з розвою укр[аїнської] сценічної штуки, як зразки того невисокого смаку, якому мусив служити автор» (XVII, 334). Разом з тим Франко відзначає високу драматургічну майстерність цих п'єс М. Старицького. З останніх драматичних творів письменника Франко згадує драми «Богдан Хмельницький», «Оборона Буші» та «Остання ніч», які «виявляють поворот його від сценічного ремесла до щиро артистичної творчості. Особливо замітна тут з погляду на свою композицію драма «Остання ніч».

Високо оцінює Франко видавничу діяльність Старицького у 80-х роках. З-поміж цих видань критик особливо підносить видання альманаху «Рада» (ч. I — 1883 р., ч. II — 1884 р.). «Се був мов перший весняний грім, — пише Франко, — по

довгих місяцях морозів, сльоти та занепаду», викликаних відомим указом 1876 р., що забороняв українське слово. Видавничу діяльність М. Старицького Франко ставить вище навіть від його театральної діяльності. У кінці статті Франко боронить письменника від безпідставного обвинувачення в куванні нових слів.

У статті про творчість В. Самійленка (1907) Франко дає узагальнену характеристику мови М. Старицького: «У Шевченка боровся мужик з інтелігентом, пережовуючи шаблони поетичного стилю мужицьких пісень з обломками церковщини та з обломками цивілізованих понять... у Старицького інтелігент бореться з мужицькою мовою, силкується украсити її штучними клейнотами, нагинає, а іноді й силує на свої шаблони» (XVII, 464). Хоч цю характеристику не можна назвати цілком позитивною, але головне в ній те, що Франко підкреслює новаторство Старицького, його боротьбу за створення української літературної мови широкого діапазону.

У листі від 24/VI (нов. ст.) 1902 р. Франко писав Старицькому про свою статтю: «...аналіз Вашої лірики вийшов неповний, та я думаю, що тут, де я найбільше йшов своєю власною дорогою, я не в многому ухибав Вам і Вашому талантові й Вашим заслугам. Коли що й тут не до ладу, то прошу вибачити. Моя розвідка про Вас розлізлась на три книжки Вісника, та й то обговореннє Ваших драматичних писань прийшлось збути дуже коротко, а історичні драми відложити на іншу нагоду»[31].

Пізніше в своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури» (1910) Франко згадує і прозу М. Старицького, але дає їй невисоку оцінку.

Як уже згадувалося, одержавши початок статті І. Франка, Старицький написав йому лист. У ньому письменник подає не тільки відомості про своє життя і діяльність, а й розповідає дещо про умови, якими була викликана поява того чи іншого твору. Він пише також, що сподівається зустрітися з Франком у Львові, коли їхатиме за кордон для лікування. Але зустріч і особисте знайомство обох письменників не відбулося: лікарі заборонили Старицькому закордонну подорож.

У кінці листа Старицький говорить: «Маю для Вашого «Наукового Вісника» розповідок один (Подольська легенда)[32] і повість «Байстря». Перший готовий, тільки переписаний недбало і нашою правописсю, а друга — ще не викінчена... Чи потрібні Вам і чи можна нашим правописом висилати рукопис?»

[31] Журн. «Україна», 1926, № 2—3, стор. 181.

[32] У публікації помилково «польська» — виправлено за автографом (Інститут літератури, ф. 3, № 1638, стор. 569—576).

Франко радо відгукнувся на пропозицію М. Старицького: «Сердечна Вам подяка за Вашу обіцянку прислати дещо з Ваших праць для «Вістника». Що маєте готове, присилайте, не дбаючи про правопис, у нас зецери (наборщики) вже самі умудрились настільки, що з Вашої правописі просто складають на нашу, значить, не треба й поправляти»[33]. Франко знову радить Старицькому видати свої поезії окремою книжкою.

Як зазначалося, поетичну творчість Старицького Франко ставив вище від драматургічної. Однак поет був іншої думки. Після закінчення друкування статті він писав Франкові: «Одержав я Вашу ласкаву розправу про мою діяльність і дякую щиро за тепле слово, якого я либонь не заслужив; одно тільки я думаю, що моя сила найбільша у драмі, бо технікою її я владаю настільки, що з любим драматургом російським потягаюсь... проте з боку видніше»[34].

Старицький повідомляє, що надішле повість «Заклятий скарб» та віршовану п'єсу «Чарівний сон», а до листа додає кілька своїх нових віршів. В іншому листі він запитує, чи отримав Франко п'єсу і повість, бо «у нас часом можуть літерацькі праці доскочити зовсім іншого, небажаного адресу»[35].

Того ж року в жовтневій книжці «Літературно-наукового вісника» Франко опублікував вірші Старицького «На рідним попелищу», «Борвій», «І гвалт і кров... Справля сваволю сила». Повість «Заклятий скарб» була надрукована в 1, 2 і 3 книгах журналу за 1903 р. П'єса «Чарівний сон» вміщена там же лише в 1905 році.

Висока оцінка Франком виданого у 1883—1884 роках альманаху «Рада» заохотила Старицького до видання ще одного збірника — «Нова рада». В 1903 р. він береться за здійснення цього задуму і звертається до ряду письменників з проханням надсилати свої твори. У березні того ж року М. Старицький пише про це і до Франка та надсилає через нього запрошення взяти участь в альманасі В. Стефаникові, О. Маковею та іншим галицьким письменникам. Разом з цим запрошенням він надсилає для «Літературно-наукового вісника» 20 своїх віршів, переважно нових, а також повідомляє Франка про свої видавничі справи. «Береться тут 2 спілки видавати мої поезії, але боюсь, що їх так перекалічить цензура, що лишиться саме бадилля...» І далі: «А як там у Вас можна б се видати? Зовсім не знаю умовин... Чи може так: видати тут, а що викине цензура, — то там у вас додатком... Тільки як перекалічить мені цілком, то полови видавать тут не буду: тоді вже тра буде поміркувати цілком видать за кордоном»[36].

У липневій книжці журналу за той же рік Франко вмістив «Занадто вже», «Зустріч», «Не спиться... Знов чорнії думи», «Молитва» («О господи! Пробач мої благання!») Старицького. Кілька віршів було опубліковано в журналі у 1906 і 1907 роках, уже після смерті поета.

Альманах «Нова рада» вийшов лише в 1908 році. Із західноукраїнських письменників у ньому опубліковано поезії П. Карманського, С. Чарнецького та інших поетів, але ні натхненник видання І. Франко, ні В. Стефаник та О. Маковей своїх творів чомусь не надіслали.

Після смерті М. Старицького в «Літературно-науковому віснику» (1904, V, стор. 123—125) надруковано великий некролог, мабуть, не без участі Франка. У ньому категорично заперечено обвинувачення Старицького в плагіаті з корисною метою при написанні деяких драматичних творів, бо «Старицький усе зазначував при перерібках джерела, з яких користав». Це було те твердження, яке хотів почути Старицький, але саме його, так чітко висловленого, не вистачало в статті Франка.

[33] «Радянське літературознавство», 1957, № 19, стор. 137.
[34] Інститут літератури, ф. 3, № 1614, стор. 79—80.
[35] Там же, ф. 3, № 1620, стор. 245—247.
[36] Інститут літератури, ф. 3, № 1620, стор. 497—499.

М. І. РУДНИЦЬКИЙ

ОДНА З СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА І БЕРНАРДА ШОУ

Хоча франкознавство дійшло вже до такої стадії, коли предметом аналізу стають навіть явища незначні, серед великої спадщини видатного письменника можна завжди натрапити на твори, які викликають потребу прочитати їх ще раз і по-новому осмислити. У літературознавстві час від часу виникає жвава дискусія про те, в якій мірі можна зіставляти твори різних письменників, коли нас вражає у них та сама тема, проблема, ті самі джерела, з яких виникли їхні задуми чи якісь духовні споріднення. Звичайно, така дискусія буває корисною тільки тоді, коли проведені паралелі кидають нове світло на деякі твори та заохочують читачів повертатись до них.

Повість Франка «Для домашнього огнища» перегукується з п'єсою видатного англійського драматурга Бернарда Шоу «Професія місіс Уоррен». Обидва письменники — однолітки і написали свої твори одночасно, навіть не знаючи один про одного. Нас вражає в цих двох творах різного жанру не тільки близька ідейна позиція авторів, але й обрана тема. П'єса Шоу вряди-годи йде на сценах світових театрів; повість Франка досі як слід неоцінена; коли недавно вона була досить вдало перероблена на п'єсу — теж не дочекалась більшого успіху, хоч на це вповні заслуговувала б.

І. Франко написав кілька повістей. Ми всі згодні з тим, що бориславські повісті — найбільш оригінальні, хоч жахливі картини, зв'язані з нафтовим бориславським центром, належать разом із спрутом капіталізму до минулого нашої країни, враження від них ні трохи не ослабло. Вони раз у раз нагадують нам, що зображені Франком явища не перестали існувати у країнах, де продовжується експлуатація робочої сили. Не випадково недавно в Англії появився переклад повісті «Борислав сміється». Поштовхом до такого видання було, мабуть, відзначення пам'яті Франка у світовому масштабі. Крім того, сам твір про пролетарів, споріднений своїм ідейним задумом з величезним полотном Золя «Жерміналь» або Діккенса «Тяжкі часи», не втратив актуальності.

Для нас не може бути байдужим питання, в якій мірі твори Франка і надалі притягають увагу нашого широкого читача своєю тематикою і своїми художніми якостями. Не треба зіставляти поширення деяких творів Франка за його життя з тією популярністю, яку вони набули за радянської влади. Котились у Галичині, де нові книжки не могли доходити до читача через відсутність книгарень на провінції, кожний примірник нового твору переходив з рук до рук наче рідкісні або конспіративні брошури.

О. Білецький у своїй статті «Художня проза І. Франка», написаній з притаманною йому ерудицією, замислився на один момент над тим, чому Франко не міг здійснити своєї молодечої мрії, щоб дати широку картину народного життя на зразок циклу Бальзака та Золя або принаймні «Мертвих душ» Гоголя. І проникливий критик вірно пояснює цей недовершений задум; причиною були тут не тільки поквапно-гарячкові темпи праці письменника-семидільника, але й занадто вузький світ, так би мовити, «забитої дошками» не тільки Галичини, але і всієї Австро-Угорщини; у тому світі соціально-політичні конфлікти були роздріблені у повній відповідності до пошматованої на клаптики окремих «національних менташин», майже опереткової монархії.

Деякі видатні твори літератури, що народжуються, наче вибухи вулкану, залишаються в пам'яті наступних поколінь не тільки як історичні дати. Ми підходимо до них з таким почуттям, з яким підходить турист до слідів, залишених біля підніжжя Везувія у відомих незабутньою катастрофою містах Помпеї та Геркуланум. Вони — не захолола стихія, що перетворилась у попіл та жужелицю і силу якої ми можемо лише уявляти собі, маючи перед очима жалюгідні останки людської праці та мистецтва. Крім впливів, прожолоблених у річищі, яким пливе життя даного народу, літературний твір може зберігати і таку саму силу, як невигаслий вулкан, з тією сутньою різницею, що вогонь, притаєний у творі, не перетворює плодючу землю у висохлий обліг, а обновлює її своїм животворним струменем.

Думки, породжені великими почуттями, і почуття, які породжують нові ідеї, навіть коли висловлені у найстислішій формі, містять у собі зародок, здатний давати почин новому життю. Цю просту істину треба повсякчас нагадувати і критикам, і читачам художньої літератури, щоб вони не задовольнялись самим ствердженням значення такого-то твору, а го-

ворили про те, що він дає нового у зв'язку з новими враженнями, сприйнятими читачем нашого часу.

Ідеї, покладені в основу творів І. Франка, наштовхують нас на міркування про сучасні явища; Франко ніколи не писав творів на теми дешевої актуальності, приречені втратити свій подих, що йшов від бурхливих хвиль сколиханого моря сучасності. Навіть тоді, коли деякі частини його повістей справляють враження картин недостатніх розмірів, це завжди полотна, які вийшли з-під руки великого майстра. Читач, який не спроможний доглянути в них нюансів серед кольорів і світлотіней, у першу чергу повинен шукати вини в собі самому; задуми Франка настільки глибокі, що ми можемо і менші його новели та оповідання — не кажучи вже про повісті — поглибити і розширити міркуваннями про ідею, яка дала їм початок.

Після повторного прочитання Франкової повісті «Для домашнього огнища» пригадалась доля одного з її рукописів, що досить довго тинявся по редакціях і видавництвах. Ця історія краще підходила б до особистих спогадів, але вона пов'язується з деякими літературознавчими проблемами.

Нас не може не вразити те, що ця повість майже зникла з поля зору дослідників. В академічному виданні «Історії української літератури» про неї немає і згадки, хоча про повість «Лель і Полель» говориться там як про «значне досягнення Франка-прозаїка»[1]. Академік О. Білецький, даючи огляд художньої прози Франка, теж замовчує цю повість, згадуючи три значно слабші: «Лель і Полель», «Основи суспільності» та «Перехресні стежки»[2]. Петро Колесник у своїй книжці про Франка каже, що «повість мало відома нашому читачеві» і що «художнє й суспільне значення її велике»[3].

Чим пояснити, що повість великого художнього й суспільного значення не приваблює раз у раз нашого читача?

Франко написав свою повість польською мовою, усвідомлюючи, що українською не зможе надрукувати її в жодному тодішньому виданні. Продовжувати друкування у «Народі», з номера в номер, стало за якийсь час необхідністю. Франко не належав до тих письменників, які складають рукописи своїх творів до шафи, поки не знайдеться на них великосердний меценат або видавець з купецьким хистом. Будь-яка піднята ним тема могла завжди знайти місце на сторінках журналів, коли не галицьких, то російських, польських або німецьких.

[1] «Історія української літератури», т. І, Вид. Академії наук Української РСР, Київ, 1954, стор. 549.
[2] «Слово про Великого Каменяра», Київ, 1956, стор. 102.
[3] Петро Колесник, «Син народу», Київ, 1957, стор. 345.

Чому, живучи у Відні, письменник обрав не німецьку, а польську мову? В нього не було тоді зв'язків з німецькими видавництвами і йому хотілось зберегти у повісті типові особливості львівського середовища, в якому відбувається дія. Франко не любив домислювати те, чого не бачив з усіма конкретними деталями своєрідних суспільних умов. Ще після того, як йому пощастило видати повість власним коштом у 1897 р. українською мовою, він не залишив свого первісного наміру адресувати її польському читачеві, який, напевно, жваві ше буде реагувати на обвинувачення в моральному розкладі польської буржуазії.

Ще десять років пізніше рукопис Франка лежав у редакції львівського польського видавництва, з яким він підтримував близькі зв'язки з того часу, як видав там свої «Галицькі картинки». Його заохотив до цього скандал, що став предметом неприємних розмов у колах польської буржуазії, коли виявилось, що у закритих приватних учбових закладах, так званих «пансіонах», були випадки, що дівчата «з найкращих родин» попадали у публічні доми розпусти, куди їх заманювали хитрі торгівці «живим товаром». Завдяки щедрим хабарям преса промовчала цей скандал, щоб при його розкритті випадково не були згадані прізвища різних високопоставлених осіб, які мали до цього безпосереднє відношення. Польський видавець не заперечував проти надрукування повісті Франка, а висловив лише побажання, щоб дія повісті відбувалась не в Галичині, а у Відні. Франко відповів, що ще подумає, чи така зміна обставин не порушить основної лінії його сюжету. При цьому він порадив видавцеві поміркувати із свого боку, чи з купецької точки зору не було б краще нічого не міняти в тексті.

Рукопис залишився у видавництві, а Франко, як звичайно, мав так багато інших робіт на своєму столі, що не знайшов часу зайти до видавництва.

Минуло кілька років, і після одної розмови в гурті польських літераторів Франко послався на приклад своєї ненадрукованої повісті як доказ того, що навіть його друзі — люди прогресивних поглядів — не мають сміливості приєднатись до критики ганебних суспільних явищ, щоб не псувати своїх добрих зв'язків «з сильними цього світу». Розповідаючи про сюжет «Для домашнього огнища», наш письменник висловив жаль, що не мав часу розробити його на ширшому фоні соціально-політичних обставин. Він мав намір затерти враження деяких читачів, нібито його повість — це лише історія родинної трагедії. Франко хотів, щоб на таке осоружне явище, як проституція, прогресивні письменники реагували інакше, ніж досі.

Уважний читач може побачити, що в повісті «Для домашнього огнища» Франко не розробляє деяких зачеплених у ній питань, зосереджуючи головну увагу на переживаннях Ангаровичів. Мені доводилось бути свідком розмови, в якій він погоджувався з польським видавцем, що можна б ширше розмалювати куліси зображеної історії. При цьому він зауважив, що він не має охоти «бабратись» у болоті, яке свідомо розбовтують автори сенсаційних романів, коли знайомлять читача з широко розгалуженою по світі мережею агентств для купівлі та експлуатації «білих рабинь», зате він погоджувався з тими, що, прочитавши його рукопис, висловили бажання побачити всю атмосферу, в якій жили і працювали дві приятельки, що стали свідомими гвинтами величезної машини, яка поглинала так багато жертв, віддаених на поталу молохові капіталізму. Франко обмежився поясненням, що він не «спеціаліст» у дріб'язковому розмальовуванні психології ні тих, хто заробляє гроші на такій мерзотній професії, ні тих, хто, наче мухи, попадає у тенета ненажерливих павуків.

Про той поспіх, з яким Франко закінчив свою повість, можна мати ясне уявлення, коли ми перечитаємо листи, писані ним у той час до своїх друзів — Драгоманова, Кримського, Лукича. Перебуваючи у Відні, він готував докторську дисертацію, мав скласти необхідні іспити, а водночас цікавився різними науковими питаннями, яким хотів присвятити окремі статті і більші дослідження. Нас може здивувати, що саме про ці роботи він згадував у своєму листуванні, а не про повість, ніби й не думаючи про те, де можна б її негайно надрукувати. Тільки багато років пізніше у приватних розмовах він натякнув, що тоді принагідно розпитував віденських журналістів, чи не можна б повість «Для домашнього огнища» надрукувати у німецькій пресі. При цьому його цікавив і гонорар, бо українських видавців не було і треба було мати власні кошти на друк такої книжки.

Дослідники Франкової художньої прози не підкреслювали однієї характерної її особливості: стислості. Коли Франко визнає, що «не має щастя до довгих повістей»[4], він хоче цим сказати, що кропітке розроблювання деталей цікавить його менше, ніж спрямування уваги читача на проблему твору — важливішу, ніж розповідь з елементами розважальної чи повчальної белетристики.

Були ще й інші причини, чому Франкові хотілось видати свою повість польською мовою. Перша з них — це його сумний досвід з «Життям і словом». Незважаючи на «сенсаційну» тему повісті, ті номери журналу, де вона була надрукована, спочивали мертвим сном на складі; український читач не знайшов протоптаної стежки до журналу, як і журнал не знайшов її до читача. Крім того, Франко добре знав, що як тільки «Для домашнього огнища» появиться польською мовою, польська преса почне гостро реагувати на неї, це наробить чимало шуму і в «урядових колах», які своєю пасивністю потурали проституції. Вважаючи проституцію «неминучим злом», вони не мали наміру починати проти неї боротьби, знаючи, що вона запустила занадто сильне коріння у Галичині, про мораль якої вони дбали не більше, як і про економіку, залишивши їх на самоплив. Німецькі офіцери, які вели тут розбещене життя, були найсильнішими розсадниками морального розкладу, шукаючи розваг серед жінок «легкої поведінки».

Франко знав, що тодішня українська «галицька інтеліґенція», вихована польською школою, читаючи «белетристику» здебільшого польською мовою, нерідко і німецькою, належатиме до його читачів, бо про його повість, видану по-польськи, найшвидше поінформує польська преса. Рукопис «Для домашнього огнища» пролежав у польському видавництві довше, ніж сам Франко сподівався. Видавець зробив з нього копію, щоб «на всякий випадок» мати її у своєму фонді, якби створилась сприятлива ситуація для надрукування повісті. Він не втрачав надії, що Франко ще попрацює над нею і трохи пристосує її до смаків того широкого читача, для якого соціальні проблеми повинні ставати предметом дискусії, але не вражати «патріотичних почуттів» деяких осіб з польської буржуазії (адже героїнею повісті Франко зробив польку). Франко захищав себе тим, що багато років пізніше — розмова проходила напередодні першої світової війни — дійсність підтвердила зображену картину.

Із Франкових повістей, які дехто з критиків називає «повістями з життя інтелігенції», «Для домашнього огнища» має найгостріший сюжет. Може, окремі дослідники дають перевагу повісті «Основи суспільності», де йдеться про досить рідкий злочин, але її психологічний аналіз проведений занадто поспішно. До того ж ціла повідь т. зв. сенсаційних і кримінальних романів позбавила читачів критичного хисту відрізняти їх від тих, де на перший погляд «сенсаційна» чи «кримінальна» тема не виключала поважну суспільну проблему, вдумливе зображення характерів і конфліктів.

Не щасливішою була доля повісті «Для домашнього огнища». Жовтнева революція знищила в корені причини, що породжували проституцію. Проте та сама тема не ослабила зацікавлення читачів французьких романів з зовсім іншим се-

[4] І. Франко, Твори, т. 20, стор. 564.

редовищем. В цих романах викриття проституції поєднувалось з привабливим зображенням життя великоміських повій, хоч при цьому письменник міг не забувати про суспільно-політичну основу жахливих злиднів. Бальзак висловив цю кричущу суперечність капіталістичних відносин самим заголовком свого роману «Пишнота і злидні куртизанок» (у перекладі непередатлива гра слів, яка ще гостріше підкреслює протиставлення splendeurs et miseres). Французькі письменники з особливою насолодою змальовували спокусливе життя тих, що вступали на шлях пороку, заглиблюючись у різні нюанси психології своїх героїнь, майже погоджуючись з самим явищем проституції як «необхідного» суспільного лиха.

Франко залишив осторонь психологію повії. Вже Панас Мирний у романі «Повія» звернув свою увагу передусім на соціальний бік справи, хоч переживання героїні становлять головну канву розповіді. Франко зробив наголос на самому явищі проституції.

Розкриття проституції як явища, породженого нездоровим капіталістичним ладом, сильніше у Франка, ніж у Панаса Мирного, тому що для села воно менш типове. Проте перевага Панаса Мирного у детальному зображенні обставин та чудовій мові, яка забезпечила всім творам такого майстра прози незвичайну свіжість. Недавно випущений на екрани фільм на матеріалі цієї широкої епічної картини жодною мірою не продиктований думкою про актуальність піднятої Мирним проблеми; це просто екранізований шедевр класика. Численні видатні французькі письменники, починаючи з відомого «Життя галантних дам» Брантома (1590 р.), обирали цю тему не виключно з думкою про незавидну долю жінки в капіталістичному суспільстві, а з уваги на можливість зобразити різні пікантні епізоди; співчуття до своєї героїні не насувало думки про те, що є якісь перспективи поправити її долю. Згадаймо романи «Манон Леско» аббата Прево, «Сцени з життя богеми» Мюрже, «Пишноту і злидні куртизанок» та «Утрачені ілюзії» Бальзака, «Знедолені» й «Маріон Делорм» В. Гюго, «Нана» Золя, «Даму з камеліями» Дюма, «Елізу» Едмонда Гонкура, твори Мюссе, Альфонса Доде. «Кубушку» та «Фіфі» Мопасана — перелік самих прізвищ авторів був би занадто довгим.

Перша спільна риса у І. Франка та Б. Шоу в даному випадку та, що їх обох можна протиставити письменникам так званої «французької школи». Вони різняться від французів тим, що зазнали сильного впливу Маркса. Б. Шоу, вивчивши «Капітал» як книгу, яка розкрила йому очі на капіталістичний лад, визнав, що він «став людиною, що нарешті знайшла мету в житті». Подібні слова говорив і Франко. Жодна з пізніших п'єс Б. Шоу не визначалась такою безпосередністю, як «Професія місіс Уоррен», дарма, що він писав їх з метою використати сцену для пропаганди своїх ідей і в деяких навіть намагався знехтовувати вимогами театру, щоб мати змогу поділитись з читачем своїми довгими міркуваннями, занадто обтяжливими для сцени.

Обидва письменники обрали героїнями своїх творів жінок, яких обставини змусили поправити своє матеріальне становище; вони майже однаково виправдовують обраний ними шлях. Нагадаймо коротко сюжет п'єси Б. Шоу. Місіс Уоррен — колись бідна жінка, спільно зі своєю сестрою відкладала гроші, щоб відкрити публічний дім у Брюсселі і таким чином придбати маєток. Згодом вона ввійшла у спілку з капіталістом Крофтсом, організовуючи в різних столицях Європи «публічні доми». Вони торгують «живим товаром», скуповуючи жінок з допомогою різних агентів. Уоррен — дочка лондонських бідняків, вихована в трущобах, приречена з молодих літ працювати на фабриці. Щоб не загинути в жахливих умовах на фабриці, яка отруює організм випарами олова, вона, за порадою сестри, використовує урок капіталістів і хоче добитись грошей будь-якою ціною.

Минуло двадцять років, і Уоррен живе в розкоші; в неї — дочка Віві, яка закінчила вищу школу і хоче почати нове самостійне життя. Щойно в цей момент дочка дізналась про джерело прибутків своєї матері, як і про те, що її батько — невідомий. Хто зна, чи це не Крофтс, який, до речі, не завагався цинічно пропонувати їй вийти за нього заміж. Віві не тільки з огидою відвертається від нього, але дорікає матері за те, що вона заплямувала її і хоче надалі командувати нею.

Віві — «модерна» студентка-математик, не визнає сентиментальної лірики, покладається тільки на свій тверезий розум. Вона ставиться критично і до залицяння закоханого в неї юнака, вибираючи власну свободу. Кульмінаційна сцена п'єси — розмова матері з дочкою, коли місіс Уоррен розповідає про свій життєвий шлях; Віві, почавши з найгостріших докорів на адресу матері, наприкінці захоплена її мужністю: як вона могла зважитись стати на такий шлях, щоб забезпечити їй, своїй дочці, спокійне життя та освіту.

Досить зіставити деякі місця двох творів — п'єси Б. Шоу і повісті І. Франка, щоб побачити, як однаково захищають себе обидві героїні, посилаючись на те, що не мали досить сил у злиднях протистояти руйнівному впливові капіталістичного суспільства. Зрозуміло, що слова їх не тотожні: дружина австрійського офіцера — типова міщанка — не замислювалась глибше над своєю поведінкою, коли їй треба було придбати гроші для виховання дітей і пристойної обстанов-

ки. Її психологія зовсім інша, ніж у місіс Уоррен — власниці великих домів розпусти, яка свідомо обрала ганебну професію, щоб тільки не залишитись замореною у праці робітницею і на старості літ не «перетворитись у підтоптану стару робочу худобину». Розповідаючи дочці про свою боротьбу за існування, вона розкриває їй лицемірність та жорстокість капіталістичного суспільства, в якому, на її думку, можуть легко утриматись на його поверхні тільки ті, хто чхає на буржуазну мораль, воює з ним його ж брутальними засобами. Героїня повісті Франка з таким самим хвилюванням захищає свою поведінку, вказуючи на те, що торгівля, завдяки якій вона дійшла до маєтку, провадиться у світі зовсім явно сотні років і проти такої ганебної професії не протестують шановні громадяни багатії та розпусники.

Цікава деталь у повісті Франка, як і в п'єсі Б. Шоу, — мати знаходить виправдання для своєї нечесної професії прагненням захистити своїх дітей від нужди і забезпечити їм освіту, щоб вони могли колись жити інакше. В обох творах висловлена та сама думка, що бідні жінки, приречені на злидні, іноді миряться «з легким хлібом» у неволі, щоб тільки не журитись щоденно «шматком хліба» і «кришкою солі».

«Так що ж на твою думку, — каже місіс Уоррен до дочки, — ми мали дозволяти іншим торгувати нашою вродою, використовуючи нас як продавщиць, буфетниць або офіціанток у той час, як ми самі могли торгувати нею і забирати собі всі прибутки, замість злиденної платні? Нема дурних»[5].

«Не віднині, — говорить Анеля Ангарович, — йдуть наші дівчата на торги до Константинополя, Смирни та Александрії, а тепер повно їх і в Індії, і в Єгипті, і в Турції і в Бразілії. І знаєш, коли подумаю, в яких обставинах, в якій нужді, в якім занедбанню і пониженню жила тут не одна з них, то мені здається, що небагато тратять, а може, не одна багато й зискує, ідучи там. Десятки були таких, котрі прямо говорили мені: «А хоч би ви, пані, продали нас навіть у турецьку неволю, то будемо вас благословити, щоби тільки видобутися геть звідси. Адже ж тут не лишається нам ніщо інше, як тільки з моста в воду або на шлях ганьби, та й то навіть сей шлях не охоронить нас від нужди, голоду та неволі!»[6].

У цих репліках виразно чути голоси авторів, які вказують на головних винуватців нужди й ганьби знедолених, винуватців того, що капіталістична дійсність штовхає жінку, нездатну працювати або здобувати освіту, на шлях розпусти.

І. Франко так само, як Б. Шоу, вважає найбільшою перешкодою для успішної боротьби проти легальної проституції ту міщанську облуду, яку капіталістичне суспільство прищеплює змалку своїм громадянам. Анеля Ангарович, не знаючи життя, щойно переживши родинну трагедію, починає здригатись від обурення: «О нікчемні, підлі, брехливі. Адже ж із тих, що вчора веліли ув'язнити Юлію, що швидко й моє ім'я з чортівською радістю вивісять на шибениці ганьби і видадуть на наругу цілому світу, — адже ж із них майже кожний давно знав, що діялось у Юлії, а декотрі були там щоденними гістьми! Ні, я замало сказала! Декотрі були прямо ініціаторами сього підприємства, заслонювали його своїми плечима, своєю родовою або урядовою повагою. О, як я погорджую вами! Як я ненавиджу вас, ви, фарисеї, ви, брехуни і лицеміри!»[7].

А Уоррен: «О, лицемірність світу мене обурює!.. Навіщо лицемірити? Коли вже люди створили таке життя для жінок, хіба буде краще, якщо ми удаватимемо, ніби все створено інакше!»[8].

Тут промовляє жінка, яка перестала соромитись своєї професії, відчуваючи свою перевагу над тими представниками привілейованих класів, які мусять її поважати завдяки її багатству та зв'язкам.

При зіставленні тексту повісті І. Франка з текстом п'єси Б. Шоу нас вразить одна невипадкова схожість: обидві героїні у кульмінаційний момент, коли їхня професія виступає у своїй незавуальованій наготі, вибухають красномовним обвинуваченням того ладу, який примусив їх захищатись перед його хижацькими пазурями хитрістю та нечесністю. Їхнє красномовне обурення щире, їх погляди на мораль успадковані від насильників, вони не мали спроможності чесно працювати, бо суспільство не подбало про працю для них і не навчило її шанувати. Місіс Уоррен і Анеля Ангарович вважають себе тільки маленькими гвинтиками у могутній державній машині, яка, механічно обертаючись, перемелює на гамуз усе, що попало під її залізні зуби.

П'єса Б. Шоу могла б називатися «Для домашнього огнища», бо місіс Уоррен найбільше журилась тим, щоб створити для своєї дочки спокійну домашню атмосферу, а повість І. Франка — «Професія пані Ангарович», бо героїня — типова міщанка, глибоко переконана, що, знайшовши

[5] Б. Шоу, Професія місіс Уоррен. К., 1957, стор. 56.
[6] І. Франко. Твори, т. 6, стор. 477.
[7] І. Франко, Твори, т. 6, стор. 477.
[8] Б. Шоу, Професія місіс Уоррен, стор. 56 і 59.

такий несподіваний заробіток ціною ганьби та життя «білих рабинь», збереже видимість пристойності та ще й зможе посунутись на один щабель вище на суспільній драбині.

Хто хотів би прочитати повість І. Франка і п'єсу Б. Шоу, забуваючи про добу, в якій вони написані, і про відтворене в них середовище, той навряд чи зрозумів би їх ідейне спрямування. Здається, що Франко занадто легко знайшов розв'язку для зображених конфліктів, доводячи свою героїню до самогубства. А проте така кінцівка зовсім закономірна для тієї паразитичної буржуазії, яка непідготовлена заробляти на свій прожиток, уважає працю чимсь принизливим і, безпорадна, думає з жахом про злидні.

Читач Франкової повісті не спостерігає, скільки іронії вклав письменник у слова Анелі Ангарович, коли вона намагається виправдати себе тим, що «торговля», з якої вона живе, «ведеться явно, то тихцем від сорок літ...» І тут же забріхана буржуазною мораллю міщанка несвідомо висуває найбільше обвинувачення проти капіталістичного світу, кажучи про самозрозумілу торгівлю бідними дівчатами на міжнародних ринках, пояснюючи, що ці жертви іноді врятовують себе від злиднів, а може, і від голодної смерті.

З повісті «Для домашнього огнища» найдовше запам'ятовуються саме ті місця, які нагадують про долю цих «білих рабинь»; вони сильніші, ніж сцена смерті головної героїні, всі її страждання і трагедія її чоловіка.

П'єса Б. Шоу теж відвертає нашу увагу своїм сміливим сюжетом і гострими конфліктами від головної ідеї. Залишається враження, що вся сила твору нібито у розв'язці, в якій драматург протиставляє світові прогнилої буржуазної моралі представника нового ідейного покоління. Проти матері виступає рішуче її дочка Віві, яка з обуренням відкидає материнську допомогу, не бажаючи заплямовувати своїх рук грішми з брудного джерела. А втім, зовсім несподівано для буржуазного глядача, Шоу не робить Віві позитивним героєм на зразок Ібсенової Нори, яка покидає свій дім, щоб самій почати нове життя. Незважаючи на те, що місіс Уоррен пішла на осоружний компроміс і стала проституткою, у кульмінаційному моменті п'єси вона кидає виклик індивідуалістичній моралі своєї дочки і світові, до якого вона належить. На цей глибокий підтекст п'єси перший звернув увагу критик-комуніст Л. Уест у своїй книжці про Б. Шоу «Добра людина, яка попала між фабіанців»[9] (характеристику Бернарду Шоу дав Ленін).

[9] Alic West, A. Good. Man Fallen Among Fabians, London, 1950.

На його думку, образ дочки Уоррен Віві вийшов блідніший, ніж образ матері. Причина тут у тому, що Шоу змазав підняту велику тему через невірне, фабіанське розуміння марксизму. Вибраний ним випадок винятковий, а не типовий, коли капіталістом стає робітник; тим самим Шоу хотів замазати класову боротьбу, неминучу між робітниками і капіталістами. Франко не зробив такої помилки. Це можна пояснити тим, що він був обізнаний з марксизмом і осмислював ідеї соціалізму на багатому матеріалі революційного руху в Росії, маючи таких добрих учителів, як російські передові письменники.

Немає сумніву, що якби Франко хотів зробити із своєї повісті п'єсу, то вона зустріла б не менші труднощі ніж п'єса Б. Шоу, яку свого часу заборонила цензура. Коли згодом «Професія місіс Уоррен» увійшла до репертуару світових театрів, це було природним наслідком того, що Б. Шоу знали вже як майстра парадоксів. У цій п'єсі він виявив перший нахил до такої гри уяви, яка перевертає реальні відношення між дійовими особами, щоб приголомшувати глядача. У той час як Франкова повість промовляє і досі силою своєї життєвої правди, п'єсу Б. Шоу мільйони буржуазних глядачів сприймають без думки про те, що це мав бути удар, спрямований у прогнилі фундаменти капіталістичного суспільства.

О. В. ХОМІЦЬКИЙ

ГЕНРІХ КЛЯЙСТ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА

21 листопада 1961 р. минуло 150 років з дня трагічної смерті німецького письменника Генріха Кляйста (1777—1811), який, за загальним визнанням передової критики, був «найвидатнішим літературним представником «берлінського романтизму»[1] і талант якого, безсумнівно, в більш сприятливих умовах міг розвинутися пишним цвітом.

Г. Кляйст жив у період ломки феодальних відносин у Західній Європі, породжених французькою революцією 1789 р., його творчість припадає на час французької окупації Німеччини військами Наполеона. Потомок поміщицько-офіцерської сім'ї, Кляйст пережив глибоке душевне роздвоєння між своїм класом і прогресивними тенденціями свого часу.

Пов'язуючи свої плани визволення нації з-під французького ярма з панівними прусько-дворянськими колами, він ще сильніше затягав вузол суперечностей, з яких не знаходив виходу.

Психічна й ідейна неврівноваженість письменника, посилена особистою нещасною долею та глибокими переживаннями за долю народу[2], привела його до самогубства.

* *
*

Літературний доробок Генріха Кляйста, що назавжди увійшов у «класичний фонд німецької літератури»[3], та неабиякий його письменницький талант цікавили протягом довгих ро-

[1] Пауль Рейман, Основные течения в немецкой литературе 1750—1848 годов, М., 1959, стор. 296; М. Е. Елизарова и др., История зарубежной литературы XIX века, М., 1957, стор. 46—47; А. Аникст, Хрестоматия по зарубежной литературе XIX века, М., 1955, стор. 58; Lexikon in zwei Bänden. Erster Band, VEV, Leipzig, 1956, стор. 936.

[2] K. Leutner, Deutsche auf die wir stolz sind. Verlag der Nation. Berlin, 1958, стор. 217.

[3] Пауль Рейман, Основные течения в немецкой литературе 1750—1848 годов, стор. 295.

ків Івана Франка. І хоч Франко бачив, що «нещасливі обставини та власна незгармонізована вдача не дали... дозріти і розвинутися вповні»[4] Кляйстові, то все ж ставив його в ряд найвидатніших представників німецької літератури в цілому, виділяв особливо його новелістичну та драматургічну майстерність і навіть вважав корисним ознайомити наших молодих письменників з Кляйстом[5].

Однією із важливих причин, що вплинули в значній мірі на дисгармонію в розвитку «могутнього й огнистого таланту»[6] Кляйста, яка, навіть більше того, не дала йому дозріти й зіпсувала його органічну рівновагу, Франко не без підстави вважає занадто близьке сусідство таких велетнів німецької думки й слова, як Г. Е. Лессінг, Й. Г. Гердер, Фр. Шіллер та Й. В. Гете. Кляйст жив і творив в умовах, коли вже хоч і перестало битися серце незламного ватажка демократичного крила німецького Просвітительства Лессінга, зате його полум'яні ідеї, а разом з тим і слава, полонили все ширші кола німецького громадянства, коли у творчій співдружності такі дві немеркнучі зірки, як Шіллер і Гете, досягли вершин свого розвитку й світового розголосу і блиском свого таланту освітили не тільки сучасне, але й майбутнє німецької літератури. Зрозуміло, чому цей безпосередній вплив великих сучасників, що ніби затьмарював своєю силою творчість Кляйстового покоління та його самого, Франко називає «правдивою трагедією»[7] письменника. Особливо несприятливо для Кляйста склалися особисті відносини з Гете, що теж долило краплю до чаші його гіркості, на що згодом вказував Франко.

Що Г. Кляйст не залишався поза увагою І. Франка, видно з того, що в його власній бібліотеці знаходилось чотиритомне видання творів Кляйста та праця німецького дослідника про його творчий шлях[8].

Перше звернення Франка до Г. Кляйста припадає на половину 80-х років, коли він на просьбу Івана Гриневецького у 1884 р. переклав комедію Кляйста «Розбитий глечик» для української театральної трупи. Замовникові не вдалось поставити комедію, і вона пролежала 20 років в архівах товариства «Руська бесіда», поки не здійснено постановки п'єси на львівській сцені в 1905 році. У зв'язку з цим появились і відгуки у львівській пресі, які можуть служити причинком до

[4] Г. Кляйст, Маркіза О... Переклад І. Франка. Передмова, Львів, 1903, стор. X. (Далі просто: Передмова).

[5] Передмова, стор. XV.

[6] Там же, стор. III.

[7] Там же, стор. III.

[8] Franz Servaes, Heinrich Kleist. Leipzig, Berlin und Wien, 1902. (Dichter und Darsteller, Bd. IX).

оцінки оригінального твору і його перекладу. Театральний критик Степан Чарнецький досить негативно поставився до п'єси, вважаючи, що стара фактура самого твору і не зовсім вдале його пристосування до галицьких відносин не ворожать «Розбитому глечикові» театрального майбутнього. У відповідь на це Франко погоджується з другою частиною твердження критика, він визнає, що переробка, «не дуже вдачна, занадто тривіалізована»[9]. Але тут же з тонкою іронією він гостро виступає проти знецінювання самої комедії. У нього переконливі аргументи: західноєвропейська літературна критика — німецька, французька та англійська — давно зарахувала комедію до перлин німецької драматургії; «Розбитий глечик» знайшов послідовників серед деяких молодших німецьких драматургів: автор всесвітньовідомих «Ткачів» Гергарт Гауптман двічі пробував копіювати його в творах «Der Biberpelz» і «Der pote Hahn». Таким чином, Франко довів безпідставність твердження рецензента й відстояв свою високу оцінку «Розбитого глечика», який А. В. Луначарський справедливо назвав «царицею німецької комедії»[10].

Це визначення Луначарського розвиває і поглиблює Франкову думку про комедію Кляйста і перегукується з характеристикою, даною Франком, як реалістичного твору, якому «по оригінальності замислу і будови, як також по комічній силі та глубині поодиноких фігур нема пари в цілій німецькій комічній літературі»[11].

В іншому місці Франко називає «Розбитий глечик» першим безсмертним твором Кляйста[12].

Якщо при першому знайомстві Франко поцікавився Кляйстом як драматургом, то остання робота нашого дослідника з 900-х років стосується епічного жанру. В 1903 р. у серії Літературно-наукової бібліотеки у Львові появляється Франків переклад «маленького шедевру реалістичної творчості»[13] Кляйста — новела «Маркіза О...»

Хоч Кляйст прагнув стати творцем «національної німецької історичної драми»[14] і створив низку драматичних творів, але чи не основна його заслуга для німецької літератури зв'язана з його новелою нового реалістичного розповідного сти-

[9] «Літературно-науковий вісник», 1905, т. XXIX, стор. 245.
[10] А. В. Луначарский, О театре и драматургии, М., 1958, стор. 172.
[11] І. Франко, Поезія XIX віку і її головні представники. II. Німецька поезія, Відділ рукописів Львівської державної наукової бібліотеки Міністерства культури УРСР, фонд Возняка, № 82.
[12] Передмова, стор. V.
[13] П. Рейман, Основные течения в немецкой литературе 1750—1848 годов, стор. 298.
[14] Там же, стор. 297.

лю[15]. Мабуть, цей бік обдарованості Кляйста мав на увазі Франко, коли писав, що рівних йому «не багато має німецька і навіть загальнолюдська література»[16]. Та й сам вибір для перекладу тепер уже новели, а не драматичного твору в значній мірі говорить на користь того, що Франко поряд з драматургом цінив високо й Кляйста-новеліста.

До свого перекладу новели Франко додав детальну передмову (III—XV стор.), де, змалювавши життєвий шлях Кляйста, висловив чимало важливих думок про творчий метод Кляйста, дав оцінку його творам і визначив його місце в літературному процесі Німеччини тощо.

Із спостережень Франка, вплетених у біографію Кляйста, ми уявляємо постать неспокійного потомка «стародавньої шляхетської родини Кляйстів, що видала, особливо в XVIII в., кількох визначних войовників і одного досить талановитого поета Христіяна Евальда Кляйста, автора сентиментальної поеми «Весна»[17]. В голові Кляйста, молодого відставного прусського офіцера, який гарячково шукає свого місця в бурхливому життєвому потоці, вперше зароджується план великого твору, що «поставив би його на чолі німецького письменства»[18]. Літературний дебют Кляйста, зв'язаний з драматургією, був задуманий чи не занадто широко, бо автор, як свідчить Франко, «хотів злучити драматичну силу Айсхіля з богатством фантазії Шекспіра» і напоїти цю форму «новим романтичним духом»[19].

Задум письменника добитись керівного становища в літературі не позбавлений деяких реальних підстав, бо Кляйст дійсно створив за короткий проміжок часу ряд драм, які хоч за своєю концепцією «стоять на грунті романтизму (містика, темні пориви чуття, хороба волі і уяви), та рисунок характерів і многих ситуацій наскрізь реалістичний»[20] у них.

Франко високо цінив драматургічний талант Кляйста, вважаючи його одним з найбільших талантів німецької літератури, який у драматургії уступав місце хіба лише Фрідріху Шіллеру[21]. Живлющим грунтом драматургічної діяльності Кляйста Франко вважає у великій мірі конкретні історичні умови розвитку Німеччини першого десятиріччя XIX віку. «Наполеонівські війни і глубоке упокорене Німеччини розбу-

[15] П. Рейман, Основные течения в немецкой литературе 1750—1848 годов, стор. 297.
[16] Передмова, стор. III.
[17] Там же, стор. IV.
[18] Там же.
[19] Передмова, стор. V; VII.
[20] І. Франко, Поезія XIX віку і її головні представники.
[21] Передмова, стор. X.

дили в його душі горячий німецький патріотизм і ненависть до французів»[22], що породило актуальну політичну драму Кляйста («Германова битва») і пристрасні патріотичні заклики до боротьби німців проти ворога із-за Рейну[23]. Але ж Франко бачить і консервативно-реакційний бік творчості Кляйста, окремі твори якого («Принц Гамбурзький») є «найбільшою апотеозою німецької династії і пруського духа»[24].

З усієї літературної спадщини Кляйста Франко виділяє як кращі такі його твори: комедію «Розбитий глечик», повість «Міхаель Кольгас» та новели «Землетрус у Чілі» й «Маркіза О...», які перекладалися французькою, англійською та іншими мовами. Твори епічного жанру, особливо новели Кляйста, Франко відносить до «майстерних оповідань»[25], бо автор володіє мистецтвом змальовувати характери без властивої словесної характеристики, лише «самими ділами та поступками даної особи»[26]. З цієї причини новелу «Маркіза О...» Франко вважає «ще й доси взірцевою».

Франко торкається і журналістської діяльності Кляйста. Своїм основним покликанням Кляйст вважав літературну творчість, а робота в газетах («Phöbus», «Berliner Abendblätter») мала швидше випадковий характер, і на неї Кляйст, як видно, не покладав великих надій. Крім того, матеріальні нестатки та цензурні перешкоди сковували творчі можливості Кляйста на цьому полі. З цих причин видавані Кляйстом газети виходили не довго й не відіграли будь-якої помітної ролі в його житті.

В усіх літературно-критичних матеріалах, залишених Франком про Г. Кляйста, помітний цікавий Франків метод оцінки таланту й літературної майстерності Кляйста. Франко порівнює його з іншими відомими представниками німецької та зарубіжних літератур, добиваючись цим не тільки чіткості оцінки, але й переконливості висновків. Так, оцінюючи роль і місце Кляйста в німецькій літературі в цілому, Франко ставить його на рівні таких видатних майстрів слова, як Г. Гейне та Н. Ленау[27]. В ділянці драматургії Франко відводить

[22] Передмова, стор. VIII.
[23] Пор. Kleist, Ein Lesebuch für unsere Zeit. Weimar, 1959, стор. 361—384.
[24] Патріотизм і ненависть до окупантів довели Кляйста до того, що він, як каже Франко, «носився, здається, з думкою виконати замах на Наполеона при помочи отрути, але покинув сей план...» (Передмова, стор. IX).
[25] І. Франко, Поезія XIX віку і її головні представники.
[26] Передмова, стор. XII.
[27] І. Франко, Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах, «Літературно-науковий вісник», 1898, том I, стор. 60—69.

місце Кляйсту поряд з такими світилами, як Шекспір, Шіллер, Дюма, Сарду[28], вважаючи, що гідним його наслідником і продовжувачем є відомий драматург Гергарт Гауптман[29], хоч останній, на думку Франка, своїм твором «Боброве хутро» і не піднісся до рівня Кляйстової комедії «Розбитий глечик»[30].

Що стосується Кляйста-новеліста, то тут Франко називає його поряд з Г. Флобером — учителем відомого майстра короткого епічного полотна Конрада Фердинанда Майєра на полі історичної новели[31].

У психічному складі та деяких особливостях творчої манери Франко проводить аналогію між Кляйстом і Ф. Достоєвським, пишучи: «Величезна інтенсивність чуття, сильно напружений драматизм акції та замилуванє до патологічних появ душі або тіла зближують Кляйста з іншим геніальним і так само нещасливим письменником XIX віку, з великим росіянином Хведором Достоєвським»[32].

При оцінці літературного таланту заслуговує на увагу згадка Франка про особисті відносини і ставлення видатних німецьких сучасників-літераторів до Кляйста як письменника і людини. Старий Віланд, прослухавши деякі сцени з великої драми 25-річного Кляйста «Роберт Гіскар», «був до глибини зворушений силою слова її автора і ворожив йому велику будущину»[33].

Схвально поставився до Кляйста й Фр. Шіллер. Зате Гете, висловивши згодом свою антипатію до особистості Кляйста як людини, його реалістичну комедію «Розбитий глечик» виставив у Ваймарі так, що викликав загальний негативний осуд («...його — одинокий примір на тій князівській сцені — прилюдно освистано»).

Новела «Маркіза О...» привернула увагу Франка умінням автора розкривати характери персонажів через їх дії, оригінальним і незвичайним стилем, що відзначається нестримною динамікою, яка начебто символізує енергійну й повну суперечностей вдачу поета, дуже вдалою обробкою фактичного матеріалу, який ліг в основу оповідання. Франко поставив собі завданням «передати Кляйстів спосіб вислову і стиль по змозі так, щоб переклад робив вражінє, подібне до оригіна-

[28] Iwan Franko, Teatr ruski, «Kurjer Lwowski», 1883, № 349—361.
[29] І. Франко, Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах, «Літературно-науковий вісник», 1898, том I, стор. 60—69.
[30] І. Франко, Гергарт Гауптман, його життє і твори, «Літературно-науковий вісник», 1898, том I, стор. 113—131.
[31] І. Франко, Конрад Фердинанд Маєр і єго твори, «Літературно-науковий вісник», 1899, том VII, стор. 39—58.
[32] Передмова, стор. XI—XII.
[33] Там же, стор. V.

лу»[34], але перекладач зіткнувся з дуже нелегким завданням, бо проза Кляйста «скрутна і у високій мірі оригінальна»[35].

З рядків Франкової розвідки, як і з інших його висловлювань, віє симпатією й душевним теплом до цього талановитого, хоч нещасного німця. Випускаючи у світ переклад «Маркізи О...», Франко хотів, щоб це оповідання було «початком ліпшого познайомлення нашої публіки з сим талановитим та високооригінальним письменником»[36].

* * *

У процесі своєї літературно-критичної діяльності Іван Франко звертається до Генріха Кляйста, як до видатного німецького письменника протягом більше двох десятиліть. Він присвятив йому історико-літературне дослідження і переклав одну новелу, а тим самим увів Кляйста в українську літературу. Хоч Кляйст і представляє німецький романтизм, але в його творах Франко справедливо відзначає реалістичну манеру розкриття характерів та майстерність створення художніх образів. Він вказує при цьому і на нахил Кляйста до патологічних мотивів, що було одним із проявів суперечностей його творчості. На думку Франка, талант Кляйста проявився найповніше в ділянці драми та новели, і в цих жанрах письменник здобув одне з передових місць у німецькій літературі. Перекладом комедії «Розбитий глечик» та новели «Маркіза О...» Франко дав зразки письменницької майстерності Кляйста, а його оцінка цих та деяких інших творів збігається з положеннями радянської критики. Нарешті, у згаданому дослідженні про Кляйста знаходимо цінні думки—теоретичні настанови Франка про метод перекладу німецької художньої прози українською мовою.

* * *

Сьогодні ми можемо підтвердити ту влучність висновків Франка про Кляйста. Його висловлювання півстолітньої і більше давності не застаріли, а звучать свіжо й актуально. Про це говорять найновіші літературно-критичні дослідження про нього.

[34] Передмова, стор. XV.
[35] Там же, стор. XIV.
[36] Там же, стор. XV.

М. Й. ОНИШКЕВИЧ

ПОЛОНІЗМИ І ДІАЛЕКТИЗМИ ТА ЇХ КОМЕНТУВАННЯ В 20-ТОМНИКУ ТВОРІВ І. ФРАНКА[1]

Іван Франко виніс з рідного дому і школи дві мови: одну, діалектну, в основі своїй бойківську говірку, якою говорило найближче оточення поета — батьки, брати і сестри, сусіди і товариші ранніх літ, другу — книжну, штучну, т. зв. язичіє, дивну мішанину західноукраїнських говірок, польської та російської мов, якої вчився на уроках «руської» мови, з віршів, художньої галицької прози, газет тощо.

Ті дві мови, мов невідступні тіні, підуть за Франком і тоді, коли поет візьме в руки перо, щоб словом і ділом нести в маси передові ідеї поступу і правди. Вони переплітаються з собою в усіх його ранніх творах. Перша переважає там, де Франко малює життя і побут селян, друга, — де відтворює побут і характери тодішньої інтелігенції.

Засилля діалектизмів (бойкізмів, полонізмів та русизмів) у ранніх творах Франка тлумачиться, однак, не тільки впливом мови, яку поет виніс з рідного оточення. Воно тлумачиться також реалізмом письменника, якому Франко був вірним усе життя, і який казав йому зображувати в творах реальну дійсність в усіх її складних, іноді ледве помітних формах: побуті, психології та мові.

Дійові особи ранніх творів Ів. Франка — це, дуже часто, мешканці підгірських сіл східних Карпат, зокрема, Дрогобиччини, Самбірщини, Турчанщини, Долинщини тощо, та галицька інтелігенція. Їх мова, як і мова самого Франка, в окремих випадках, уже незрозуміла для сучасних українських читачів, передусім тих, що не жили у Галичині наприкінці XIX і на початку XX ст. З уваги на це твори І. Франка вимагають сьогодні відповідних мовних коментарів.

Такі коментарі й додала редакція до 20-томника творів Франка, одного з найновіших видань літературної спадщини письменника.

[1] І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. 1, К., 1950.

Але детальний аналіз згаданих коментаріїв переконує, що вони не стоять на належному лексикографічному рівні. У них багато помилок, неточностей та недоробок. У багатьох випадках вони приносять шкоду виданню, а читача часто дезорієнтують.

Якщо йдеться про 1 том 20-томника творів Ів. Франка, то пояснення малозрозумілих слів (бойкізмів, полонізмів тощо), додані в кінці тому, можна поділити на дві групи:

1. Слова чи звороти, пояснені зовсім невірно.

2. Слова чи звороти, пояснені недостатньо чітко або надто загально, а тим самим незадовільно.

Крім згаданих двох груп слів, слід виділити ще одну: слова, взагалі непояснені в тих, очевидно, випадках, коли вони є або можуть бути незрозумілими для широких кіл читачів України. Таких слів у 1 томі порівняно багато. Є підстави здогадуватися, що частина їх не має коментаріїв лише тому, що редакція не вміла їх пояснити.

СЛОВА, ПОЯСНЕНІ ЗОВСІМ НЕВІРНО

«Вигін» (дорога, якою виганяють на пасовище худобу з села). «Вигін запестрився від худоби, яку гнали на пашу» (57)[2]. У гірських селах Бойківщини вона звичайно проходить ярками, вижолобленими дощами. У деяких бойківських говірках замість вигін вживається прóгін, прогíн або прóгінь.

У коментарі пояснень слова «вигін» немає. Це, мабуть, тому, що його можна знайти в словнику Грінченка, в якому воно викладене так: «выгон — пастбище за селом». З цього виходить, що «пасовище запестрілося від худоби, яку гнали на пашу». Що слово «вигін» у Франка має інше значення, ніж у словнику Грінченка, свідчить дальший текст у тому ж оповіданні: «Гірка моя доле! — прошептав Митро і повернув у свій вигін до бідної, вербами обсадженої хатини» (66), в якому «вигін» має виразне значення дороги, стежки. Сумніви міг розвіяти авторам пояснень також словник Желехівського, в якому «вигін» перекладено словами «Trift», «Viehweg»[3].

[2] У дужках подається властиве значення слів або зворотів; за ним цитується текст Франка. Цифра вказує на сторінку першого тому, звідки взятий текст чи слово.

[3] Подібна диференціація значення доіст. «выгонъ» наявна в російських (псковських) говірках, де воно значить: «1. Пастбище. 2. Место около деревни, откуда скот выгоняют на пастбище. 3. Загороженная с обеих сторон дорога, по которой гонят скот на пастбище. Ср. «прогон». Див. проф. Б. А. Ларин. Инструкция псковского областного словаря. Методическое пособие для диалектологической практики, Л., 1961, стор. 11.

Можна мати серйозні застереження і сумніви чи «голосниця» («ухопив був старого жида за горло і почув, як під його пальцями товчеться, мов жива кров у жилах, та бігає голосниця» (314) означає, як подає редколегія, «гортань». У словнику Желехівського це слово має аж 4 значення, в яких «Pulsschlag» найбільш у даному тексті підходить. Вдумуючись у текст, ніяк не хочеться повірити, щоб Франко, завжди точний і реалістичний у висловах та образах, пишучи «голосниця», думав образом «бігає гортань».

«Гунцвот» (шельма): «Гунцвот, хто мені се говорить!» (84) пояснене словом «собака» (лайливе). Якщо виходити з первісного значення цього слова, його слід було перекласти не «собака», а словом, яке надається на цьому місці до перекладу (cunus canis), бо таке є первісне значення нім. «Hundsfot»[4]. У польській мові та говірках Галичини, у тому числі й на Бойківщині, «гунцвот» вживається в переносному значенні: негідник, мерзотник, шельма. Синонімами «гунцвота» в польській мові є піcроń, szubrawiec, szelma, łotr, gałgan, але ніколи, як і в галицьких говірках, «собака».

«Дегоді» (насилу, ледве): «...вона не раз по роботі вечорами довго бродила по улицях, заким відшукала Івана «дегоді в якім шинку» (383) пояснено в словнику словом «деколи», незважаючи на контекст і словник Желехівського, який передає його німецьким «kaum mit grosser Noth und Mühe». Бойківське «дегоді» має ще не фіксоване у Желехівського значення «денебудь», але не «деколи». У цьому другому значенні воно споріднене з рос. «где угодно», болг. «къде годе».

«Дігнати» (зробити прикрість, неприємність, засмутити): «ніколи їм не дігнав ні непослухом, ні прикрим словом» (139) пояснено: «доганяти — дорікати, висловлювати догану», з двома помилками чи неточностями одночасно. Перша помилка полягає в неправильній формі неозначеної форми (доганяти зам. дігнати), друга — в невірному тлумаченні значення. Контекст виразно вказує, що тут не йдеться про дорікання чи висловлювання догани, хоч би лише тому, що непослухом не можна дорікати. Непослухом можна лише зробити прикрість, засмутити, опечалити.

«Кичеренок» (пальцевий суглоб): «Волю з голоду згинути, волю свої руки по кичеренки проробити, аніж маю слухати, що мій рідний тато таке гадає про свою дитину!» (151) пояснено «щиколотка». У словнику Грінченка (т. IV, стор. 525) «щиколотка» відсилається під «щиколодка», де воно по-

[4] Fr. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, zesz. 4, 436—7; H. Paul, Deutsches Wörterbuch, 5, Auflage Halle, 1956, 304.

яснене російським «щиколотка». Рос. «щиколотка» в рос.-укр. словнику АН УРСР (1948 р.) відіслане під «лодыжка», про яку в словнику рос. мови АН СССР[5] сказано: выступающие по бокам ноги сочленения костей голени с костями стопы, щиколотка». У словнику Желехівського[6] під «кичеренок» подано «Fingergelenk; verkümerter Finger, Rudiment». Але не тільки словник Желехівського повинен був насторожити авторів пояснень. Це саме міг зробити контекст оповідання на стор. 280: «Підняв догори руку, на котрій усі пальці були поврізувані по перший кичеренок», що вже без найменших сумнівів свідчить, що «кичеренок» — не «щиколотка», а фарангальний суглоб[7].

Походження слова «кичеренок» неясне. Його можна виводити від бойківських «кичера» 1) гора; 2) горб; 3) пасовище, зарослe кущами, місце, де пасуть худобу або «кичерка» 1) невелика гора; 2) поле нагорі; 3) лиса гора, які мають відповідники в словацькому «kyčer» (крута, пуста гора), сербо-хорватському «кичер» (живописна скала) та болгарському «кичер» (ліс). Різниця в значенні в болгарській мові не істотна, оскільки поняття «гора» та «ліс» часто змішуються в південнослов'янських мовах, пор. болг. та сербо-хорв. гора — 1) ліс; 2) гора. Первісно «кичера» означала покриту лісом гору з лисим, оголеним верхом, що нагадує лису голову. Якщо поглянути на пальцеві суглоби під час зігнення пальців, легко помітити, що вони нагадують горбки. На тій підставі й могла виникнути семантична транспозиція: гора > горбок > суглоб.

Але й походження «кичери» не ясне. Одні, наприклад, Тіктін[8], Кринжала[9] та Махек[10] вважають це слово похідним від слов'янського «кука» (чуприна; коса), інші, наприклад Валек[11], — запозиченням з румунської «chica».

Зі семантичних міркувань найкраще, здається, виводити бойк. «кичеренок» від алб. «kič» (суглоб), яке разом зі словами пастушої культури могло перекочувати в Карпати, де ускладнилося суфіксом -ер- за аналогією до «ятер», «ятерь», «ятір», «кич-ер-а», «дівер» і под. та змішалося з місцевою слов'янською «кичерою», диференціюючись суфіксами -ен- (пор. «зел-ен-ий», «шал-ен-ий») та -ок.

Таким чином, «кичеренок» був би результатом контамінації алб. «kič» та місцевої «кичери».

«К і к с» (рід гри в карти, з нім. Kicks): «А там, за стінами сеї поганої кліті, на подвір'ю, залитим сонцем і вибрукованім гладкими плитами, реготалися голосно і здорово поліцаяни, граючи в «кікса») словник пояснює; «кіко — гра в кістки».

«К о ш а р а» (загороджене місце, огорожа): «Сидить у куті кошари та перебирає леп, видобутий з ями» (79) пояснено «казарми, дерев'яні фабричні будинки», незважаючи на контекст і ситуацію. Акція оповідання діється в часах Франка в Бориславі, де, як відомо, не було ні фабрик, ні фабричних будинків. Нафту добували вручну, в найбільш примітивних умовах. Місце, де копали яму, на т. зв. «ропу», відокремлювалося від ям інших власників примітивною огорожею, як уночі на полонині овець від вовків кошарою. Звідси і назва огорожі. «Леп» з ями не возили у фабричні будинки чи казарми, а викидали поряд на великі купи.

Не беручись виходити із значення «кошара», зафіксованого в словниках Грінченка і Желехівського, автори пояснення притягнули польські koszary — «казарми», вживане лише в множині, незважаючи на форму однини в тексті. В результаті виникла нісенітниця. Якби редакція пояснень заглянула до етимологічного словника польської мови А. Брюкнера,[12] то переконалась би, що «koszary» виникли саме з пастушої «кошари» шляхом семантичної контамінації з франц. «caserne», нім. «Kasserne», а «koszara», в свою чергу, запозичена з рум. «căşărie» (спорідненого з лат. «casa») зі зміною рум. а>о під впливом слов'янського «košь».

«Н а н а ш к о» пояснено словом «дядько», хоча в західних говірках Галичини, зокрема на Бойківщині, воно означає хресного батька, як «нанашка» — хресну матір (див. словник Желехівського 1,485, де воно викладене нім. Pathe, Taufpathe).

Точне значення даного слова можна було визначити і без допомоги словника. Для цього вистачить тексту з оповідання «Панталаха» (II, 247), де виразно і ясно сказано: «Кожний старший чоловік був для нього нанашком, себто хресним батьком».

[5] Словарь русского языка. Академия наук СССР, Ин-т рус. языка, т. II, стор. 264.

[6] Є. Желеховский, Малоруско-німецкий словар, т. I, стор. 344.

[7] Може коментаторів слова «кичеренок» збив з пантелику словник Грінченка, в якому щиколоток також пояснений невірно. З ілюстрації, доданої до згаданого слова, виникає, що це міра, рівна довжині пальцевої кістки від суглоба до суглоба (IV, 525), а з викладу значення виникає, що це рос. «лодыжка», тобто кістка над стопою.

[8] R. Tiktin, Dictionar român-german. Bukuresci, 1903, t. I. стор. 338.

[9] D. Cranjala, Rumunské vlivy v Karpatech, V Prace, 1938, стор. 331.

[10] V. Machek, Etymologický slovník jazyka ceského a slovenského. Praha, 1957, стор. 252.

[11] Časopis Moravského Muzeum Zemského, t. X, стор. 138—139.

[12] Słownik etymologiczny języka polskiego, Lwów, 1927, стор. 260.

«На поміть» (рівним шаром, верствою на землі): «Жито клалося на поміть та встелювало широкі загони» (62) словник пояснює: «купка вжатого, але ще не зв'язаного у сніп жита» (431). Пояснення невірне і незадовільне. По-перше, на поміть кладуть не лише жито, але, і то частіш, пшеницю, ячмінь та овес; по-друге, покладене збіжжя на поміть творить не купки, а спеціальний тонкий шар, що застелює всю стерню. На поміть кладеться зжате збіжжя, коли воно пашнисте. Так воно краще і скоріше висихає.

«Напштикати» під ніс (дати щигля): «А що, напштикав тобі під ніс твій Іван? (87) пояснено: «напштикати— наговорити» (429). Цей зворот запозичений з польської мови, в якій psztykać — давати щигля (пор. psztyk, psztyczek — щиголь). У Франка «напштикати» вжито в переносному значенні — «провчити», «осадити», «вилаяти».

«Ніворотом брести» (блукати, ходити самопас): «Він, співаючи, не тямив о світі, ані о собі. Худоба брела ніворотом» (59) у поясненнях відсутнє, але зате є пояснення самого Франка до словосполучення з доконаним видом дієслова «ніворотом піти — пропасти, знищитися, перевестися» (430), що відноситься до іншого контексту. Брак пояснення для «ніворотом піти» дозволяє читачеві утотожнити його семантично з «ніворотом брести», що призводить до невірного розуміння звороту, хочби з уваги на різницю видів.

У даному контексті воно значить: «блукати самопас, брести самопас, лізти в шкоду». На це вказує також словник Желехівського, де під «ніворотом іти», крім «in Zerstörung gehen, in Verfall kommen», подано друге значення, не враховане редколегією: «irren, durcheinander gehen» (I, 529).

«Платовці» (бруси, балки) є зменшеною формою мн. від «платов» або «платва». У словнику пояснень сказано: «платовці — дошки, якими обкладають яму, щоби земля не обвалювалася» (431). Одні дошки до обкладання ями, з якої добувають нафту, не вистачали. Їх треба було прикріпляти до балок, і саме в тому значенні Франко вжив слова «платовці». Суфікс -овця частий на Бойківщині (пор. «статовця», «коновця», «становця» і т. п.).

«Розфійник» (марнотрат, марнотратник): «Адіть, говорять, пияк, розфійник, марнотратник! то ти мені вже тепер таке строїш?» (150) викладено «розпусник», незважаючи на контекст і словник Желехівського, який перекладає його німецьким «Verschwender». У контексті та й у цілому оповіданні немає найменшого натяку на те, щоб старий Василь коли-небудь був хоч трошки розпусником. Його можна вважати самодуром, п'янюгою, але не розпусником. Та й етимологія даного слова, наскрізь прозора, це заперечує. «Розфійник» виник з «розхвійник» у результаті переходу хв > ф, а «розхвіяти», від якого іменник утворений, значить, як подає словник Грінченка, «растратить, промотать». Таким чином, «розфійник» є лише синонімом марнотратника. Якщо, однак, таке розуміння слова всупереч даним словника Желехівського та Грінченка не вдовольняло б з уваги на плеоназм, кумуляцію двох поряд однозначних слів, тоді можна б у чисто теоретичному плані виходити з польського «rozchwiać — не довести до бажаного кінця» (бойківсько-польські семантичні паралелі — не рідкість, пор. значення бойківського «мотика» і польського «motyka», з одного боку, і українського літературного «мотика» — з другого). В останньому випадку під «розфійником» можна б розуміти «невдаху», людину, якій у житті не везе, нічого не вдається. Такою людиною був і нещасний Василь.

«Розщибнутися» (перен. пропасти): «А ту ще й господарство со прахом пропало, хоч розщибнися на голотечі» (161) пояснене: «розщибати (собою) — кидатися на всі боки», незважаючи на те, що у тексті вжита форма «розщибнутися». Значення доконаного і недоконаного виду дієслів, врешті зворотних та незворотних дієслів не завжди тотожні (пор. хоч би бити: убити, нести: нестися), і тому в поясненнях їх змішувати не можна. У Желехівського «розщибатися» значить «sehr besorgt sein, sich den Kopf zerbrechen» (II, 838), що й відповідає точно і докладно значенню вжитого Франком слова.

«Свічний» (гідний): «Ось того-то Олексу Сторожа я й нагадав собі тепер, коли-м серед «свічної» та «чесної» громади побачився в такім самім положенню, як він серед наших «порядних та чесних господарів» (127) пояснено: «гарний, прегарний (432), з яким воно не має і ніколи не мало нічого спільного. Прикметник «свічний» утворений від «свічі», або «свічки», яку в церкві під час богослужіння тримали лише найбільш заможні селяни. Вони звичайно входили до складу громадської ради, правління тощо. Не виключена, однак, можливість, що «свічний» — запозичення з польського «świetny» (знатний, достойний), що під впливом народної етимології (адідеація до свічки) змінялося на «свічний». В обох випадках воно все-таки з поняттям «гарний, прегарний» не споріднене, і тому його виклад у поясненнях невірний.

«Ступінь» (стопа): «Нарід жреся, б'єся за межі, за містки, за ступінь трави» (291), викладене як «крок», згідно зі словником Грінченка. Словник Желехівського знає, однак, не одне, а два значення цього слова, і обидва вони вживають-

ся і досі на Бойківщині: 1. Schritt, Trit, 2. Fuss (als Mass), і саме в цьому другому значенні воно вжите у Франка. Це — стопа, а не крок, вірніш — це площа, яку можна накрити людською стопою. Саме таке розуміння слова підсилює образ, підкреслює злидні довоєнних селян, які доводять їх до бійки та сварки навіть за стопу трави чи сіна. Сила вислову Франка безумовно була б послаблена, якщо б він розумів під стопою цілий крок. Крок трави здовж сіножаті — вже не така дурниця, і причина до сварки чи бійки за нього була б більш оправдана й зрозуміла.

«Ф р а ш к и» (дурниця, дрібниця) з пол. fraszka, що в свою чергу є запозиченням з італ. frasca, автори словника виклали як «пустування, жарти», хоч контекст ніяк не дає підстав до такого розуміння слова: «Ще то тепер, то все фрашки. Возьмуть тебе до війська, ну, бодай чоловіка за чоловіка держать: не збиткуються як над німиною» (68). Цими словами Семен хоче сказати, що військова служба давніш була набагато гірша порівняно з часом, в яких йому доведеться служити в армії. Якби автори пояснень поминули слово «пустування», помилка була б менш разюча, а значення слова більш точне.

СЛОВА ТА ЗВОРОТИ, ПОЯСНЕНІ НЕЧІТКО АБО НАДТО ЗАГАЛЬНО

Незадовільно, нечітко або надто загально пояснені такі слова:

«А к а д е м і к» — «студент університету», зам. студент вищої школи взагалі, бо таке значення мало це слово в Галичині.

«Б о й к о, б о й ч у к» пояснені загально: «жителі Бойківщини, місцевості в Карпатах». Для кращого і точнішого розуміння слова «бойко» слід було пояснити його докладніше. У Карпатах живуть не лише бойки, але також лемки, гуцули, словаки, поляки, румуни, хоч вони не є бойками. Таке загальне визначення значення поняття «Бойківщини» може призвести до неправильного розуміння слова з боку читача, який не завжди обізнаний з діалектним і етнографічним поділом України.

«В о л о к и» — «вовняні мотузки, якими зв'язують постоли». Пояснення неточне з двох причин: 1) волоками обмотують чи зав'язують не тільки постоли, але й лидки; 2) вовняні волоки носили лише жінки, чоловіки вживали, як правило, ремінців.

Про те, хоч на іншому місці, говорить сам Франко: «...в ходаках з ремінними та вовняними волоками, обмотани-

ми довкола ноги аж до коліна» (II, 413). Як бачимо, для визначення точного значення слова не обов'язково заглядати до словників. Інколи вистачить лише уважне читання тексту.

«В у й к о» пояснене словом «дядько», хоч не кожний дядько є вуйком. Вуйко — це дядько тільки по матері. Дядько по батькові в Галичині — стрик або стрико.

«Г а в г а н» (мерзотник, негідник, шельма з польського gałgan, а це з німецького Galgen) пояснене словом «шибеник», що відповідає етимології слова (Galgen=шибениця). Але на польському грунті воно давно змінило значення на «шельму» і з таким значенням було запозичене в західних областях України. Та й текст Франка не дає підстави тлумачити «гавган» як «шибеник»: «та він, гавган один, гроші бере, а на хорого подивитися не хоче!» (216).

«Еб-тех!» — запозичене з нім. військової команди «Habt Acht!» — краще передати не як «увага!», а військовим «струнко!».

«З а г о л о в о к» — це необов'язково «маленька подушка», але, радше, велика або принаймні більша подушка. Маленька подушка на Бойківщині та взагалі в західних областях України має назву турецького походження, як і в польській мові, — «ясік» або «заголовочок». Правильне визначення цього слова дається у Желехівського: Kopfkissen, Kopfstück beim Bette.

«З и м н и ц ю» — «озноб», так загально на Бойківщині, пор. також словник Желехівського, де під зимниця — kaltes Fieber (239) словник пояснює загально: «гарячка» (427).

Зі звороту «клінне вашеці» (низький поклін вашій милості), що був формулою, з якою зверталися до шляхти, пояснено тільки «вашеці» як «ваша милість», зам. «вашій милості», а «клінне» залишилося без пояснення. Значення цього вислову розкрите в галицько-руських приповідках самим Франком та в словнику Желехівського (I, 349), де виразно сказано: «клінне, клінно adv. mit ehrerbietiger Verbeugung ergebenst». «Вашеці» походить від польського waszeć (<wasza miłość), що інколи скорочувалося навіть у waść.

«К о в б е л ь, к о в б л и к, с л и ж» пояснені одним словом: «риба», замість принаймні: «рід риби». Перші два — це Gobio fluvialis, третій — Cobitis barbatula. Вартість такого коментаря рівна коментареві: космонавт — людина (але яка це людина — невідомо).

«К у ф е р о к» (з нім. Koffer через пол. kuferek) — це не «скринька, чемодан», а «сундучок».

«Набилитися, набилюватися» викладені як «пригадати(ся), пригадувати(ся)». Таке значення дійсно мають ці слова на Бойківщині; його фіксує також словник Желехівського. З таким значенням це слово вживається і в польських діалектах, пор. nabylić. Але якщо таке значення застосувати до тексту: «Якесь мені погане на сон набилилося» (52), то виникає нісенітниця; «набилитися на сон» значить не «пригадатися на сон», а «приснитися», «мати неприємний віщий сон».

Корінь слова «набилити» такий самий, як у рос. «быль», «былина».

«Пацюк» — пояснено «свиня, кабан». Для точності значення цього слова слід слово «свиня» пропустити.

«Скрутлик» — це не пресоване листя тютюну, бо таке в Галичині називалося «прасівка», але рід дешевих сигар, які бідняки різали ножем, як ковбасу, на дрібні шматки і курили в люльках. Назва походить від «скрутити», бо листя тютюну скручувалося в згортки чи сувертки. Відповідником західноукраїнського «скрутлик» є польське skrątek.

«Стрийний» (брат) — «двоюрідний» (брат по батькові) пояснено: «дядьків син» замість «двоюрідний брат по батькові». У Галичині поняття «двоюрідний брат по батькові та матері» чітко розрізнюються. Перший — стричаник або стрийний брат, другий — вуйчаник.

«Упімнутися» пояснено: «домогтися» замість «зажадати звороту, поставити вимогу», бо за «упімненням» не завжди наступає його виконання. Останнє залежить від доброї волі того, в кого «упоминаються». Можна тисячу разів «упоминатися», наприклад, про повернення позичених, грошей, і ні разу їх не отримати.

«Чир» на Бойківщині не лише страва з кукурудзяної муки, лемішка з вівсяної муки, але рідка страва з усякої муки, киданої на окріп. Воно краще викладене в словнику Желехівського: Mehlbrei.

«Чічка» (з турецького čičik) пояснено: «квітка», хоч це лише польова, лісова, лугова квітка, тобто така, яка росте дико. Квітка, що не росте дико, на Бойківщині — «ружа».

«Шарварок» — це не «робота, накладена на селян», як пояснює редакція, а лише спеціальний вид роботи — обов'язкова робота селян для добра тільки своєї громади, наприклад, ремонт сільської дороги, містків, чистка пасовищ від бур'яну тощо, накладена на них їх власним правлінням. Слово запозичене з польського szarwark, а це з німецького Scharwerk.

«Шпихлір» (з польськ. śpichlerż, а це з нім. Speicher, що в свою чергу утворене з лат spicarium, пор. лат. spica= колос) пояснено «комора для пашні й борошна», хоч у шпихлірах пашні ніколи не зберігали. Це просто комора для вимолоченого зерна й борошна, як це вірно пояснено у II томі творів на стор. 435.

Незадовільні коментарі зустрічаються не тільки в 20-томнику творів І. Франка. Їх можна зустріти також в інших виданнях, наприклад, Коцюбинського, Стефаника, Франка і т. д. Це доказ, як багато в нас ще помилок, недоробок і неточностей у мовних коментарях до текстів кращих з найкращих у нашій літературі. Такі пояснення — явище прикре і тривожне. Вони, замість пояснювати, — спотворюють та затемнюють художнє слово, а разом з ним і художній образ, який воно малює. Наприклад:

«Комірне» Коцюбинського (з польського komorne, а це з латинського camera), яке словник Грінченка точно і недвозначно пояснює: «наемная плата за квартиру» та ілюструє прикладами: «приняти кого в комірне», «піти в комірне», «в комірнім сидіти»; в одному виданні пояснене: «податок, що стягувався з селянських господарств»[13], незважаючи на знову-таки недвозначний текст: «...чиста загибель тепереньки чоловікові: заробити нема де, землі зроду не було, комірне плати, кругом злидні, а їсти мусиш!». Як Андрій Волик, що не мав ні землі, ні господарства, міг платити «податок від господарств», це хіба одній редакції відомо.

Інколи в мовних коментарях до текстів наших письменників можна зустрітися навіть з проявами гуманності з боку, мабуть, лагідно настроєних коментаторів. Так сталося з фразою Коцюбинського «за шию та на галузку!» (повісити на гілляці) в реченні: «Я б такого ... за шию та на галузку!»[14], яку редакція виклала в дусі понять колишніх благородних дівиць: «посадити в холодну (заарештувати)». Немає сумніву, що для тексту краще було б, якби цей вислів залишився взагалі без пояснення: читача не мучило б питання, хто має рацію: він, чи «пояснення?».

Найбільш, однак, в мовних коментарях не везе Франкові. Його вислів «всіх святих» у реченні «Осінь була пізня, дві неділі по „всіх святих"»[15] редакція для «ясності» виправила

[13] М. Коцюбинський, Fata morgana, «Радянська школа», 1948, стор. 4.
[14] Там же, стор. 24.
[15] Ів. Франко, Вибрані твори, Держ. вид. худ. літератури, Київ, 1948, стор. 74.

на: «по всіх святах». А йдеться в тому реченні про польське католицьке свято «wszystkich świętych» (1, XI).

Слово «штемп» (піймання на гарячому, застукання, перен. неприємні наслідки з польського prostorічного sztemp), незважаючи на контекст: «Ми з паном оба по черзі пильнували коло дверей, як ішов ключник до казні, і загоді остерігали Йоська, щоби злазив і руштуваннє знимав, бо сидіти при вікні арештантам остро заборонено. Та й удалося нам завше щасливо уникати штемпу, а може й ключник мав якусь увагу до пана Журковського і не так строго до нашої казні заглядав. Та на лихо «штемп випав з іншого боку»[16] редакція пояснила: «штамп, тавро, прикрий слід». Мабуть, коментатор пригадав собі рос. та укр. «штамп», зіставив його зі «штемпом» і пояснив «з печі на лаву», тобто так, як не треба і не можна.

СЛОВА І ЗВОРОТИ, ВЗАГАЛІ НЕ ПОЯСНЕНІ

Слів, не пояснених у словнику, малозрозумілих слів у першому томі творів Ів. Франка чимало. Їх більш, ніж тих, що пояснені невірно або нечітко.

Можна здогадуватись, що автори словника не пояснювали таких слів або тому, що вважали їх зрозумілими без коментаря, або тому, що розкриття їх значення можна знайти в словнику Грінченка. Якщо такими саме мотивами керувалися автори словника пояснень, то підійшли до завдання недбало, без належного продумання, бо:

1) не кожен читач може мати під рукою словник Грінченка;

2) не кожне слово, що не пояснене в першому томі видання творів, можна знайти в словнику Грінченка (пор. хочби «розкоріка»);

3) дуже часто виклад значення слова в словнику Грінченка не збігається зі значенням, яке воно має у Франка.

З уваги на те слід було слова, особливо другої та третьої групи, обов'язково пояснити.

Відкладаючи аналіз непояснених слів у першому томі 20-томного видання творів Франка до іншої статті, вкажемо на найважливіші з них:

Але (331), Бачинська гора (63), берег (147), бовдуритися (120), видкося (272), вуйці (374), вчинитися (87), генто (у тексті неправильно ген-то) (253), гулятика (95), дати коша (209), дивачно (255), діди у кутах (255), дістоді-то

[16] Ів. Франко, Вибрані твори, Держ. вид. худ. літератури, Київ, 1948, стор. 121.

(370), докладь (212), допуст божий (362), доразу (146), досвідний (208), досвіджений (152), достоту (237), достотний (139), забійство (220), зайти собі світа (161), заклинання (229), заладжувати (141), замешканий (297), замок двері (175), запінка (298), за-про (276), заскиміти (289), заходитися (97), згоді (120 і 371), згризений (162), знати до себе (52), з-за (184 і 276), зрушення (338), зумисна (382), ід або ідо (225), картанова хустка (386), корінний склеп (409), кулитися (81), ластів'яче зілля (231), магазин (382), мати до розказу (122), менша о то (271), найдіткливіший (216), на хибив-трафив (193), неподовзі (147), неяк (124), (у тексті хіба помилково: не як), обезпека (131), обзір (168), обіч (69), обстати на своїм (365), ось-ді (56), паперки (188), перкальовий (386), песє молоко (260), підсадитися (176), побудка (330), повзятий (310), подрухотаний (121), пожалування (60), позаякось (147), полетиця (57), поливанниця (246), поночі (386), порозуміти (176), поневчасі (392), потрактувати (93), потюпати (310), про (357), пробовкнути (233), противенство (346), противно (273), прошастувати (58), розкоріка (350), розправа (269), свічний (217), сесь, сеся, сесе (123, 131), сприбока (228), спровадитися (93), спрятати з видоку (358), тамій (173, 277), тека (410), телімбатися (119), стояти отвором (121), тростівка (248), туй (271), уйти біди (73), уйти гладко (252), уйти погоні (74), уятися за ким (213), хибнути (50), хиріти (301), хоть що — то (зам. правильного хоть що — то (214), що — то (312, 152), шалінова хустка (386), яко-тако (166) та ряд дрібніших і менш разючих прикладів.

Як уже говорилося, слова цієї групи або не фіксуються в словнику Грінченка, або, якщо там зафіксовані, мають інше значення. З уваги на те, дещо непереконливо звучить таке місце з передмови до 20-томного видання творів Франка: «Тексти творів Франка, видані за сучасним правописом і пояснені словничком окремих малозрозумілих слів і діалектизмів, є цілком доступні найширшим колам читачів усієї України» (стор. 6).

У зв'язку з цим дозволено запитати, чи зацитоване нижче речення з Франка: «Голова така, як козиняча морда, як говорить, то мов розкоріка скрипить» (I, 250) доступне широким колам читачів усієї України? Здається, що воно недоступне навіть вузьким колам українських філологів. Для підтвердження цього факту хай послужить ще такий, з багатьох інших, приклад: «Тоді ще принаймні хоть *що—то* побоювалися старшини, — а тепер де-де-де!» Ледве чи це речення, навіть у випадку правильного розміщення розділових

знаків, а саме: «Тоді ще принаймні хоть *що-то* побоювалися...» буде доступне без пояснення займенника «що-то» широким колам читачів нашої країни.

Неточності, недороблення або недогляднення зустрічаються не лише в поясненнях до незрозумілих або мало зрозумілих діалектних слів. Їх можна зустріти також у коректурі першого тому, де вона не завжди стоїть на належному рівні. Незадовільна вона головно там, де цитуються іншомовні слова або речення: польські, латинські, французькі. Найбільш разюче вийшли з коректури польські слова, яких у першому томі чимало. Особливо кидається у вічі їх несучасний правопис. Створюється враження, що редколегія або коректори нічого не знають про зміну польського правопису з 1936 року. Вони їх цитують ані за сучасним польським правописом, ані за польським правописом з часів Франка, наприклад:

Bierzie (217), nadzieji (215), oczy (216), społecznej (24), w Galiciji (399), bestja (72), ze swojemi (73), złowić akiego ptaszka (72), zdaje m się (72), Kurjer (23, 24, 38, 39, 40), Łódzki (397), Przedswit (339) замість: bierze, nadziei, oczy, społecznej, w Galicji, bestia, zdaje mi się, Kurier Łódzki, Przedświt.

З друкарських помилок в іншомовних непольських словах можна вказати на: «Et quas s c h o l u s, dominus obsolvit?» (281), «Succès de scandal» (15) замість «Et quas scholas dominus absolvit?», «succès de scandale».

В українському тексті, треба з приємністю підкреслити, помилок дуже мало. Ось найважливіші з них: що м а в такого? (334) зам. що в а м такого?; тарон (433) зам. тарок; кіко (428) зам. кікс; пипкати (430) зам. пипнати; конара (428) зам. конар та інші.

Чи всі наведені приклади є результатом коректорського недогляду? Більшість з них — безумовно так, але принаймні деякі з них належать до помилок зовсім іншого типу.

Аналіз діалектизмів у першому томі 20-томного видання творів Франка свідчить, що це видання поряд з позитивними якостями має багато недоліків. Невірні або нечіткі пояснення до окремих слів літературної спадщини Франка утруднюють правильне розуміння тексту і не завжди роблять його нам близьким.

Історія видань творів навіть найбільших письменників учить, що помилки або неточності, допущені в одному виданні, механічно переносяться до наступних без змін і стають непорушними зі шкодою для письменника і суспільства. Як яскравий приклад такого факту вистачить навести «birbante госса» Міцкевича. Пояснене невірно в одному з перших

видань, воно з таким викладом кочувало з видання до видання, навіть найбільш наукового, майже сто років. І щойно проф. К. Вика[17] аж у двох немалих статтях довів помилковість його «традиційного» пояснювання.

На українському грунті те саме сталося зі словом «кошара» (з поясненням «казарми»), що, на жаль і диво, знайшлося в найновішому академічному словнику[18] української мови, куди воно, якщо не з аналізованого першого тому творів Франка безпосередньо, то з іншого, давнішого видання, що служило джерелом пояснень для 20-томника, механічно перекочувало.

Не інша доля «дістоді» з поясненням «немовби», яке можна знайти в найновішому підручнику української літератури для VII класу, як коментар до цитованого вже речення: «Дістоді-то: забагато, діду, в тебе добра...». Попробуйте в цьому реченні на місці «дістоді-то» поставити «немовби» і вдумається в текст, то побачите, що нічого, крім чистої нісенітниці, не вийде, не кажучи вже про те, що одночасно щезне гірке вістря Франкової іронії, яким насичена цілість вислову.

Аналіз вищенаведених діалектизмів Франка показує, що редакція творів не поставилася з пієтизмом до мовної спадщини письменника і що пояснення слів у багатьох випадках зовсім невірні. Незвертання уваги на такі факти в 20-томному виданні може призвести до повторювання помилок і неточностей у наступних виданнях зі шкодою і для читача, і для Франка.

[17] K. W y k a, Birbante rocca, Język Polski, XL, стор. 1—16, і 96—113.
[18] Українсько-російський словник, вид. АН УРСР, К., 1958, т. II, стор. 387.

ПУБЛІКАЦІЇ
ТА
МАТЕРІАЛИ

Т. І. ПАЧОВСЬКИЙ

ЛИСТ І. ФРАНКА ПРО ТВОРЧІСТЬ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Донедавна відомі були тільки фрагментарні висловлювання Івана Франка про творчість О. Кобилянської. Зокрема у статті «З останніх десятиліть XIX віку» («Літературно-науковий вісник», Львів, 1901, т. XV, стор. 1—19, 48—67 і 112—132) він приділив деяку увагу творчому методові української письменниці та художнім особливостям її новел і повісті «Царівна».

О. Кобилянська, писав І. Франко, «вихована на німецьких письменниках нової школи і на скандинавцях, вона зачала зразу й сама писати по-німецьки — правда, більше в дусі сентиментальної пані Марлітт, ніж в дусі якої-небудь нової школи». Однак «швидко, — читаємо далі, — її надзвичайний талант розвинув крила і знайшов свою власну дорогу. В своїх дрібних оповіданнях, особливо таких, як «Битва», «Природа», «Некультурна», «Valse melancolique» і т. ін., вона дала нам ряд майстерних малюнків, особливо жіночої душі, і здобула собі заслужене признання не тільки у нас, але і в Німеччині, і в Росії».

Повість «Царівна», коли йшлося про її зміст, Франко також вважав твором нового пориву. «Царівна», — зазначав він,—це «перша у нас повість, основана не на інтригах та любовних пригодах, а на психічному аналізі буденного життя пересічних людей». Проте композицію цієї повісті критик визнав не цілком задовільною, «хоч це майстерна тонко гаптована тканина». Кобилянській бракувало «руки енергійного артиста, який міг би злучити поодинокі рядом нанизані сцени в гарний і ефектовний малюнок» (стор. 127, Франко мав у своєму розпорядженні перше видання повісті).

У нарисі української літератури, опублікованому в «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Эфрона» (С.-Петербург, 1904, стор. 300—326), Франко назвав О. Кобилянську «сильним і оригінальним жіночим талантом». Наслідування О. Кобилянською символістів і декадентів, як стверджує Франко, не дали

вдалих результатів. «Незабаром її талант, — продовжує критик, — вступив на більш вірний шлях, і вона дала ряд чудових картин з буковинської природи та життя тамошнього народу («Битва», «Некультурна», «За готар»), а також великий роман з селянського життя «Земля», сповнений глибокої поезії та змальовуючий потрясаючу драму братовбивства з приводу оволодіння землею» (стор. 325).

Високо оцінив Франко творчість О. Кобилянської, зокрема її твір «Земля», і на сторінках «Österreichische Rundschau» (Відень, 1907, т. XI, зошит 6, стор. 458), називаючи його «поетичним і дуже змістовним соціальним романом».

І. Франко скеровував О. Кобилянську на реалістичний шлях, захоплювався її досягненнями. Ось що читаємо в його статті «Маніфест «Молодої музи»: «Я ані на хвилю від першої появи Ольги Кобилянської на полі нашої літератури не сумнівався про її талант. Правда, перше її оповідання, написане для «Першого вінка» німецькою мовою, я признав невартим друку задля його солодкаво-сентиментального, марлітівського стилю, і панна Кобилянська з часом помирилася з моїм осудом. Але її пізніші оповідання, такі, як «Людина», «Битва», наповняли мене подивом для її незвичайного таланту. Я щиро тішився, коли вона згодилась друкувати свою «Землю» в «Літературно-науковім віснику...» Я й пізніше давав їй докази своєї прихильності, між іншим і той, що на підставі реферату, приватно написаного для проф. Ягича (по його просьбі), вона одержала австрійську літературну премію, в якій проф. Ягич засідав як жірор»[1].

Реферат І. Франка про творчість О. Кобилянської, написаний для В. Ягича, як зауважує М. Томащук у статті «І. Франко та О. Кобилянська», «до цього часу не знайдений»[2]. Тільки останнім часом виявилося, що цим рефератом був лист І. Франка від 8. XI 1905 р. до проф. В. Ягича (1838—1923). Текст цього листа разом з іншими листами до віденського вченого (усіх їх 18), написаними Франком німецькою мовою в часі з 23. VI 1900 по 14. VIII 1915 р., зберігаються сьогодні в університетській бібліотеці в Загребі; листи В. Ягича до Франка (19), досі ще не опубліковані, містяться в архіві письменника в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР в Києві.

Професор слов'янських літератур у Вроцлавському університеті М. Якубєц вивчив листи І. Франка до В. Ягича та опублікував їх тексти у VIII щорічнику Комітету слов'янознавства при польській Академії наук у Варшаві «Slavia orientalis» (1959, № 2—3, стор. 67—90) у другій частині своєї статті під назвою «Іван Франко і Ватрослав Ягич». М. Якубєц цілком справедливо зауважує, що «з кожної деталі цих листів видно широкі наукові горизонти Франка, який звертається до знаменитого віденського славіста не тільки як його учень, але й як співробітник і колега». В. Ягич, що протягом тривалого часу працював професором в Одеському і Петербурзькому університетах (1871—1873, 1880—1886), згодом став керівником кафедри слов'янських мов і літератур у Віденському університеті (1886—1908), був автором ряду праць з питань слов'янської філології, з 1875 р. видавав науковий журнал «Archiv für slavische Philologie».

[1] І. Франко, Твори, т. 16, стор. 375.
[2] Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. VII, вид. ЛДУ, 1960, стор. 275.

В. Ягич, як відомо, керував докторською дисертацією І. Франка. До свого учителя Франко звертався з запитанням щодо давнього слов'янського письменства, співпраці в журналі «Archiv für slavische Philologie», а також давав відповіді на окремі запитання і пропозиції Ягича.

Немає сумніву, що з опублікованого листування велику цінність для українського літературознавства має лист І. Франка до В. Ягича, в якому він характеризує літературну творчість Ольги Кобилянської.

Професор В. Ягич у листі від 16. X 1905 р. звернувся до І. Франка з такими словами (подаємо в перекладі з німецької мови): «Тепер у мене до Вас таке прохання. Серед претендентів на стипендію для митців за 1905 є також Ваша колега (по літературі) п. Кобилянська. Ні на хвилину не сумніваюся, що я повинен її гаряче рекомендувати. Тому, що не маю часу прочитати її новели, романи і нариси, правда дещо почитав тут і там, але бракує мені узагальнюючого погляду на її творчі досягнення, буду Вам дуже зобов'язаний, якщо зволите подати мені цілком коротку характеристику письменниці, яку міг би використати у своєму повідомленні, причому, розуміється, назову Ваше ім'я тому, що я не привик наряджатися в чуже пір'я».

І. Франко виконав прохання В. Ягича і написав йому листа, в якому охарактеризував творчість О. Кобилянської докладніше, ніж у названих вище роботах, зокрема багато уваги приділив найвидатнішому творові письменниці «Земля».

Нижче подаємо текст цього листа в оригіналі і в перекладі українською мовою:

«Hochverehrter Herr Hofrat!

Zu meiner Beschämung muss ich wieder um Entschuldigung bitten wegen der Verspätung meiner Antwort auf Ihren geschätzten Brief. Des Prof. Studyńskyj Antwort müssen Sie

schon längst erhalten haben. Was die Angelegenheit des Fräulein Kobylańska betrifft, so erlaube ich mir, wenn die Sache nicht verspätet ist, folgendes zu sagen: Olga Kobylańska ist ein Produkt der «grünen» Bukowina, eines Kulturgebietes, wo auf die örtliche rumänisch-ruthenische Barbarei manche vereinzelte Reiser der modernstern Denk und Sprechweise gepfropft werden und ausnahmsweise recht originelle, selten gesunde Blüten und Früchte zeitigen. Kobylańska, einer ruthenischen Beamtenfamilie entsprossen, genoss eine deutsche Erziehung, bildete sich an der Lektüre der Birchpfeifer und Marlitt und begann auch ihre ersten literarischen Versuche in deutscher Sprache und in derselben falsch-sentimentalen Art. Später spielte ihr ein Zufall — oder war es eine tiefere Geistesverwandtschaft — die Werke von Jakobsen und Nietzsche in die Hände; den Philosophen verstand und verdaute sie ziemlich ungenügend; vom Propheten und Ekstatiker lernte sie jenen flirrenden, lyrisch durchhauchten, oft aber hart an die Marlittlische Altjungfern-Sentimentalität streifenden Stil, welcher bei uns den Namen des dekadenten hat. Jakobsen hat ihr Naturgefühl gestärkt und vertieft. So trat sie im Jahre 1895—1898 mit ihren ersten ruthenischen Novellen auf, welche ihr besonders unter der Jugend, auch ausserhalb des ruthenischen Sprachkreises, viele Anhänger erwarben, besonders, als sie, selbst der deutschen Sprache mächtig, ihre Sachen auch in deutscher Übersetzung in verschiedenen Zeitschriften veröffentlichte. Es sind darunter wahre Kabinettstücke zarter und origineller Natur — und Kulturschilderung, wie «Die Schlacht», «Russalka», «Eine Unkultivierte», aber auch hier findet sich besonders unter kleineren Skizzen viel Verschrobenes, Unnatürliches und Petiöses. In grösserem Masse leidet an diesen Mängeln ihr erster grösserer Roman «Die Prinzessin». Die Komposition ist ganz lose (Tagebuchform), die Charakterzeichung wenig durchdacht, der Ideengehalt unklar, doch zeichnet sich die Sprache trotz einiger Loguasität durch Frische und poetischen Schwung aus. Das bedeutendste ihrer Werke ist jedenffals der grosse, 1902 in Literaturno-Naukowyj Vistnyk publizierte Roman «Die Erde». Hier hat Kobylańska wirklich die Vorzüge ihres Talentes am besten gezeigt, aber auch meines Erachtens seine Grenzen erreicht. Die Konzeption ist fein gegliedert und gut disponiert, die handelnden Figuren klar gezeichnet, und wenn auch der Blick der Verfasserin über die engen Grenzen eines Dorfes nicht hinausreicht und ein umfassendes Bild des Kulturstandes des bukowinischen Volkes zu geben nicht im Stande ist, so ist doch das Ganze durch eine mächtige Gefühlsstimmung durchweht, welche dem Werke einen eigentümlichen Reiz verleiht. Man kann an der Gründlichkeit und Präzision

der Beobachtung des geschilderten Bauerslebens manches aussetzen, muss aber doch bekennen, dass dieses Leben noch nie wärmer, poetischer und eigenartiger geschildert wurde. Die kleinen Skizzen und Erzählungen eines Fedkovič, welcher im Vergleich zur Kobylańska doch ziemlich einseitig ist und ein wenig zur Schablone hinneigt, bilden hier auch keine Ausnahme.

Wie vor dem Verfassen dieses Romans, so bewegt sich auch später das Schaffen der Kobylańska auf zwei Geleisen: neben lebensfrischen Erzählungen aus dem Volksleben schrieb sie mehr oder weniger gelungene Skizzen über abstrakte Themen, wo sich oft eine unausgegorene Symbolik mit wunderschönen, dem Leben abgelauschten Einzelheiten verband, manchmal aber das stilistische Flitterwerk den Grundgedanken nur verdunkelte oder auch ganz verdecke. Die schwere Krankheit sowie auch das ziemlich traurige Familienleben bewirkten ein in ihren neusten Produkten bemerkbares Abnehmen der Stärke und Frische ihres Talentes, welches hoffentlich nur vorübergehend sein wird. Jedenfalls ist Olga Kobylańska eine hervorragende Erscheinung in der neuen ruthenischen Literatur. Ihre ersten Werke waren ein frischer Hauch in dieser Literatur, besonders wegen der Freiheit ihrer Ausdrucksweise und wegen Mangels jeglicher Schablone, der sie auszeichnete. Unter den ruthenisch-ukrainischen Schriftstellerinnen hat sie auf dem Gebiete der Novelle und des Romans keine Rivalin, und ihr Roman «Die Erde» wird auch abgesehen von seinem literarischen und sprachlichen Werte als Dokument der Denkweise unseres Volkes in der Zeit der gegenwärtigen schweren Krise eine dauernde Bedeutung behalten. Dies wäre das Wichtigste, was ich in aller Kürze über die Kobylańska zu sagen hätte. Ich hoffe, es wird für den bewussten Zweck ausreichen.

Hochachtungsvoll
Dr. *Ivan Franko*

Lemberg, Poniński-Gasse, № 4, 8. XI... 1905»[3].

«Високоповажаний Пане Раднику!

Мені соромно, що я повинен знову просити пробачення з приводу запізнення моєї відповіді на Вашого цінного листа. Відповідь професора Студинського Ви мусили давно одержати. Щодо справи панни Кобилянської, якщо питання залишається актуальним, дозволю собі сказати таке: Ольга Ко-

[3] Передруковано за публікацією М. Якубця «Iwan Franko i Vatroslav Jagić», «Slavia orientalis», Варшава, 1959, 8, № 2—3, стор. 81—82; помилково надруковані у польському журналі прізвища деяких письменників («Birch—Pfeifer» і «Marlitt»), а також дата виходу у світ роману «Земля», виправлено.

билянська є дитиною «зеленої» Буковини, тієї області, де на грунті місцевої румунсько-української культурної відсталості (вираз «ruthenisch», вжитий в оригіналі, беручи до уваги його значення, передаємо словом «український» — *Т. П.*) прищеплюються деякі окремі паростки найбільш модного способу мислення і висловлювання та винятково дозрівають справді оригінальні і цілком здорові квіти і плоди. Кобилянська, що походить з української сім'ї службовця, одержала німецьке виховання[4], формувалася під впливом творів Бірх-Пфейфер і Марлітт[5], почала також і свої перші літературні спроби німецькою мовою в цій же фальшиво-сентиментальній манері. Згодом в руки попали їй випадково — можливо це була глибока душевна спорідненість — твори Якобсена і Ніцше, вона недостатньо зрозуміла і сприйняла цього філософа, навчилась від нього блискучого, пройнятого ліризмом, але часто пронизаного сильно марлітівською стародівичою сентиментальністю стилю, який у нас називають занепадницьким[6]. Якобсен зміцнив і поглибив її відчуття природи. Так, виступала вона в 1895—1898 рр. зі своїми першими українськими новелами, які здобули їй чимало прихильників поза українським середовищем, особливо серед молоді, головним чином тому, що вона сама, добре володіючи німецькою мовою, опублікувала свої твори також у німецькому перекладі в різних журналах. Між ними є справжні зразки ніжного та оригінального зображення природи і культури, як, наприклад, «Битва», «Русалка» (можливо, це первісна назва одного з ранніх творів О. Кобилянської — *Т. П.*), «Некультурна», проте і тут особливо серед малих нарисів, багато дивного, неприродного і дрібного. В широкому масштабі терпить від цих недоліків її перший найбільший роман «Царівна». Композиція цілком довільна (форма щоденника), змалювання образів мало продумане, ідейний зміст неясний, хоч мова, незважаючи на деяку багатослівність, відзначається свіжістю і поетичністю. Найвидатнішим з її творів є у всякому разі великий роман «Земля», надрукований 1902 р. у «Літературно-науковому віснику». Тут дійсно Кобилянська виявила найкращі якості свого таланту, але очевидно, на мій погляд, досягла його границь. Концепція тонко спланована і добре вкладена, дійові особи чітко змальовані і, хоч спостереження письменниці не виходять поза вузькі межі одного села, щоб дати широку картину культурного рівня буковинського народу, проте пройнята емоційним настроєм, який надає творові особливого чару. Можна зробити деякі зауваження щодо глибини і точності спостережень у змалюванні життя селян, однак треба визнати, що це життя не було ще ніколи тепліше, поетичніше і своєрідніше відображене. Малі нариси та оповідання Федьковича, який у порівнянні з Кобилянською все-таки досить однобічний і схиляється до шаблону, не становлять тут особливого винятку.

Як до написання цього роману, так і пізніша творчість Кобилянської прямує двома шляхами: поряд із життєво-свіжими оповіданнями з народного життя писала вона більш-менш вдалі нариси на абстрактні теми, де часто недозріла символіка пов'язана з чудово схопленими з життя деталями, але іноді прикраса стилю затемнювала головні думки або цілком приховувала їх. Важка хвороба, як і також досить сумне сімейне життя, викликали в її найновішій творчості помітний занепад сили і свіжості таланту, що, треба сподіватися, буде тільки переходовим. У всякому разі Ольга Кобилянська — визначне явище у новій українській літературі. Її перші твори були свіжим подихом у цій літературі, особливо через сміливість її стилістичної манери та відсутність всякого шаблону, і це характерне для неї. Серед українських письменниць вона не має собі рівної на ниві новели і роману, а її роман «Земля», крім літературної та мовної вартості, зберігатиме тривале значення і як документ способу мислення нашого народу в часі теперішнього важкого лихоліття. Це було б найважливіше, що я дуже коротко міг би сказати про Кобилянську. Сподіваюся, що цього досить для даної мети.

Залишаюся з глибокою повагою
Д-р *Іван Франко*

Львів, вул. Понінського, № 4, 9.XI 1905».

---

[4] Йдеться про юнацькі роки письменниці, згодом вона значно поглибила свою освіту. (Ці і наступні примітки наші — *Т. П.*).

[5] Бірх-Пфейфер Шарлотта (1800—1868) — німецька актриса і письменниця, твори якої пройняті сентименталізмом. Марлітт — псевдонім німецької письменниці Євгенії Іон (1825—1887), про яку згадує О. Кобилянська у своїй автобіографії (пор. О. Кобилянська, Твори, т. III, К., 1965, стор. 548).

[6] Однак О. Кобилянська скоро звільнилась від впливу сентименталізму Бірх-Пфейфер й Марлітт та ідеалістичної філософії Ніцше і перейшла на реалістичні позиції.

БІБЛІОГРАФІЯ

О. Н. МОРОЗ, М. О. МОРОЗ

РАДЯНСЬКЕ ФРАНКОЗНАВСТВО ЗА 1960—1961 РОКИ

У восьмому і дев'ятому збірниках «Іван Франко. Статті і матеріали» опублікована бібліографія критичної літератури (1875—1959 рр.) про життя і творчість революційного демократа. Починаючи з цього збірника, згідно з рішенням його редколегії, бібліографія франкіани буде подаватися за кожний минулий рік.

Завданням бібліографічного покажчика, що друкується нижче, є можливо повна реєстрація матеріалів, які мають прямий або посередній зв'язок з вивченням життя і творчості І. Франка. За своїм характером бібліографія є реєстраційною і тому, зрозуміло, не ставить рекомендаційної мети. У покажчику зареєстровані матеріали, що відносяться до вивчення життя і творчості І. Франка, а також твори І. Франка, видані українською та російською мовами, мовами народів СРСР та іноземними. Окремо виділяються матеріали до теми «Іван Франко в мистецтві та художній літературі» і бібліографічні покажчики. Бібліографія охоплює матеріали 1960—1961 років, а також праці, надруковані в попередніх роках, якщо в 1960—1961 роках на них появилися рецензії. В покажчик не включені праці, в яких є тільки незначні згадки про І. Франка, а також матеріали з підручників та хрестоматій для середньої школи.

У додатку до цього покажчика подаються матеріали критичної літератури про І. Франка, які з якихось причин не були внесені раніше до бібліографії, надрукованої у восьмому й дев'ятому збірниках «Іван Франко. Статті і матеріали».

Критичні зауваження та можливі доповнення просимо надсилати на адресу: Львів, Університетська, 1, Львівський ордена Леніна державний університет, кабінет франкознавства.

І. ТВОРИ І. ФРАНКА

Вибрані оповідання. Переклад Г. Раковіце. Кишинів, «Картя молдавенске», 1960. 174 с. (Книги для всіх). Тир. 4000. [Молдавською мовою].

Вибрані твори. [Вступна стаття: Великий каменяр української літератури, с. 3—17 І. Пільгука]. К., Держлітвидав УРСР, 1960. 647 с. Тир. 20 000.

Грицева шкільна наука. Оповідання. Для молодшого шкільного віку. Ілюстр. І. Філонов. К., Дитвидав УРСР, 1960. 56 с. з ілюстр. Тир. 33 000. (Декада української літератури та мистецтва. Москва, 1960).

Захар Беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII в. [Ілюстр. В. Г. Литвиненко]. К., Держлітвидав УРСР, 1960. 173 с.; 7 л. ілюстр. Тир. 15 000.

Заєць і Ведмідь. [Казка. Для дошкільного віду. Ілюстр. Є. Соловйов]. К., «Молодь», 1960. [12 с.] з ілюстр. Тир. 80 000.

Коли звірі ще говорили. Переклад Н. Г. Кулаковського і Н. Я. Семйонова. Якутськ, Якутське книжкове вид-во, 1960. 84 с. з ілюстр. Тир. 4000. [Якутською мовою].

Отець гуморист. Оповідання. Переклад Ласло Шандор. Ужгород. Закарпатське обласне вид-во, 1960. 46 с. Тир. 1000. [Угорською мовою].

Педагогічні статті і висловлювання. Упорядкував доц. О. Г. Дзеверін. К., «Рад. школа», 1960, 299 с. (Міністерство освіти УРСР. Науково-дослідний інститут педагогіки). Тир. 1000.

Рец.: а. Ковальчук О. В. Іван Франко про народну освіту. — «Радянська школа», 1961, № 7, с. 89—90.
б. Федчишин С. Педагогічні погляди Ів. Франка. — «Вільна Україна», 1962, 14 квітня.

Стихотворения и поэмы. [Вступительная статья А. Белецкого. Примечания В. Сахновского-Панкеева]. Л., «Советский писатель», 1960. 771 с. 1 л. портр. (Библиотека поэта, основанная М. Горьким. Большая серия. 2-е изд.). Тир. 4000.

Boa constrictor and other stories. Translatet from the russian by Fainna Solasko. Designet by A. Taran. Moscow, Foreign languages publishing house [1960]. 294 p. 1 л. портр.

Contents: At work. — The oilwolker. — The converted sinner. — The poluika. — The boa constrictor.

La boa constricteur. Recits. Traduit du russe par Véra Gopner. Présentation de A. Tarane. Moscou, Edition en langues etrangeres, [1960]. 303 p. 1 л. портр.

Contenu: Le boa constricteur. — Au travail. — Ivan. — Le pécher converti. — La polouika.

* * *

Антологія українського оповідання. В 4-х томах. Том 1. Редактор тома О. І. Білецький. [Автор вступної статті: Українське оповідання, с. 5—51 П. Колесник]. К., Держлітвидав УРСР, 1960. 575 с.

Твори І. Франка, с. 439—513. Лесишина челядь.—Ріпник.—Грицева шкільна наука. — Історія кожуха. — Свинська конституція. — Вівчар. — Будяки. Біографія І. Франка, с. 439. У вступній статті П. Колесника про І. Франка, с. 14—16.

Смійтесь на здоров'я. (Гумор і сатира. Збірник). К., Держлітвидав УРСР, 1960. 237 с. з ілюстр. (Декада української літератури і мистецтва. Москва, 1960).

І. Франко. Сідоглавому, с. 137; Свинська конституція, с. 138—144.

Україна сміється. Сатира та гумор письменників дожовтневого періоду. Том другий. К., «Рад. письменник», 1960. 651 с.

І. Франко, с. 466—485. Притча про красу.—Цехмістер Купер'ян. — Сідоглавому. — Поворож мені, циганко. — Сучасна приказка. — Шевченко і поклонники. — Хлібороб. — Люнатикові. — З екзамену. — Свинська конституція.

Украинская одноактная пьеса. XIX—начало XX в. [Сборник. Вступит. статья В. Сахновского-Панкеева, с. 3—21]. М.—Л., «Искусство», 1960. 368 с.

И. Франко: Будка № 27. Перевод А. Островского, с. 195—215; Майстер Чирняк. Перевод А. Островского, с. 216—242. У вступній статті В. Сахновського-Панкеєва про І. Франка, с. 15—17.

ІІ. БІБЛІОГРАФІЯ

Давидова М. Твори Івана Франка мовами народів СРСР.—«Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 487—504.

Гущин В. О. Соціалістична Львівщина 1957 р. Бібліографічний покажчик. Випуск 6. Львів, 1960, 331 с. (Львівська бібліотека Академії наук УРСР. Відділ бібліографії).

Про І. Франка — див. за покажчиком імен. Бібліографія франкіани 1957 року.

Кравчук П. Твори Івана Франка на сторінках української прогресивної преси в Канаді. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 389—394.

Мороз М. Бібліографічний список недрукованих праць академіка М. С. Возняка про життя і творчість Івана Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 484—486.

Мороз О. і Мороз М. Радянське франкознавство за двадцять років. 1939—1959. Матеріали до бібліографії. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 179—388.

Рец. а. Надель Х. Нові бібліографічні праці — «Вітчизна», 1962, № 6, с. 209—242.
б. В кн.: Библиография советской библиографии. 1960 г. М., Изд-во Книжной палаты, 1962, с. LIX—LX.

Старожицька З. Бібліографія бібліографічних матеріалів з української літератури і літературознавства. 1946—1959.— «Рад. літературознавство», 1960, № 6, с. 143—153.

Бібліографія франківської бібліографії 1946—1959 років, с. 145—147.

III. ПРАЦІ ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ І. ФРАНКА

Антоненко Б. Оказать помощь сельскому музею. — «Львов. правда», 1960, 31 августа.

Про потребу поліпшити роботу в музеї І. Франка с. Криворівня в домі, де в 1902—1914 роках проживав І. Франко. Музей організовано восени 1960 року.

Бацула І. Іван Франко про специфіку літературної критики. — «Жовтень», 1960, № 7, с. 146—153.

В основному мова про працю І. Франка «Із секретів поетичної творчості».

Рец.: **Іванисенко В.** Майстерність аналізу — «Літ. газета», 1961, 28 березня.

Бацула І. Г. Максим Рильський про естетичні погляди Івана Франка.—В кн.: Максим Рильський. Одеса, 1960, с. 53—69.

Бацула І. Г. Польська література в оцінці І. Франка на сторінках «Літературно-наукового вісника».— В кн.: О. О. Потебня і деякі питання сучасної славістики. Тези доповідей та повідомлень III респ. славістичної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження О. О. Потебні (23—27 грудн. 1960 р.). Х., 1960, с. 132—135.

Бережний М. Талановита учениця великого Каменяра. До 100-річчя з дня народження Уляни Кравченко. — «Рад. культура», 1960, 17 квітня.

Березинська З. Німецька народна епічна поезія в перекладах Івана Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 130—140.

Бернштейн М. Українська літературна критика 50—70-х років XIX ст. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1959. 492 с. (Академія наук Української РСР. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка). Відп. ред. акад. О. І. Білецький.

Про І. Франка зокрема в розділах: Рання літературно-критична діяльність І. Франка (головним чином в «Друзі»), с. 346—359; Літературно-критична діяльність І. Франка 1878—1880 рр. (у зв'язку з його полемікою з буржуазною критикою періоду «Молота» і «Дрібної бібліотеки»), с. 360—448.

Рец.: а. **Гудзий Н.** Страницы истории украинской литературной критики. — «Вопросы литературы», 1960, № 5, с. 214—219.
б. **Романченко І.** Творчий успіх. — «Жовтень», 1960, № 1, с. 144—149.
в. «Сов. Украина», 1960, № 7, с. 190—191.

Білецький О. Від давнини до сучасності. Збірник праць з питань української літератури. К., Держлітвидав УРСР, 1960.

Том І. 503 с. 1 л. портр.; Том II. 455 с.

Безпосередньо до І. Франка відносяться такі праці акад. О. І. Білецького: Художня проза І. Франка, т. І, с. 384—435; Поезія І. Франка, т. І, с. 36—376; Проблеми радянського франкознавства, т. І, с. 477—488; Франко й індійська література, т. II, с. 338—358.

Рец.: а. **Кирилюк Є. П.** — «Література в школі», 1961, № 1, с. 76—78.
б. **Кенігсберг-Челак М.** Ерудиція, сумлінність, дерзання. — «Прапор», 1961, № 4, 97—99.
в. **Кобилецький Ю.** — «Правда Украины», 1960, 21 декабря.
г. **Рыльский М.** От древности до современности. — «Литературная газета», 1961, 16 февраля.
д. **Черняков М.** Дело жизни ученого. — «Красное знамя», 1960, 18 августа.
е. **Шаховский С.** Общность в прошлом, единение в современности. — «Вопросы литературы», 1960, № 10, с. 207—211.
є. **Шолом Ф.** Літературний процес і наука. — «Робітнича газета», 1960, 11 грудня.
ж. **Світличний І.** — «Літ. газета», 1962, 9 лютого.

Белецкий А. Иван Франко — поэт. — В кн.: И. Франко. Стихотворения и поэмы. Л., 1960, с. 5—24.

Білик М. «Едіп цар» Софокла у перекладі Івана Франка.— «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960. с. 301—332.

Білогуб І. Атеїстичні мотиви на уроках літератури.— «Літ. в школі» 1960, № 4, с. 45—51.

Про І. Франка, с. 50.

Білогуб І. Вогнем Прометея. Атеїстичні ідеї в творах українських письменників-демократів. Луганськ, Луганське обласне вид-во, 1960, 99 с.

Про І. Франка, с. 65—77.

Бориславський К. Рідкісні цікаві документи. — «Радянське слово», 1960, 24 листопада.

Про кабінет франкознавства Дрогобицького педагогічного інституту ім. І. Франка.

Бортник С. Іван Франко про Мільтона і його трагедію «Самсон-борець». — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 141—150.

Боянович В. Два листи О. М. Горького. — «Жовтень», 1960, № 5, с. 125—126.

Два листи М. Горького В. В. Матвєєву (В. В. Матвеєв-Сибіряк, псевд. Г. В. Гетманчук) 1911 і 1913 років в справі перекладів творів І. Франка російською мовою.

Брагінець А. Забута замітка Івана Франка «Редакція «Правди» в боротьбі з вітраками» [1879 р.]. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 5—16.

Василевич Б. Франко про Толстого. — «Вільна Україна», 1960, 20 листопада.

Візир М. Листи Івана Франка до Ю. Яворського.— «Рад. літературознавство», 1960, № 3, с. 119—124.

Публікується 7 листів І. Франка до Ю. Яворського з 1892—1897 років.

Возняк С. Як провести літературний вечір на атеїстичну тему. Методична розробка. — В кн. Питання атеїзму. Збірник. Станіслав, 1960, с. 119—134.

Говориться також про І. Франка.

Волиняк М. Наталя Кобринська. (До 40-річчя з дня смерті). — «Літ. в школі», 1960, № 1, с. 91—92.

Говориться про взаємозв'язки Н. Кобринської з І. Франком.

Волянюк М. Нові документи про Івана Франка. — «Вільна Україна», 1960, 4 вересня.

Нові матеріали про переслідування І. Франка царським урядом.

Волянюк М. Переслідування Івана Франка царською охранкою. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 52—70.

Публікуються нові матеріали про переслідування І. Франка царським урядом. Уперше публікується заява І. Франка, адресована губернатору М. Драгомирову, з проханням про дозвіл на виїзд у Росію.

Волянюк М. М., Маланчук В. Ю. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960. 231 с.

Про заслуги І. Франка в справі поширення марксизму в Галичині див. у розділі «Марксистсько-ленінські ідеї в Галичині до Жовтневої революції», с. 7—83.

Рец.: Цьох Й. Сила марксистсько-ленінських ідей. — «Жовтень», 1960, № 4, с. 146—149.

Гаврилик Г. Кімната-музей Ів. Франка в с. Ясениця.— «Вільна Україна», 1960, 27 серпня.

Галас А. Любимый писатель [И. Франко]. — «Кочегарка», [Горловка], 1960, 30 августа.

Гольберг М. Південні слов'яни в особистій бібліотеці І. Я. Франка. — «Рад. літературознавство», 1960, № 2, с. 120—126.

Horálek K., Horálková Z. Ještě k pisni o vévodovi Stefanovi. — «Slavia», Roč. XXIX, 1960, seš. 1, s. 104—108.

Говориться про І. Франка як про дослідника пісні про Штефана-воєводу.

Горинь В. І. Франко про природу і роль фантазії у художній творчості. — «Жовтень», 1960, № 5, с. 139—147.

В основному мова про працю І. Франка «Із секретів поетичної творчості».

Гості на батьківщині Каменяра. — «Вільна Україна», 1960, 29 травня.

У зв'язку з тижнем узбецької літератури група узбецьких письменників відвідала с. Нагуєвичі.

Грабік Б. І. Я. Франко про Марка Вовчка. — В кн. Наукова студентська конференція (Вінницький держ. пед. ін-т ім. М. Островського), присвячена 125-річчю з дня народження Марка Вовчка. Тези доповідей. Вінниця, 1960, с. 14.

Грабовський П. Зібрання творів у трьох томах. Ред. кол.: О. І. Білецький (голова), О. І. Кисельов, Л. М. Новиченко, К., Вид-во Академії наук УРСР, 1959—1960.
Том І. 1959. 687 с.; Том ІІ. 1959. 623 с.; Том ІІІ. 1960. 415 с.

Переклади П. Грабовського поезій І. Франка російською мовою, том ІІ, с. 55—56; Листи П. Грабовського І. Франкові, том ІІІ, див. за покажчиком змісту.

Гресько М. Дві маловідомі статті І. Франка про Мопассана. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 31—43.

Встановлюється приналежність І. Франкові статті про Мопассана, надрукованої в газеті «Kurjer Lwowski» 1893, № 188 та передмови до збірки новел «Дика пані», Львів, 1899.

Гришко Г. Іван Франко в Снятині. (Документальний нарис). — В кн. Світанок над Прутом. Збірник творів літературної групи Снятинського району. Станіслав, обл. газ. вид-во, 1960, с. 57—62.

Грім Ф. Іван Франко — дослідник трагедії Шекспіра «Король Лір». — В кн.: Звітно-наукова конференція кафедр інституту (Київський держ. пед. ін-т). Тези доповідей. К., 1960, с. 57—59.

Гузар З. Вивчення вірша І. Франка «Пісня і праця» в 6 класі. — «Літ. в школі», 1960, № 1, с. 54—56.

Гузар З. Використання краєзнавчого матеріалу під час вивчення повісті Івана Франка «Борислав сміється». — В кн. З досвіду викладання української мови і літератури в середній школі. К., «Рад. школа», 1960, с. 165—173.

Гумецький В. Авторські знаки І. Франка. — «Рад. літературознавство», 1960, № 4, с. 111—113.

Мова йде про псевдоніми та криптоніми, які вживав І. Франко.

Гурвич С. Леся Украинка — переводчица Ивана Франко.— В кн.: С. Гуревич. Они были на Дону. Ростов н/Д., Ростовское кн. изд-во, 1960, с. 85—87.

Давидова М. Нові матеріали з музею Івана Франка [у Львові]. — «Жовтень», 1960, № 5, с. 133—135.

В тексті лист до Т. Кульчицького від 18 квітня 1914 року, два листи до А. Атласа від 17 квітня 1914 р. і 30 квітня 1914 р. і надписи І. Франка на книжках, які зберігаються в музеї.

Дей О. Стаття І. Франка, що не побачила світу. — «Жовтень», 1960, № 5, с. 131—133.

Публікується продовження статті І. Франка «Соціологія руських послів», початок якої надрукований в 23 номері журналу «Народ» за 1890 рік.

Денисюк І. Лист Михайла Павлика до Івана Франка, перехоплений поліцією. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 20—30.

У тексті лист М. Павлика до І. Франка від 20 листопада 1882 р.

Денисюк І. Михайло Павлик, К., Держлітвидав УРСР, 1960, 169 с.

Висвітлення взаємозв'язків М. Павлика з І. Франком.

Деркач М., Скоць А. Невідома редакція поеми І. Франка «Смерть Каїна»,—«Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 5—19.

Публікується перша редакція поеми І. Франка «Смерть Каїна».

Дзеверін О. Г. Педагогічні погляди І. Я. Франка.— В кн. І. Франко. Педагогічні статті і висловлювання. К., «Рад. школа», 1960, с. 5—19.

Дідик Й. Іван Франко — перекладач і дослідник творчості Публія Овідія Назона. — В кн.: Публій Овідій Назон. До 2000-річчя з дня народження. (Збірник). Львів, Вид-во Львівського університету, 1960, с. 80—86.

У тексті публікуються вперше нові уривки перекладів І. Франка творів Овідія.

Дмитрук В. Іван Франко — історик української демократичної журналістики. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 174—209.

Дмитрук В. Маркіян Шашкевич. — В кн. М. Шашкевич. Твори. К., «Рад. письменник», 1960, с. 3—40. Бібліотека поета.

Творчість М. Шашкевича в оцінці І. Франка.

Домбровський О. Перші Франкові переклади «Божественної комедії». — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 295—300.

Достопримечательности Украины. Второе, переработанное и дополненное издание. К., Госполитиздат УССР, 1960, 799 с. с илл.

Про франківські місця на Україні див. с. 373—374 [м. Львів], с. 400—402 [с. Івана Франка, кол. Нагуєвичі], с. 583—584 [с. Криворівня].

Дранов С. Там, где жил и творил Иван Франко. — «Орловская правда», 1960, 31 марта.

Музей І. Франка у Львові.

Експонати розповідають. — «Вільна Україна», 1960, 27 серпня.

Про музей І. Франка в с. Нагуєвичі.

Євгенів Т. Літературний вечір. — «Прикарпатська зірка», 1960, 30 червня.

Літературний вечір в с. Нагуєвичі з нагоди 104 роковин з дня народження І. Франка.

Жук Н. Уляна Кравченко. (До 100-річчя з дня народження). — «Літ. в школі», 1960, № 2, с. 88—90.

Говориться про взаємозв'язки У. Кравченко з І Франком.

Загорулько Б. На туристських стежках — «Вільна Україна», 1960, 18 вересня.

Іде мова про студентську мандрівку в 1884 р., у якій приймав участь І. Франко.

Засенко О. У серці народнім. Подорожні враження. — «Літ. газета», 1960, 13 вересня.

Автор говорить про своє перебування в с. Нагуєвичі.

Zilynskyj O. Stará ukrajinská piseň o vojvodovi Stefanovi a jeji význam pro dějiny slovanské lidové pisně. — «Slavia», Roč. XXIX, 1960, seš. 1, s. 76—103.

Говориться про І. Франка як про дослідника пісні про Штефана воєводу.

Злупко С. Аграрные программы политических партий Галиции. (Конец XIX—начало XX столетия). Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. экон. наук. К., 1960, 16 с. (М-во высш. и сред. спец. образования УССР. Киевский ин-т нар. хоз-ва).

Злупко С. Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання в Галичині. Кінець XIX — початок XX століття. Львів, Вид-во Львівського університету, 1960, 83 с.

В цій та попередній роботах С. Злупка використані економічні праці І. Франка.

Злупко С. Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 113—133.

Іван Франко. Статті і матеріали Збірник сьомий. Львів, Вид-во Львівського університету, 1960. 508 с.; 1 л. портр. Ред. кол.: О. Н. Мороз [відп. ред.] та інші.

Зміст: **Публікації та матеріали. А. Брагінець.** Забута замітка Івана Франка «Редакція «Правди» в боротьбі з вітраками» (1879 р). — **Х. Паляниця.** З невідомих перекладів Івана Франка революційної поезії Віктора Гюго. — **М. Мороз.** Дві рецензії Івана Франка з питань музикознавства. **А. Пашук.** Маловідома стаття І. Франка для газети «Ргаса». — **М. Волянюк.** Переслідування Івана Франка царською охранкою. — **Статті та дослідження. Я. Товстуха.** Іван Франко про аграрну реформу 1848 року в Галичині. — **А. Пашук.** Деякі питання соціалізму в публіцистиці І. Франка 70—80-х років XIX ст. — **С. Злупко.** Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка. — **І. Моторнюк.** Деякі проблеми майстерності літературно-критичних статей Івана Франка. — **Н. Козачишин.** Іван Франко про предмет і завдання естетики. — **В. Дмитрук.** Іван Франко — історик української демократичної журналістики. — **І. Сірак.** Про генезу та ідейно-художні особливості оповідання І. Франка «Ліси та пасовиська». — **О. Мороз.** Іван Франко — вихователь українських письменників. — **Р. Кирчів.** З літературно-сценічної історії комедій Івана Франка. — **Н. Томашук.** І. Франко та О. Кобилянська. — **Я. Шуст.** Ювілейні видання творів Івана Франка в Польщі і Болгарії. — **О. Домбровський.** Перші Франкові переклади «Божественної комедії». — **М. Білик.** «Едіп цар» у перекладі Івана Франка. — **Л. Полюга.** Прикметникова синоніміка у поетичних творах І. Франка. — **В. Савинець.** Питання моралі і морального виховання в творчості Ів. Франка. — **І. Петличний.** Номінативні речення в мові художньої прози І. Франка. — **О. Мороз.** Огляд критичної літератури про Івана Франка за 40 років. 1917—1957. — **Я. Шуст.** Псевдоніми та криптоніми Івана Франка. — **Бібліографія. М. Пчелінцева.** Іван Франко про завдання бібліографії. — **М. Мороз.** Бібліографічний список недрукованих праць академіка М. С. Возняка про життя і творчість Івана Франка. — **М. Давидова.** Твори Івана Франка мовами народів СРСР. — **В. Т. Дмитрук.** [Некролог].

Рец.: а. **Нечиталюк М.** Сьомий франківський збірник. «Жовтень», 1961, № 1, с. 146—150.

б. **Каспрук А.** Цінний набуток радянського франкознавства. — «Рад. літературознавство», 1961, № 1, с. 141—144. [Одночасно рец. і на VIII збірник].

в. **М. J[akóbiec]** — «Slavia orientalis», 1961, № 2, s. 277.

г. **Scherrer M.** — Revue des études slaves», Tome XXXIX, Fasc. 1—4, p. 254. [Одночасно рец. і на VIII збірник].

Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник восьмий. Львів, Вид-во Львівського університету, 1960, 395 с.; 1 л. портр. Ред. кол.: **О. Н. Мороз** [відп. ред.] та інші.

Зміст: **Публікації та матеріали. М. Деркач, А. Скоць.** Невідома редакція поеми І. Франка «Смерть Каїна». — **І. Денисюк.** Лист Михайла Павлика, перехоплений поліцією. — **М. Гресько.** Дві маловідомі статті І. Франка про Мопассана. — **Я. Шуст.** Псевдонімна стаття Івана Франка про Тараса Шевченка. — **Статті та дослідження. А. Пашук.** Питання переходу від капіталізму до соціалізму в ранній творчості Ів. Франка 70—80-ті роки XIX ст. — **А. Скоць.** Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна». — **Т. Пачовський.** Твори Ю. Словацького в оцінці І. Франка. — **М. Рева.** Франко про принципи реалістичного методу Шевченка. — **З. Березинська.** Німецька народна епічна поезія в перекладах Івана Франка. — **Є. Бортник.** Іван Франко про Мільтона і його трагедію «Самсон-борець». — **І. Петличний.** Прислів'я і приказки в мові художньої прози І. Франка. — **Бібліографія. О. Мороз і М. Мороз.** Радянське франкознавство за двадцять років 1939—1959. — **П. Кравчук.** Твори Івана Франка на сторінках української прогресивної преси в Канаді.

Рец.: **Орехов Д.** Збірник про життя і творчість Великого Каменяра. — «Рад. Буковина», 1960, 28 жовтня.

Іоаніді А. Захист дисертації з суспільних наук у 1959 році. — «Доповіді Академії наук УРСР», 1960, № 3, с. 406—408.

Про захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора наук з ділянки франкознавства: **А. С. Брагінець.** Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка; **Г. Д. Вервес.** Ів. Франко і питання українсько-польських літ.-гром. взаємин 70—90 рр. XIX ст.

История политических учений. Под ред. проф. С. Ф. Кечьяна и доц. Г. И. Федькина. М., Гос. изд-во юрид. л-ры, 1960. 894 с.

Про І. Франка див. у розділі: Развитие революционно-демократических идей на Украине. Т. Г. Шевченко и И. Я. Франко, с. 529—539.

Калениченко Н. Новими шляхами. До питання про особливості революційно-демократичного напрямку в українській літературі кінця XIX — початку XX ст. К., «Рад. письменник», 1959. 145 с.

Про І. Франка на протязі цілої праці.

Рец.: а. **Грицюта М.** — «Літ. в школі», 1960, № 1, с. 80—82.
б. **Чапля І.** Книга про революційно-демократичний напрям в українській літературі. — «Рад. літературознавство», 1960, № 4, с. 132—136.

Калиниченко В. А. Этические взгляды Ивана Франко. — В кн.: XIII научная конференция (Киевский государственный институт физической культуры), посвященная итогам научно-исследовательской работы за 1960 год. Тезисы докладов. К., 1960, с. 43—47.

Капустін В. Творчість А. П. Чехова і українська література. К., 1960. 64 с. (Т-во для поширення політ. і наук знань УРСР).

Висвітлення питання про вплив творчості А. П. Чехова на прозу І. Франка.

Каспрук А. До джерела деяких творів Івана Франка. — «Літ. в школі», 1960, № 4, с. 16—22.

Каспрук А. Історія одного вірша. — «Рад. літературознавство», 1960, № 1, с. 134—136.

В тексті поезія К. Попович «Чи найдесь?», призначена до збірника «Привіт д-ру Івану Франку» (1898), і поезія «Колись і нині», перерібка І. Франка, в основу якої покладено згадану поезію К. Попович.

Каспрук А. Творчість, окрилена Каменярем. — «Літ. газета», 1960, 19 квітня.

Уляна Кравченко. До 100-річчя з дня народження.

Кирчів Р. З літературно-сценічної історії комедій Івана Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 246—262.

Кобилецкий Ю. Иван Франко. Очерк жизни и творчества. Авторизованный перевод с украинского И. Карабутенка. М., «Сов. писатель», 1960, 376 с.

Содержание: От автора. — Общественно-политические и эстетические взгляды Ивана Франко. — Проза Ивана Франко. — Драматические произведения. — Лирика. — Поэмы Ивана Франко. — Иван Франко и переводы. — Иван Франко и сегодня. — Заключение.
Рец.: а. «Новый мир», 1960, № 10, с. 282. (Коротко о книгах).
б. **Рыльский М.** Образ Каменяра. — «Правда Украины», 1960, 26 августа.

Кобрынский В. Сюжеты, мотивы и образы мировой литературы в философских поэмах Ивана Франко. — В кн.: Тезисы докладов пятой научной конференции (Дальневосточный гос. ун-т), Владивосток, 1960, с. 40.

Козачишин Н. Іван Франко про предмет і завдання естетики. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 151—173.

Компанець І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. 1900—1919 роки. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1960. 372 с. з ілюстр.; 1 л. портр. (Академія наук УРСР. Ін-т історії).

В роботі широко використані праці І. Франка.

Конкурс «Нашого слова». — «Літ. газета», 1960, 13 вересня.

Для популяризації визначних надбань укр. літератури газета «Наше слово», що видається в Польщі, оголосила конкурс, який має визначити кращих знавців життя і творчості І. Франка.

Корнейчук І. Бібліографічна діяльність І. Я. Франка. — Учені записки. Харківський держ. бібліотечний інститут, вип. IV. Питання бібліотекознавства та бібліографії. Х., 1960, с. 135—162.

М. М. Коцюбинський. Збірник 4. К., Київське обласне вид-во, 1960. 79 с.; 1 л. портр., 6 ілюстр. До 25-річчя Чернігівського музею М. М. Коцюбинського.

Про І. Франка див. в спогадах М. В. Микиші, Д. Я. Лук'яновича, Т. І. Франка.

Кравчук П. Українці в Канаді. (Історично-публіцистичний нарис). — «Вітчизна», 1960, № 4, с. 179—192.

Говориться про святкування ювілею 100-річчя з дня народження І. Франка.

Ктитарев С. Ленінська «Искра» і Україна. — «Вітчизна», 1960, № 4, с. 132—143.

Говориться про участь І. Франка у транспортуванні Ленінської «Искры».

Кузьмина З. М. Проблематика повести Ивана Франко «Захар Беркут». — В кн.: Вопросы литературы. Сборник статей (Петрозаводский государственный университет). Петрозаводск, 1960, с. 86—98.

Куюкова М. Оповідання І. Франка «Грицева шкільна наука» в 5 класі. (З досвіду вчительки школи № 1 м. Харкова). — «Літ. в школі», 1960, № 5, с. 40—43.

Левченко М. Чехов у зв'язках з Україною. К., Держлітвидав УРСР, 1960, 136 с.

Про І. Франка, с. 66—68.

Лисенко Е. Тимофій Бордуляк. Літ.-критичний нарис. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, 79 с.

Лисенко Е. Тимофій Бордуляк у літературній критиці. — Наукові записки (Станіславський держ. пед. ін-т), філологічна серія, том IV. Станіслав, 1960, с. 193—206.

В цій і попередній працях висвітлене питання про взаємозв'язки Т. Бордуляка з І. Франком.

Лисенко О. Михайло Павлик і його місце в суспільно-політичному житті Галичини останньої чверті XIX ст. — «Укр. історичний журнал», 1960, № 1, с. 36—45.

Згадується також І. Франко.

Лисенко О. Соціологічні погляди Івана Франка. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1958. 156 с.

Рец.: **Басс.** І. Франко як соціолог. — «Рад. літературознавство», 1960, № 4, с. 129—132.

Малишко В. «Искра» в західних областях України. — «Рад. Буковина», 1960, 20 лютого.

Говориться про заслуги І. Франка в справі поширення марксизму на західноукраїнських землях.

Маляренко Л. Новаторський характер творчості І. Франка як дитячого письменника. — Збірник наукових праць викладачів та аспірантів філологічного факультету, Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка № 1. Дослідження з літературознавства та мови. К., 1960, с. 14—24.

Маркушевська Р. Іван Франко — дослідник і критик Шевченка. — Праці. Одеський держ. університет ім. І. Мечникова, т. 150. Збірник робіт дисертантів, вип. 4. Одеса, 1960, с. 19—35.

Матеріали до вивчення історії української літератури. Посібник для філологічних факультетів університетів і пед. ін-тів. В 5-и томах. (Ред. колегія: О. І. Білецький та інші). К., «Рад. школа».

Том III. Література другої половини XIX ст. Упорядкував **М. П. Комишанченко.** 1960. 595 с.

І. Франко с. 520—585. Основні дати життя і творчості. — І. Я. Франко. Дещо про себе самого. — **І. Я. Франко.** Промова на його ювілейному святі 1898 р. — **І. Я. Франко.** Передмова до збірки «Добрий заробок». — **М. Коцюбинський.** Іван Франко. — **М. Рильський.** Великий майстер українського слова. — **О. Білецький.** Художня проза І. Франка. — **Н. Падалка.** Франко-драматург. — Література.

Крім того, в цьому томі надруковані численні праці І. Франка про письменників другої половини XIX ст. та про літературний процес цього часу.

Медведик П. Стежками І. Франка. — «Вільне життя», 1960, 30 липня; «Літ. газета», 1960, 22 липня.

Про експедицію по франківських місцях на Тернопільщині, зорганізовану Львівським держ. університетом ім. Ів. Франка.

Медведик П. Уляна Кравченко. До 100-річчя з дня народження. — «Вільне життя», 1960, 19 квітня.

Згадується І. Франко.

Міщенко Л. Літературне оточення Лесі Українки. — В кн. Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. Том III, К., Вид-во Академії наук УРСР, 1960, с. 272—293.

Іван Франко, с. 290—293.

Минкова Лилияна. Украинската литература в България за петнадесят години. — В кн. Годишник на Софийский университет. Филологически факултет. Том LIV, 2, Година 1959/60. София, 1960, с. 133—168.

Про переклади творів І. Франка в Болгарії та про критичну літературу, видану в Болгарії в 1944—1959 рр., с. 144—146.

Модестова Н. Політична лірика Гюго в перекладах Івана Франка. — «Всесвіт», 1960, № 3, с. 131—133.

Мороз М. О. Дві рецензії Івана Франка з питань музикознавства. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 28—44.

В тексті публікація рецензії І. Франка п. з. «Музика... та й годі» на праці П. Бажанського та встановлення приналежності І. Франкові рецензії, надрукованої в «Літ.-наук. віснику», т. XII, 1900 року, підписаної псевдонімом «Нефаховий», теж на працю П. Бажанського з ділянки музики.

Мороз М. О. Ян Каспрович та Іван Франко. — «Вільна Україна», 1960, 11 грудня.

Мороз М. О., Медведик П. Талановита учениця Івана Франка [Клементина Попович]. — «Вільне життя», 1960, 12 липня; в скороченому вигляді стаття надрукована також в газеті «Рад. село», [Мельнице-Подільський р-н Тернопільської обл.], 12 травня.

Мороз О. В. Питання дитячої та педагогічної психології в творах Івана Франка. — «Рад. школа», 1960, № 5, с. 25—31.

Мороз О. Н. Іван Франко — вихователь українських письменників. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 225—245.

Мороз О. Н. Вона служила народові. (До 100-річчя з дня народження У. Кравченко). — «Вільна Україна», 1960, 19 квітня.

Мороз О. Н. Огляд критичної літератури про Івана Франка за 40 років (1917—1957). — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 390—437.

Москаленко Н. Нарис історії української граматичної термінології. К., «Рад. школа», 1959. 224 с.

Рец.: **Регушевський Є.** Цінне і потрібне дослідження. — «Укр. мова в школі», 1960, № 4, с. 86—88.

В рецензії говориться про заслуги І. Франка в справі створення української граматичної термінології, питання недостатньо висвітлене в праці Н. Москаленка.

Моторнюк І. Деякі проблеми майстерності літературно-критичних статей Івана Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 134—150.

Музей Івана Франка [в с. Криворівня]. — «Рад. Україна», 1960, 18 грудня.

Najdus W. Szkice z historii Galicji. Tom II. Galicja w latach 1905—1907. Warszawa, «Książka i wiedza», 1960. 636 s.; 15 il.

Про І. Франка див. за покажчиком імен.

Нападій Є. Чернишевський і політичні проблеми Галичини. — «Вільне життя», 1960, 24 липня.

Говориться також про І. Франка.

Наукові записки (Дрогобицький держ. пед. інститут ім. Івана Франка), вип. II. Дрогобич, 1957. [Збірник, присвячений І. Франкові].

Рец.: **Вальо М.** Питання літератури в «Наукових записках». — «Літ. в школі», 1960, № 4, с. 77—81.

Нечиталюк М. Ф. Буковинський співець [О. Ю. Федькович].— В кн. Ю. Федькович. Твори, т. І. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 5—42.

Говориться про І. Франка як про дослідника творчості О. Ю. Федьковича.

Нечиталюк М. Невідома музична рецензія І. Франка.— «Жовтень», 1960, № 5, с. 126—131.

Мова про рецензію І. Франка п. заг. «Музика... та й годі». Рецензія надрукована в скороченому вигляді. Повний текст рецензії надрукований у сьомому випуску збірника «Іван Франко. Статті і матеріали».

Носович В. П. Робота над віршем «Товаришам із тюрми» І. Я. Франка в 6 класі. — В кн. З досвіду вивчення літератури в школі. Станіслав, 1960, с. 118—123.

Нудьга Г. А. Два поети романтики. [В. Забіла і М. Петренко]. — В кн. В. Забіла, М. Петренко. Поезії. К., «Рад. письменник», 1960, с. 3—48.

Говориться про І. Франка як про дослідника літературної спадщини В. Забіли.

Орехов Д. І. Автобіографічні елементи в оповіданнях І. Франка. — В кн.: Научный ежегодник за 1958 г. (Черновицкий гос. университет). Черновцы, 1960, с. 165—168.

Осадчук И. Великий сын украинского народа [И. Франко]. — «Львов. правда», 1960, 27 августа.

Осляк І. Класики української літератури про релігію. К., 1960, 39 с. (Т-во для поширення політичних і наукових знань Української РСР).

І. Франко, с. 23—30.

Ощипко І. До вивчення прикметникової та прислівникової синоніміки в художніх творах І. Я. Франка. — «Питання українського мовознавства» (Львівський держ. університет ім. І. Франка), кн. 4, Львів, 1960, с. 97—103.

Паляниця Х. З невідомих перекладів Івана Франка революційної поезії Віктора Гюго. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 17—27.

В тексті публікація перекладу І. Франка поезії Віктора Гюго «Бичування».

Пам'яті великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1960, 23 серпня.

Звернення дирекції музею І. Франка у Львові з проханням надсилати пам'ятки по письменнику.

Пасічник Є. Талановита поетеса. До 100-річчя з дня народження Уляни Кравченко. — «Рад. освіта», 1960, 16 квітня.

Пачовський Т. Твори Ю. Словацького в оцінці І. Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 100—117.

Пашук А. Деякі питання соціалізму в публіцистиці І. Франка 70—80-х років XIX ст. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 92—112.

Пашук А. Маловідома стаття І. Франка для газети «Praca». — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 45—51.

В тексті стаття І. Франка про село Нагуєвичі, написана у 1881 році.

Пашук А. Питання переходу від капіталізму до соціалізму в ранній творчості Ів. Франка (70—80-ті роки XIX ст.). — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 67—94.

Петличний І. Безособові речення на -но, -то в мові художньої прози І. Франка. — «Питання українського мовознавства» (Львівський держ. університет ім. І. Франка), кн. 4, Львів, 1960, с. 21—37.

Петличний І. Номінативні речення в мові художньої прози І. Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 370—389.

Петличний І. Прислів'я і приказки в мові художньої прози І. Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 151—175.

Пільгук І. Великий Каменяр української літератури. В кн. І. Франко. Вибрані твори. К. Держполітвидав УРСР, 1960, с. 3—17.

Погребенник Ф. Осип Маковей. Критико-біографічний нарис. К., Держлітвидав УРСР, 1960, 143 с.; 1 л. портр.

Осип Маковей у взаємозв'язках з Іваном Франком.

Покладення вінків на могилу Івана Франка. — «Вільна Україна», 1960, 29 травня; Пам'яті великого Каменяра. — «Львов. правда», 1960, 31 мая.

Покладення вінків на могилу Івана Франка в день 44 роковин з дня смерті письменника.

Полюга Л. Дієслівна синоніміка в поетичних творах І. Франка.— В кн. Дослідження і матеріали з української мови (Академія наук УРСР. Інститут суспільних наук), том 2, К., 1960, с. 67—85.

Полюга Л. Прикметникова синоніміка у поетичних творах І. Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII, Львів, 1960, с. 333—350.

Полюга Л. Спостереження над деякими гніздами дієслівних синонімів у поетичних творах Івана Франка. — В кн. Дослідження і матеріали з української мови (Академія наук УРСР. Інститут суспільних наук), том 3, К., 1960, с. 106—120.

По следам великого Каменяра. — «Правда Украины», 1960, 4 августа.

По франківських місцях на Тернопільщині.

Пчелінцева М. Іван Франко про завдання бібліографії. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 461—483.

П'ята щорічна наукова сесія, присвячена вивченню творчості Івана Яковича Франка. 26—28 вересня 1960 року. Львів, 1960. 8 с. (МВО УРСР. Львівський державний університет ім. І. Франка). [Програма сесії].

Замітки в пресі про сесію:

а. Двадцять доповідей про Івана Франка. — «Вільна Україна», 1960, 2 жовтня.

б. **Кабайда А. В., Мороз М. О.** — «Рад. літературознавство», 1961, № 1, с. 151—152.

в. **Лубківський Р.** Наукова сесія, присвячена Івану Франку.— «Вільне життя», 1960, 2 жовтня.

г. **Мороз О. Н.** Изучение творчества И. Франко. — «Вопросы литературы», 1961, № 2, с. 250—251.

Рева М. Теорія наукового реалізму І. Франка. — В кн. Звітно-наукова конференція кафедр інституту (Київський держ. пед. ін-т). Тези доповідей. К., 1960, с. 65—66.

Рева М. Франко про принципи реалістичного методу Шевченка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, с. 118—129.

Регушевський Є. Фонетична та граматична термінологія наукових і публіцистичних праць І. Я. Франка. — «Лексикографічний бюлетень» (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства), вип. 7. К., с. 52—58.

Редько М. Музей у Криворівні. — «Прикарпатська правда», 1960, 10 грудня.

Редько М. Свято в Криворівні. [Відкриття музею І. Я. Франка 4 грудня 1960 р.]. — «Вільна Україна», 1960, 16 грудня.

Ривкіс Я. Іван Франко — дослідник російської та зарубіжних літератур. Житомир, 1959. 196 с.

Рец.: **Айзенштокъ И.** Иван Франко — исследователь. — «Вопросы литературы», 1960, № 11, с. 219—224.

Рудик Н. Самостійна робота учнів на уроках літератури. — «Літ. в школі», 1960, № 1, с. 41—45.

Говориться про вивчення в школі поезії І. Франка «Каменярі», «Беркут», «Гримить».

Савинець В. Питання моралі і морального виховання в творчості Ів. Франка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 351—369.

Сахалтуєв А. Влияние реализму Л. Н. Толстого на художественное творчество И. Франко. — В кн. Яснопольский сборник. Статьи и материалы. Год 1960, Тула, 1960, с. 57—67. (Музей-усадьба Л. Н. Толстого «Ясная Поляна»).

Сахалтуев А. Лев Толстой и украинские писатели.—«Дружба народов», 1960, № 11, с. 242—244.

Говориться також про І. Франка.

Семенюк Н. Правда перемагає. Лист з Канади. — «Рад. культура», 1960, 23 червня.

Лист до працівників Музею Марка Черемшини в Снятині, у якому говориться про працю Музею І. Франка в Вінніпегу, Канада.

Семотюк Д. І. Вивчення поезії І. Я. Франка «Гімн», «Вічний революціонер» в 9 класі. — В кн. З досвіду вивчення літератури в школі. Станіслав, 1960, с. 130—134.

Сірак І. Про генезу та ідейно-художні особливості оповідання І. Франка «Ліси і пасовиська». — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 210—224.

Скоць А. Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна». — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 95—109.

Слупський І. Великий Каменяр на Тернопільщині. — «Вільне життя», 1960, 28 серпня.

Слупський І. Музеєві Івана Франка 20 років. — «Вільна Україна», 1960, 31 травня.

Музей І. Франка у Львові.

Таратута Е. Этель Лилиан Войнич. Судьба писателя и судьба книги. М., Госполитиздат, 1960. 291 с.; 6 л. иллюстр.

Про зв'язки Е. Л. Войніч з І. Франком та М. Павликом, с. 93—98. Згадка про І. Франка в листі Е. Л. Войніч до М. Павлика.

Товстуха Я. Іван Франко про аграрну реформу 1848 року в Галичині. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 73—94.

Томащук Н. І. Франко та О. Кобилянська. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 263—277.

Трофимук С. Антін Крушельницький і його повісті. — В кн. Крушельницький А. Буденний хліб. Рубають ліс. Львів, кн.-журн. вид-во, 1960, с. 3—14.

Мова також про взаємозв'язки А. Крушельницького з І. Франком.

Трофимук С. Василь Бобинський. — В кн. Українські радянські письменники. Критичні нариси. К., «Рад. письменник», 1960, с. 119—145.

Про поему В. Бобинського «Смерть Франка», с. 133—135.

Федчук В. Будинок-музей Івана Франка у Криворівні. — «Ленінська молодь», 1960, 11 грудня.

Франко Т. Улюблена повість Франка. — «Вечірній Київ», 1960, 1 квітня.

Про повість В. Лозинського «Око пророка або Ганусь Бистрий і його пригоди».

Хинкулов Л. «Яркий луч огромного поэтического таланта...» (Лев Толстой и украинская литература). — «Сов. Украина», 1960, № 11, с. 170—175.

Згадується І. Франко.

Черемшина М. Фрагменти моїх споминів про Івана Франка. — В кн. М. Черемшина. Твори, К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 388—393.

Шуст Я. Псевдоніми та криптоніми Івана Франка.—«Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 438—457.

Шуст Я. Псевдонімна стаття Івана Франка про Тараса Шевченка. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VIII. Львів, 1960, с. 44—64.

Мова про статтю І. Франка «Шевченко і критики», надруковану в «Літ.-наук. віснику», том XXVIII, 1904 року, підписану псевдонімом «Non severus».

Шуст Я. Ювілейні видання творів Івана Франка в Польщі і Болгарії. — «Іван Франко. Статті і матеріали». Збірник VII. Львів, 1960, с. 278—294.

Jakóbiec M. Iwan Franko i Vatroslav Jagič. — «Slavia orientalis», 1959, N 2—3, s. 67—90.

В тексті листи І. Франка до Ватрослава Ягича з 1900—1915 років.

Рец.: **Погребенник Ф.** Україніка в польському журналі. — «Літ. газета», 1960, 3 червня.

Янковський Ю. І. Франко про Льва Толстого. — «Рад. літературознавство», 1960, № 6, с. 95—102.

Ярема Я. Іван Франко і творчість Генріха Гейне. — «Рад. літературознавство», 1960, № 1, с. 23—32.

Ярошенко А. Один із незламних каменярів. [Видатний діяч КПЗУ Василь Федорович Коцко, автор спогадів про І. Франка]. — «Вітчизна», 1960, № 4, с. 144—155.

Яценко В. Ф. Образ позитивного героя в драматичних творах І. Я. Франка. — Наукові записки (Черкаський держ. педагогічний інститут), том 15, серія філологічних наук, вип. 5, 1960, с. 3—43.

Яценко В. Ф. Образ позитивного героя в прозі Івана Франка на селянську тематику. — Наукові записки (Черкаський держ. педагогічний інститут), том 15, серія філологічних наук, вип. 5, 1960, с. 207—248.

Яценко В. Ф. Образ позитивного героя в прозових творах І. Франка на робітничу тематику. — В кн. Наукова конференція (Черкаський держ. педагогічний інститут), присвячена підсумкам науково-дослідної роботи за 1960 рік. Черкаси, 1960, с. 3—5.

IV. І. ФРАНКО В МИСТЕЦТВІ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Адмони И. Песни сердца. Вокальная поэма в 4-х частях. (Голос с ф-п). Л., Музгиз, 1960, 14 с.

И. Франко. Чем песня жива. Пер. М. Рудермана; Прошлое. Пер. М. Исаковского. — А. Блок. Идут века. — И. Гора и С. Бхаттачария. Огнями каменных громад. Пер. С. Северцева и А. Големба.

Бажан М. Бориславські оповідання. І. На околиці Бориславa; II. Передчуття грози; III. На карпатських узгір'ях.— В кн.: М. Бажан. Яса. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 70—76.

Бандрівський Д. В батьковій кузні. Етюд. До 104-річчя з дня народження І. Франка. — «Вільна Україна», 1960, 27 серпня.

Бандрук В. «Лис Микита» і нова крисаня. Оповідання. Іл. В. Калуга. К., Дитвидав УРСР, 1960. 31 с. з ілюстр.

Бобинський В. Смерть Франка. Поема. — В кн. В. Бобинський. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 119—145.

Болобан Л. і Преславич Л. «Ой піду я в Бориславку». Драма за мотивами «Бориславських оповідань» І. Франка в постановці Дрогобицького муз.-драм. театру.

Рец.: **Комаринець Т.** Бориславська трагедія.— «Рад. слово», 1960, 3 березня.

Борисенко В., Крвавич Д. С новыми силами. — «Львов. правда», 1960, 18 декабря.

Про завдання художників Львівщини. В тексті репродукція скульптури Д. Крвавича «Іван Франко», яка була виставлена на виставці «Советская Украина» в Москві в дні декади української літератури і мистецтва.

Будзан А. Різьба по дереву в західних областях України. XIX—XX ст. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1960. 106 с. з ілюстр.; 35 л. ілюстр. Академія наук УРСР. Український держ. музей етнографії та худ. промислу.

В праці відомості про твори, присвячені І. Франкові. Фото 104. Шкатулка з портретом І. Франка. Плоска різьба з розмальовкою. Робота художника С. М. Мельника.

Вериківський М. Коваль. Гримить! (Хор). Слова І. Франка. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. 13. (Б-ка хорової самодіяльності. Вип. 7).

Гоголь В. Каменяреві. «Ти другом був народів»; Таким був Каменяр... «Його в селі таким запам'ятали». — «Прикарпатська зірка». 1960. 30 червня; Таким був Каменяр...— «Ленінська молодь», 1960, 14 серпня.

Забашта Л. «Ходи по тій землі, де Каменяр ходив»; Земля. «Як її руки бережно брали». — В кн. Л. Забашта. Гніздо голубки. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 46—47 і 69—71.

Інгульський П. Будка ч. 27. — В кн. П. Інгульський. Коли скресають ріки. Нариси. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, с. 202—211.

По місцях, зв'язаних з однойменним твором І. Франка.

Колесник П. Терн на пути. Роман [о И. Я. Франко]. Авториз. перевод К. Трофимова. М., «Советский писатель», 1960. 538 с. с иллюстр.

Крвавич Д. Іван Франко. [Скульптура. Фото]. — «Вільна Україна», 1960, 29 листопада.

Кубик М. Іван Франко. [Поезія]. — «Комсомольський прапор», 1960, 26 серпня.

Лисенко М. Безмежнеє поле. Для баритона і ф-п. Слова І. Франка. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної л-ри УРСР, 1960, 6 с.

Лисенко М. Місяцю-князю. Для голосу і ф-п. Слова І. Франка. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної л-ри УРСР, 1960, 6 с.

Лук'янович Д. Суд над митрополитом. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959. 54 с.

Рец.: **Цьох Й.** Суворий, але справедливий суд.— «Вільна Україна», 1960, 4 січня.

Любчик В. «...І підеш ти в мандрівку століть». Олія.— «Вільна Україна», 1960, 12 липня; «Літ. газета», 1960, 26 липня; «Театр», 1961, № 2, на обкладинці.

Репродукція. Картина була виставлена у Львові на виставці, присвяченій Декаді української літератури та мистецтва в Москві.

Людкевич С. Восени. Слова І. Франка. — В кн. С. Людкевич. Вибрані хорові твори. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, К., 1960, с. 18—20.

Майборода Г. Розвійтеся з вітром. Не минай з погордою. Для голосу і ф-п. Пер. Т. Волгіна та інші.— В кн. Г. Майборода. Вибрані романси. К., «Сов. композитор», Укр. респ. відділення, 1960. (Декада української літератури та мистецтва. Москва, 1960).

Малишко А. Кузня в Нагуєвичах. «Всі знали в кузні коваля». — В кн. А. Малишко. Дубовий цвіт. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 112.

Масенко Т. Світанок у Львові. «З гори скотився килим трав». — В кн. Т. Масенко. Дума про щастя. К., «Молодь», 1960, с. 48—49.

Згадується І. Франко.

Нагнибіда М. Каменярові. «За роком рік. Ідине час». — В кн. М. Нагнибіда. Пісня, підказана життям. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 130—131.

Наденеко Ф. «Чого з'являєшься мені у сні». «Думи, діти мої». Для високого голосу і ф-п. Слова І. Франка. — В кн. Ф. Наденеко. Вибрані романси. Для високого голосу і ф-п. (Пер. М. Гірник та інші). К., «Сов. композитор», Укр. респ. відділення, 1960, с. 13—20. (Декада української літератури та мистецтва. Москва, 1960).

Нижник І. Потомки Франка. «Дідуню, розкажи нам байку». — «Прикарпатська зірка», 1960, 30 червня.

Образ Каменяра. — «Літ. газета», 1960, 6 травня.

Обговорення роману П. Колесника «Терен на шляху» на засіданні секції прози й критики Спілки письменників України.

Олійник М. У Франка. [Уривок з повісті про Лесю Українку «Леся»]. — «Рад. Волинь», 1960, 28 лютого.

Павличко Д. З віденських сонетів. «Тут жив Франко». — а. «Вітчизна», 1960, № 12, с. 160—161; б. В кн. Д. Павличко. На чатах. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961, с. 65.

Павличко Д. Земле Шевченкова, земле Франкова; Франкова криниця. «Як Франко добував джерело волі»; Останній сонет. «Франко сказав: «Я не прийму причастя». — В кн. Д. Павличко. Днина. К., «Молодь», 1960, с. 26, 92—98.

Павлычко Д. Последний сонет. «Франко сказал: «Я не приму причастья». — В кн. Д. Павлычко. Стихи. Пер. И. Бурцева. М., «Молодая гвардия», 1960, с. 58—59.

По стежках Івана Франка. — «Вільна Україна», 1960, 16 вересня.

Про документальний фільм, присвячений місцям, де перебував І. Франко та його сучасники. Сценарій О. Н. Мороза та І. О. Денисюка.

Рильський М. На могилу Франка. «В Перемишлі, де Сян пливе зелений». — В кн. Рильський М. Твори в 10-ти томах. Том 2. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 142—143.

Рильський М. Франко. «Син Яця-коваля». — В кн. Рильський М. Твори в 10-ти томах. Том 1. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 324.

Січинський Д. Як почуєш в ночі. Голос з ф-п. Слова І. Франка. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної л-ри УРСР, 1960, 6 с.

Скорик М. Весна. Кантата для хору і оркестру. Слова І. Франка.

Виконувалась у Львівській консерваторії весною 1960 року.

Тычина П. Слышен голос Ивана Франка. «Взвивайся, песня, — петь я стану». Пер. А. Гатова; Мы идем с Франком Иваном. Пер. В. Слуцкий. — В кн. П. Тычина. Сочинения в двух томах. Том второй. М., Гослитиздат, 1960, с. 304—308.

Упеник М. Огонь не гаснет. [Стихи об И. Франко]. Авториз. пер. К. Орешина. — «Известия», 1960, 12 ноября [11 ноября Моск. вечер. вып.].

Франко І. Для домашнього вогнища. Інсценізація Ю. Бобошко і А. Драк. Вистава у Дніпропетровському рос. драм. театрі ім. Горького.

Рец.: **Бисикало С.** Трагедія людської долі. — «Запорізька правда», 1960, 29 вересня.

Франко І. Перехресні стежки. Інсценізація О. Омельчука.

Рец.: а. **Силіна К.** Натхненне слово Каменяра. — «Рад. культура», 1959, 27 грудня. [Вистава у Дніпропетровському драм. театрі ім. Т. Шевченка].
б. **Єжелов Г.** — «Південна правда», 1960, 13 квітня.
в. **Степаненко Ю.** «Комсомольська іскра», 1960, 13 квітня. [Вистава у Миколаївському муз.-драм. театрі].
г. Твір Івана Франка на сцені українського драматичного театру в Пряшеві [Чехословацька соціалістична Республіка]. — «Вільне життя», 1960, 13 вересня.

Франко І. Украдене щастя. Опера. Музика Ю. Мейтуса, лібретто М. Рильського. [Вистава у Львівському театрі опери та балету ім. І. Франка].

Рец.: а. **Котляревський А.** — «Львов. правда», 1960, 26 октября.
б. Рождение оперы. — «Известия», 1960, 14 сентября.
в. **Рудницький М.** Це — справжній успіх! — «Вільна Україна», 1960, 27 вересня.
г. **Тростянецький О.** Улюблені образи на оперній сцені. — «Літ. газета», 1960, 16 вересня.
д. «Украдене щастя» на оперній сцені. — «Вільна Україна», 1960, 11 вересня.

Хоменко Є. Із днів весни. Драматична поема. — «Жовтень», 1960, № 9, с. 5—43.

Картини з життя І. Франка 70-х та 80-х років XIX ст.

Шапошникова Н. Руками народних майстрів. — «Вечірній Київ», 1960, 17 січня.

Про барельєфи з погруддями Т. Шевченка та І. Франка, виконані Бориславським нафтовиком Й. Ю. Яцювим. Тепер ці барельєфи зберігаються у Київському історичному музеї.

Шпорта Я. Наказ Каменярів. «Де б не йшов ти, чесний друже брате». — В кн. Я. Шпорта. Лірика. К., «Рад. письменник», 1960, с. 22—23.

Ющенко О. В селі Івана Франка. «Оце ж тая кузня славна». — В кн. О. Ющенко. Так починалось життя. Вірші та поеми. К., Вид-во «Молодь», 1960, с. 29—31.

1961

І. ТВОРИ І. ФРАНКА

Boa constrictor. Борислав сміється. [Повісті]. К., Держлітвидав УРСР, 1961. 320 с. з ілюстр. Тир. 30 000.

Добрий заробок. Оповідання. Ілюстр. **Б. Аржекаєв.** Сімферополь, Кримвидав, 1961. 48 с. з ілюстр. Тир. 12 000.

Зміст: Грицева шкільна наука. — Малий Мирон. — Олівець. — Мій злочин. — Добрий заробок.

Із секретів поетичної творчості. [Підгот. **А. В. Кабайда, І. С. Михайлюк, І. І. Сірак**]. Передмова [с. 3—24] **Б. Г. Куб-**

Що ж стосується ставлення партії до національного питання, то в її програмі висувалась вимога «уділення кожному народові можності якнайповнішого розвою культурного»[32]. З цього видно, що в національному питанні програма радикальної партії була обмеженою. Однак у своїй практичній діяльності Франко і Павлик спрямовували партію на шлях зміцнення солідарності українських селян з трудящими всіх національностей. Відразу ж після опублікування програми Павлик у статті «На дорогу» виклав ставлення радикалів до інших народів, підкреслюючи необхідність союзу з ними[33].

Радикальна партія підтримувала дружні зв'язки з прогресивними організаціями польського селянства, зокрема партією «Stronnictwo Ludowe». На селянських вічах, які радикали організовували в містах і селах, нерідко були присутні також польські селяни або ж надсилали вітальні листи, в яких висловлювали почуття солідарності з українським трудовим селянством.

Дуже часто на селянських вічах виступав Франко. В записній книжці письменника з 1897 р. зберігся план його виступу на одному із віч. Одним із пунктів своєї промови він записав: «Інтереси робучих людей ідентичні...»[34].

Інтернаціоналізм Франка найяскравіше проявився в його боротьбі за дружбу українського і російського народів. Письменник глибоко вірив, що тільки в цій дружбі — запорука соціального і національного визволення українського народу. Багато зусиль доклав Франко також до зміцнення дружби народів великої слов'янської сім'ї.

Франко популяризував серед трудящих Галичини інтернаціональні ідеї Маркса і Енгельса, відстоював їх. Про це свідчать його праці «Що таке поступ?» (1903) і «До історії соціалістичного руху» (1904).

Важливим засобом зміцнення дружби народів Франко вважав літературу. Він дотримувався тієї думки, що обмін досягненнями в галузі літератури сприяє ослабленню національного недовір'я, зміцнює зв'язки між народами, а тому служить справі інтернаціонального виховання трудящих. Ось чому він так багато уваги приділяв пропаганді серед трудящих Галичини кращих творів світової літератури.

Особливо велику роботу в справі зближення народів і їх культур Франко проводив в останній період своєї діяльності. Протягом 1912—1914 рр. він здійснив ряд перекладів творів

[32] «Народ», 1890, № 20, стор. 301.
[33] Див. «Народ», 1890, № 21, стор. 322.
[34] Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, ф. 3, № 201.

західноєвропейської народної поезії, підготувавши великий збірник під назвою «Балади». В 1914 р. письменник опублікував свої переклади творів А. Міцкевича на українську мову. В цьому ж році він написав велику розвідку «Придунайські слов'яни VI—VII вв.», переклав драматичні твори О. Пушкіна, а також видав перший том збірника «В наймах у сусідів», куди увійшли його статті, опубліковані у 80—90-х рр. у польській і німецькій пресі. Переклади цих статей українською мовою здійснив сам письменник. У передмові до збірника він відкинув твердження буржуазно-націоналістичної критики, що нібито його співробітництво в польських, німецьких та інших виданнях не принесло жодної користі українському народові: «Оглядаючись своїми спомінами в ті часи, проведені «в наймах у сусідів», я з чистою совістю можу сказати, що вони зовсім не були страчені ані для мене особисто, ані навіть для інтересів нашого народу, для яких я власне в тім часі зробив, здається мені, далеко більше, ніж котрий-будь із наших найвидатніших діячів того часу»[35].

Всі ці факти переконливо показують, що видатний революціонер-демократ і в останній період своєї творчості залишився вірним принципам інтернаціоналізму, дружби народів.

* *
*

Таким чином, головними джерелами інтернаціоналізму Івана Франка були суспільно-політичні умови Галичини останньої чверті XIX століття, творчість Шевченка, російська революційно-демократична думка та ідеї марксизму, які допомогли йому правильно зрозуміти суть національного питання і шляхи його розв'язання, необхідність єднання трудящих різних націй у боротьбі проти капіталістичного ладу.

Патріотом-інтернаціоналістом Франко був усе життя. Хоч і були в нього окремі зриви, певна непослідовність у національному питанні, все ж він залишився вірним ідеям дружби народів, ніколи не зраджуючи їм.

[35] І. Франко. В наймах у сусідів, т. І, Львів, 1914, стор. VI.

А. Ю. ВОЙТЮК

ІВАН ФРАНКО ПРО ІСТОРИЧНУ ТА ХУДОЖНЮ ПРАВДУ

Розробляючи теорію історичних жанрів, радянські літературознавці чимало уваги приділяють і питанню історичної та художньої правди.

Цінні думки про специфіку художніх творів на історичну тематику знаходимо у письменників-практиків, авторів історичних романів і повістей: О. Толстого, В. Шишкова, С. Злобіна, П. Панча, Ю. Смолича, І. Кочерги та ін.

Ці ж проблеми порушуються і в ряді літературно-критичних досліджень, монографій.

З праць, що появилися останнім часом, слід відмітити статті О. І. Білецького «Семен Скляренко і його роман «Святослав» та М. Й. Сиротюка «Деякі питання історичного роману» (ж. «Радянське літературознавство», 1961 р. № 5, 6).

Порівнявши сучасний стан вивчення даної проблеми з висловлюваннями Франка, переконуємось, що великий Каменяр і в даному випадку стояв на висоті сучасної йому теоретичної думки. Більшість його тверджень не застаріли і сьогодні. Критичне засвоєння їх дасть чимало повчального для теорії і практики сучасної історичної романістики.

Слід урахувати й той факт, що теоретичні висловлювання Франка грунтуються переважно на матеріалі таких жанрів, як історична драма, поема, легенда тощо. Ясно, що співвідношення історичної і художньої правди в цих жанрах має свої особливості.

Специфіка художньої літератури і науки цікавила Франка як теоретика і як художника-практика.

Розглядаючи це питання, він насамперед ставить і вирішує проблему специфіки художнього узагальнення, вказує, чим воно відрізняється від наукового.

У передмові до збірки «З бурхливих літ» Франко пише, що історик «мусить із документів відгадати і відтворити перед читачем дух і характер часу, мусить віднайти поза тисячами дрібниць основну течію, поза відірваними явищами великий закон розвою, поза індивідуальними рисами — типове. Белетрист, навпаки, ловить на лету самі явища, в вихрі історичних подій він хапається за індивідуальність, виторочуючи її мов червону нитку з ріжнорідної тканини, і тільки на тій індивідуальності немов рикошетом показує великі історичні події, дає нам глядіти на них ніби через невелике віконце»[1].

Специфічна мета художника-романіста — «малювання людської душі в її поривах, пристрастях, змаганнях, тріумфах і упадках; чим живіше він на данім історичнім тлі змалює нам своїх героїв власне як людей, а не як манекени в історичних костюмах, тим кращий і правдивіший буде його твір»[2].

На різницю між історичними і художніми творами Франко вказує і в статті про творчість Майєра. Майєр хоч і спирався на докладне вивчення історичних матеріалів, проте не писав історичних монографій, а справжні твори мистецтва, в яких насамперед малював «не історичні костюми, не маски, а людське нутро, людські пристрасті, хоч і в проекції на великі історичні події»[3].

Що це означає конкретно, ми зрозуміємо, коли зіставимо ці висловлювання Франка з тим, що він говорить про образ короля Ліра з однойменної трагедії Шекспіра.

Великого драматурга Лір цікавить не як офіціальна особа, не як державний муж. Його особу автор ставить у різні ситуації, натягає мов струну на арфі, як образно відмічає Франко, з єдиною метою, щоб видобути «найчистіші, найглибші тони людського серця, щоб роздягти королівський маєстат із усіх обслон людської конвенієнції та виплеканого віками самодурства і показати те бідне, слабке, глупе людське єство, перед яким не тихне вітер, не лякається грім, не має респекту пропасниця»[4]

Різна мета, яку ставлять перед собою повістяр і вчений-історик, обумовлює вибір об'єкта зображення, характер трактування історичних осіб. На думку Франка, ті історичні діячі й герої, «що проявляють свій героїзм, чи то в війнах та боях, чи в дипломатичних інтригах, для повістяра найменше придатні і найбільш небезпечні... Повістяр шукає іншого героїзму, внутрішніх, душевних конфліктів»[5].

Подібні думки про змалювання історичних осіб у літера-

[1] І. Франко, З бурхливих літ, ч. І. Л., 1903, стор. IX.
[2] І. Франко, Твори, т. III, стор. 476.
[3] І. Франко, Твори, т. XVIII, стор. 439.
[4] Там же, стор. 386.
[5] Там же, стор. 439.

403987
Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР
Львівський ордена Леніна державний університет імені Івана Франка
СТУДЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА

ланова і О. Н. Мороза. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961. 144 с. (До 100-річчя смерті Т. Г. Шевченка). Тир. 1200.

Лель і Полель. Сучасна повість. [Ілюстр. **А. Базилевич**]. К., «Молодь», 1961. 209 с. з ілюстр.; 6 л. ілюстр. Тир. 24 000.

[Народна пісня]. [Поезії]. Переклад **С. Улуг-заде.** — «Точикистони Совети» [«Рад. Таджикістан»], 1961, 6 жовтня. [Таджикською мовою].

Три міхи хитрощів. [Казка. Для дошкільного віку. Ілюстр. О. Паславська]. К., Дитвидав УРСР, 1961. 14 с. з ілюстр. Тир. 100 000.

Мурко і Бурко. [Казка. Переклад **С. Алієва.** Баку, Дитвидав], 1961. 16 с. з ілюстр. Тир. 25 000. [Азербайджанською мовою].

* * *

Атеїзм українських революційних демократів. К., Держлітвидав УРСР, 1961. 239 с.

Антирелігійні твори І. Франка, с. 55—135. У вступній статті про атеїзм І. Франка, с. 10—11.

Франко про Шевченка. Упорядники **А. В. Кабайда, Я. І. Шуст.** Відп. ред. **Ф. М. Неборячок.** Львів, Вид-во Львівського університету, 1961, 39 с. (До 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка). Тир. 2000.

Відозва. Селянська хата. (Неопубліковані матеріали). Підготовка до друку і вступне пояснення **О. І. Дея.** — «Народна творчість та етнографія», 1961, № 2, с. 119—125.

«Відозва» належить перу двох авторів — М. Павлика та І. Франка. Написана у 1890 р. і призначалась до опублікування в «Народі». В справі записування народної творчості.

Квестіонар «Селянська хата» написаний І. Франком у 1898 р. і призначався до опублікування в «Матеріалах до українсько-руської етнології».

І мене в сім'ї великій... (Віночок поезій). Львів, Вид-во Львівського університету, 1961. 38 с. Упорядкував **Ф. М. Неборячок.** (До 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка).

І. Франко. Шевченко і поклонники, с. 7.

Матеріали до вивчення історії української літератури в п'яти томах. Посібник для студентів філологічних факультетів університетів та педагогічних інститутів. К., «Рад. школа».

Том II. Література першої половини XIX ст. Упорядкували **І. П. Скрипник** і **П. М. Сіренко.** 1961, 492 с.

Том IV. Література кінця XIX—початку XX ст. Упорядкувала **Н. Й. Жук.** 1961. 506 с.

Праці І. Франка див. за покажчиком змісту.

Нема бога! [Уривки з антирелігійних творів І. Франка. З прим. ред. «Войовничий атеїст»] — «Дніпро», 1961, № 5, с. 75—78.

Слово про Маркіяна Шашкевича. — В кн. Слово про Маркіяна Шашкевича. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961, с. 50—63.

Подаються також висловлювання І. Франка про Маркіяна Шашкевича.

Українські письменники про літературу та мову. Упорядники **В. Іванисенко** і **М. Коцюбинська.** К., «Рад. школа», 1961. 462 с.

І. Я. Франко, с. 73—130.

Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. За заг. ред. **С. А. Литвинова.** К., «Рад. школа», 1961. 652 с. (Мін. освіти УРСР. Науково-дослідний інститут педагогіки).

І. Франко: Про соціалізм. — Чого хоче «Галицька робітницька громада». — Наші школи і їх потреби. — Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах, с. 467—483.

Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. Част. II. Упорядкував **П. Д. Тимошенко.** К., «Рад. школа», 1961. 346 с.

І. Франко: Література, її завдання і найважливіші ціхи. — Говоримо на вовка, скажімо і за вовка. — Етимологія і фонетика. — Літературна мова і діалекти. — Щирість тону і щирість переконань. — Михайло П. Старицький. — Володимир Самійленко, с. 5—61; М. Коцюбинський. Іван Франко [уривок], с. 109—111; Б. Грінченко. Галицькі вірші, Кілька слів про нашу літературну мову, с. 126—150; М. Школиченко. Чайченко і Франко, с. 150—152.

Про Т. Г. Шевченка. [Висловлювання В. Г. Бєлінського, М. О. Добролюбова, В. Г. Плеханова, І. Я. Франка, К. С. Станіславського і О. М. Горького]. — «Адабіят ве інджесенет» [«Література і мистецтво»], 1961, 11 березня. [Азербайджанською мовою].

II. БІБЛІОГРАФІЯ

Соціалістична Львівщина 1958 р. Бібліографічний покажчик. (Вип. 7). Склали **В. Гущин, О. Ільїна, О. Коваленко.** Львів, 1961. 241 с. (Львівська бібліотека Академії наук УРСР).

І. Я. Франко, с. 167—172. Бібліографія франкіани за 1958 рік.

Бабишкін О. Боротьба за реалізм в українській літературі кінця XIX — початку XX ст. (На мат. літ. критики). К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 179 с. (Академія наук УРСР. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка).

Говориться також про І. Франка.

Барсук И., Дзюбко И. Великое братство. Н. Г. Чернышевский и революционно-демократическая литература славянских народов.—«Русская литература», 1961, кн. 4, с. 163—169.

Говориться також про І. Франка.

Бацула І. Г. Іван Франко про відношення поезії до музики й живопису. — Наукові записки (Ізмаїльський держ. педагогічний інститут), вип. 2, 1961, с. 77—106.

Бацула І. Г. Мова поезії Т. Г. Шевченка в оцінці Івана Франка. — «Укр. мова в школі», 1961, № 2, с. 28—35.

Академік Олександр Іванович Білецький. [Некрологи].

а. **Гудзий Н.** Большой советский ученый. (Памяти А. И. Белецкого). — «Вопросы литературы», 1961, № 12, с. 187—192.

б. **Зелінський К.** Вчений, художник, людина. Пам'яті О. І. Білецького. — «Вітчизна», 1961, № 9, с. 211—212.

в. **Крутикова Н. Е.** Александр Иванович Белецкий.—«Известия Академии наук СССР. Отд. лит. и языка». Том XX, 1961, вып. 6, с. 552—553.

г. **Олександр Іванович Білецький.** — «Література в школі», 1961, № 5, с. 95.

д. **О. І. Білецький.** «Прапор», 1961, № 9, с. 112.

е. **Олександр Іванович Білецький.** — «Рад. літературознавство», 1961, № 5., с. 157—158.

є. **Genyk-Berezovska Z.** — «Československá rusistika», 1962, N 1, s. 63.

ж. **Mazon Andre.** — «Revue des études Slaves», Tome XXXIX, Fasc. 1—4, 1961, p. 385—386.

з. **Nieważny F.** — «Slavia orientalis», 1962, N 1, s. 143—145.

і. **Wollman F.** O. I. Bilec'kyj. — «Slavia», Roč. XXXI, 1962, seš. 1, s. 139.

Академік О. І. Білецький, визначний радянський учений, автор цілого ряду праць з франкознавства.

Білинкевич І. Іван Франко в Станіславі. — «Прикарпатська правда», 1961, 26 листопада.

Білокінь І. П. Іван Франко — пропагандист дарвінізму.— «Вісник Київського університету», 1961, №3, серія біології, вип. 2, за 1960 рік, с. 30—39.

Боднар Б. І. Тематична (синонімічна) класифікація фразеологізмів художньої прози І. Я. Франка. — Доповіді і повідомлення звітно-наукової конференції кафедр (Ровенський держ. педагогічний інститут) за 1960 рік. Тези. Ровно, 1961, с. 54—56.

Бодник А. А. Деякі спостереження над соціально-виробничою лексикою публіцистики Івана Франка 80—90-х років. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка) вип. 9, ч. 1, 1961, с. 219—221.

Великому Каменяру. — «Вільна Україна», 1961, 30 березня.

Обговорення проектів пам'ятника І. Франкові у Львові.

Вирнык Д. Ф. Вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли на Украине. Доклад о содержании совокупности основных работ, представленных на соискание ученой степени доктора экономических наук. К., 1961. 92 с. Академия наук УССР, Отделение общественных наук.

Про І. Франка у розділі: О предшественниках марксизма на Украине, с. 78—85.

Возняк С. Іван Франко — поборник дружби народів. К., 1961. 43 с. (Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР. Серія 8, № 14).

Година М. К. Ів. Франко про роль науки і праці у формуванні світогляду молоді. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 9, ч. 1, 1961, с. 225—227.

Головаха І. П. Атеїзм Івана Франка. К., 1961. 44 с. (Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР. Серія 2, № 8).

Рец.: а. **Невідома З.** — «Вільне життя», 1962, 9 січня.
б. **Хвильченко З.** Слово про атеїзм Каменяра. — «Войовничий атеїст», 1962, № 6, с. 62—63.

Городівський В. М. Вивчення творів Івана Яковича Франка у п'ятому класі середньої школи. — Наукові записки. (Станіславський держ. педагогічний інститут), т. 5, 1961, с. 181—193.

Горький М. [Письмо к И. А. Бунину. Капри, около 18/31 августа 1912].—В кн. Горьковские чтения. 1958—1959. М., Изд-во Академии наук СССР, 1961, с. 66—67.

О. М. Горький просить І. Буніна прислати худ. твір до ювілейного збірника в честь І. Франка. Відповідь І. Буніна, с. 68—69.

Грузман З. М. Павло Тичина — літературознавець і критик. К., Держлітвидав УРСР, 1961. 207 с.

Праці П. Г. Тичини про І. Франка, с. 92—99.

Гузар З. П. Вивчення поезії Івана Франка в школі.— В кн. Вивчення художнього твору в школі. Збірник статей. К., «Рад. школа», 1961, с. 90—110.

Гузар З. П. Вивчення прозових творів Івана Франка в середній школі. — Доповіді та повідомлення (Дрогобицький держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка). Матеріали III звітно-наукової конференції інституту за 1960 р., Дрогобич, 1961, с. 107—109.

Гузар З. П. Іван Франко на Дрогобиччині. — Наукові записки (Науково-дослідний інститут педагогіки), т. 17, серія філологічних наук, вип. 4, 1961, с. 87—116.

Дей О. Перший радянський журнал возз'єднаного краю. [«Література і мистецтво», 1940—1941 рр.] — «Жовтень», 1961, № 7, с. 144—152.

Говориться також про тематику з франкознавства на сторінках журналу «Література і мистецтво». (Львів, 1940—1941).

Дей О. Шевченко на західноукраїнських землях. — «Робітнича газета», 1961, 21 травня; «Рабочая газета», 1961, 21 мая.

І. Франко на сторожі спадщини Т. Г. Шевченка.

Дзира Я. І. Поема Івана Франка «Мойсей».— Студентські наукові праці (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), збірник 27 за 1960 рік, 1961, с. 41—61.

Добрянський А. М. «Вольні» і «Тюремні» сонети Івана Франка. — Ученые записки (Черновицкий гос. университет), т. 49, серия гуманитарных наук, вып. 9, 1961, с. 41—68.

Довгалюк П. Безбожні охоронці бога. (Антирелігійна тема в українській літературі). Нариси. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 270 с.

Про І. Франка в розділі «Немає господа на небі», с. 106—112.

Донченко М. Боротьба Ів. Франка проти фальсифікаторів Т. Шевченка. — «Прикарпатська правда», 1961, 28 лютого.

Дузь І. Публіцистика Павла Тичини. — В кн. Павлові Тичині. К., «Рад. письменник», 1961, с. 292—326.

Говориться також про праці П. Г. Тичини про І. Франка.

Дяченко І. Іван Франко — шевченкознавець. — «Робітнича газета», 1961, 7 лютого; «Рабочая газета», 7 февраля.

Дяченко О. Література і революція. К., Держлітвидав УРСР, 1961. 377 с.

Книга присвячена розглядові тих творів української дожовтневої та радянської літератур, в яких знайшла своє відображення боротьба народу за свободу, за створення першої в світі соціалістичної держави. Про І. Франка див. с. 70—75 та інші.

Журавська І. Іван Франко і зарубіжні літератури. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 383 с. (Академія наук УРСР. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка). Відп. редактор акад. О. І. Білецький.

Зміст: Вступ. — Поезія стародавніх часів та середніх віків. — Література перехідної доби. Відродження і XVII століття. — Література доби просвітительства. — Література нового періоду. — Новітня література.— Теоретичні засади праць Івана Франка з зарубіжних літератур. — Великі російські та українські письменники.

Рец.: а. **Гольберг М. Я.** — «Рад. літературознавство», 1962, № 5, с. 150—152.
б. **Іванов Л.** Іван Франко і зарубіжна література. — «Вітчизна», 1962, № 9, с. 164—169.
в. **Колесник П.** — «Всесвіт», 1962, № 11, с. 141—143.

З історії економічної думки на Україні. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 348 с. (Академія наук УРСР. Інститут економіки).

Про І. Франка див. у статтях: 1. Економічні погляди В. Навроцького. Автор **С. А. Злупко;** 2. Економічні погляди О. Терлецького. Автор **В. А. Ткаченко;** 3. Основні напрями економічної думки на Україні у 80-х і першій половині 90-х років XIX ст. Автор **В. П. Теплицький;** 4. Аграрна програма радикальної партії Галичини (90-і роки XIX ст.). Автор **Є. А. Шаблій.**

Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 192 с. (Академія наук УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії).

Говориться також про І. Франка.

Злупко С. М. І. Франко та ідейна боротьба навколо аграрного питання в Галичині. (Кінець XIX — початок XX століть). — В кн. Соціально-економічні науки. Збірник робіт аспірантів кафедр суспільних наук (Львівський держ. університет ім. Івана Франка). Львів, 1961, с. 145—168.

Калениченко Н. Л. Нові літературознавчі праці з питань української літератури кінця XIX — початку XX ст. — «Рад. літературознавство», 1961, № 1, с. 129—140.

Говориться також про праці з галузі франкознавства.

Кирчів Р. Комедії Івана Франка. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 100 с. (Академія наук УРСР. Інститут суспільних наук).

Зміст: Передмова. — Українська комедія в Галичині і комедійний репертуар західноукраїнського театру в другій половині XIX ст. — Комедії Івана Франка «Рябина». «Учитель». «Майстер Чирняк». — Жанрові особливості комедій І. Франка.

Рец.: **Нечиталюк М.** Сміливіше про новаторство Івана Франка. — «Жовтень», 1961, № 12, с. 140—143.

Кирчив Р. Ф. Комедии Ивана Франко. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Львов, 1961. 16 с. (Мин. высш. и сред. спец. образования УССР. Львовский гос. университет им. Ивана Франко).

Килимник О. Агатангел Юхимович Кримський. (До 90-річчя з дня народження). — «Вітчизна», 1961, № 1, с.163—173.

Говориться про його дружбу з І. Франком.

Киселев Г. Находка архива. Неизвестные письма Ивана Франко [к Я. Карловичу, найденные в Центр. ист. архиве Литовской ССР]. — «Комсомольская правда», [Вильнюс], 1961, 9 мая; «Комъяунимо тиеса» [«Комсомольская правда»], 1961, 9 мая. [Литовською мовою].

Корнєйчик І. І. Розвиток бібліографії на Україні. Лекції для студентів-заочників. Х. (Міністерство культури УРСР. Харківський державний бібліотечний інститут). Вип. 3. 1961. 48 с.

Бібліографічна діяльність І. Франка, с. 34—37.

Корнієнко Н. П. Спостереження над удосконаленням художньої майстерності Івана Франка. — Доповіді та повідомлення. (Дрогобицький держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка). (Матеріали III-ої звітно-наукової конференції інституту за 1960 р.). Дрогобич, 1961, с. 134—136.

Кубланов Б., Мороз О. Передмова [Про працю І. Франка «Із секретів поетичної творчості»]. — В кн. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961, с. 3—25.

Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. Збірник документів. Том II. (Червень 1941—1960 рр.). К., Держполітвидав УРСР, 1961. 663 с.

Документ № 247. Про спорудження в м. Києві бронзового бюста великого українського революційного письменника-демократа І. Я. Франка. З постанови Ради Міністрів УРСР від 19 березня 1956 р.

Документ № 269. Про затвердження проекту пам'ятника І. Я. Франку для спорудження в м. Бориславі, Дрогобицької області. З постанови Ради Міністрів УРСР від 2 серпня 1957 р.

Kuplowski Mikołaj. Iwana Franki przyjaźń z polskimi pisarzami. — «Życie literackie», 1961, N 16 (482), 16 kwietnia, s. 7.

Лазаревський В. В. Літературні вікторини. Склав ... К., «Рад. школа», 1961. 131 с.

І. Я. Франко, с. 56—62.

Лазаренко Є. Вогнище науки і культури. — «Жовтень», 1961, № 9, с. 120—131.

Лазаренко Є. Славне трьохсотріччя. — «Рад. Україна», 1961, 10 вересня.

Лазаренко Є. К. 300 років Львівського університету. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961. 82 с. з ілюстр.

У вказаних вище працях ректора Львівського ордена Леніна університету ім. Івана Франка Є. К. Лазаренка говориться також про Івана Франка як про студента університету та про визначного вченого, якого австрійська влада не допустила до викладання.

Лель і Полель. — «Друг читача», 1961, 1 червня.

У зв'язку з виданням у видавництві «Молодь» повісті І. Франка «Лель і Полель».

Ленець К. В. Із спостережень над суфіксами іменників — назв осіб жіночого та середнього роду. (На матеріалі епістолярної спадщини Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського та П. Грабовського. — (Лексикографічний бюлетень», вип. 8, 1961, с. 74—85.

Лойко К. Б. И. Я. Франко о роли искусства и литературы в жизни общества. — Ученые записки (Харьковский гос. библиотечный институт), вып. 5, вопросы литературы, 1961, с. 113—133.

Мазуркевич О. Р. Система поглядів І. Я. Франка в галузі методики літератури. — В кн. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури. К., «Рад. школа», 1961, с. 125—184.

Маляренко Л. Іван Франко і дитяча література.— «Жовтень», 1961, № 9, с. 143—146.

Медведик П. Академік Гнатюк. — «Вільне життя», 1961, 6 червня.

Говориться про взаємозв'язки В. Гнатюка з І. Франком.

Медведик П. К. Тернопіль у житті і творчості Івана Франка. — «Вільне життя», 1961, 29 серпня.

Миронов В. Л. Экономические взгляды Ивана Франко. — В кн. Из истории экономической мысли народов СССР. (Сборник статей). М., Изд-во соц.-экон. лит-ры, 1961, с. 37—62.

Мітюров Б. Н. Педагогічні погляди І. Я. Франка. Лекція для студентів-заочників. Дрогобич, 1961. 31 с. (Дрогобицький держ. педагогічний інститут ім. І. Франка).

Михайлов Г. Ученье, творчество, борьба. — «Львовская правда», 1961, 22 сентября.

І. Франко — студент Львівського університету.

Моренець П. Г. Поема Івана Франка «Мойсей». — Наукові записки (Науково-дослідний інститут педагогіки), т. 17, серія філологічних наук, вип. 4, 1961, с. 69—86.

Мороз М. О. Невідома рецензія І. Франка на збірку Я. Касповича «Гинучому світові». — «Рад. літературознавство», 1961, № 3, с. 114—115.

Мороз О. Н. До історії вивчення життя і творчості Івана Франка. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 9, ч. І, 1961, с. 106—109.

Мороз О. Н. М. Шашкевич в оцінці Ів. Франка.— В кн. Слово про Маркіяна Шашкевича. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961, с. 5—25.

Нападій Є. Поборники великої дружби. Іван Франко про взаємозв'язки Т. Г. Шевченка з В. Г. Бєлінським. — «Вільне життя», 1961, 28 травня.

Недзвідський А. На озброєнні революційного народу.— «Жовтень», 1961, № 8, с. 145—148.

Про використання поезії І. Франка в плакатах, публіцистичних статтях, які відстоювали здобутки Великого Жовтня.

Неділько В. Я. Поема Т. Г. Шевченка «Кавказ» у перекладі І. Я. Франка на німецьку мову. — В кн. Тарас Шевченко. До 100-річчя з дня смерті. К., Вид-во Київського університету, 1961, с. 205—223.

Ніколенко О. Франківці у франківців. — «Рад. культура», 1961, 14 травня.

Про зустріч двох колективів, що носять ім'я І. Франка: Київського драматичного театру та пароплава на Дніпрі.

Нудьга Г. А. Пародія в українській літературі. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 173 с. (Академія наук УРСР, Інститут суспільних наук).

Пародія І. Я. Франка, с. 105—120.

Орєхов Д. І. Образи школярів в оповіданнях Івана Франка. — Ученые записки (Черновицкий гос. университет), т. 49, серия гуманитарных наук, вып. 9, 1961, с. 142—158.

Орєхов Д. Під благотворним впливом. — «Радянська Буковина», 1961, 1 квітня.

Вплив Л. М. Толстого на творчість І. Франка.

Орехов Д. И. Иван Франко и Лев Толстой. О некоторых общих особенностях и связях творчества Л. Н. Толстого и И. Я. Франко. — Учен. записки (Черновицкий гос. университет), т. 28, серия филологических наук, вып. 16, 1961; с. 78—87.

Осадчук И. Музей И. Я. Франко в Криворивне. — «Львовская правда», 1961, 7 января.

Охріменко П. Глибоке почуття дружби. До 70-річчя з дня народження М. А. Богдановича. — «Літ. газета», 1961, 15 грудня.

М. Богданович — перекладач творів І. Франка на білоруську мову, автор передмов до російського перекладу, виконаного самим же Богдановичем, оповідання І. Франка «Муляр», [«Нижегородский листок», 1915 р., № 94 і 98].

Пам'яті Великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1961, 28 травня; Памяти Ивана Франко. — «Львовская правда», 1961, 28 мая; Каменяреві. — «Літ. газета», 1961, 30 травня.

Мітинг трудящих м. Львова біля могили І. Франка в день 45-х роковин з дня смерті письменника.

Памяти Ивана Франка. — «Батумский рабочий», 1961, 27 августа.

Виставка у Респ. бібліотеці ім. А. Церетелі у зв'язку зі 105 роковинами з дня народження письменника.

Поважна В. М. Боротьба І. Франка за традиції Т. Шевченка в українській поезії 2-ої половини 19 ст. — В кн. Тарас Шевченко. До 100-річчя з дня смерті. К., Вид-во Київського університету, 1961, с. 160—170.

Полєк В. Станіслав Вінценз — Івану Франкові. — «Літ. газета», 1961, 2 червня.

Про обеліск у селі Слобода Рунгурська, Яблунівського району на Івано-Франківщині, на якому викарбовані слова посвяти С. Вінценза, польського літератора.

Полюга Л. М. Дієслівна і прикметникова синоніміка в поетичних творах Івана Франка. — Наукові записки (Інститут суспільних наук Академії наук УРСР), К., 1961, с. 36—68.

Полюга Л. М. Синонімічне гніздо *бити—вдарити* в поетичних творах Івана Франка. — Дослідження і матеріали з української мови (Інститут суспільних наук Академії наук УРСР), т. 4, К., 1961, с. 134—144.

Пономарьов П. П. І. Я. Франко про В. Г. Бєлінського. — Доповіді та повідомлення (Ужгородський держ. університет), серія філологічних наук, № 7, 1961, с. 13—18.

Потапенко И. Пионер польской рабочей поэзии. — «Львовская правда», 1961, 22 апреля.

Болеслав Червєнські, приятель І. Франка.

Проекты памятника Ивану Франко [в г. Львове]. — «Правда Украины», 1961, 4 апреля.

Пурель Г. А. Іван Франко про початкову освіту. — Доповіді та повідомлення (Дрогобицький держ. педагогічний ін-

ститут ім. Івана Франка). (Матеріали III звітної наукової конференції інституту за 1960 р.), Дрогобич, 1961, с. 71—72.

Пчелінцева М. М. Праця Івана Франка по бібліотеках і архівах. [Розділ канд. дисертації на тему «Іван Франко — бібліограф української літератури»]. — Праці (Одеський держ. університет ім. І. І. Мечникова), т. 151, серія філологічних наук, вип. 11, 1961, с. 167—172.

Пчелінцева М. М. Франко — бібліограф та видавець Шевченка. — В кн. Тарас Шевченко. До 100-річчя з дня смерті. К., Вид-во Київського університету, 1961, с. 171—186.

Рева М. І. І. Франко про реалізм. — «Література в школі», 1961, № 3, с. 18—24.

Рева П. А. Іван Франко про особливості реалізму Льва Толстого. — Тези доповідей з мови та літератури (Харківський держ. педагогічний інститут фізичного виховання ім. Г. С. Сковороди). Звітно-наукова конференція, 16-а. Х., 1961, с. 10—11.

Регушевський Є. С. Роль І. Я. Франка в розвитку української мовознавчої термінології. — Наукові записки (Ровенський держ. педагогічний інститут), т. 5, 1961, с. 47—56.

Регушевський Є. С. І. Я. Франко про мову Т. Г. Шевченка. — «Укр. мова в школі», 1961, № 2, с. 35—37.

Рот О. М. Деякі особливості німецьких перекладів І. Франка творів Т. Г. Шевченка. — Доповіді та повідомлення (Ужгородський держ. університет), серія філологічних наук, № 6, 1961, с. 101—117.

Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині. Львів, Вид-во Львівського університету, 1961. 99 с. (Мін-во вищої і серед. спец. освіти УРСР. Львівський держ. університет ім. Івана Франка).

Рец.: а. **Федчишин С.** Педагогічні погляди Ів. Франка. — «Вільна Україна», 1962, 14 квітня.
б. **Миронов В. Л.** Хорошее начало в исследовании педагогических взглядов великого украинского писателя. — «Сов. педагогика», 1962, № 5, с. 148—151.
в. **Пивторадни В.** Иван Франко — педагог. — «Львовская правда», 1962, 26 июня.
г. **Дзеверін О.** Цікаве історико-педагогічне дослідження. — «Рад. школа», 1962, № 9, с. 90—91.

Скворій Р. Іван Франко в Болехові. — «Прикарпатська правда», 1961, 24 вересня.

Слупський И. Дом Великого Каменяра [Львов. лит. мемор. музей И. Франко]. — «Львовская правда», 1961, 28 мая.

Сторінки історії. — «Рад. освіта», 1961, 7 жовтня.

І. Франко — студент Львівського університету.

Тесля О. Ф. Літературні пам'ятні місця Києва. — «Література в школі», 1961, № 1, с. 53—57.

Говориться також про франківські місця Києва.

Третяк Л. М. До характеристики художніх образів в історичній повісті І. Я. Франка «Захар Беркут». — Наукові записки (Станіславський держ. педагогічний інститут), т. 5. Праці кафедри української мови та літератури, російської мови та літератури і педагогіки. Станіслав, 1961, с. 17—33.

Третяк М. І. Боротьба І. Франка за чистоту ідейної спадщини Т. Шевченка. — В кн. Тарас Шевченко. До 100-річчя з дня смерті. К., Вид-во Київського університету, 1961, с. 94—118.

Трофимук С. Василь Григорович Щурат. — «Жовтень», 1961, № 8, с. 119—126.

Говориться про взаємозв'язки В. Г. Щурата з І. Франком.

Указ Президиума Верховного Совета СССР. О награждении Львовского государственного университета им. Ивана Франко орденом Ленина. — «Правда», 1961, 10 сентября.

Филатов А. Пьеса И. Франко на клубной сцене. — «Гудок» [Москва], 1961, 3 июня.

Драматичний колектив клуба станції Йошкар-Ола, Горьківської залізниці поставив п'єсу І. Франка «Будка № 27».

Иван Франко. (1856—1916). — В кн. Детская энциклопедия, т. 10. М., 1961, с. 260—261.

Франко И. Я. Сочинения. В 10-ти т. [Пер. с укр. Под общ. ред. А. И. Белецкого и др.]. М., Гослитиздат, 1959.

Рец. **Сокрутенко Е.** Пламенное слово великого Каменяра. — «Сов. Украина», 1961, № 1, с. 152—162.

Франко Т. Влечение к могучей музе. [Влияние творчества Т. Шевченко на И. Франко]. — «Литература и жизнь», 1961, 10 марта.

Хинкулов Л. Ф. Франко. (1856—1916). М., «Мол. гвардия», 1961. 191 с.; 9 л. иллюстр. (Жизнь замечательных людей). Серия биографий. Основана в 1933 г. М. Горьким. Вып. 7 (321).

Рец.: а. Життя-подвиг. — «Вечірній Київ», 1961, 20 червня.
б. **Мирошниченко Г.** На разном дыхании. — «Нева», 1962, № 4, с. 194—195.
в. **Вартанов Г.** Слово про Каменяра. — «Жовтень», 1962, № 8, с. 148—149.

Хомерики Нуну Германовна. Літературні статті. Тбілісі, «Сабчота Мцералі», 1961. 258 с. [Грузинською мовою].

Іван Франко і грузинська суспільність, с. 151—157.

Хоміцький О. В. Виступи Івана Франка проти декадентських проявів у німецькій літературі кінця XIX століття. — Наукові записки (Львівський держ. зооветеринарний інститут), т. II, 1961, с. 449—455.

Хоміцький О. В. Представники німецької літератури другої половини XIX ст. в оцінці Івана Франка. — Наукові праці (Львівський держ. зооветеринарний інститут), т. 11, 1961, с. 423—448.

Шоста щорічна наукова сесія, присвячена вивченню творчості Івана Франка. Дрогобич, 1961, 22—24 вересня. Львів, 1961. 12 с. [Програма сесії].

Замітки: а. «Вільна Україна». 1961, 22 вересня.
б. **Криль О.** Научная сессия франковедов. — «Львовская правда», 1961, 26 сентября.
в. На батьківщині Каменяра. — «Рад. слово», [Дрогобич], 26 вересня.
г. **Кабайда А. В., Мороз М. О.** — «Рад. літературознавство», 1962, № 1, с. 153—154.

Шеремет В. Образ Каменяра. — «Рад. культура», 1961, 8 червня.

У Львівській картинній галереї відбувся вечір з нагоди 45-х роковин з дня смерті І. Франка, присвячений темі «Образ І. Франка в образотворчому мистецтві».

Школа-интернат на родине Ивана Франко. — «Правда Украины», 1961, 21 сентября.

Шовкопляс В. Дружба з Великим Каменярем. [М. М. Коцюбинського]. — В кн. Коцюбинський. Збірка праць тематичного студентського наукового гуртка по вивченню творчості М. М. Коцюбинського. Одеса, 1961, с. 63—77.

Шулик П., Казмірчук П. І. Я. Франко в Прикарпатті. — «Рад. Буковина», 1961, 29 августа.

Экспонаты из Нью-Йорка. — «Правда Украины», 1961, 13 октября.

Замітка про нові придбання Музею І. Франка в с. Івана Франка, в тому числі подаровані збірки матеріалів про відзначення 100-х роковин з дня народження письменника за кордоном.

Юзвенко В. А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 132 с. (Академія наук УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії).

Про І. Франка зокрема у розділі третьому: Поетична творчість українського народу у польській фольклористиці 60—90-х років XIX ст., с. 77—120. Говориться про співпрацю І. Франка у польських журналах з галузі фольклору та етнографії.

Ярошенко А. Д. Під Ленінським прапором. (В. І. Ленін і революційний рух Західної України). Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961. 95 с.

Про заслуги І. Франка в поширенні марксизму на західноукраїнських землях, див. у розділі «В. І. Ленін і революційний рух на західно-українських землях наприкінці XIX — початку XX століть, с. 7—38.

IV. І. ФРАНКО В МИСТЕЦТВІ ТА ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ассеєв І. Веснянка. «Гріє сонечко...». Слова І. Франка. — В кн. Краю рідний. Твори укр. рад. композиторів. Склав І. Т. Бушля. К., «Рад. композитор», Укр. респ. відд., 1961. Вип. 2. Для однорідного хору, (Три і чотириголосні хори).

Бандрівський Д. В зелених Нагуєвичах. [Нарис]. — «Вільна Україна», 1961, 14 листопада.

Волощак А. Бюлетень діда Панаса. I—III. «То не ріки шумлять». — В кн. Волощак А. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 102—109.

Гофштейн Д. Ивану Франко. «Ты видел на полоске узкой». — В кн. Гофштейн Д. Стихи. Перев. с евр. М., Гослитиздат, 1961, с. 251—252. Пер. П. Железнова.

Кос-Анатольський А. Й. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Слова І. Франка. — В кн. Заспіваймо пісню. Упорядкував **І. Віленський.** Переклад **М. Сингаївського** та інш. К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. Бібліотечка худ. самодіяльності. Популярні пісні рад. композиторів. На допомогу керів. хорового колективу і співаку-любителю. Вип. II.

Кос-Анатольський А. Й. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Слова І. Франка. — В кн. Кос-Анатольський А. Й. Молодість моя. Пісні і романси. Голос з ф-п. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961.

Лазебний А. Гуцули слухають Франка. «Львівські студенти співали пісню Франкову палку». — В кн. Яблуневий цвіт. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961, с. 47—48.

Лубківський Р. Франкові яблуні. «Над ними рвались хмари грозові». — В кн. Яблуневий цвіт. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961, с. 32.

Масенко Т. Легенда про сонети Франка. [Нарис]. — В кн. Масенко Т. Під небом Гуцульщини. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 57—66.

Міщенко В. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня». Слова І. Франка. — В кн. **Плотніченко І. Ф.** Співає Полтавщина. Збірка творів самодіяльних композиторів. .Упорядкував.. (Хори в супроводі ф-п., баяну та без супроводу). К., Кн.

вид-во, 1961, (Полтавське обл. упр. культури. Обл. будинок нар. творчості).

Нижник І. Нащадки Франка. «Дідуню, розкажи нам байку». — В кн. Яблуневий цвіт. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961, с. 93.

Рильський М. На могилі Франка. «Чолом великому трудівникові». Івану Франкові. «Ми побачили, рідний поете». — В кн. Рильський М. Твори в 10-ти томах. Том 3. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 59, 224.

Січинський Д. Як почуєш в ночі. Слова І. Франка. [Голос з ф-п]. К, Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 5 с.

Степовий Я. «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі». Слова І. Франка. — В кн. Альбом співака-любителя. Збірник творів для солоспіву. [З ф-п, баяном]. Упорядкувала **М. Ф. Снага-Паторжинська.** К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. [Бібліотечка художньої самодіяльності].

Тарновський М. Пам'яті Івана Франка. «Ще так недавно він змагався». [1916]; На франківському святі у Вінніпегу. «Не гордовитої-пустої шукали долі ви на світі». [1956]. — В кн.: **Тарновський М.** З далекої дороги. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 69—70, 195—197,

Тарновский М. Памяти Ивана Франко. Перевод **А. Шепотьева.** — В кн. **Тарновский М.** Я вернулся. Стихи разных лет. М., «Сов. писатель», 1961, с. 15—17.

Тичина П. Франка Івана голос чути. «Співайся, пісне полум'яна». Ми йдемо з Франком Іваном. «Містом, селами ще й ланом». — В кн. **Тичина П.** Твори в 6 томах. Том 3. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 149—152.

Украдене щастя. Опера. Муз. Ю. Мейтуса, лібретто М. Рильського. Львівський театр опери та балету ім. Івана Франка.

Замітки і рец.: а. Знайомство з новою оперою. — «Вечірній Київ», 1961, 18 травня.
б. **Полек В.** «Украдене щастя» на оперній сцені. — «Прикарпатська правда», 1961, 5 липня.
в. **Пулинець О.** Франко на оперній сцені. — «Рад. Буковина», 1961, 17 червня.
г. Хвилююча вистава. — «Рад. культура», 1961, 18 травня.

Для домашнього вогнища. Інсценізація однойменної повісті І. Франка. Інсц. Бобошко Ю. і Драк А. Вистава в одеському українському драм. театрі ім. Жовтневої революції.

Рец.: **Левченко М.** — «Чорноморська комуна», 1962, 11 лютого.

Юцевич Є. Із днів журби. Три романси для високого голосу з ф-п. Слова І. Франка. К., «Рад. композитор», 1961. 19 с. (Концертний репертуар вокаліста).

Зміст: В парку є одна стежина; Коли часом в важкій задумі; Де я не йду.

ДОДАТКИ

О. Н. МОРОЗ, М. О. МОРОЗ

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ КРИТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРО І. ФРАНКА

1875—1938

Franko Jean, ecrivain ruthène. — В кн. A. de Gubernatis. Dictionaire international des écrivains du jour. Deuxième section. Florence, 1890, p. 988.

Обширна замітка про І. Франка. Вона написана правдоподібно на основі матеріалів, пересланих І. Франком або безпосередньо упорядникові або за посередництвом М. Драгоманова. Про те див.: Матеріали для культурної й громадської історії Західної України, том перший. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928, с. 249.

Драгоманов М. П. [Оцінка драми «Кам'яна душа»]. — В кн. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України, том перший. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928, с. 500. У листі М. П. Драгоманова до І. Франка від 13/25 травня 1895 р.

Драгоманов М. П. [Оцінка поеми «Панські жарти»]. — В кн. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України, том перший. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928, с. 495. У листі М. П. Драгоманова до І. Франка від 23 II 1895. Відповідь І. Франка там же, с. 497. У листі до М. П. Драгоманова від 13 III 1895.

Драгоманов М. П. [Оцінка драми «Сон князя Святослава]. — В кн. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України, том перший. Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928, с. 495. У листі М. П. Драгоманова до І. Франка від 23 II 1895. Відповідь І. Франка там же, с. 496. У листі до М. П. Драгоманова від 13/III 1895. Відповідь М. П. Драгоманова на лист І. Франка там же, с. 500.

Кримський А. Нові поетичні твори Степана Руданського. Передн€ слово. — «Зоря», 1895, ч. 17, 1 (13) вересня, с. 332—334.

Говориться також про І. Франка як про дослідника спадщини С. Руданського.

Мордовець Д. Сорока на лозі. Аби що. — «Зоря», 1895, ч. 7, 1 (13) квітня, с. 132—134.

Полеміка з І. Франком з приводу його оцінки творчості Д. Мордовця.

Гавлічек-Боровський К. Вибір поезій. Переклад Івана Франка. З портретом і життєписом Гавлічка. Львів, 1901. XIV, 103 с.

Рец.: В. [Гнатюк]. — Наші й чужі критики. — «Літ.-наук. вісник», т. XVII, 1902, с. 185—186.

Франко І. Оповідання. Зі вступом і примітками Петра Ол. Коструби. Львів, Накладня Укр. книгарні й антикварні, 1929. X, 86 с.

На с. V—X: Вступ, у якому розглядається генеза Франкових оповідань «Олівець», «Schon Schreiben», «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука» і «Борис Граб». У примітках чояснення до тексту.

Франко І. Сон князя Святослава. Драма-казка у 5 діях. Зі вступом і примітками Петра Ол. Коструби. Львів, Накладня Укр. книгарні й антикварні, 1929. VIII, 88 с.

На с. V—VIII: Вступ про генезу драми, що зв'язується з середньовічною німецькою поемою «Karlmeinet». Наводиться зміст відповідного розділу німецької поеми, коротко характеризуються внесені Франком зміни та ідея драми. У примітках пояснення до тексту драми.

1939

Деркач М. Прогулка до Лолина — оселі Франкової музи.— «Нова хата», 1939, № 11—12, с. 4—5.

Мушак Ю. Джерело франкової притчі про терен. — «Життя і знання», 1939, № 5, с. 158—159.

Озеров Л. Иван Франко. — «Огонек», 1940, № 31, с. 13.

Павленко П. Іван Якович Франко. — «Соц. Молдавія», 1939, 3 листопада.

Паламарчук Л. Борислав сміється. — «Комуніст», 1939, 6 жовтня.

Про м. Борислав після визволення.

Рыльский М. Т. Иван Франко — поэт. — «Лит. газета», 1939, 5 октября.

Рудницький М. Пам'ятки про великого письменника. — «Вільна Україна», 1939, 15 листопада.

Про особисті речі І. Франка, які збереглися у Львові.

Струтинська А. Англійський переклад Франкового «Мойсея». — «Жінка», 1939, № 11—12, 15 червня.

Шкловский В. На родине Ивана Франко. — «Сов. Украина», 1939, 17 октября.

Замітка передрукована з фронтової газети «Красная Армия». Про злидні брата І. Франка Захара за часів панської Польщі.

Trypolski A. Iwan Franko. — «Głos Radziecki», 1939, 8 października.

1940

Балясний А. Лірика Івана Франка. — «Чорноморська комуна», 1940, 29 листопада.

Возняк М. Статті про Івана Франка. — «Літ. газета», 1940, 5 січня.

Акад. М. С. Возняк про свої плани дослідження творчості І. Франка.

Возняк М. М. Чернишевський і Наддністрянщина. — «Рад. література», 1940, № 6, с. 195—204.

Мова також про І. Франка.

Вчора закінчила свою роботу сесія Академії наук УРСР.— «Вільна Україна», 1940, 12 червня.

У тексті короткий зміст доповіді Ф. Колесси «Ритміка та мелодія в творах Франка».

До ювілею Івана Франка. — «Літ. газета», 1940, 27 вересня.

Підготовка до ювілею в м. Одеса.

До ювілею Ів. Франка. — «Літ. газета», 1940, 6 грудня.

Підготовка до ювілею в Житомирі.

Дрогобицький М. На все життя. — «Вільна Україна», 1940, 24 червня.

Спогад про І. Франка з 1916 р.

Дусавицький Г. Іван Франко. — «Літ. газета», 1940, 22 травня; «Пролетарська правда», 1940, 28 травня; «Днепровская правда», 1940, 28 мая.

Дусавицький Г. Співець пролетаріату. — «Ленінська молодь», 1940, 29 вересня; «Червоне Полісся», 1940, 29 серпня; «Червоний прапор», 1940, 31 серпня; «Зоря», 1940, 6 жовтня; «Більшовицька зброя», 1940, 27 серпня; «Більшовик Полтавщини», 1940, 18 вересня; «Більшовицький шлях», 1940, 13 вересня; «Червоне Запоріжжя», 1940, 25 серпня.

Засідання редакційної колегії по виданню творів І. Франка. — «Літ. газета», 1940, 29 квітня.

И. Я. Франко — «Днепровская правда», 1940, 28 мая.

Іван Франко. — «Рад. Волинь», 1940, 13 липня.

Иванов Л. Иван Франко и русская литература. — «Днепровская правда», 1940, 12 октября.

Ковальчук О. Шлях. — «Рад. Буковина», 1940, 21 грудня.

Про с. Нагуєвичі.

Козланюк П., Днєпров К. В рідному селі Івана Франка.— «Вільна Україна», 1940, 12 липня.

Минуле села. Місце, де народився письменник. Як будували пам'ятник Франкові (в 1934 р.). Нові Нагуєвичі. В школі.

Коранов А. Іван Франко в Києві. — «Пролетарська правда», 1940, 11 червня.

Коцюбинська К. Коцюбинський і Західна Україна.—«Більшовик», 1940, 24 квітня.

Мова також про І. Франка.

Лист Уляни Кравченко. — «Літ. газета», 1940, 27 вересня.

У зв'язку з прийняттям Уляни Кравченко в члени Спілки письменників, письменниця звернулася з листом, у якому говорить про себе як про сучасника Івана Франка.

Левада О. Іван Франко і Михайло Коцюбинський. — «Більшовицька правда», 1940, 12 грудня.

Левицький О. А. Іван Франко. — «Рад. Україна», 1940, 27 серпня.

Лернер Н. Франко і російський народ. — «Соц. Харківщина», 1940, 26 жовтня.

Лернер К. Франко и русская литература. — «Красное знамя», 1940, 16 октября.

Мемориально-литературный музей им. Ивана Франка. [У Львові]. — «Сов. Украина», 1940, 9 августа.

Миколаєнко М. Суспільно-політична лірика Івана Франка. — «Червоне Запоріжжя», 1940, 13 липня.

Накануне юбилея Ивана Франко. — «Сов. Украина», 1940, 12 сентября.

Інформація про хід підготовки в різних містах СРСР.

Нові документи про Івана Франка. — «Вісті», 1940, 16 лютого.

Документи цензури про заборону творів І. Франка в царській Росії.

Олександрович Ю. Живий образ.—«Більшовицька зброя», 1940, 29 грудня; «Вільне життя», 1940, 28 грудня; «Рад. Волинь», 1940, 30 грудня; «Рад. Україна», 1940, 29 грудня; «Червоний прапор», 1940, 28 грудня.

Про Музей Івана Франка у Львові.

Павелко П. Виразник дум і прагнень народу. — «Чорноморська комуна», 1940, 1 жовтня.

Павелко П. Два велетні української літератури. — «Вісті», 1940, 22 вересня.

Т. Г. Шевченко та І. Я. Франко.

Павелко П. Мужній борець проти польської шляхти. — «Рад. Волинь», 1940, 17 липня; «Рад. Буковина», 1940, 18 серпня; «Більшовик Полтавщини», 1940, 21 серпня.

Павелко П. Іван Франко — ворог польської шляхти.— «Червоний прапор», 1940, 27 червня; «Червоне Запоріжжя», 1940, 29 жовтня.

Павелко П. Іван Франко і народна творчість. — «Червоний прапор», 1940, 4 серпня.

Павелко П. Іван Франко і українська література. — «Червоний прапор», 1940, 6 липня.

Павелко П. Франко — викривач польської шляхти. — «Вільне життя», 1940, 7 липня.

Павелко П. Іван Франко і російська література. — «Червоний кордон», 1940, 13 липня; «Рад. Волинь», 1940, 5 жовтня; «Більшовицька правда», 1940, 8 вересня; «Більшовик Полтавщини», 1940, 20 липня; «Czerwony sztandar», 1940, 21 września [польською мовою].

Павелко П. Франко — фольклорист. — «Рад. Волинь», 1940, 13 серпня; «Вільне життя», 1940, 23 серпня; «Сов. Молдавия», 1940, 29 октября; «Більшовицька правда», 1940, 10 серпня; «Чорноморська комуна», 1940, 1 жовтня;

Павелко П. І. Франко і Т. Шевченко. — «Чорноморська комуна», 1940, 6 вересня; «Вільне життя», 1940, 3 серпня; «Кіровоградська правда», 1940, 27 серпня.

Падалка Н. Іван Франко. — «Ленінська молодь», 1940, 28 травня.

Падалка Н. Славний син українського народу. — «Більшовицька зброя», 1940, 28 травня; «Червоне Полісся», 1940, 28 травня; «Більшовицька правда», 1940, 28 травня; «Рад. Україна», 1940, 28 травня; «Сов. Молдавия», 1940, 28 мая.

Певец борьбы и труда. — «Сов. Украина», 1940, 12 сентября.

Перше засідання урядового комітету по ознаменуванню ювілею Ів. Франка. — «Комуніст», 1940, 20 травня; «Сов. Україна», 1940, 20 мая.

Перше повне видання творів Івана Франка. — «Комуніст», 1940.

Почалася робота ювілейного Франківського комітету. — «Літ. газета», 1940, 28 січня; Алеева Л. К юбилею Ивана Франко. — «Сов. Украина», 1940, 27 января.

В тексті кор. зміст промови П. Г. Тичини.

Прохорович Л. Великий поэт-революционер. — «Днепровская правда», 1940, 27 августа.

Рудницький М. Іван Франко та австрійська цензура. (До історії п'єси «Украдене щастя»). — «Вільна Україна», 1940, 22 березня.

Рукописи Івана Франка. — «Літ. газета», 1940, 30 серпня.

Відомості про рукописи, що зберігалися в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві.

Семенов Д. Іван Франко в Коломиї. — «Рад. Україна», 1940, 13 листопада.

Степняк М. Иван Франко — новеллист. — «Красное знамя», 1940, 9 октября.

Струтинская М. Предвестник новой эпохи. — «Большевистское знамя», 1940, 29 сентября.

У Раді Народних Комісарів УРСР. — «Літ. газета», 1940, 10 травня.

Склад ювілейного комітету по відзначенню 85-річчя з дня народження І. Франка. Голова комітету — О. Є. Корнійчук, член комітету — Перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов.

Указ Президії Верховної Ради УРСР про присвоєння Львівському держ. університету імені Івана Франка. — «Вільна Україна», 1940, 10 січня.

Франківський ювілейний комітет при Спілці письменників СРСР. — «Літ. газета», 1940, 4 липня.

Поданий склад комітету.

Франко И. Борислав смеется. Повесть. Пер. с укр. Е. Мозолькова. Вступ. ст. А. Дейча. М., Гослитиздат, 1940. 356 с.

Рец.: а. **Нагель В.** — «Лит. обозрение», 1941, № 9, с. 78—82.
б. «Что читать», 1941, № 3, с. 34.

Франко П. І. Літературно-меморіальний музей І. Франка. — «Більшовицький шлях», 1940, 12 липня.

Франко Т. Спогади про мого батька Івана Франка. — «Рад. Україна», 1940, 27 серпня.

Чаговец В. Иван Франко в Киеве. — «Сов. Украина», 1940, 31 июля.

Рец.: **Кирилюк Є.** Помилкове твердження [про час перебування І. Франка в Києві]. — «Літ. газета», 1940, 11 жовтня.

Ястремський Ф. Дядько Грицуняк. — «Вільне життя», 1940, 29 жовтня.

Спогад про Антона Грицуняка, близького приятеля І. Франка.

Diegtiarew P. Tematyka robotnicza w twórczości Franki. — «Glos Radziecki», 1940, 22 sierpnia.

Lew A. Tam, gdzie żył wielki Kamieniarz. — «Czerwony sztandar», 1940, 22 sierpnia.

Музей Івана Франка у Львові.

Materiały archiwalne o Iwanie Franko. — «Głos Radziecki», 1940, 27 grudnia.

Документи про судовий процес проти І. Франка й товаришів у 1877/8 рр.

Sereda O. Pisarz — bojownik. — «Głos Radziecki», 1940, 21 września.

Trypolski A. W przededniu jubileuszu Iwana Franki. Polityczna poezja poety. — «Głos Radziecki», 1940, 29 października.

Franko I. Zachar Berkut. Powieść. Przeł. S. Rudniański. Lwów, 1940.

Рец.: Przemski A. — «Czerwony sztandar», 1941, 16 września.

Franko P. W Muzeum Iwana Franki. — «Głos Radziecki», 1940, 8 października.

Werner H. Głos starych czasów. — «Czerwony sztandar», 1940, N: 152.

І. Франко кандидат на посла до австрійського парламенту.

Zelcer K. Na jubileusz Iwana Franki. — «Głos Radziecki», 1940, 16 października.

Вайнлез С. Дер онгезехстер цвішн ді бродер зінгер. — (Вегн дем фолькс-діхтер Вевль Збаржер). — В журн.: «Советіше літератур», 1940, №3, с. 120—132. [Єврейською мовою].

Про єврейського поета Вольфа Збаржера, поезії якого І. Франко перекладав на українську мову, а також присвятив йому крит. статтю.

1941

Анохін В. Гнівний голос Ів. Франка проти мракобісів. — «Вільне життя», 1941, 13 травня.

Біліс Ю. Зацвів вінок терновий. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Смерть та похорони І. Франка.

Брувич М. Повість Ів. Франка «Лелюм і Полелюм». — «Вільна Україна», 1941, 10 травня.

В Музеї Ів. Франка. — «Літ. газета», 1941, 11 квітня.

Про наукову роботу музею.

Василевський С. Ранній відвідувач. — «Вільна Україна», 1941, 18 травня.

Спогад про І. Франка з 1910 р.

Великий Каменяр. [Передова]. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Вечори, присвячені Івану Франкові. [В м. Києві]. — «Вільна Україна», 1941, 29 травня.

Видання 25-томника. — «Літ. газета», 1941, 27 травня.

Видання творів І. Франка в 25 т.

Відзначення пам'яті великого Каменяра. [В м. Львові]. — «Вільна Україна», 1941, 29 травня.

Виставка про життя і літературну діяльність Івана Франка. — «Комуністична освіта», 1941, № 2, с. 117.

Виставка у Наук.-досл. інст. педагогіки в Києві.

Вчасно видати твори Ів. Франка. — «Літ. газета», 1941, 28 лютого.

Готуємось до великого ювілею. — «Літ. газета», 1941, 27 лютого.

Готуємось до великого ювілею. — «Літ газета», 1941, 27 травня.

Гурман Б. На батьківщині І. Франка. — «Україна», 1941, № 1, с. 11.

Дмитерко Л. Велике серце. — «Комуніст», 1941, 28 травня.

До ювілею Івана Франка. — «Літ. газета», 1941, 3 січня.

Підготовка до ювілею в Дрогобичі, Одесі, Тбілісі.

До ювілею Івана Франка. — «Літ. газета», 1941, 4 квітня.

Підготовка до ювілею в ряді міст УРСР.

Дусавицький Г. Войовничий атеїст. — «Більшовик», 1941, 28 травня.

Дусавицький Г. Іван Франко і українська література. — «Ленінська молодь», 1941, 9 травня; «Вільне життя», 1941, 14 травня; «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja. [Польською мовою].

Експедиції в місця, зв'язані з ім'ям Івана Франка. — «Вільне життя», 1941, 10 січня.

И. Я. Франко. — В кн.: Календарь-справочник. М., 1941, с. 74.

Иван Франко. — «Иллюстрированная газета», 1941, № 22, 1 июня.

Іван Франко. [Передова]. — «Комуніст», 1941, № 152, 4 липня.

Иван Франко. — «Литература и искусство Казахстана», 1941, № 6, с. 43.

Іщук Л. Мої зустрічі з І. Франком. — «Вільне життя», 1941, 28 травня.

Спогади 73-річного селянина з села Добромірки, Новосільського району, Тернопільської обл.

Каменяр. — «Більшовицька правда», 1941, 14 січня.

Карманський П. Трагедія живого Франка. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Косарик Д. Мечем Франка по голові фашистського удава. — «Комуніст», 1941, № 207, 27 серпня.

Кравченко Уляна. Хвала тобі й шана! — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Кротевич Є. Література Західної України. — «Молодий більшовик», 1941, № 11—12, с. 189—196.

Говориться також про І. Франка.

Кузьмів П. В гостях у академіка Возняка. — «Вільна Україна», 1941, 1 лютого.

Акад. М. С. Возняк про свою працю над редагуванням збірки творів І. Франка у 25 томах.

Література і мистецтво Франкові. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Огляд 5 номеру журналу «Література і мистецтво», присвяченого І. Франкові.

Літературні вечори пам'яті Івана Франка. [В м. Києві]. — «Комуніст», 1941, 29 травня.

Мужній співець.—«Більшовицька правда», 1941, 14 січня.

Наукова франківська сесія.—«Літ. газета», 1941, 23 травня.

Сесія в Київському педагогічному Інституті ім. О. М. Горького, присвячена І. Франкові.

Одрина Є. Франко як історик. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Олександрович Ю. Живий образ. — «Ленінська молодь», 1941, 5 січня; «Більшовик Полтавщини», 1941, 8 січня; «Більшовицьке племя», 1941, 10 січня; «Більшовицький шлях», 1941, 5 січня.

Про музей Івана Франка у Львові.

П. Ф. Борець. — «Більшовицька правда», 1941, 14 січня.

Панч П. Син народу. — «Більшовицька правда», 1941, 27 травня.

Пьесы И. Франко на русском языке. — «Сов. Украина», 1941, 7 февраля.

Огляд нових перекладів.

Перекладач Пушкіна. — «Більшовицька правда», 1941, 14 січня.

Подготовка к юбилею И. Франко. На Украине. В союзных Республиках. — «Сов. Украина», 1941, 28 мая.

Пшемський А. Листування І. Франка і Е. Ожешко.—«Вільна Україна», 1941, 17 травня. Переклав з польської П. Козланюк.

Рябенький І. Дитячі оповідання Франка. — «Мол. більшовик», 1941, 4 квітня.

Сесія відділу суспільних наук Академії наук УРСР [у Львові]. — «Вільна Україна», 1941, 4 червня.

Короткі відомості про доповіді з франкознавства.

Стебун І. Славетний письменник-демократ. — «Більшовик», 1941, 28 травня.

Струтинська М. Музей Івана Франка. — «Вільна Україна», 1941, 22 травня.

Студинський К. Іван Франко.—«Комуніст», 1941, 22 травня.

Студинський К. Останній шлях. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Смерть і похорони І. Франка.

Твори Ів. Франка російською мовою. — «Літ. газета», 1941, 28 березня.

Відомості про нові переклади.

Твори Франка грузинською мовою. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Твори Франка мовами народів СРСР. — «Вільна Україна», 1941, 27 квітня.

Відомості про нові переклади.

Трипільський А. Іван Франко. — «Більшовицька правда», 1941, 28 травня.

Трипільський А. Політична поезія Івана Франка. — «Більшовицька правда», 1941, 14 січня.

Тут жив великий Каменяр. — «Літ. газета», 1941, 16 травня.

Франківські місця в Чернівцях.

Фарбер Б. Леся Українка і Іван Франко. — «Більшовицька правда», 1941, 25 лютого.

Фомін Є. Поезії Ів. Франка в російських перекладах. — «Комуніст», 1941, 15 червня.

Франківська конференція у Львові. — «Вільна Україна», 1941, 17 травня.

Конференція організована Львівською орг. Спілки письменників.

Франківська ювілейна виставка в історичному музеї. — [В м. Чернігові]. — «Молодий комунар», 1941, 23 квітня.

Франко П. І. Народ-переможець шанує пам'ять свого сина. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня; «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja під заг. «Zwycięski naród czci pamięć swojego syna».

Франко П. Родинні сторони Івана Франка. — «Більшовицька правда», 1941, 28 травня.

Халімонова Н. Нові документи про вшанування пам'яті Івана Франка на Тернопільщині. — «Вільне життя», 1941, 28 травня.

Шкрумеляк Ю. Дар для дітей. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Твори І. Франка для дітей.

Юбилейное собрание сочинений Ивана Франко.— «Труд», 1941, 28 мая.

Ювілейна збірка великого поета. — «Комсомолець України», 1941, 28 травня.

Яворський М. Мій учитель. — «Вільна Україна», 1941, 28 травня.

Спогад про І. Франка.

Ярославенко Я. Музична підготовка до франківських днів. — «Вільна Україна», 1941, 24 травня.

Ярославенко Я. Музичність душі. — «Вільна Україна», 1941, 18 травня.

Спогад про І. Франка.

Borejsza J. Iwan Franko i polacy. — «Czerwony sztandar», 1941, 11 maja.

Bruwicz M. Polskie utwory i rękopisy Iwana Franki. — «Czerwony sztandar», 1941, 27 maja.

Charszewski A. Jako słup granitowy. — «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja.

Висловлювання В. Оркана про І. Франка.

Iwan Franko po polsku. — «Czerwony sztandar», 1941, 22 maja.

Відомості про нові переклади.

Kondra J. Płomienne serce. — «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja.

Owczarski B. Ostatni rok przed śmiercią. Ze wspomnień lekarza. — «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja.

Przed jubileuszem Iwana Franki. — «Czerwony sztandar», 1941, 22 kwietnia.

Про хід підготовки по відзначенню ювілею.

San K. Tam, gdzie żył i pracował Iwan Franko. — «Czerwony sztandar», 1941, 8 stycznia.

Музей Івана Франка у Львові.

Studyński K. Bojownik i myśliciel. — «Czerwony sztandar», 1941, 21 maja.

Wielki Kamieniarz.— «Czerwony sztandar», 1941, 28 maja.

Трипільський А. Ді політіше поезі' Іван Франко.— В журн. «Советіше літератур», 1941, № 1, с. 137—143. [Єврейською мовою].

1942

Кирилюк Є. Слово Івана Франка кличе до бою. — «Література і мистецтво», 1942, 15 травня.

1943

Кирилюк Є. Іван Франко і польське панство — «Література і мистецтво», 1943, 15 червня.

Кобилецький Ю. Іван Франко проти войовничого германізму. — «Україна», 1943, № 3, с. 27—28.

Маяковський Я. Становище української мови в західноукраїнських землях під владою німецько-австрійських загарбників (1772—1918). — «Українська література», 1943, № 3—4, с. 185—203.

Говориться про боротьбу І. Франка за права української мови.

Франко І. Вибрані поезії. [Уфа], Укрвидав, 1943.

Рец.: **Браславський С.** — «Українська література», 1943, № 10—11, с. 121—123.
б. **Федоров Я.** — «Славяне», 1944, № 5, с. 39.

1944

88 роковини з дня народження Івана Франка. — «Вільна Україна», 1944, 29 серпня.

Відзначення пам'яті І. Франка у Львові.

Живов М. Еліза Ожешко і Іван Франко. — «Вільна Україна», 1944, 9 грудня; «Czerwony sztandar», 1944, 9 grudnia [Польською мовою].

Козланюк П. Співець безсмертя народу. — «Література і мистецтво», 1944, 3 травня.

Костенко М. В Нагуєвичах. — «Вільна Україна», 1944, 3 листопада.

Село Нагуєвичі в час німецької окупації. Знущання фашистів надріднею І. Франка.

1945

Береговенко А. Будинок на Івано-Франківській.—«Вільна Україна», 1945, 27 травня.

Музей Івана Франка у Львові.

Вітківська О. Його мрії здійснилися. — «Прикарпатська правда», 1945, 27 травня.

Возняк М. Думки в ці дні. — «Рад. Україна», 1945, 18 вересня.

І. Франко про дружбу українського народу з російським народом.

Горностай В. Тут жив і творив Іван Франко. Урочисте відкриття музею. [У Львові]. — «Вільна Україна», 1945, 29 липня.

Иван Франко о русской литературе. — «Лит. газета», 1945, 10 марта.

Карманський П. Будинок Івана Франка. — «Вільна Україна», 1945, 21 листопада.

Музей Івана Франка у Львові.

Колесса Ф. Пам'яті О. І. Роздольського. — «Вільна Україна», 1945, 27 березня.

О. І. Роздольський, визначний фольклорист, співпрацівник І. Франка.

Косарик Д. Скарбниця української культури. — «Вільна Україна», 1945, 7 лютого.

Про заслуги М. Д. Деркач в збереженні автографів І. Франка в роки німецької окупації.

Мітинг на могилі Івана Франка. — «Вільна Україна», 1945, 29 травня; «Рад. Україна», 1945, 29 травня; «Czerwony sztandar», 29 maja.

Мітинг трудящих м. Львова в роковини смерті І. Франка. Короткий зміст промови М. С. Возняка.

Огоновський В. Цісарсько-шляхетські вибори. — «Рад. Львів», 1945, № 5—6, с. 50—55.

Говориться також про І. Франка як про кандидата на посла до австрійського парламенту.

Рудницький М. Великий співець українського народу.— «Вільна Україна», 1945, 29 травня.

Стеценко Ф. Збулися мрії Каменяра. — «Вільна Дрогобиччина». Дрогобич, Вид. Відділу пропаганди і агітації Дрогобицького обкому КП(б)У, 1945, с. 89—95.

Lewin M. Iwan Franko. — «Czerwony sztandar», 1945, 29 maja.

1946

Благих А. Иван Франко. — «В помощь пропагандисту и агитатору», 1946, № 5, с. 23—24.

Вишневецкий И. Славный сын украинского народа.— «Красное знамя», 1946, 27 августа; «Львовская правда», 1946, 27 августа; «Czerwony sztandar», 1946, 27 sierpnia. [Польською мовою].

Відзначення 30-річчя з дня смерті Івана Франка. — «Рад. Львів», 1946, № 5—6, с. 74—75.

Гозенпуд А. Поезії Ів. Франка в російських перекладах.— «Літ. газета», 1946, 22 серпня.

Дейч А. Иван Франко. По случай 30 години от смъртта му. — «Българо-съветская дружба», 1946, № 5, май.

День Ивана Франко во Львове. — «Лит. газета», 1946.

Кор. інформація про наукову сесію, присвячену І. Франкові.

Джунківський М. Вірний син народу. — «Прикарпатська правда», 1946, 27 серпня.

Дмитрук В. Великие традиции. — «Львовская правда», 1946, 25 августа.

І. Франко — поборник дружби українського народу з російським.

Іван Франко і російська література. — «Прикарпатська правда», 1946, 27 серпня.

Кибальчич М. Сердечна дружба. — «Вільна Україна», 1946, 28 травня.

Дружба І. Франка з М. Коцюбинським.

Кирилюк Є. Великий Каменяр. — «Прикарпатська правда», 1946, 28 травня.

Кирилюк Є. Життя і творчість, віддані народові. — «Київська правда», 1946, 28 травня.

Кирилюк Є. Нове слово. — «Літ. газета», 1946 30 травня.

Творчість І. Франка — нове слово в українській літературі.

Кисельов О. Іван Франко. — «Молодь України», 1946, 27 серпня.

Колесса Ф, Кульчицька О., Деркач М. Б. Р. Заклинський [Некролог]. — «Вільна Україна», 1946, 17 травня.

Говориться про дружбу В. Заклинського з І. Франком.

Костенко М. В Нагуєвичах. — «Рад. слово», 1946, 28 травня.

Коцюбинська К. Франко і Коцюбинський. — «Деснянська правда», 1926, 28 травня.

Курашова В. Іван Франко і діти.—«Зірка», 1946, 23 серпня.

Лукьянович Д. Моя встреча с Иваном Франком. — «Львовская правда», 1946, 27 мая.

Лукьянович Д. Отметить мемориальной таблицей квартиру, где жил Франко. [У Львові]. — «Львовская правда», 1946, 31 июня.

Майский С. Здесь жил Иван Франко. — «Львовская правда», 1946, 26 апреля.

Музей Івана Франка у Львові.

На могилі великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1946, 1 червня; Гражданская панихида на могиле Ивана Франко. — «Львовская правда», 1946, 1 июня; «Правда Украины», 1946, 2 июня; Крашаниця А. На могилі Франка. — «Радянський селянин», 1946, 2 червня; Народна шана великому Каменяреві. — «Рад. мистецтво», 1946, 4 червня.

Мітинг трудящих м. Львова в день 30-х роковин з дня смерті І. Франка. Короткий зміст промови К. Пелехатого.

Нехотящий М. Буревісник української літератури. — «Рад. слово», 1946, 19 травня.

Нехотящий М. Шевченко і Франко. — «Рад. слово», 1946, 28 травня.

Падалка Н. Великий Каменяр. — «Рад. селянин», 1946, 29 травня.

Подарок крестьянам. Черный фрак. На родине Франко. — «Львовская правда», 1946, 28 травня.

В тексті спогади Григорія Франка про І. Франка з 1905 р.

Романченко І. Великий Каменяр. — «Вільна Україна», 1946, 27 серпня.

Рубашов М. Вічно з народом. — «Рад. селянин», 1946, 28 серпня.

Савицька М. В братнім єднанні. — «Літ. газета», 1946, 30 травня.

І. Франко про дружбу українського народу з російським народом.

Савицька М. Іван Франко. — «Рад. жінка», 1946, № 7—8, с. 14.

Село Нагуєвичі сьогодні. — «Рад. селянин», 1946, 29 травня.

Стецюк Я. Співець гніву і боротьби. — «Прикарпатська правда», 1946, 28 травня.

Тамарченко Д. Іван Франко про Щедріна. (До 120-ї річниці з дня народження М. Салтикова-Щедріна). — «Літ. газета», 1946, 1 лютого.

Федчишин С. Иван Франко о путях развития сельского хозяйства. — «Львовская правда», 1946, 24 травня.

Франківські читання. — «Вільна Україна», 1946, 9 січня.

Цикл лекцій про І. Франка в Львівському держ. університеті.

Франко Т. Воспоминания об отце. — «Львовская правда», 1946, 27 мая.

Чаговець В. Він писав на мармурі. — «Чорноморська комуна», 1946, 26 травня.

Шаховский С. Всегда борец. — «Юный Ленинец», 1946, 24 мая.

Шаховський С. Поборник дружби народів. — «Літ. газета», 1946, 30 травня.

Шаховський С. Шляхом єдиним. (До виходу в світ. «Избранных сочинений» И. Франка). — «Літ. газета», 1946, 4 квітня.

Atlas A. Iwan Franko. — «Czerwony sztandar», 1946, 17 marca; «Przyjaźń», 1946, N 3—4, s. 16—17.

Ivan Franko — básnik boje. — «Rudé právo», 1946, 29 v.

K 30 vyroči úmrtì Ivana Franka. — «Slovanský přehled», 1946, N 3—4, s. 219. Підп.: mh.

Rudnicki M. Iwan Franko i Jan Kasprowicz. — «Czerwony sztandar», 1946, 26 maja.

Rudnicki M. Wielki pisarz. — «Czerwony sztandar», 1946, 27 sierpnia.

Wilde I. W muzeum geniusża ziemi halickiej. — «Czerwony sztandar», 1946, 29 maja.

Woźniak M. Życie i twórczość wielkiego poety. — «Czerwony sztandar», 1946, 28 maja.

1947

Борщаговский А. Драматургия Ивана Франко. — В кн. Франко И. Пьесы. Перевод с укр. Г. Шипова. М.—Л., «Искусство», 1947, с. 3—25.

Година М. К. Психологічні погляди Івана Франка. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет), вип. 1, 1947, с. 47—48.

Матвійчук М. Благодатні впливи російської культури. — «Рад. Україна», 1947, 7 травня.

І. Франко про дружбу українського народу з російським народом.

Романченко І. Великий Каменяр. — «Вільна Україна», 1947, 28 травня.

Романченко І. Гнівні рядки. — «Рад. Україна», 1947, 25 квітня.

Боротьба І. Франка проти українського буржуазного націоналізму.

Шифрина Е. Баррикады на Стрелецкой площади. — «Львовская правда», 1947, 3 июня.

Про статтю І. Франка «Die Lemberger Unruhen», надруковану в газеті «Die Zeit», в якій описано розстріл робітничої демонстрації у Львові.

I. Franko. — «Svět Sovetu», 1947, № 21, 23 IV, s. 6.

Kyryluk J. Wielki Kamieniarz.—«Czerwony sztandar», 1947, 28 maja.

Krzywicki L. Wspomnienia. Tom I. 1859—1885. Warszawa, 1947.

Спогади про І. Франка, с. 265 і далі.

1948

Братунь Р. Образ Прометея в українській літературі. — В кн. Научные работы студентов (Львовского гос. университета им. Ивана Франко). Сб. первый. Львов, Изд-во Львовского университета, 1948, с. 55—70.

Образ Прометея в творчості І. Франка.

Вервес Г. Вияв братньої любові. [А. Міцкевич і І. Франко]. — «Літ. газета», 1948, 23 грудня.

Дейч А. Иван Франко. — В кн. Франко И. Борислав смеется. М.—Л., Детиздат, 1948, с. 3—12.

Городецкая Е. Иван Франко. — В кн. Франко И. Мурка и Бурка. М.—Л., Детгиз, 1948, с. 5—8.

Кияшко І. Музей Великого Каменяра. — «Літ. газета», 1948, 26 серпня.

Малкін В. О. М. Некрасов у Галичині. — «Вільна Україна», 1948, 14 лютого.

Говориться також про переклади І. Франка поезій М. Некрасова.

Малкін В. О. Поет-громадянин М. О. Некрасов. Львів, «Вільна Україна», 1948, 88 с.

Про І. Франка, с. 77—87. Мова про переклади І. Франка поезій М. Некрасова.

Мар П. Іван Франко. — «Рад. Волинь», 1948, 29 травня.

Назаренко Г. Произведения Ивана Франко за рубежом.— «Львовская правда», 1948, 27 августа.

Предстоящая реставрация музея великого Каменяра. — «Львовская правда», 1948, 19 марта.

Соколова Н. Свободен как беркут. — «Пионер», 1948, № 8, с. 40.

Рец. на переклад повісті І. Франка «Захар Беркут».

Трудящиеся Львова чтят память Ивана Франко.—«Львовская правда», 1948, 28 мая; Na mogile Iwana Franki. — «Czerwony sztandar», 1948, 29 maja.

Турганов Б. [Иван Франко]. — В кн. Франко И. Каменщик и другие рассказы. М., Гослитиздат, 1948, с. 3—6.

Kozowy P. Wielki Kamieniarz a literatura polska. — «Czerwony sztandar», 1948, 28 maja.

Skibicki W. Twórcza przyjaźń dwóch pisarzy. [І. Франка та М. Коцюбинського]. — «Czerwony sztandar», 1948, 25 kwietnia.

Studzienny P. Iw. Franko na zjeździe polskich literatów. — «Czerwony sztandar», 1948, 29 sierpnia.

Участь І. Франка у з'їзді польських письменників у 1894 р.

Zaslavski D. Ivanas Franko. — В кн. Franko I. Geras už-darbis. Vilnius, 1948, p. 5—9. [Литовською мовою].

1949

Дмитерко Л. Підсумки 12 пленуму правління Спілки рад. письменників СРСР і стан та завдання театральної і літературної критики на Україні. — «Рад. Україна», 1946, 6 березня; «Літ. газета», 1949, 5 березня.

Мова також про фальсифікацію спадщини І. Франка з боку критиків-космополітів.

Лейкина-Свирская В. Р. Российская Академия наук в борьбе за равноправие украинского языка. — «Мовознавство», 1949, т. VII, с. 60—71.

Про спробу обрання І. Франка членом Російської Академії наук, с. 67—71.

Лукьянович Д. Борьба за Шевченко в Галиции. — «Львовская правда», 1949, 10 марта.

І. Франко на сторожі Шевченкової спадщини.

Мороз О. Борець за возз'єднання українського народу. — «Червоний прапор», 1949, 27 серпня.

На батьківщині великого Каменяра. [Добірка статей].— «Літ. газета», 1949, 1 вересня.

Нагуєвичі сьогодні. — «Вітчизна», 1949, № 9, с. 195—196.

Новые документы об Иване Франко. — «Львовская правда», 1949, «Лит. газета», 1949, 13 августа.

Документи про переслідування І. Франка.

Перепелиця П. Марія Заньковецька і Західна Україна. — «Вільна Україна», 1949, 5 жовтня.

Знайомство І. Франка з М. Заньковецькою. Присвята письменника великій артистці.

Урочисте вшанування пам'яті Івана Франка. — «Вільна Україна», 1949, 29 травня.

Мітинг трудящих м. Львова в роковини смерті І. Франка.

Урочистий мітинг, присвячений пам'яті Івана Франка.— «Вільна Україна», 1949, 28 серпня; Торжественный митинг, посвященный памяти Ивана Франко. — «Львовская правда», 1949, 30 августа; Kyjaszko I. Godne uczczenie pamięci wielkiego poety. — «Czerwony sztandar», 1949, 27 sierpnia.

Відслонення погруддя І. Франка біля Музею Івана Франка у Львові.

Nevrlý M. Basnik revoluce a pokroku. — «Lidová obroda», Brno, 1949, N 255, 30 X.

Paczowski T. Uwagi I. Franki o twórczości J. Słowackiego. — «Czerwony sztandar», 1949, 7 grudnia.

Świżyński P., Politkin F. Nowe dokumenty o Iwanie France. — «Czerwony sztandar», 1949, 28 maja.

Документи про переслідування І. Франка.

1950

Дмитерко Л. На галицькій землі. — «Рад. Україна», 1950, 23 квітня.

Українські рад. письменники на батьківщині І. Франка в с. Нагуєвичі.

Кияшко І. Іван Франко про австрійські «свинські вибори». — «Ленінська молодь», 1950, 14 грудня.

Крип'якевич І. Криваві вибори на Львівщині в 1897 році. — «Вільна Україна», 1950, 15 жовтня.

Говориться також про І. Франка як кандидата на посла.

Новиченко Л. Радостная новь. — «Правда Украины», 1950, 30 апреля.

Група українських рад. письменників відвідала с. Нагуєвичі.

Осмоловський В. Видання творів Л. Толстого в Галичині і боротьба навколо них. — «Рад. Львів», 1950, № 11, с. 56—62.

Говориться також про І. Франка. В скороченні стаття надрукована також в газеті «Вільна Україна», 1950, 18 листопада.

Франко І. Оповідання. Львів, «Вільна Україна», 1950.

Рец.: **Півторадні В.** Корисна справа. — «Вільна Україна», 1950, 14 травня.

Ходаківський М. Музей Івана Франка. До десятиріччя з дня заснування. — «Вільна Україна», 1950, 21 жовтня.

Paczowski T. Zainteresowania Elizy Orzeszkowej literaturą ukraińską. — «Czerwony sztandar», 1950, 19 kwietnia.

Про дружбу Е. Ожешко з І. Франком.

1951

Безпоясна Н., Зінченко М. Нагуєвичі сьогодні. — «Рад. слово», 1951, 26 травня.

Білоштан Я. Драматургія Івана Франка. — «Рад. мистецтво», 1951, 30 травня.

Великий Каменяр. [Передова]. — «Рад. слово», 1951, 27 травня.

Видання творів письменника [І. Франка з 1917 по травень 1951 року. За даними Книжкової палати]. — «Молодь України», 1951, 27 травня; «Колгоспне село», 1951, 29 травня.

Возняк М. Виразник мрій народу про возз'єднання. — «Вільна Україна», 1951, 27 травня.

Засенко О. Співець дружби братніх народів. — «Молодь України», 1951, 26 серпня; «Львовская правда», 1951, 26 августа.

Кияшко І. Иван Франко — борец против Ватикана. — «Львовская правда», 1951, 17 ноября; «Ворошиловградская правда», 1951, 16 декабря.

Кобилецький Ю. С. «У народів вольних колі». (До виходу в світ 5-томника творів І. Франка російською мовою). — «Рад. Україна», 1951, 16 лютого.

Костенко М. В музеї великого Каменяра. [В с. Нагуєвичі]. — «Літ. газета», 1951, 5 квітня.

Костенко М. Земля в цвіту. (До 35-річчя з дня смерті І. Франка). — «Літ. газета», 1951, 24 травня.

Про великі переміни в культурному житті с. Нагуєвичі.

Лесин В. Письменник-революціонер. — «Ленінська молодь», 1951, 27 травня.

Панасенко В. В новых Нагуевичах. — «Львовская правда», 1951, 27 мая.

Панькевич І. До джерел «Панських жартів» Івана Франка. — «Slavia», 1951, № 2—3.

Пархоменко М. Почетная задача львовских литературоведов. Об изучении деятельности И. Франка. — «Львовская правда», 1951, 27 мая.

В основному мова про два перші випуски збірника «Іван Франко». Статті і матеріали».

Стецьків В. Іван Франко у боротьбі проти католицизму.— «Вільна Україна», 1951, 1 липня.

Франко з нами, він наш друг і сучасник. Відкриття літературно-меморіального музею в Нагуєвичах. — «Рад. слово», 1951, 29 травня.

Франко Г. Всенародна шана. — «Рад. слово», 1951, 27 травня.

Відкриття музею Івана Франка в с. Нагуєвичі.

Турганов Б. Иван Франко. — В кн. Франко И. В кузнице и другие рассказы. М., Гослитиздат, 1951, с. 3—5.

Bileckyj O. I. Veliký syn ukrainského národa. — В кн. Franko I. Na Čeremoši. Praha, 1951, s. 7—14.

Kornijčuk Ol. Ivan Franko. — В кн. Franko I. Rubač. Praha, 1951, s. 7—11.

Kyryluk J. Velký kamenik. — В кн. Franko I. Povidky. Praha, 1951, s. 7—20.

Nevrly M. [Ivan Franko]. — В кн. Franko I. Boryslav. Boa constrictor. Boryslav se směje. Praha, 1951, s. 7—17.

O literaturze ukraińskiej w programie P. R. W. W 35-ta rocznica zgonu Iw. Franka. — «Radio i świat», 1951, № 22, 28 maja, s. 3.

Weinert Erich. Iwan Franko. — В кн. Franko I. Ich sehe ohne Grenzen die Felder liegen. Dichtungen. Berlin, 1951.

Рец.: [на збірку поезій І. Франка] а. **Мартиненко В.** Поезія Івана Франка німецькою мовою. — «Вітчизна», 1953, № 5, с. 182—183.
б. «Вечірній Київ», 1956, 15 червня.
в. Kirchner P.— «Wetbühne», Berlin, 1956, Jahrgang II, N 35, 29 August, S. 1128—1132.

Zozulea Michail. Ivan Franko. 35 de ani de la moorten morelui scriitor ucrainean. — «Veac nou», Bucuresti, 1951, N 24.

1952

Возняк С. М. До питання про боротьбу Івана Франка за дружбу українського і польського народів. — В кн. Бюлетень наукової студентської конференції 1952 р. (Львівський держ. університет ім. Івана Франка). Х., 1952, с. 12—13.

Дей О., Нечиталюк М. Іван Франко про літературу братнього російського народу. — «Вільна Україна», 1952, 28 травня.

Кияшко І. Іван Франко — борець проти Ватікану. — «Рад. Буковина», 1952, 12 січня; «Південна правда», 1952, 12 січня.

Кияшко І. Мовою братнього російського народу — «Вільна Україна», 1952, 11 травня.

У зв'язку з виходом збірки творів І. Франка в 5-ти томах в перекладі на російську мову.

Кияшко І. Не спотворювати біографії великого письменника. — «Вільна Україна», 1952, 16 квітня.

Про деякі неточні відомості про І. Франка в путівнику по м. Львову.

Михайлов С. И. О роли русской революционной демократической идеологии в формировании передовой общественной мысли народов России в XIX веке. — «Вопросы философии», 1952, № 5, с. 180—189.

Говориться також про І. Франка.

Петличний І. Предикативні словосполучення мови художньої прози Ів. Франка. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 3, ч. 1, 1952, с. 21—23.

Рожило Л. Діти і школа в оповіданнях Івана Франка. — В кн. Бюлетень наукової студентської конференції 1952 р. (Львівський держ. університет ім. Івана Франка). Х., 1952, с. 14—15.

Сидоренко Г. К. І. Франко в боротьбі за реалізм проти занепадницьких течій в українській літературі кінця XIX — поч. XX ст. — В кн. IX научная сессия. Гезисы докладов. Секция филологии (Киевский гос. университет им. Т. Г. Шевченко), 1952, с. 3—4.

Халімончук А. Перші сатиричні твори Івана Яковича Франка. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 3, ч. I, 1952, с. 9—10.

Bileckyj A. I. Vel'ky syn ukrainského národa. — В кн. Franko I. V potu tvári, Výber z rozprávok. Bratislava, 1952, s. 323—325.

Dunin-Wąsowicz K. Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji Wrocław, Wydawnictwo Zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1952. 301 s.

Про І. Франка див. за показчиком змісту. Мова про участь І. Франка в прогресивній пресі Галичини в кінці XIX ст.

Nevrlý Mikulaš. Ivan Franko. Ukrajinský básnik revolucionář. K 35 výroči jeho úmrti 1916—1951. Život a dilo. Praha, Prace Vydavatelstvo Roh, 1952. 173 s.

Рец.: а. **Bubla Jiří.** Ukrajinský básnik a revolucionař. — «Literárni Noviny», Praha, 1952, 3 v.
б. **Tichy F. R.** Kniha o Ivanu Frankovi. — «Nový život», Praha, 1953, N 3.
в. **Gottlieb M.** O knize Mikuláše Nevlého. — «Sovětska veda». Filozofie. Praha, 1953, № 4.
г. **Lelo B.** Prvni česká monografie o Ivanu Frankovi. — «Slovansky přehled», 1953, N 10, s. 318—319.
д. **Hontar P.** Tradice velké družby. — «Praha—Moskva». 1954, N 8.
е. **Molnar M.** Na okraj Hontarova článka o české monografie «Ivan Franko». — «Praha—Moskva», 1954, N 8.
є. **Jakóbiec M.** Iwan Franko — ukraiński poeta i rewolucjonista. — «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1953, N 4, s. 160—164.
ж. **Гонтар П.** Традиції великої дружби. — «Вільна Україна», 1953, 26 листопада.
з. **Масляк С.** Нові франківські видання в Чехословаччині. — «Жовтень», 1955, № 3, с. 118—121.
и. **Мундяк М.** Монографія чеського вченого. — «Вітчизна», 1955, № 6, с. 174—176.

1953

Вишня Остап. Зачарована дисертація. — «Літ. газета», 1953, 2 квітня.

Про низький науковий рівень дисертації В. Кобринського «Поеми Івана Франка».

Городецкая Е. Иван Франко. — В кн. Франко И. Рассказы. М.—Л., Гослитиздат, 1953, с. 3—10.

Донченко М. Цінні документи. Невідомі листи О. Кобилянської до В. Стефаника. — «Літ. газета», 1953, 7 травня.

Висловлювання О. Кобилянської про І. Франка.

Куриленко И. Писатели — классики Западной Украины в борьбе против буржуазного национализма. — «Львовская правда», 1953, 19 августа.

Мова також про І. Франка.

Крутікова Н. Єднання двох братніх літератур. — В кн. Російсько-українське літературне єднання. Зб. ст. Вип. І. К., Держлітвидав УРСР, 1953, с. 3—42.

Про І. Франка, с. 23—28.

Лук'янович Д. Велика дружба. — «Вільна Україна», 1953, 28 січня.

І. Франко про дружбу українського народу з російським народом.

Новиченко Л. Боевые традиции борьбы против украинского буржуазного национализма. — «Дружба народов», 1953, № 2, с. 190—198.

Рецензія на кн. Франко З. Іван Франко — непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. К., 1952.

Плющ П. Основні відомості з історії української літературної мови. Лекція для студентів-заочників учительських інститутів і педагогічних училищ. К., «Рад. школа», 1953, 136 с.

Мова І. Франка, с. 90—99.

Поник Г. На родине Антона Грицуняка. — «Правда Украины», 1953, 22 февраля.

Про село Черніхівці, Тернопільської обл., де проживав Антін Грицуняк, близький знайомий І. Франка.

Симакович В. Як використовувати художні твори І. Франка і В. Стефаника у бесідах серед виборців. — «Блокнот агітатора», Ровно, 1953, с. 17—21.

Франко І. Проти Ватікану. Збірник. К., Держлітвидав УРСР. 1953.

Рец.: а. **Микитась В.** Іван Франко проти Ватікану. — «Літ. газета», 1953, 8 жовтня.
б. **Молякевич Д.** Іван Франко проти Ватікану. — «Вільна Україна», 1953, 14 жовтня.
в. **Пинчук С.** Иван Франко — борец против Ватикана. — «Львовская правда», 1953, 24 ноября.
г. **Дей О.** Збірник антиватіканських творів Івана Франка. — «Жовтень», 1954, № 1, с. 117—120.
д. **Довгалюк П.** Слово проти Ватікану. — «Вітчизна», 1954, № 2, с. 184—186.
е. **Василенко І.** Іван Франко проти Ватікану. — «Рад. Буковина», 1954, 9 березня.

Франко І. Публіцистика. Вибрані статті. К., Держлітвидав УРСР. 1953.

Рец.: **Лисенко В.** Публіцистика великої пристрасті. — «Рад. Україна», 1954, 5 серпня.

1954

Атаян Р. [Українська класична художня література]. — «Советікан граканутюн ев арвест» [«Рад. література і мистецтво»], Єреван, 1954, № 5, с. 95—105. [Вірменською мовою].

Мова також про І. Франка.

Бойко І. Російські і українські письменники про возз'єднання України з Росією. — «Вісник Академії наук УРСР», 1954, № 1, с. 56—67.

Про І. Франка, с. 65—66.

Вовченко М. Патриотическая пьеса Ивана Франко. — «Новый мир», 1954, № 3, с. 248—252.

«Сон князя Святослава».

Возняк М. С. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. Львів, Вид-во Львівського університету, 1954. 68 с.

Гіпотеза І. Франка про автора антипапського твору «Пересторога», с. 6—8, 16—17.

Акад. М. С. Возняк. [Некролог]. — «Вільна Україна», 1954, 21 листопада; «Львовская правда», 1954, 21 ноября; «Іван Франко. Статті і матеріали». Зб. IV. Львів, 1955, с. 226—227.

Дмитерко Л. Співці дружби народів, борці проти буржуазного націоналізму. — «Вітчизна», 1954, № 5, с. 147—154.

Викриття українського буржуазного націоналізму в українській класичній та радянській літературах. Говориться також про І. Франка.

Ейдус З. [Борислав сміється]. — «Карогс» [«Прапор»], Рига, 1954, № 1, с. 116—118. [Латиською мовою].

Рецензія на переклад повісті І. Франка «Борислав сміється» на латиську мову. [Рига, 1953].

Іван Франко — популяризатор творчості А. П. Чехова.— «Вільна Україна», 1954, 4 липня.

Іжакевич Г. П. Питання російсько-українських мовних зв'язків. (Науково-популярний нарис). К., Вид-во Академії наук УРСР, 1954. 104 с. (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні).

Про І. Франка с. 60—65.

Калениченко Н. Під впливом марксизму-ленінізму. — «Вітчизна», 1954, № 3,, с. 128—140.

Літературний процес на Україні в кінці XIX ст. — початку XX ст. Є також матеріал про І. Франка.

Карабутенко И. Пламенный поборник дружбы украинского и русского народов. — «Славяне», 1954, № 2, с. 55—57.

У зв'язку з виходом в світ збірки творів І. Франка в 5-ти томах в перекладі на російську мову.

Кирилюк Е. П. Русско-украинское литературное единение в XIX столетии. — «Известия Академии наук Латвийской ССР», 1954, № 4, с. 5—21.

Говориться також про І. Франка.

Коваль А. П. Языковые средства украинской прогрессивной публицистики конца XIX — начала XX в. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. К., 1954. 17 с. (Киевский гос. университет им. Т. Г. Шевченко. Филологический факультет).

Говориться про мову публіцистичних творів І. Франка.

Комишанченко П. М. Українська прогресивна критика 70-х рр. XIX ст. в боротьбі за єднання двох братніх літератур. — Наукові записки (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), т. 13, вип. 2. Збірник філологічного факультету № 6, 1954, с. 141—162.

Говориться також про І. Франка.

Кунина Х. А. Издание произведений украинских писателей-классиков. Собрание сочинений Т. Г. Шевченко, И. Я. Франко, М. М. Коцюбинского, Леси Украинки в оригиналах и русских переводах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. М., 1954. 15 с. (Московский гос. библиотечный институт).

Куриленко Й. М. Класики української літератури в боротьбі проти буржуазного націоналізму. — «Літ. в школі», 1954, № 6, с. 24—34.

Говориться також про І. Франка.

Мазуркевич О. Р. Велична тема братніх літератур. Дружба двох великих народів в російській і українській дожовтневій літературах. К., Держлітвидав УРСР, 1954. 83 с.

І. Франко, с. 65—71.

Мазуркевич О. Визвольна війна 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією в творчості передових російських і українських письменників. — «Вітчизна», 1954, № 4, с. 104—123.

І. Франко, с. 117—118.

Машинский С. Украинские классики в русских переводах. — «Новый мир», 1954, № 3, с. 223—231.

Аналіз перекладів творів І. Франка на російську мову.

Мкртич К. Твори українських письменників для дітей вірменською мовою. — «Советикан манкаварт» [«Рад. педагог»], Єреван, 1954, № 2, с. 40—45. [Вірменською мовою].

Переклади творів І. Франка для дітей вірменською мовою.

Охрименко П. П. Максим Богданович и украинская литература. — Ученые записки (Гомельский гос. педагогический институт им. В. П. Чкалова), вып. 1, 1954, с. 91—109.

Визначний білоруський письменник Максим Богданович — перекладач творів І. Франка на російську мову та автор критичних праць про Каменяра.

Сидоренко Г. К. Боротьба за М. В. Гоголя в українській літературній критиці XIX ст. — Праці (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), вип. І. Гуманітарні науки. К., 1954, с. 147—156.

Говориться також про І. Франка.

Стеценко Л. Українська література в боротьбі за возз'єднання і зміцнення дружби України з Росією. — В кн. Єднання братніх літератур («Рад. літературознавство», № 17), 1954, с. 12—36.

Про І. Франка, с. 28—31.

Турганов Б. [Иван Франко]. — В кн. Франко И. В кузнице и другие рассказы. Грозный, 1954, с. 3—5.

Сулакишвили Т. [«Украдене щастя» І. Франка]. — В кн. Франко І. Украдене щастя. Драма. Пер. з укр. Г. Сулакашвілі. Тбілісі, 1954, с. 67—70. [Грузинською мовою].

Щапенко И. Новое исследование об Иване Франко. — «Львовская правда», 1954, 28 мая.

Рецензія на книгу О. І. Дея «Іван Франко — дослідник народно-поетичної творчості». К., 1953.

Чавдаров С. Російсько-українські зв'язки у розвитку вітчизняної педагогіки. К., 1954. 60 с.

Про І. Франка с. 26—40.

Чернюк С. Боротьба І. Я. Франка проти ідеології українського буржуазного націоналізму. — В кн. XI наукова студентська конференція [Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка], присвячена 300-річчю возз'єднання України з Росією. Тези доповідей. Секція філософії. К., 1954, с. 4—6.

Шаховский С. Иван Франко. (1856—1916). — В кн. Украинские повести и рассказы в трех томах. Том 2, М., Гослитиздат, 1954, с. 644—648.

Kozłowski J. Iwan Franko a polski ruch robotniczy w Galicji w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wieku XIX.— «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1954, № 1, s. 93—108.

Kwiecińska L. Wspolnie iść ku dobrym celom. Korespondencja E. Orzeszkowej z I. Franko. — «Trybuna ludu». 1954, 27 maja.

Rachiteanu Siruaun. Ivan Franko un more dramaturg al porului ukrainian. — «Contemporanul», 1954, 15 I.

Soot B. Ukraina kirjandus. [Українське письменство]. — «Looming», 1954, N 5, lk. 593—607. [Естонською мовою].

Говориться також про І. Франка.

1955

Бабишкін О., Курашова О. Леся Українка. Життя і творчість. К., Держлітвидав УРСР, 1955. 477 с. з ілюстр.

Про І. Франка на протязі всієї праці. Леся Українка у взаємозв'язках з І. Франком. Творчість Лесі Українки в оцінці І. Франка.

Марко Вовчок у критиці. Збірник статей, рецензій і висловлювань. Упорядкування, вступна стаття і примітки М. Бернштейна. К., Держлітвидав УРСР, 1955. 338 с.

Статті І. Франка про Марка Вовчка, с. 263—277. У передмові М. Бернштейна темі «Праці І. Франка про Марка Вовчка» присвячені с. 44—49.

Галащук Б. И. Франко и чешская литература. Тезисы докладов научной сессии (Одесский гос. педагогический институт иностранных языков), 1955, с. 27—29.

Гапова В. Элиза Ожешко и украинская литература. (Из истории славянских литературных и культурных связей). — Ученые записки (Минский гос. педагогический институт им. А. М. Горького), вып. 4, 1955, с. 152—182.

Еліза Ожешко у взаємозв'язках з І. Франком. На матеріалах листування.

Гузар З. Іван Франко в Добрівлянах. — «Рад. слово», 1955, 20 листопада.

Нові матеріали про перебування І. Франка в с. Добрівляни на Дрогобиччині.

Дмитрук В. Михайло Павлик (1853—1915). — В кн. Павлик М. Вибрані твори. Львів, Кн-журн. вид-во, 1955, с. 3—26.

Говориться також про взаємозв'язки М. Павлика з І. Франком.

Каспрук А. Перша російська революція в творчості Івана Франка. — «Рад. Житомирщина», 1955, 2 березня; «Наддніпрянська правда», 1955, 6 березня; «Закарпатська правда», 1955, 9 березня; «Рад. Поділля», 1955, 18 березня; «Чорноморська комуна», 1955, 6 квітня; «Запорожская правда», 1955, 12 апреля; «Рад. Буковина», 27 квітня; «Львовская правда», 1955, 28 мая; «Рад. Донеччина», 1955, 10 серпня; «Вільна Україна», 1955, 6 вересня; «Черкаська правда», 1955, 20 вересня.

Кравченко Є. Звернення І. Франка до молоді в 1905 році. — «Ленінська молодь», 1955, 15 липня.

Левченко М. Іван Франко і революція 1905 року. — «Чорноморська комуна», 1955, 18 грудня.

Маковельский А. Передовая политическая мысль народов России в XIX веке и влияние на нее русских революционных демократов. — Ученые записки (Азербайджанский гос. университет), Баку, № 1, 1955, с. 75—90.

Говориться також про І. Франка.

Микитин Т. Малоизвестная книга Ив. Франко. — «Львовская правда», 1955, 15 октября.

Мова про брошуру «О pracy», написану І. Франком в 1881 р., яка зберігається в Науковій бібліотеці Львівського держ. університету.

Недзвідський А. Запровадити щорічні Франківські конференції. (Лист з Одеси). — «Вільна Україна», 1955, 15 вересня.

Нудьга Г. Пісні революції. — «Жовтень», 1955, № 11, с. 98—106.

Про революційні пісні дожовтневого періоду, в тому числі на слова І. Франка.

Петличний І. І. Франко в боротьбі за удосконалення синтаксису української літературної мови. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 6, ч. 1, 1955, с. 115—118.

Сивокінь Г. Боротьба І. Я. Франка за реалізм в українській літературі кінця XIX сторіччя. (За матеріалами критичної спадщини). — В кн. Итоговая студенческая научная конференция (Харьковский гос. университет им. А. М. Горького), посвященная 150-летию Харьковского гос. университета. Тезисы докладов. Х., 1955, с. 151—153.

Сидоренко Г., Дей О. Початок важливої роботи. — «Літ. газета», 1955, 3 березня.

Рецензія на кн. Бойко І. З. Іван Франко. Бібліографічний покажчик. К., 1954. Про завдання в галузі франківської бібліографії.

Халімончук А. Суспільно-політична сатира Івана Франка. Львів, Вид-во Львівського університету, 1955.

Рец.: а. **Лівенцов В.** Суспільно-політична сатира Івана Франка. — «Червоний прапор», 1956, 6 липня.
б. **Василюк Д.** Гнівний сатирик. — «Прикарпатська правда», 1956, 25 серпня.

Цьох Й. Іван Франко і перша російська революція. — «Рад. Волинь», 1955, 29 жовтня.

Dunin-Wąsowicz K. Publicystyka I. Franki w prasie ruchu ludowego w Galicji. — «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1955, N 1—2, s. 232—257. Є також окремий відбиток.

Franko I. Utwory wybrane. Tłumaczyli Zofia i Stanisław Głowiakowie. Posłowiem [Iwan Franko. Tom 2, s. 569—601] opatrzył Prof. Marian Jakóbiec. Warszawa, «Czytelnik», 1955. Tom I. 463 s.; Tom 2. 607 s.

Рец.: а. **Вервес Г.** Іван Франко польською мовою. — «Літ. газета», 1956, 21 червня.
б. **Лозинський І.** Твори І. Франка в польському перекладі. — «Жовтень», 1956, № 8, с. 108—111.
в. **Грика І.** Видання творів І. Франка в Польщі. — «Україна», 1956, № 6, с. 17.

Nevrlý Mikuláš. Ivan Franko a česka kultura. — В кн. Věčna družba. Sbornik praci k třistému výroči opětného sjednočeni Ukrajiny s Ruskem. Praha, Svět Sovětů, 1955, s. 317—354. Переклад на українську мову: «Іван Франко. Статті і матеріали». Зб. V. Львів, 1956, с. 216—249. Переклад С. Масляка.

Nevrlý M. V předvečer stého výroči Ivana Franka. — «Slovanský přehled», 1955, N 6, s. 204.

Przegląd społeczny. 1886—1887. Wstęp i antologię opracował Krzysztof Dunin-Wąsowicz. Bibliografię opracowała Jadwiga Czachowska. Wrocław, Zakład imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademij Nauk, 1955. 203 s. (Materiały do dziejów postępowej publicystyki polskiej).

Franko I. Galicyjska własność ziemska, s. 47—64; Na dnie, s. 105—126; Rębacz, s. 127—133. У передмові про співпрацю І. Франка в журналі «Przegląd społeczny», с. 23—29, 33 та інші. В кінці праці бібліографія праць І. Франка, опублікованих на сторінках названого журналу.

Semczuk A. [Про взаємозв'язки І. Франка з Елізою Ожешко]. «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1955, N 1—2, s. 192—193. Цикл «Dyskusja».

1956

Айзеншток І. [Великий український поет]. — «Пергале» [«Перемога]. Вільнюс, 1956, № 8, с. 106—108. [Литовською мовою].

Аркадьев Д. Новые издания произведений Ивана Франко. — «Огонек», 1956, № 35, с. 19.

Про видання творів І. Франка в 10-и томах в перекладі на російську мову та інші вид.

Ахрыменко П. Іван Франко і беларуская культура. — «Полымя», Мінск, 1956, № 8, с. 118—123.

Балака И. Борьба Ивана Франко за дружбу и единство народов. — «Сов. Казахстан», 1956, кн. 8, с. 114—117.

Белоус А. Г. Мировоззрение и идейно-творческие принципы И. Я. Франко. — В кн. Научно-методические записки по вопросам музыки и музыкознания. Сборник. К., Изомузгиз, 1956. (Киевская гос. ордена Ленина консерватория им. Чайковского).

Белецкий А. Иван Франко — сатирик. — В кн. Франко И. Сатиры и сказки. М., Гослитиздат, 1956, с. 3—10.

Бутская И. М. Горький і передові українські письменники в журналі «Жизнь». — «Вітчизна», 1956, № 6, с. 103—109.

Говориться також про І. Франка.

Вайнберг М. Ц. І. Я. Франко про становище трудящих Галичини під гнітом панської Польщі та австрійської монархії. — В кн. Нариси з історії економічної думки на Україні. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1956, с. 334—351.

Васюков О. З початків журналістської діяльності Івана Франка. — У кн.: Альманах студентської літ. студії (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), кн. 2, 1956, с. 147—158.

Великий син українського народу. — «Блокнот агітатора», Львів, 1956, № 17 (140), с. 1—9.

Вервес Г. Адам Мицкевич и украинская литература. — В кн. Литература славянских народов. Вып. I. Адам Мицкевич. К 100-летию со дня смерти. Сб. ст. М., Изд-во Академии наук СССР, 1956, с. 105—116.

Говориться також про І. Франка.

Відзначення 100-річчя з дня народження І. Я. Франка педагогічною громадськістю України. Хроніка. — «Рад. школа», 1956, № 10, с. 62—64.

Вірник Д., Голубовська Є. Економічні погляди І. Я. Франка. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1956.

Рец.: а. **Герасименко М., Миронов В.** — «Комуніст України», 1957, № 1, с. 75—78.

б. **Лаута С. П., Чунтулов В. П.** Книга про економічні погляди І. Я. Франка. — «Вісник Академії наук УРСР», 1957, № 7, с. 69—72.

в. **Миронов В.** Книга об экономических взглядах великого украинского писателя. — «Вопросы экономики», 1957, № 7, с. 129—131.

Вшанування пам'яті Івана Франка. — «Рад. жінка», 1956, № 10, с. 6.

В'язовський Г. А. Деякі питання теорії літератури в літературознавчій спадщині Івана Франка. — Праці (Одеський держ. університет ім. І. Мечникова), т. 146, 1956, с. 49—57.

Головаха І. П. Атеїзм українських революційних демократів. К., 1956, 40 с. (Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР).

Про І. Франка с. 12—21 та інші.

Голомбйовський Й. Іван Франко про літературну майстерність. — У кн. Альманах студентської літ. студії (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), кн. 2, 1956, с. 159—166.

Голубовська Е. Проблеми політичної економії у працях І. Я. Франка — В кн. Нариси з історії економічної думки на Україні. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1956, с. 301—333.

Горбач Н. І. Іван Франко — поборник дружби українського і російського народів. — В кн. Студентські наукові праці (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), зб. 22. Історія. К., 1956, с. 13—25.

* **Гриць І.** Мозаїки до портрету І. Я. Франка. — «Дукля», 1956, № 4, с. 103—109.

Грушкін В. М. І. Франко в боротьбі за реалізм і народність української літератури. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 11—23.

Дацко Ю. Твір І. Франка «З вершин і низин». — «Дукля», 1956, № 4, с. 93—102.

Дацюк І. Іван Франко про Лесю Українку. —В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 51—56.

Дейч А. Иван Франко. — «Пионер», 1956, № 8, с. 24—25.

До 100-річчя з дня народження великого українського письменника Івана Франка. Рішення Всесвітньої Ради Миру про відзначення ювілею І. Франка в усіх країнах у числі великих культурних роковин 1956 року. — «Літ. газета», 1956, 26 квітня; «Жовтень», 1956, № 8, с. 5; В кн. Вінок Іванові Франкові. К., 1957, с. 3.

Документы рассказывают. (Из жизни И. Франко-издателя). — «Огонек», 1956, № 35, с. 8.

Долгош І. Іван Франко про Закарпаття. — «Дукля», 1956, № 2, с. 86—98.

Жученко В. С. До історії поширення економічного вчення Маркса на Україні в другій половині XIX ст. — Наукові записки (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), т. 15, вип. І. Зб. економічного факультету, № 1, К., 1956, с. 97—110.

Говориться також про І. Франка.

З історії суспільно-політичної та філософської думки на Україні (XVI—XX вв.). К., Вид-во Академії наук УРСР, 1956, 144 с. (Академія наук УРСР. Інститут філософії).

Про І. Франка див. у статті Г. Ємельяненка «Поширення марксистсько-ленінських філософських ідей на Україні (друга пол. XIX і початок XX ст.), с. 110—145, зокрема с. 113—114.

Иван Франко. — «Колхозница», 1956, № 8, с. 19.

Иван Франко. — «Костер», 1956, № 2, с. 49.

Каграманов Л. [Великий письменник українського народу]. — «Азербайджан», Баку, 1956, № 8, с. 133—140. [Азербайджанською мовою].

Каленик М. «Захар Беркут» на немецком языке. — «Сов. Украина», 1956, № 4, с. 191.

Коротка замітка про видання в Німецькій Демократичній Республіці повісті І. Франка «Захар Беркут» в перекладі Марти Борг з передмовою Урзули Вебах.

Канадці готуються до ювілею. — «Україна», 1956, № 14, с. 7.

Корнієнко Н. П. Спостереження І. Я. Франка в питаннях загального мовознавства та палеографії. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. педагогічний інститут), серія філологічна, вип. 2, 1956, с. 37—41.

Костенко М. По залах музею великого Каменяра. — «Блокнот агітатора», (Львів), 1956, № 15 (138), с. 14—22.

Костенко М. Співець дружби і єднання народів. — «Блокнот агітатора» (Львів), 1956, № 12 (135), с. 8—16.

Костенко О. І. Оповідання І. Франка «Історія кожуха» в 5 класі. — В кн. Вивчення української літератури в школі. К., «Рад. школа», 1956, с. 289—294.

Кубик М. І. Я. Франко на Станіславщині. (Путівник). Станіслав, 1956. 29 с. з ілюстр. (До 100-річчя з дня народження І. Я. Франка).

Лысенко А. А. Социологические взгляды И. Я. Франко. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. М., 1956. 19 с. (Академия наук СССР. Институт философии).

Макогін І. Нові німецькі переклади творів Івана Франка. — В кн. Альманах студентської літ. студії (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), кн. 2, 1956, с. 167—172.

Мандибура М. Іван Франко в Криворівні. — «Зміна», 1956, № 5, с. 11.

Мах П. Дві редакції оповідання І. Я. Франка «Ріпник». — В кн. Альманах студентської літ. студії (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), кн. 2, 1956, с. 173—177.

Мороз О. і Островська. Іван Франко. [Науково-документальний фільм]. Сценарій. Київська кіностудія, 1956.

Рец. 1. **Горденін Р.** Образи Івана Франка в кіномистецтві. — «Мистецтво», 1956, № 5, с. 28—30.
2. Кінофільми про великого Каменяра. — «Вечірній Київ», 1956, 13 серпня.
3. Кинофильмы об Иване Франко. — «Правда Украины», 1956, 11 августа.
4. Мовою фактів і документів. Новий науково-популярний фільм «Іван Франко». — «Вечірній Київ», 1956, 8 вересня.
5. Фільми про великого Каменяра. «Київська Правда», 1956, 12 серпня.
6. Фильмы, посвященные Ивану Франко. — «Литературная газета», 1956, 14 августа.
7. **Шпильова О.** — Як живий з живими. — «Літературна газета», 1958, 4 лютого.

Моторнюк І. Засоби сатири і їх функції в оповіданнях Ів. Франка циклу «Рутенці». — Альманах студентської літ. студії (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), кн. 2, 1956, с. 178—186.

На честь ювілею. — «Соц. культура», 1956, № 8, с. 9—10.

Про відзначення 100-річчя з дня народження І. Франка.

Назаренко Ю. Мовами народів-братів. — «Зміна», 1956, № 8, с. 15.

Твори І. Франка в перекладах на мови народів СРСР.

Наукова сесія (Запорізький державний педагогічний інститут), присвячена 100-річчю з дня народження І. Я. Франка. Тези доповідей. Запоріжжя, 1956, 39 с. (Міністерство освіти УРСР. Запорізький держ. педагогічний інститут).

Зміст: Вступ. — **Тараненко М. П.,** І. Франко — великий письменник українського народу. — **Коган А. Б.** Філософські і суспільно-політичні погляди І. Я. Франка. — **Ганіч О. Ф.** Теоретичні погляди І. Франка на сатиру. — **Антовець І. І.** І. Франко в російській революційній пресі. — **Самійленко С. М.** Форми займенників у поезіях І. Франка. — **Ганіч Д. І.** Ідіоми в оповіданнях І. Франка. — **Олійник І. С.** Із спостережень над лексичною синонімікою в поезіях І. Франка. — **Пуха І. В.** Педагогічні погляди І. Франка.

Наукова сесія. (Інститут суспільних наук Академії наук УРСР), присвячена 100-річчю з дня народження Івана Франка в днях 25—26 вересня 1956 р. Львів, 1956. 8 с.

Програма сесії.

Недилько Г. Иван Франко. 1856—1916. — В кн. Франко И. Удав. (Boa constrictor). Повесть. Симферополь, 1956, с. 85—87.

Нестеренко Л. Иван Франко. — В кн. Франко И. Сатиры. М., «Правда», 1956, с. 3—5.

Новые документы об Иване Франко. «Славяне», 1956, № 8, с. 20.

Коротка замітка про те, що у Львів. історичному архіві знайдено нові документи про революційну діяльність І. Франка.

Окорков В. С. І. Франко про освіту і виховання. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 81—84.

Открытие мемориальной доски И. Франка на Славянском острове в Праге. — «Славяне», 1956, № 11, с. 29.

Паронік'ян Е. [Иван Франко]. — «Советикан граканутюн» [«Рад. література»], Єреван, 1956, № 8, с. 127—130. [Вірменською мовою].

Півторадні В. Любов народу. — «Прапор», 1956, № 8, с. 24—25.

Про відзначення 10-х роковин з дня смерті І. Франка в 1926 р. на Радянській Україні.

Пісні та романси українських поетів в двох томах. К., «Рад. письменник», 1956. Упорядкування та вступна стаття Г. А. Нудьги. (Бібліотека поета).

Том 1. 345 с.; Том 2. 386 с.

Про пісні на слова І. Франка, які стали народними, див. у томі 1, с. 61—63 [у тексті передмови] і в томі 2, с. 185—190, 345—346 [тексти пісень].

Почепцов Г. Перекладацька діяльність Івана Франка. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 85—95.

Присяжнюк М. Ф. Іван Франко про Івана Вишенського.— В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 41—50.

Про відзначення сторіччя з дня народження видатного українського письменника-революціонера-демократа Івана Яковича Франка. — Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, 1956, № 9, с. 22.

Пшук І. О. Іван Франко як історик України. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 57—69.

Радченко Є., Домницький М. Іван Франко. Нарис про життя і творчість. Дрогобич, 1956.

Ред.: а. Слово про нашого земляка. — «Рад. слово», 1956, 12 вересня.
б. У франківському виданні. — «Вітчизна», 1958, № 2, с. 183—185.
в. **Мазуркевич О.** Сумнівні вправи анонімного рецензента.— «Рад. освіта», 1958, 23 серпня.
г. **Горинь М.** Про деякі популярні видання. — «Вітчизна», 1959, № 8, с. 198—201.

Ройзензон Л. И., Шаталов С. Е. Иван Франко и чешская литература. (Из истории межславянских литературных связей). — «Известия Академии наук Уз. ССР», 1956, № 11, с. 89—91.

Роман М. Іван Франко і чеська література. — «Дукля», 1956, № 4, с. 85—92.

Рудницький М. Semper tiro. — «Зміна», 1956, № 8, с. 13.

І. Франко — вихователь молодих письменників.

Савельєв О. Великий український письменник. — «Блокнот агітатора», Сімферополь, 1956, №13, липень 1956, с. 16—25.

Сахаров В. В Китаї. — «Україна», 1956, № 20, с. 17.

Про відзначення ювілею 100-річчя з дня народження І. Франка в Китаї.

Сахновський-Панкеєв В. Іван Франко і театр. Матеріали до лекції. К., 1956. 36 с. (Українське театральне товариство).

Славетний ювілей. — «Україна», 1956, № 18, с. 3.

Стецюк Я. На землі Каменяра. — «Зміна», 1956, № 8, с. 9—10.

Столетие со дня рождения Ивана Франко. (Хроника юбилейных событий). — «Лит. в школе», 1956, № 6, с. 88—90.

Сторінки великого життя. — «Зміна», 1956, № 8, с. 4—6.

Добірка статей і заміток.

Тарасова Е. Писатель-демократ. — «Сов. женщина», 1956, № 9, с. 23.

Ткаченко О. М. Великий Каменяр. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 3—10.

XIII Наукова сесія (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка). Тези доповідей. Секція філології. К., 1956. 40 с. (Міністерство вищої освіти УРСР. Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка).

Зміст: **Білецький О. І.** І. Франко та індійська література. — **Куліш А. В.** Російська поезія в перекладах Івана Франка. — **Модестова Н. О.** І. Франко як перекладач політичної лірики Гюго. — **Іванов П. Ф.** Початковий період журналістської діяльності Івана Франка. — **Сіренко П. М.** Образ робітника в прозі І. Франка 70—80 рр. XIX ст. — **Комишанченко М. П.** Боротьба І. Франка за реалізм української літератури в 90-х рр. XIX ст. — **Осовецька Л. С.** Переклади Івана Франка з німецько-швейцарської літератури.

Турганов Б. [Иван Франко]. — В кн. Франко И. Среди добрых людей. Рассказы. М., Гослитиздат, 1956, с. 179—183.

Филиппова Н. Ф. 100 лет со дня рождения И. Франко. — «Вестник Академии наук СССР», 1956, № 11, с. 114—115.

Франко Т. Титан праці. — «Зміна», 1956, № 8, с. 3.

Франковские чтения во Львове. — «Славяне», 1956, № 7, с. 62.

Чайковський Ю. Вічно живий. Спогади про І. Франка. Літ. запис В. Верещаки. — «Рад. Прикарпаття», 1956, с. 125—126.

Чествование памяти великого украинского писателя в Чехословакии. — «Славяне», 1956, № 5, с. 53.

Чечот М. Вивчення оповідання І. Франка «Добрий заробок» у VI класі. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 25—39.

Чечот М. Іван Франко і М. Е. Салтиков-Щедрін. — Доповіді та повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 3, 1956, с. 30—32.

Чорнокозова В. М. Показ у повісті І. Франка «Борислав сміється» зародження почуття пролетарського колективізму. — В кн. Іван Франко. Доповіді і повідомлення (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), вип. 5, 1956, с. 71—79.

Юбилей Ивана Франка. — «Славяне», 1956, № 9, с. 63.

Юбилейное собрание, посвященное столетию со дня рождения великого деятеля мировой культуры Ивана Франко. Пекин, 1956. 6, 10, 12 с. [Паралельні тексти китайською, російською та англійською мовами].

Зміст: Президиум юбилейного собрания, посвященного Великому деятелю мировой культуры Ивану Франко. — Программа. — У Юй-Чжан. Вступительное слово. — Ге Бао-цюань. Великий украинский писатель Иван Франко.

Balvin J. Dramatik Ivan Franko a jeho «Ukradené štěšti». — «Divadlo», Praha, 1956, N 8, s. 653—659.

Československé oslavy 100 výroči narozeni Ivana Franka.— «Slovanský přehled», 1956, N 9, s. 321.

Dunin-Wasowicz K. Dzieje stronnictwa ludowego w Galicji. Warszawa, Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1956. 267 s. Портрет І. Франка на с. 81.

Рец.: **Вервес Г.** Праця польського історика про селянський рух у Галичині. — «Укр. історичний журнал», 1959, № 4, с. 152—155.

Як у книзі К. Дуніна-Вонсовича, так і в рецензії Г. Д. Вервеса багато місця присвячено темі «Участь І. Франка в польському селянському рухові в Галичині в кінці XIX ст.».

Franko I. Povestiri. Krestovski V. Nota introductiva [p. 5—9]. Bucuresti, Editera Gartea rusa, 1956. 117 p.

Рец: **Tudor E.** — «Viata romineasca», Bucuresti, 1956, N 10, p. 226—229.

Hlavaček František. Několik vzpominek na Ivana Franka. — «Praha—Moskva», 1956, N 11, s. 577—581.

Hontar P. Franko a čechy. Z dějin Frankova boje proti reakčnim směrům v české literatuře. — «Praha—Moskva», 1956, N 5, s. 545—550.

Jakóbiec M. Sesja ogólna Akademji nauk USSR poświęcona setnej rocznicy urodzin Iwana Franki (1856—1956). — «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 1956, N 3—4, s. 360—361.

Karabutěnko I. Dopisy Ivana Franka do Čech. — «Slovanský přéhled», 1956, N 7, s. 227—228.

Konovalov G. Ivan Franko a česká literatura. — «Slovanský přehled», 1956, N 6, s. 189—191.

Konovalov G. Z historie ukrainsko-českých kulturnich styků. — «Slovanský přehled», 1956, N 1, s. 17—18.

Про дружбу Ф. Ржегоржа з І. Франком.

Kravčuk P. Oslavy Ivana Franka v Kanade. — «Slovanský přehled», 1956, N 8, s. 274—275.

Kuba Ludwik. Jak jsem se seznámil s Ivanem Frankem. — «Slovanský přehled», 1956, N 7, s. 230.

Dzeverin A. G. Pedagogické ideje I. Franka. — «Pedagogika», Praha, 1956, s. 692—711.

Flicek Jiři. Zapomenute drama. — «Praha—Moskva», 1956, N 5, s. 623—626.

«Украдене щастя» І. Франка.

Molnar M. Ivan Franko — velký syn ukrajinského ludu. Praha, 1956.

Рец.: **Мундяк М.** Брошура чехословацького науковця. — «Літ. газета», 1956, 13 вересня.

Molnar M. K dějinam prvniho knižniho výboru z dila Tarase Ševčenka v češtine. — «Časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR», Praha, 1956, N 4, s. 634—649.

Говориться про оцінку І. Франка перекладу творів І. Франка на чеську мову.

* **Molnar M., Nevrly M.** Ivan Franko a slovaci. — «Slovenske pohlady», 1956, N 11.

* **Mundjak M.** O povidkach Ivana Franka. — В кн.: Franko I. Obrazki z Haliče. Bratislava, 1956.

Nevrlý M. Ivan Franko a slováci. — «Slovanský přehled», 1956, № 8, s. 273—274.

Nevrly M. K letošnim oslavám Ivana Franka. — «Slovanský přehled», 1956, N 5, s. 154.

Poljuga L. Lvovské museum Ivana Franka. — «Slovanský přehled», 1956, N 7, s. 229—230.

Připrava oslav Ivana Franka v Kanadě. — «Slovanský přehled», 1956, N 6, s. 194.

Šťastný V. Konference o československo-ukrajinských vztazich (28—30 V 1956 v Prešově). — «Slezský sbornik», Opava, 1956, N 3, s. 425—427.

Конференція присвячена 100 роковинам з дня народження І. Франка.

Weir J. He too :s curs. — «New Frontiers», Toronto, 1956, vol. 5, N 1, p. 25—27.

У перекладі на українську мову стаття Дж. Віра надрукована в газеті. «Рад. культура», 1956, 26 серпня.

Zidlický V. České překlady ukrajinské a běloruské literatury. — «Slovanský přehled», 1956, N 8, s. 279—282.

Огляд перекладів творів І. Франка. 1956. Статті в газетах. До 100-річчя з дня народження І. Франка.

Абовський М. Полум'яний борець за щастя народу. Наукова сесія Дрогобицького держ. педагогічного інституту, при-

свячена 100-річчю з дня народження великого Каменяра. — «Рад. слово», 1956, 31 серпня.

Атанасов Петко. Іван Франко і Болгарія. — «Рад. слово», 1956, 24 серпня. Переклад В. Лівенцова.

Арцишевський Л. В оновленому Бориславі. — «Рад. Волинь», 1956, 4 липня.

Баб'як Р. Проста і велика людина. [Спогад про І. Франка]. — «Прикарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Бадинський І. М. Таким його бачу. [Спогад про І. Франка]. — «Рад. слово», 1956, 16 травня.

Байда Ю. Полум'яна поезія. — «Рад. Волинь», 1956, 24 серпня.

Баранова М. Вірний продовжувач великих традицій Т. Г. Шевченка. — «Зоря Полтавщини», 1956, 4 липня.

Баранова М. Т. Г. Шевченко і І. Я. Франко. — «Рад. Поділля», 1956, 27 серпня.

Бартошик А. Народы мира чтят светлую память великого Каменяра. — «Львовская правда», 1956, 17 августа.

Батюк С. Незабутня зустріч. [Спогад про І. Франка]. — «Вільне життя», 1956, 6 червня.

Белогуб И. Иван Франко и русская литература. — «Ворошиловградская правда», 1956, 1 июля.

Беленькая Ф. Великий украинский писатель. — «Рабочий край», 1956, 26 августа.

Бережний О. Полтавщина відзначає 100-річчя з дня народження І. Я. Франка. — «Зоря Полтавщини», 1956, 21 липня.

Бернштейн М. Суспільно-політичні погляди Івана Франка. — «Рад. Поділля», 1956, 25 липня.

Бігар О. Там, де народився і жив Каменяр. — «Закарпатська правда», 1956, 26 серпня.

Білецька Л. Великий драматург. — «Київська правда», 1956, 26 серпня.

Білецька Л. Великий друг театру. — «Вільна Україна», 1956, 24 серпня.

Білецький Д. Він живе в серцях народу. — «Кіровоградська правда», 1956, 10 серпня.

Білецький О. Велич письменника. — «Рад. освіта», 1956, 25 серпня.

Білецький О. Світоч української літератури. — «Рад. Донеччина», 1956, 4 серпня; «Черкаська правда», 1956, 25 липня; «Рад. Житомирщина», 1956, 19 серпня.

Біля могили великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1956, 4 вересня.

Учасники ювілейної сесії, присвяченої І. Франкові, біля могили І. Франка.

Білявський І. Питання народної освіти у творах Івана Франка. — «Рад. Житомирщина», 1956, 26 серпня.

Билоштан Я. Народный драматург.—«Львовская правда», 1956, 25 августа.

Богуцкий М. Революционная поэзия Ивана Франко. — «Крымская правда», 1956, 14 июля.

Бойко І. Ювілейна виставка, присвячена 100-річчю з дня народження Ів. Франка в Держ. Публ. бібліотеці УРСР. — «Літ. газета», 1956, 19 липня.

Бойко О. Великий син українського народу. — «Рад. Поділля», 1956, 29 червня.

Бойчук А. Іван Франко і російська культура. — «Кіровоградська правда», 1956, 7 липня.

Борец за свободу и счастье народа. [Ред. ст.]. — «Соц. Донбасс», 1956, 27 августа.

Борислав оновлений. — «Рад. слово», 1956, 27 травня.

Бурляй Ю. Пристрасний публіцист-революціонер. — «Київська правда», 1956, 27 серпня.

В обласній комісії по проведенню ювілею І. Я. Франка.— «Закарпатська правда», 1956, 27 квітня.

В Урядовому комітеті по підготовці й проведенню сторіччя з дня народження Івана Франка. — «Рад. Україна», 1956, 21 квітня.

В Урядовому Комітеті по підготовці і проведенню 100-річчя з дня народження Івана Франка. — «Літ. газета», 1956, 9 серпня; «Рад. культура», 1956, 8 серпня.

Вартапетова Н. Великий украинский писатель и общественный деятель. — «Коммунист» [Єреван], 1956, 26 августа.

Велике єднання. — «Рад. Україна», 1956, 3 жовтня.

З нагоди декади української культури в Польщі в Познанському університеті ім. А. Міцкевича відкрилася виставка, присвячена І. Франкові.

Великий Каменяр. Передова. — «Бугская заря», 1956, 27 августа.

Великий Каменяр. — «Слава Родины», 1956, 26 августа.

Великий Каменяр. Митці й науковці до ювілею. — «Рад. культура», 1956, 15 серпня.

Великий письменник. — «Деснянська правда», 1956, 27 серпня.

Великий син України. — «Вільне життя», 1956, 27 серпня.

Великий сын украинского народа. — «Знамя коммунизма», 1956, 27 августа.

Вечна любовь народа к своему певцу. Митинг, посвященный закладке памятника Ивану Франко в г. Львове.—«Львовская правда», 1956, 4 сентября.

Выгон М. Иван Франко и русская культура. — «Крымская правда», 1956, 5 августа.

Вияв братерства. — «Літ. газета», 1956, 18 жовтня.

В газеті «Літературні новини» (Чехословацька Соц. Респ.) надруковані матеріали про відзначення ювілею 100-річчя з дня народження І. Франка.

Відзначення 40-річчя з дня смерті Великого Каменяра. [У Львові]. — «Вільна Україна», 1956, 29 травня.

Вічний революціонер. [Добірка статей]. — «Рад. слово», 1956, 17 серпня.

Возняк Н. і Возняк С. Іван Франко — співець дружби народів. — «Прикарпатська правда», 1956, 1 серпня.

Возняк С. Іван Франко — видатний філософ-матеріаліст.— «Прикарпатська правда», 1956, 21 серпня.

Волков Н. Связи Ивана Франко с марксистским революционным движением. Из секретных документов прошлого.— «Слава Родины», 1956, 25 августа.

Волощак А. Пам'ятні зустрічі. Із спогадів про Івана Франка. — «Вільна Україна», 1956, 2 вересня.

Всенародна любов і слава тобі, Великий Каменяре. Урочисте засідання в Києві, присвячене 100-річчю з дня народження І. Я. Франка 27 серпня 1956 р. — «Рад. Україна», 1956, 28 серпня.

Всесвітня слава. — «Рад. слово», 1956, 27 серпня.

Кор. замітки про відзначення ювілею 100-річчя з дня народження І. Франка за кордоном.

Вязовський Г. Іван Франко і російська література. — «Чорноморська комуна», 1956, 7 серпня.

Гавришків Б. Полум'яний пропагандист здобутків світової літератури. — «Вільна Україна», 1956, 24 серпня

Гапак І., Іванкевич А., Улич Л. Вшановують пам'ять Каменяра [в районах Львівської області]. — «Вільна Україна», 1956, 28 серпня.

Геник С., Величко Г., Франко Г. Франко зблизька. [Уривки зі спогадів]. — «Вечірній Київ», 1956, 21 серпня.

Генний М. Іван Франко з нами, з прогресивним людством. — «Вінницька правда», 1956, 14 серпня.

Герге Герасим. Это и наш праздник. — «Правда Украины», 1956, 25 августа.

Про відзначення 100-річчя з дня народження І. Франка в Румунії.

Говорять учасники ювілейного пленуму [Спілки радянських письменників України, присвяченого ювілею І. Франка]. — «Літ газета», 1956, 3 вересня.

Голик І. Непримиренний атеїст. — «Зоря Полтавщини», 1956, 12 липня.

Голик І. Полум'яний патріот. — «Зоря Полтавщини», 1956, 7 серпня.

Голубева З. Писатель-борец. — «Волга», 1956, 28 августа.

Гончарук Г. Поет і народ. — «Прапор перемоги», 1956, 18 серпня.

Грабовецький В. Опришки в творчості Івана Франка. — «Ленінська молодь», 1956, 15 серпня.

Грабовецький В. Полум'яний борець за дружбу народів.— «Ленінська молодь», 1956, 28 березня.

Гресь М. Великий вихователь літературної молоді. — «Вільне життя», 1956, 20 липня.

Грибовская А. Образец интернационализма. Иван Франко о польской литературе. — «Львовская правда», 1956, 22 августа.

Григорчук О. Вони зустрічалися з Каменярем. — «Вільне життя», 1956, 28 липня.

Запис спогадів про І. Франка.

Грицюта М. Іван Франко і усна народна творчість. — «Червоний прапор», 1956, 21 серпня.

Грушкін В. Видатний критик і літературознавець. — «Ленінським шляхом», 1956, 26 серпня.

Грушкін В. І. Франко і російська соціал-демократія. — «Черкаська правда», 1956, 18 серпня.

Губар О. Удари молота і серця. — «Радянська Буковина», 1956, 15 серпня.

Гуменюк М. Так відзначали 40-ліття його літературної діяльності. — «Вінницька правда», 1956, 27 серпня.

Данилко А. Сатира Ивана Франко в период гражданской войны. — «Лит. газета», 1956, 23 августа.

Демченко Т. До ювілею письменника. — «Рад. культура», 1956, 20 травня.

Деркач Б. Життєдайний вияв одвічної дружби. — «Київська правда», 1956, 21 серпня.

Діброва І. В літературно-меморіальному музеї Івана Франка [у Львові]. — «Закарпатська правда», 1956, 5 серпня,

Дмуховський С. Геніальний співець трудового народу. — «Зоря», 1956, 27 травня.

Долинич Й. Іван Франко — сатирик. — «Молодь Закарпаття», 1956, 1 липня.

Домницький М. Максим Горький і Іван Франко. — «Рад. слово», 1956, 24 червня.

Домницький М. Про світогляд Івана Франка. — «Рад. слово», 1956, 11 січня.

Дубовик М. В селі Каменяра. [В селі Нагуєвичі].—«Рад. слово», 1956, 28 липня.

Дудикевич Б. Ми вдячні йому. — «Колгоспне село», 1956, 27 серпня.

Дузь І. Поетичний вінок великому Каменяреві — «Чорноморська комуна», 1959, 29 травня.

Поезії рад. поетів, присвячені І. Франкові.

Дун О., Загорулько Б. Незабутні зустрічі. — «Рад. слово», 1956, 11 липня.

Автори статті записали спогади деяких сучасників І. Франка.

Дьєрдь Радо. Угорська преса про Каменяра. — «Літ. газета», 1956, 20 вересня.

Короткий огляд матеріалів, надрукованих в угорській пресі до 100-річчя з дня народження І. Франка.

Дядьо О. З уст очевидців. — «Вільне життя», 1956, 8 серпня.

Запис спогадів про І. Франка.

Дяченко М., Фірсова О. Дружба великого Каменяра з харківським вченим [проф. М. Сумцовим]. — «Соц. Харківщина», 1956, 25 серпня.

Евгеньев Б. Великий сын украинского народа.—«Коммунар», 1956, 26 августа.

Євлампієв В. На батьківщині Каменяра. — «Вінницька правда», 1956, 26 червня.

Его чтит весь мир. Прогрессивное человечество отмечает столетие со дня рождения Ивана Франко. — «Правда Украины», 1956, 25 августа.

Житомирский А. Иван Франко и театр. — «Курортная газета», 1956, 25 августа.

Закладення пам'ятника Івану Франку у Львові. 25-тисячний мітинг трудящих міста. — «Вільна Україна», 1956, 4 вересня.

Заключне засідання Республіканського урядового ювілейного комітету. — «Вечірній Київ», 1956, 7 вересня; «Літ. газета», 1956, 13 вересня.

Заключительное заседание Республиканского правительственного юбилейного комитета [в г. Львове]. — «Львовская правда», 1956, 7 сентября.

Закревська Я. І. Франко для дітей.—«Ленінська молодь», 1956, 22 серпня.

Заседание областной юбилейной комиссии [в г. Львове].— «Львовская правда», 1956, 10 мая.

Земляк Л. Неоціненний скарб. — «Київська правда», 1956, 24 липня.

Про архів І. Франка, який зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві.

Іван Франко. [Передова]. — «Вільна Україна», 1956, 27 серпня.

Иван Франко. Передовая. — «Львовская правда», 1956, 27 августа.

Іващенко Д. Непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. — «Рад. Волинь», 1956, 26 серпня.

Інгульський П. Борислав сміється, росте, змагається. — «Південна правда», 1956, 14 серпня.

Ингульский П. Борислав смеется.—«Львовская правда», 1956, 19 августа.

Нарис про радянський Борислав.

К нему не зарастет народная тропа. Сбылись мечты великого Каменяра. — «Львовская правда», 1956, 27 августа.

К 100-летию со дня рождения Ивана Франко. — «Вечерняя Москва», 1956, 13 августа.

Інформації про хід підготовки до відзначення 100-річчя з дня народження І. Франка.

К 100-летию со дня рождения И. Я. Франко. — «Крымская правда», 1956, 17 августа.

К столетию со дня рождения Ивана Франко. — «Лит. газета», 1956, 26 июня.

К 100-летию со дня рождения Ивана Франко. [Гімн Каменяреві. Слова Д. Павличка, муз. А. Кос-Анатольського. — — В юбилейной комиссии. — Берлин В. Произведения Ивана Франко на латышском языке. — Моторный В. Узы великой дружбы (И. Франко и чешская литература). — «Львовская правда», 1956, 3 августа.

Калиниченко М. З глибин народної творчості. — «Зоря», 1956, 26 серпня.

Калиновський Е., Кодоколович Б. Різні долі. — «Вільна Україна», 1956, 16 червня.

Місто Борислав за часів І. Франка та сучасний радянський Борислав.

Каменская А. Драматургия великого Каменяра — «Знамя индустрии», 1956, 26 августа.

Карабутенко И. Писатель—борец. — «Днестровская правда», 1956, 26 августа.

Каспрук А. Поезія мужності і боротьби. — «Червоний прапор», 1956, 7 серпня.

Лесин В. Іван Франко і перша російська революція. — «Рад. Буковина», 1956, 22 січня.

Лещенко П. Іван Франко — доктор словесності Харківського університету. — «Вільна Україна», 1956, 22 серпня.

Лисюк П. Борець за правдиве мистецтво. — «Рад. Поділля», 1956, 20 липня.

Лівенцов В. Атеїзм великого Каменяра. — «Рад. Крим», 1956, 18 августа.

Лівенцов В. Ів. Франко — борець проти реакційної буржуазної ідеології. — «Закарпатська правда», 1956, 7 вересня.

Літкевич Л. Твори І. Франка для дітей. — «Зоря», 1956, 14 липня.

Лобанова Т. Писатель, ученый, революционер. — «Соц. Якутия», 1956, 24 августа.

Лозовий П. Дві долі. — «Чорноморська комуна», 1956, 16 серпня.

Місто Борислав за часів І. Франка і сьогодні.

Лозовий П. Радість Борислава. — «Чорноморська комуна», 1956, 9 серпня.

Лук'янович Д. Очима великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1956, 28 жовтня.

Місто Львів у творчості І. Франка.

Любимый писатель миллионов. — «Сов. культура», 1956, 9 октября.

Людкевич С. Іван Франко і музика. — «Вечірній Київ», 1956, 20 серпня.

Людкевич С. Неисчерпаемый источник. — «Правда Украины», 1956, 27 августа.

Мазуровський І. Іван Франко і Панас Мирний. — «Зоря Полтавщини», 1956, 26 серпня.

Малахов Н. Великий писатель украинского народа. — «Сов. Эстония», 1956, 28 августа.

Марценюк С. Суспільно-політичні та філософські погляди Івана Франка. — «Деснянська правда», 1956, 8 серпня.

Матов О. Дорогоцінні рукописи. — «Вільна Україна», 1956, 18 липня.

Рукописи І. Франка, які зберігаються у Львівській державній науковій бібліотеці Міністерства культури УРСР.

Матов О. На землю Івана Франка. Вчора до Львова прибули іноземні делегації по святкуванню 100-річчя з дня народження великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1956, 2 вересня.

Медведик П. Теплі спогади про І. Франка. — «Вільне життя», 1956, 18 серпня.

Запис спогадів сучасників І. Франка, які проживають в Тернопільській області.

Мельничук Ю. Титан праці і боротьби. — «Вільна Україна», 1956, 27 серпня.

Мельничук Ю. Славный сын украинского народа. — «Комсомолец Донбасса», 1956, 22 августа.

Миколаєнко Б. Іван Франко драматург. — «Рад. Крим», 1956, 23 серпня.

Микиша М. Незабутній образ. Спогади про І. Франка. — «Вечірній Київ», 1956, 8, 10 серпня.

Мітинг трудящих Львова, присвячений 100-річчю з дня народження Івана Франка. — «Вільна Україна», 1956, 28 серпня.

Млинченко К. Глашатай дружби народів-братів. — «Рад. Крим», 1956, 15 червня.

Мольнар М. Знайдено в Чехословаччині. — «Літ. газета», 1956, 1 листопада.

Знайдені невідомі автографи І. Франка. (Реферат І. Франка про Т. Г. Шевченка).

Моторный В. Узы великой дружбы. — «Львовская правда», 1956, 3 августа.

Про дружбу І. Франка з чехословацькими письменниками.

Мундяк М. Поет-борець. — «Ленінська молодь», 1956, 24 лютого.

Мундяк М. Пропагандист російської літератури. — «Ленінська молодь», 1956, 1 червня.

Назустріч ювілею великого Каменяра. [Передова]. — «Вільна Україна», 1956, 13 травня.

Науменко И. Великий украинский писатель-революционер. — «Днепровская правда», 1956, 27 мая.

Науменко И. Народный писатель. — «Днепровская правда», 1956, 23 августа.

Наш великий друг. — «Рад. слово», 1956, 7 серпня.

У тексті спогад про І. Франка С. М. Чавчака.

Наш Каменяр. — «Слава Севастополя», 1956, 26 августа.

Наш Франко. — «Кіровоградська правда», 1956, 27 серпня.

Наш Франко. — «Львовская правда», 1956, 27 августа.

Недзвідський А. Полум'яна поезія боротьби. — «Чорноморська комуна», 1956, 20 червня.

Неділько Г. Іван Франко і демократична преса. — «Рад. Крим», 1956, 11 серпня.

Недилько Г. Певец борьбы рабочего класса. — «Крымская правда», 1956, 27 августа.

Неділько Г. Поезія мужності і боротьби. — «Рад. Крим», 1956, 8 серпня.

Недилько Г. Сатира Ивана Франко. — «Крымская правда», 1956, 18 августа.

Непорожній О. В музеї великого Каменяра. — «Рад. слово», 1956, 31 серпня.

Нечиталюк М. Провідник і вчитель. — «Ленінська молодь», 1956, 26 серпня.

Озеров Л. Читая Франко. — «Сов. Закарпатье», 1956, 18 августа.

Окорков В. І. Я. Франко про виховання і освіту. — «Вінницька правда», 1956, 20 липня.

Олійник М. Іван Франко і Леся Українка. — «Рад. Волинь», 1956, 1 серпня.

Осташевская Г. Великий сын украинского народа. — «Сов. Башкирия», 1956, 26 августа.

Охріменко О. Іван Франко і зарубіжні літератури. — «Деснянська правда», 1956, 4 серпня.

Павлюк М. Спогади про І. Франка. — «Закарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Спогад про те, як по завданні І. Франка та М. Павлика автор спогадів перевозив до Росії нелегальну марксистську літературу, в тому числі Ленінську «Искру».

Палей А. По дорогах Івана Франка. — «Вечірній Київ», 1956, 27 серпня.

Палкін Ю. Іван Франко — популяризатор марксистської економічної теорії. — «Рад. слово», 1956, 14 липня.

Пам'яті великого Каменяра. Розмова кореспондента «Вільної України» з директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка академіком О. І. Білецьким. — «Вільна Україна», 1956, 28 липня.

Паперна Г. Борець за народну освіту.—«Вільна Україна», 1956, 15 серпня.

Перепелиця С. Іван Франко — видатний революційний діяч. — «Вільне життя», 1956, 26 серпня.

Підлужний М. Мій спомин про Івана Франка. — «Рад. слово», 1956, 17 червня.

Піккієв Й. М. О. Некрасов та І. Я. Франко. — «Літ. газета», 1956, 26 січня.

Пленум правління Спілки письменників України, присвячений 100-річчю з дня народження Івана Франка. Доповідь М. Рильського «Іван Франко — великий майстер художнього слова». — «Рад. Україна», 1956, 30 серпня.

Погрібний В. Непримиренний атеїзм великого Каменяра.— «Кіровоградська правда», 1956, 15 серпня.

Полтавченко В. Великий Каменяр. — «Рад. культура», 1956, 1 серпня.

Поляков М. Великий украинский революционный писатель. — «Комсомол Узбекистана», 1956, 25 августа.

Пономарьов П. Великий письменник-революціонер. — «Закарпатська правда», 1956, 29 травня.

Потупейко М. Друзі-однодумці [І. Франко та М. Коцюбинський]. — «Вінницька правда», 1956, 27 серпня.

Почуття великої любові. — «Прикарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Відзначення ювілею І. Франка в Чехословаччині, Румунії, Угорщині, Канаді, США, Аргентині.

Празднование юбилея И. Франко на Львовщине.—«Слава Родины», 1956, 5 августа.

Приезд во Львов участников юбилейных торжеств, посвященных 100-летию со дня рождения Ивана Франко. — «Львовская правда», 1956, 2 сентября.

Присяжнюк М. Поборник єднання народів-братів. — «Вінницька правда», 1956, 25 серпня.

Прокофьева А. Атеизм И. Я. Франко. — «Знамя индустрии», 1956, 24 августа.

Проценко В. Іван Франко і російська література. — «Прапор перемоги», 1956, 23 червня.

Прочитайте ці книги. — «Вільна Україна», 1956, 19 серпня.

Список літератури, виданої до 100-річчя з дня народження І. Франка.

Пурель Г. Иван Франко — борець за народну освіту. — «Рад. слово», 1956, 21 липня.

Пуха И. В музее И. Я. Франко. — «Запорожская правда», 1956, 7 августа.

Пуха І. Ювілейні дні І. Франка на Запоріжжі. — «Червоне Запоріжжя», 1956, 20 травня.

Пуха І. Яка молодь, таке й майбутнє народу. — «Червоне Запоріжжя», 1956, 25 серпня.

Ривкіс Я. Іван Франко і світова література. — «Рад. Житомирщина», 1956, 24 липня.

Рижов Я. Філософські погляди Івана Франка. — «Рад. Крим», 1956, 4 серпня.

Ріпко О. Драматургія Івана Франка і радянський театр. — «Вільне життя», 1956, 8 серпня.

Рейзензон Л. Великий писатель украинского народа. — «Ленинский путь», 1956, 28 августа.

Розін С. Перший народний ювілей письменника на Україні. — «Соц. Харківщина», 1956, 18 серпня.

Романченко І. Каменяр в оцінці В. І. Леніна. — «Вільна Україна», 1956, 24 серпня.

Романченко І. Франко і Чернишевський. — «Вільна Україна», 1956, 21 серпня.

Росовський В. Колгоспники вшановують пам'ять великого Каменяра. [На Львівщині].—«Рад. Україна», 1956, 28 червня.

Рудько М. Зв'язки великого Каменяра з Київщиною. — «Київська правда», 1956, 19 серпня.

Рыжов Я. Философские взгляды украинских революционных демократов. [Т. Г. Шевченко, И. Я. Франко, П. А. Грабовский]. — «Крымская правда», 1956, 11 августа.

Садыков Ф. Великий сын украинского народа. — «Челябинский рабочий», 1956, 26 августа.

Сапсай А. Философские взгляды И. Я. Франко. — «Сов. Закарпатье», 1956, 4 июля.

Сафронова В. Великий син українського народу. — «Рад. Донеччина», 1956, 27 серпня.

Сафронова В. Писатель, ученый, революционер. — «Комсомолец Донбасса», 1956, 2 июня.

Сафронова В. Рабочий класс в творчестве Ивана Франко. — «Комсомолец Донбасса», 1956, 31 июля.

Сахалтуев А. Борец за счастье народа. — «Шахтерская правда», 1956, 28 августа.

Сахаров В. Іван Франко — атеїст. — «Вільне життя», 1956, 25 серпня.

Сахаров В. Іван Франко — видатний український революціонер-демократ. — «Закарпатська правда», 1956, 10 серпня.

Святкування ювілею Каменяра в Канаді. — «Рад. слово», 1956, 5 серпня.

Святкування ювілею на Київщині. — «Київська правда», 1956, 26 серпня.

Святкування ювілею Івана Яковича Франка. [В Києві]. — «Рад. освіта», 1956, 4 вересня.

Сергучов О. Оптимізм лірики І. Я. Франка. — «Рад. Донеччина», 1956, 27 серпня.

Сирота Н. Непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму.—«Рад. Буковина», 1956, 22 серпня.

Скоць А. Яскравий період в діяльності Ів. Франка. — «Прикарпатська правда», 1956, 18 травня.

І. Франко і перша російська революція.

Славный сын украинского народа. — «Курортная газета», 1956, 27 августа.

Слова від серця. — «Колгоспне село», 1956, 27 серпня.

Висловлювання про І. Франка визначних українських письменників.

Слово друзів. (Тихонов М. Співець життя народного. — **Чіковані С.** Творчий подвиг. — **Степанов Е.** Палкий борець.—

Кручковський Л. Приєдную свій голос. — **Уієр Джон.** Він належить і нам. — **Муканов С.** Казахи люблять Франка. — **Бровка П.** Любимий нами. — **Мольнар М.** Друг чеського народу). — «Рад. культура», 1956, 26 серпня.

Смаль В. Через Збруч. Твори Івана Франка на сторінках «Киевской Старины». — «Вечірній Київ», 1956, 23 серпня.

Смелов В. Здесь бывал великий Каменяр. — «Львовская правда», 1956, 26 липня.

Смілянський Л. Вічно живий вогонь. — «Вечірній Київ», 1956, 27 серпня.

Смирнов Р. Иван Франко. — «Восточно-сибирская правда», 1956, 26 августа.

Стебун І. Людина, художник, борець. — «Рад. Житомирщина», 1956, 27 серпня.

Степовий М. Сюди не заросте народна тропа. — «Червоне Запоріжжя», 1956, 17 липня.

Музей Івана Франка у Львові.

Стефюк В. 25 років тому. — «Прикарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Спогад про І. Франка.

Стеценко Ф. Т. Г. Шевченко і І. Я. Франко. — «Рад. слово», 1956, 5 вересня.

Стецюк Я. В селі Івана Франка. [В селі Нагуєвичі]. — «Прикарпатська правда», 1956, 31 липня.

Ступак Ю. Іван Франко і діти. — «Ленінська правда», 1956, 25 серпня.

Тараненко М. Вічний революціонер. — «Червоне Запоріжжя», 1956, 21 серпня.

Тернівський М. Напередодні славного ювілею. — «Рад. слово», 1956, 4 серпня.

Тихонов М. Франко живе в серцях народів. — «Вечірній Київ», 1956, 27 серпня.

Тичина П. Іван Франко — співець дружби народів. — «Закарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Ткачук Ф. В боротьбі за народність літератури. — «Рад. Волинь», 1956, 22 серпня.

Торжества в селі, де народився великий письменник. — «Закарпатська правда», 1956, 7 вересня.

Трудящі області вшановують пам'ять великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1956, 9 серпня.

Турбай І. Іван Франко у спогадах сучасників. — «Рад. Україна», 1956, 15 червня.

Огляд спогадів, які видані до 100-річчя з дня народження І. Франка.

Указ Президії Верховної Ради Української РСР про увічнення пам'яті письменника Івана Яковича Франка в зв'язку з 100-річчям з дня народження. — «Вільна Україна», 1956, 27 серпня; «Львовская правда», 1956, 27 августа.

Урочисте засідання, присвячене 100-річчю з дня народження великого Каменяра [у Львівському театрі опери та балету ім. Івана Франка]. — «Вільна Україна», 1956, 27 серпня.

Ученые чествуют память И. Франко. Выездная юбилейная сессия Академии наук УССР [в актовом зале Львовского гос. университета им. Ивана Франко]. — «Львовская правда», 1956, 5 сентября.

Фатов М. Франко про Пушкіна. — «Рад. Буковина», 1956, 24 серпня.

Федірко М. Традиції Івана Франка в українській радянській поезії — «Наддніпрянська правда», 1956, 4 серпня.

Федорчук М. Вперше в світовій літературі. — «Рад. Донеччина», 1956, 23 серпня.

Звернення І. Франка до робітничої тематики.

Федорчук В. Проза великого Каменяра. — «Рад. Волинь», 1956, 11 серпня.

Федченко П. Іван Франко — поборник дружби народів.— «Черкаська правда», 1956, 7 серпня.

Франко Т. Из воспоминаний об отце. — «Львовская правда», 1956, 14 июля.

Франко Т. Из воспоминаний об отце.— «Сов. Закарпатье», 1956, 7 июля.

Франко Т. Із спогадів про батька. — «Соц. Харківщина», 1956, 3 липня.

Халімончук А. Вчитель і друг молоді. — «Рад. слово», 1956, 2 вересня.

Цегельник Я. В музеї Івана Франка. [У Львові]. — «Вільне життя», 1956, 27 серпня.

Цікава виставка. — «Вільна Україна», 1956, 5 липня.

Виставка у Львівській державній науковій бібліотеці Міністерства культури УРСР до 100-річчя з дня народження І. Франка.

Ціпріс І. Велика спадщина. — «Рад. Житомирщина», 1956, 25 серпня.

Цмокаленко Д. Дух, що тіло рве до бою... — «Рад. Волинь», 1956, 28 липня.

Цьох Й. Зброєю сатири. — «Рад. Буковина», 1956, 3 серпня.

Чайковський Ю. Він живе в пам'яті народу. — «Прикарпатська правда», 1956, 27 серпня.

Черный К. Писатель-борец. — «Ставропольская правда», 1956, 26 августа.

Шаповалов И. И. Франко и русская литература. — «Сов. Закарпатье», 1956, 8 августа.

Рец.: **Дун О.** Новини бібліографічні. — «Літ. газета», 1956, 16 серпня.

У зв'язку з деякими помилковими даними статті І. Шаповалова.

Шаргорська І. Вшановують пам'ять великого Каменяра.— «Рад. освіта», 1956, 16 червня.

В школах УРСР.

Шлапак Д. Пам'яті великого Каменяра. — «Вільна Україна», 1956, 14 серпня.

Шуст Я. Стаття Івана Франка «Також політика». — «Літ. газета», 1956, 10 травня.

Згадана стаття надрукована уперше в газеті «Kurjer Lwowski» 1889 року і невідома дослідникам спадщини І. Франка.

Шуст Я., Петрушенко Ю. З маловідомих статей письменника. — «Вільна Україна», 1956, 6 травня.

Щербань І. Там, де бував великий Каменяр. — «Зоря Полтавщини», 1956, 14 серпня.

Юбилейная выставка. — «Правда Украины», 1956, 4 июля.

У Львівській державній науковій бібліотеці Міністерства культури УРСР.

Ювілей Ів. Франка у Криворівні. — «Прикарпатська правда», 1956, 28 серпня.

Ювілейна сесія, присвячена 100-річчю з дня народження Івана Франка. [У Львові]. — «Вільна Україна», 1956, 5 вересня.

Ювілейне видання творів І. Франка російською мовою. — «Літ. газета», 1956, 2 серпня.

Юрженко М. Дитячі твори Франка. — «Наддніпрянська правда», 1956, 24 серпня.

«Я син народа, що вгору йде». [Добірка статей]. — «Вільна Україна», 1956, 27 серпня.

Яковенко Д. Музей у ці дні. — «Ленінська молодь», 1956, 26 серпня.

Музей Івана Франка у Львові.

Ярешко П. Историко-философские взгляды И. Я. Франко. — «Знамя индустрии», 1956, 22 августа.

Яцкевич Є. Пропагандист передових революційних ідей.— «Ленінська молодь», 1956, 4 березня.

Яшин Т., Досенко И. Памятные места. — «Слава Родины», 1956, 17 августа.

Місця, де перебував І. Франко.

Атанасов Петко. Бележит писател и приятел на България. — «За кооп. земледелие», 1956, бр. 205, 26 авг.

Атанасов П. Иван Франко. — «Език и литература», 1956, кн. 4, с. 272—282.

Атанасов П. Иван Франко и България. — «Славяни», 1956, кн. 2, с 35—37.

Бъчварова С. Велик син на украинские народ. — «Работническое дело», 1956, бр. 240, 27 авг.

Громова А. Иван Франко. — «Коларовградска борба», Коларовград, 1956, бр. 69, 29 авг.

Жегалов Н. Иван Франко — писател учен и общественик. — «Софийская правда», 1956, бр. 65, 14 авг.

Марчевски М. Иван Франко и България. — «Литературен фронт», 1956, бр. 38, 20 сент., с. 4.

Ничев Боян. 100 години от рождението на Иван Франко.— «Труд», 1956, бр. 206, 28 авг.

Охрименко О. Иван Франко и българските народни песни. «Литературен фронт», 1956, № 38, 20 сент., с. 4.

Русакиев Симеон. Велик писател на украинские народ. — «Отечес. фронт», 1956, бр. 3733, 28 авг.

Стефанов Емил. Неизвестно писмо на украинские писател Иван Франко до П. Ю. Тодоров. — «Септември», 1956, кн. 8, с. 136—137.

Франко Иван. — «Борба», Търново, 1956, бр. 103, 28 авг.

Франко Иван Яковлевич. (1856—1956).—«Библиотекарь», 1956, кн. 6, с. 43—44.

Франко Иван — «Черноморски фронт», Бургас, 1956, бр. 1961, 27 авг.

Франко Иван. — «Патриот», 1956, бр. 67, 26 авг.

Шумски А. Писател-демократ. — «Зем. знаме», 1956, бр. 3110, 26 авг.

* * *

Butenas J. Ivanos Franko.—«Literatura ir Menas», Vilnius, 1956, N 34 (512), 25 rugpicio. [Литовською мовою].

Camilar E. Citaretul făcliilos libere.—«Gazeta literara», Bucuresti, 1956, N 50, 13 dec., p. I, 4. [Румунською мовою].

Cesarz Andrzej. Iwan Franko. — «Trybuna ludu», 1956, N 240, 28 sierpnia.

Hrozienčik J. Bratstvo dvoch literatur.— «Kult. život», Bratislava, 1956, N 46, 17 nov., s. 3.

Про зв'язки І. Франко з словацькою літературою.

Kartki z korespondencji [Івана Франка з Елізою Ожешко]. — «Trybuna wolności», 1956, N 36, 2 września, s. 7.

Mráz A. Verny syn Ukrajiny. — «Kult. život», Bratislava, 1956, N 36, 8 sept., s. 8.

Nevrlý M. Kěd doslov nedopovedá... — «Kult. život», Bratislava, 1956, N 50, 14 dec., s. 4.

Рец. на кн. **Frańko I.** Zachar Berkut. Přel. L. Pikulova. Bratislava, 1956.

Nicolescu T. 100 de ani de la naşterea lui Ivan Franko. — «Gazeta literara», Bucureşti, 1956, N 35, 30 aug., p. 6.

Rosenbaum K. Stretnutie s Ukrajinou Ivana Franka. — «Kult. život», Bratislava, 1956, N 39, 29 sept., s. 10.

Węgierow L. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. — «Życie literackie», Kraków, 1956, N 41, 7 października, s. 4.

1957

Атанасов Петко. Иван Франко. — В кн. Иван Франко. Избрани съчинения в два тома. Том I. София, «Народна култура», 1957, с. 5—12.

Рец.: **Шпильова О.** Нове видання творів Івана Франка в Болгарії. — «Жовтень», 1959, № 4, с. 135—138.

Твори І. Франка в перекладі на болгарську мову видано в двох томах: т. 1, 307 с. і т. 2, 221 с.

Атанасов Петко. Иван Франко и България. — Известия на Института за Българска литература, книга 5. София, Издание на Българската Академия на науките, 1957, с. 435—453. Окремий відбиток: София, 1957, с. 435—453.

Багрич М. Література про життя і творчість Івана Франка, опублікована до 100-річчя з дня народження. — В кн. Вінок Іванові Франкові, К., 1957, с. 591—622.

Рец.: **Гущин В., Шаповалов И.** Библиография литературы об Иване Франко. — «Сов. библиография», вып. 52, 1958, с. 130—134.

Білецький О. І. Українське літературознавство за сорок років (1917—1957). К., Вид-во Академії наук УРСР, 1957. 56 с. (Академія наук Української РСР. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка).

Наукова спадщина І. Франка, с. 7—10; Радянське франкознавство, с. 39—41.

Білодід І. К. Вивчення історії української літературної мови в радянський час. — В кн. Дослідження з мовознавства в Українській РСР за сорок років. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1957, с. 3—46.

Дослідження мови І. Я. Франка, с. 31—32.

Бойко О. Історична повість Івана Франка «Захар Беркут». — В кн. Іван Франко. Захар Беркут. Образ громадсь-

кого життя Карпатської Русі в XIII віці. К., Держлітвидав УРСР, 1957, с. 170—179.

Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70—90-х років XIX ст. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1957. 363 с.

Рец.: а. **Мороз М., Трофимук С.** Братні взаємини. — «Літ. газета», 1958, 15 квітня.
б. **Якубєц М.** — «Рад. літературознавство», 1958, № 3, с. 138—142.
в. **Дейч А.** Из истории украинско-польских культурных связей. — «Вопросы литературы», 1958, № 6, с. 206—213.
г. **Пачовський Т.** Іван Франко — невтомний поборник українсько-польського культурного єднання. — «Жовтень», 1959, № 2, с. 149—152.
д. **Рева М.** Франко і польська література. — «Всесвіт», 1959, № 5, с. 126—127.
е. **Басенко К.** Іван Франко в першій робітничій газеті. — «Робітнича газета», 1959, 8 вересня.
Про співпрацю І. Франка в газеті «Praca».
є. **Гудзий Н.** — «Slavia», Roč. XXVIII, 1959, seš 4, s. 628—638.

Вінок Іванові Франкові. Збірник матеріалів ювілейного 1956 р. К., «Рад. письменник», 1957. 634 с.; 1 л. портр.

Рец.: а. **Мороз М.** — «Літ. газета», 1958, 28 лютого.
б. **Дей О.** Документи славного торжества. — «Жовтень», 1958, № 7, с. 138—141.
в. **Гущин В.** Збірник про І. Я. Франка. — «Рад. слово», 1958, 14 жовтня.

Гавришків Б. Поезії І. Франка для німецького читача. — «Вільна Україна», 1957, 9 липня.

Огляд нових перекладів.

Гульман Р., Фралова Н. Бібліятека Івана Франка. — «Література і мастацтво», 1957, 29 чэрвня.

Дейч А. Иван Франко. — В кн. Иван Франко. К свету! Перевод с украинского. М., Детгиз, 1957, с. 3—12.

Доповідь про великого Каменяра. — «Літ. газета», 1957, 1 березня.

В Ленінградському університеті ім. О. О. Жданова на засіданні секції філологічних наук проф. І. Єрьомін прочитав доповідь на тему «Іван Франко і його участь у визвольному русі на Україні і в Росії».

Дуб біля Нагуєвичів. — «Літ. газета», 1957, 22 січня.

З історії революційного руху у Львові. 1917—1939. Документи і матеріали. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1957. 795 с. (Академія наук УРСР. Інститут суспільних наук. Львівський обласний державний архів). Відп. ред. І. П. Крип'якевич.

Про І. Франка див. за покажчиком змісту.

Документ № 367. На вечорі робітничої поезії, влаштованому 3 жовтня 1936 р. культосвітною комісією при професійній спілці малярів і лакувальників, доповідач розповів про діяльність Івана Франка, спрямовану на визволення трудящого народу з неволі.

Документ № 368. В маніфесті ЦК КПЗУ «За волю, за щасливе майбутнє українського народу» говориться про переслідування, які зазнає українська мова, мова Шевченка і Франка. Далі говориться про революційно-демократичні традиції творчості Шевченка і Франка, твори яких викидає з читалень і бібліотек ундівсько-увівська банда.

Документ № 388. Рапорт слідчого відділу міської команди державної поліції прокуророві окружного суду про покладення робітниками вінків на могилі І. Франка.

Документ № 187. Донесення слідчого відділу міської команди поліції міському старосту про симпатії професора Михайла Возняка до Радянської влади.

Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. Упорядкували М. Мольнар та М. Мундяк. Братіслава, Словацьке видво худ. літ-ри, 1957. 694 с.

Рец.: а. **Франко З., Юрачківський П.** З історії культурних зв'язків.— «Літ газета», 1957, 27 серпня.
б. **Колесник П.** Документ дружби народів. — «Рад. Україна», 1957, 3 жовтня.
в. **Чернишов А.** Документи культурного єднання. — «Рад. культура», 1957, 1 грудня.
г. **Поляков М.** Великое содружество. — «Вопросы литературы». 1958,, № 2, с. 220—224.
д. **Моторний В.** Книга про українсько-чехословацькі культурні зв'язки. — «Вільна Україна», 1957, 12 грудня.
е. **Вальо М.** Ініціатива, яку треба підтримати. — «Рад. літературознавство», 1958, № 3, с. 138—140.
є. Чешские и словацкие связи Ивана Франко. — «Славяне», 1958, № 7, с. 59.
ж. **Голота А.** — «История СССР», 1958, № 1, с. 214—217.
з. **Мороз М.** — «Жовтень», 1958, № 7, с. 152—154.
и. **Simkovič O.** Styky Ivana Franka s čechmi a Slovakmi. — «Slovenska literatura», 1958, № 1, s. 111—112.
і. **Hlavaček F.** Styky Ivana Franka s čechmi a Slovakmi. — «Československa rusistika», 1958, N 4, s. 245—246.

Зелинский К. Горьковские традиции. (К постановке вопроса). — В кн. Зелинский К. Литературы народов СССР. Статьи. М., Гослитиздат, 1957, с. 149—227.

Інтерес І. Франка до творчості М. Горького, с. 182—189. Див. також покажчик імен.

Іван Франко в школі. Збірник матеріалів виїзного засідання відділу методики літератури Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, присвяченого 100-річчю з дня народження І. Я. Франка. Дрогобич, 1957. 188 с.

Рец.: а. **Денисюк І.** — «Література в школі», 1958, № 3, с. 83—85.
б. **Тесля О.** Новий вклад у франкознавство. — «Рад. освіта», 1958, 29 листопада.

Коваль А. П. Деякі стилістичні прийоми в дожовтневій українській прогресивній публіцистиці. — Наукові записки (Київський держ. університет), т. 16, вип. 3. Збірник факультету журналістики № 2. К., 1957, с. 141—153.

Мова також про публіцистичну спадщину І. Франка.

Колесник П. Син народу. Життя і творчість Івана Франка. К., «Рад. письменник», 1957. 370 с.

Рец.: **Ходорківський І.** Служіння народові. — «Рад. літературознавство», 1959, № 1, с. 145—148.

Коломійченко Л. З історії видання і поширення творів основоположників марксизму-ленінізму на Україні в дореволюційний період. — Учені записки (Харківський держ. бібліотечний інститут), вип. 3. До 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Х., 1957, с. 79—111.

І. Франко — популяризатор марксизму, с. 82—84.

Криворучко С. Особливості взаємозв'язку авторської мови і внутрішніх монологів в українській прозі кінця XIX і початку XX ст. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 7, ч. 1, 1957, с.101—105.

Говориться також про І. Франка.

Криворучко С. Українські демократичні письменники в боротьбі за чистоту української літературної мови. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 7, ч. I, 1957, с. 96—101.

Говориться також про І. Франка.

Крутікова Н. Гоголь та українська література. (30—80 рр. XIX сторіччя). К., Держлітвидав УРСР, 1957. 551 с.

Про І. Франка зокрема в розділі III. Боротьба за Гоголя в українській критиці 60—80-х рр. XIX ст. і в розділі IV. Гоголівські традиції в українській художній прозі 60—80-х рр. XIX ст.

Курс історії української літературної мови. Посібник для студентів-заочників педагогічних інститутів. К., «Рад. школа», 1957. (Міністерство освіти УРСР. Науково-методичний кабінет заочного навчання вчителів). На правах рукопису.

Вип. 6. **І. К. Білодід, З. Т. Франко, П. И. Горецький.** Українська літературна мова другої половини XIX—початку XX століття. 107 с.

Про мову І. Франка зокрема в розділі другому: Українська літературна мова в Західних областях України в другій половині XIX — початку XX ст. Автор розділу — З. Т. Франко.

Ленин и Советская Украина. — «Дружба народов», 1957, № 11, с. 6—8.

«В начале 1921 года Ленин принял делегацию украинских крестьян. Ее руководитель Ф. П. Дидук, член КПСС с 1918 года, в те годы крестьянин-бедняк, а ныне заместитель. директора Института материальных ресурсов Академии наук УССР вспоминает: «Разговор мы вели на украинском языке. Один из наших товарищей извинился, что мы говорим по-украински, спросил, понятны ли мы ему. Владимир Ильич ответил, что он понимает и любит украинский язык, читал произведения Шевченко, Франко и других украинских писателей. В свою очередь он поинтересовался, имеются ли в селах украинские издания Шевченко, Франко, Коцюбинского и другая литература».

Див. також: Ф. Дидук. У В. И. Ленина. — «Правда Украины», 1956, 22 апреля; В кн. Спогади про Володимира Ілліча Леніна. Том 2. К., Держполітвидав УРСР, 1958, с. 604—605.

Матеріали поширеного засідання Українського театрального товариства, присвяченого постановкам творів Івана Франка на радянській сцені. К., 1957.

Примірник цього видання є в Держ. Публічній бібліотеці УРСР, № В 0668163.

Мешко І. З історії популяризації економічного вчення Маркса на Україні в 70-х рр. XIX ст. — Доповіді та повідомлення (Ужгородський держ. університет), № 1, серія історико-філологічна, 1957, с. 32—35.

Говориться також про І. Франка.

Миронов В. Іван Франко — борець проти колоніалізму і загарбницьких воєн. — Наукові записки (Український держ. поліграфічний інститут у Львові), т. 12, ч. 2, 1957, с. 61—65.

Миронов В. І. Я. Франко — великий поборник дружби українського і російського народів. — Наукові записки (Український держ. поліграфічний інститут у Львові), т. 12, ч. 2, 1957, с. 49—60.

Моргун П. А. До вивчення синоніміки революційних поезій І. Я. Франка. — «Укр. мова в школі», 1957, № 5, с. 32—39.

Мороз О. Іван Франко в боротьбі проти буржуазної ідеології. Львов. книж.-журн. вид-во, 1956.

Рец. **E. Winter.** Ivan Franko. — «Zeitschrift für Slavistik», Bd. 2, 1957, Heft 3, s. 424—427.

Обговорення проектів пам'ятника І. Я. Франку [у Львові]. — «Літ. газета», 1957, 5 березня.

Орламенко О. З-за муру кам'яного. — «Вільне життя», 1957, 24 березня.

В стінах одного з костьолів на Тернопільщині знайдено дев'ятий номер газети «Ргаса» за 1882 рік, у якому вперше надрукована поезія І. Франка «Вічний революціонер».

Панкевич І. Іван Франко і закарпатські українці.—«Дукля», 1957, № 2, с. 76—82.

Пархоменко М. Драматургия Ивана Франка. М., «Искусство», 1957. 107 с.

Содержание: Вступление. — Первые драматические опыты, поиски тем и конфликтов. — Комедии Франко. Драмы Франко. Историческая драма Франко.

Петличний І. Речення на -но, то- та їх стилістична функція. На матеріалі мови творів І. Франка. — Доповіді та повідомлення (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 7, ч. І, 1957, с. 66—69.

Попов П. Видатний чеський фольклорист і етнограф. [Л. Куба]. — «Народна творчість та етнографія», 1957, № 1, с. 48—51.

Говориться про взаємозв'язки Л. Куби з І. Франком.

Почепцов Г. Іван Франко як знавець іноземних мов. — Наукові записки (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), т. 8, 1957, с. 125—130.

Ривкіс Я. Іван Франко про закономірність польського літературного процесу XIX ст. — Наукові записки (Житомирський держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка), т. 5, 1957, с. 88—102.

Скульптори працюють над образом Івана Франка. — «Рад. культура», 1957, 31 січня.

Стебун І. Ів. Франко про національне і інтернаціональне в літературі. — Наукові записки (Житомирський держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка), вип. 5. с. 69—87.

Berezovská Z. K některým sovětským pracím o vztahu I. Franka k české literatuře. — «Československá rusistika», 1957, N 3, s. 448—453.

Berezovská Z. Poesie Ivana Franka v českém překladu. — «Československá rusistika», 1957, N 3, s. 513—515.

Рец. на кн. **I. Fraňko.** Poesie. Uspořadal J. Vladislav. Praha, 1956. 412 s.

Hrozienčik J. Účasť československých delegátov na osiavách Ivana Franka ve Lvove. [У вересні 1956 року]. — «Československá rusistika», 1957, N 2, s. 474—476.

Nevrlý M. Ivan Franko a dětská literatura. — «Československá rusistiká», 1957, № 2, s. 273—277.

Paňkevyč I. K otázce vlivu estetiky V. G. Bělinského na první kritické články Ivana Franka. — «Československá rusistika», 1957, N 3, с. 442—448. Резюме українською мовою.

Winter E. Ivan Franko. — «Zeitschrift für Slavistik», Bd. 2, 1957, Heft 3, S. 424—427.

Святкування 100-річчя з дня народження І. Франка. Огляд важливіших праць, що вийшли до 100-річчя з дня народження письменника.

Белецкий А. Поэзия Ивана Франко. — В кн. Иван Франко. Сочинения в десяти томах. Том 8. Поэмы. М., Гослитиздат, 1958, с. 5—46.

Бойко О. Поезія боротьби. Лірика збірки І. Франка «З вершин і низин». К., Держлітвидав УРСР, 1958. 180 с.

Рец.: а. **Сокрутенко Є.** — «Рад. Поділля», 1959, 3 червня.
б. **Сокрутенко Є.** Книга про майстерність великого Каменяра. — «Дніпро», 1959, № 7, с. 159—160.

Возняк М. С. Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка. К., Держлітвидав УРСР, 1958. 503 с. Підготували до друку О. Н. Мороз і М. Ф. Нечиталюк.

Рец.: а. **Кривов'яз О.** — «Рад. школа», 1958, № 5, с. 92.
б. **Мороз М.** Остання праця академіка М. С. Возняка про Івана Франка. — «Вітчизна», 1959, № 3, с. 203—205.
в. **Нечиталюк М.** Невтомний трудівник науки. — «Жовтень», 1959, № 11, с. 148—152.

Возняк С. Використання в атеїстичній пропаганді художніх творів українських письменників. — В кн. Про релігію. Збірник. Станіслав, 1958, с. 93—109.

Говориться також про І. Франка.

Возняк С. Іван Франко і Адам Міцкєвич. До 160-річчя з дня народження А. Міцкевича. — «Прикарпатська правда», 1958, 24 грудня.

Герасименко В. Боротьба за критичний реалізм в українській літературі. — Наукові записки (Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР), т. 9, серія філологічна, вип. 2. Література і мова в школі. К., 1958, с. 60—201.

І. Франко, с. 187—201.

Гольберг М. Іван Франко про героїчний епос південних слов'ян. — В кн. Літературознавство. Збірник наукових праць, т. 2. К., 1958, с. 30—40. (Міністерство освіти УРСР. Управління підготовки вчителів).

Гордієнко С. Племінник Каменяра. — «Рад. слово», 1958, 28 грудня.

Про М. З. Франка, закатованого німецькими окупантами в 1941 році.

Гримм Ф. Русская и украинская гуманистическая концепция трагедии Шекспира «Гамлет». К., 1958. 46 с. (Министерство просвещения УССР. Киевский гос. педагогический институт им. А. М. Горького).

І. Франко, с. 23—26.

Данилко П. Утвердження форм сонета в українській поезії. (І. Франко — М. Рильський). — Праці (Одеський держ. уні-

верситет ім. І. І. Мечникова), т. 148, збірник молодих вчених університету, вип. 2, 1958, с. 127—146.

Довгалюк П. Украинские писатели о Ватикане. — В кн. Ежегодник музея истории религии и атеизма, т. 2. М.—Л., Изд-во Академии наук СССР, 1958, с. 183—197.

Говориться також про атеїзм І. Франка.

Донец Г. П. Некоторые вопросы формальной логики в произведениях И. Я. Франко. — В кн. Научный ежегодник за 1957 год (Черновицкий гос. университет), 1958, с. 33—36.

Дорошенко І. Нове слово про І. Франка. — «Жовтень», 1958, № 2, с. 148—153.

Рец. на кн. **Шаховський С.** Майстерність Івана Франка. К., «Рад. письменник», 1956.

Жук Н. Й. Сатиричні оповідання І. Я. Франка про католицьке духовенство та Ватікан («Місія», «Чума»). — «Вісник Київського держ. університету ім. Т. Г. Шевченка, 1958, № 1, серія філології та журналістики, вип. 2, с. 10—18.

Засенко О. Тимофій Бордуляк. (Критико-біографічний нарис). — В кн. Бордуляк Т. Твори. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 3—49.

Про взаємовідносини Т. Бордуляка з І. Франком. На с. 467—468 лист Т. Бордуляка І. Франкові від 20 лютого 1902 р.

Кирилюк Є. П. Значення Івана Франка для слов'янських літератур. — Наукові записки (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка), т. 17, вип. 2, збірник філологічного факультету, № 13, 1958, с. 5—22.

Кондра Я. Иван Франко в защиту Горького. — «Дружба народов», 1958, № 3, с. 190—192.

Стаття Я. Кондри написана в 1941 р. і була призначена до шостого номеру журналу «Література і мистецтво», який не вийшов у світ у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни.

Кравченко Уляна. Вибрані твори. Вступна стаття [с. 3—28], упорядкування, підготовка текстів та примітки А. Каспрука. К., Держлітвидав УРСР, 1958. 498 с.; 1 л. портр., 4 л. ілюстр.

Крім поезій, присвячених І. Франкові, надруковані статті: Велика дружба, с. 422—426; Щирий друг і вчитель. с. 427—435. Листи до І. Франка, с. 436—468. У вступній статті А. Каспрука висвітлено питання зв'язків Уляни Кравченко з І. Франком.

Рец.: **Дей О.** Поезія, овіяна духом Франка. — «Вітчизна», 1959, № 2, с. 201—203.

Курс історії української літературної мови. Том І. (Дожовтневий період). За заг. ред. академіка АН УРСР І. К. Білодіда. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1958, 595 с.

(Академія наук Української РСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні).

Мова творів І. Франка, с. 476—518. Автор розділу — З. Т. Франко.

Левченко М. Пушкинские традиции в исторических произведениях И. Франко. — В кн. Пушкин на юге. Труды Пушкинских конференций Кишинева и Одессы. Кишинев, Гос. изд-во Молдавской ССР, 1958, с. 228—235. (Пушкинские научные комиссии Института языка и литературы Молдавского филиала АН СССР и Одесского дома ученых).

Маркушевська Р. Ф. І. Я. Франко — видавець і публікатор Шевченкових творів. — Праці (Одеський держ. університет ім. І. І. Мечникова), т. 148, серія філологічних наук, вип. 8, 1958, с. 43—48.

Маркушевська Р. Ф. Іван Франко про роль Шевченка, як основоположника нової української літератури. — Праці (Одеський держ. університет ім. І. І. Мечникова), т. 148, збірник молодих вчених університету, вип. 2, 1958, с. 115—125.

Михалевський І. Ідейно-художній аналіз вірша І. Франка «Каменярі» в 6 класі. — В кн. З досвіду викладання української мови і літератури в середній школі. Львів, 1958, с. 38—45. (Львівський обласний відділ народної освіти. Обласний інститут удосконалення вчителів).

Мороз О. Наталія Кобринська та її твори. — В кн. **Кобринська Н.** Вибрані твори. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 3—27.

Говориться про взаємовідносини І. Франка з Н. Кобринською.

Нудьга Г. Творча спадщина О. Роздольського. — «Вільна Україна», 1958, 19 вересня.

О. Роздольський, визначний український фольклорист, близький співробітник І. Франка.

Орехов Д. И. Произведения Ивана Франко о детях школьного возраста. — Тезисы докладов 14 отчетной научной сессии профессорско-преподавательского состава (Черновицкий гос. университет), 1958, с. 175—176.

Орєхов Д. І. Твори Івана Франка про дітей. — В кн. Научный ежегодник (Черновицкий гос. университет) за 1957 год, Черновцы, 1958, с. 147—149.

Охрименко О. Переводы Ивана Франко славянских народных песен. — Ученые записки (Гомельский гос. педагогический институт), вып. 7, Минск, 1958, с. 111—117.

Рыльский М. Мастер слова. [Иван Франко]. — В кн. Рыльский М. Классики и современники. М., Гослитиздат, 1958, с. 223—246. В кінці статті дата: «1954—1956».

Ривкіс Я. Іван Франко — дослідник російської літератури. — В кн. Філологічний збірник, присвячений IV міжнар. з'їзду славістів. Житомир, 1958, с. 61—91.

Рудницький М. Твори Каменяра англійською мовою. — «Літ. газета», 1958, 22 липня.

Рецензія на переклад збірки оповідань І. Франка англійською мовою під загальною назвою «Boa constrictor». В газеті «Daily Worker», 1958, 5 червня поміщена невелика рецензія, яка перекладена в статті М. Рудницького.

Савчук В. Революційний демократизм І. Франка. К., Вид-во Київського держ. університету ім. Т. Г. Шевченка, 1958. 65 с. (МВО УРСР. Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка).

Рец.: **Кирилюк Є.** Філософські праці на літературні теми. — «Вітчизна», 1959, № 9, с. 206—208.

Савчук В. Революционный демократизм И. Я. Франко. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. К., 1958. 19 с. (МВО УССР. Киевский гос. университет им. Т. Г. Шевченко. Кафедра истории философии).

Спицький В. Є. І. Франко про західноукраїнський робітничий клас. — В кн. Науковий щорічник (Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка) за 1957 рік. К., 1958, с. 59—60.

Стебун І. Питання реалізму в естетиці Івана Франка. К., «Рад. письменник», 1958, 309 с.

Рец.: **Рева М.** Книга про естетичні погляди Івана Франка. — «Рад. літературознавство», 1959, № 5, с. 134—138.

Третяк М. Франко про специфіку художнього відображення дійсності. — «Вісник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка», 1958, № 1, серія історії та філософії, вип. 2, с. 41—53.

Фатов Н. Ив. Франко о Пушкине. — Тезисы докладов 14 отчетной научной сессии профессорско-преподавательского состава (Черновицкий гос. университет), 1958, с. 157—158.

Франко І. Захар Беркут. [Постановка Станіславського драматичного театру. Вистави у Львові].

Рец.: а. **Мельничук Л.** — «Вільна Україна», 1958, 8 червня.

б. **Рудницький М.** На сцені «Захар Беркут». — «Ленінська молодь», 1958, 25 червня.

Ходосов К. О. Атеїстичне виховання на уроках української літератури в 5—10 класах. К., «Рад. школа», 1958. 147 с.

І. Франко, с. 37—44, 100—112.

Челак М. Иван Франко о роли народных масс и личности в истории. — Записки (Харьковский сельскохозяйственный институт), т. 22, 1958, с. 107—121. (Кафедра марксизма-ленинизма).

Чечот М. Вивчення лірики І. Франка в IX класі. — Наукові записки (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), т. 9, вип. 2, 1958, с. 3—42.

Чечот М. Вивчення оповідання Ів. Франка «Історія кожуха» в 5 класі. (З досвіду Вінницької середньої школи № 6). — Наукові записки (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), т. 10, вип. 3, 1958, с. 29—35.

Чечот М. І. Я. Франко і М. Є. Салтиков-Щедрін. — Наукові записки (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), т. 12, праці кафедри української літератури, 1958, с. 87—100.

Чечот М. Цикл сатиричних нарисів Івана Франка «Рутенці». — Наукові записки (Вінницький держ. педагогічний інститут ім. М. Островського), т. 12, праці кафедри української літератури, 1958, с. 101—112.

Штейнберг Е. Из истории украинской музыкальной культуры. Н. Лысенко и И. Франко. — Ученые записки (Гос. научно-исследовательский институт театра, музыки и кинематографии), т. 2. Сектор музыки. Л., 1958, с. 353—388.

Яценко В. До питання про позитивного героя в критичній спадщині І. Я. Франка. (На маргінесі критичних статей про Т. Г. Шевченка, І. С. Нечуя-Левицького та Лесю Українку). — Наукові записки (Черкаський держ. педагогічний інститут), т. 12, серія історико-філологічних наук, вип. 4, 1958, с. 39—58.

Horálek Karel, Horálkova Zdenka. Ukrajinská piseň o vojvodovi Stefanovi v zapisu ze XVI století. — «Slavia», Roč. **XXVII**, 1958, seš 3, s. 415—424.

Говориться про І. Франка як про одного з перших дослідників «Пісні про Штефана-воєводу».

Jakóbiec M. Iwan Franko. Wrocław, 1958. 74 s. (Biblioteka Towarzystwa wiedzy powszechnej. Seria nauk społecznych).

Рец.: а. **Мороз М.** Праця польського дослідника. — «Всесвіт». 1959, № 4, с. 110—111.
б. **Пачовський Т.** Цінний нарис про І. Франка. — «Рад. літературознавство», 1959, № 6, с. 147—148.

Limanowski B. Pamiętniki. (1870—1907). Opracował Janusz Durko. Warszawa, «Książka i wiedza». 1958. XV, 846 s.; 1 л. портр., 49 л. ілюстр.

Про І. Франка див. за покажчиком імен.

Wasilewski S. [Спогад про І. Франка з рр. 1908—1910].— В кн.: Wasilewsky S. Pod kopułą lwowskiego Ossolineum. Pamiętnik stypendysty i asystenta Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1905—1910. Wrocław, 1958, s. 158—160.

1959

Бача Ю., Іваньо І. І. Я. Франко в боротьбі за розвиток літератури на Закарпатті. — «Дукля», 1959, № 2, с. 120—131.

Білецький О. Микола Вороний. — В кн. Вороний М. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 3—41.

Говориться про взаємозв'язки М. Вороного з І. Франком.

Біловая В. Іван Франко і природа. — «Прикарпатська зірка», 1959, 1 грудня.

Булашенко І. Із спостережень над стилем сатиричних оповідань І. Франка 70—80-х років. — Учені записки (Харківський держ. університет ім. О. М. Горького), т. 101, труди філологічного факультету, т. 7, 1959, с. 175—190.

Бурячок А. Із спостережень над словотвором у повісті І. Франка «Борислав сміється». — Наукові записки (Інститут мовознавства Академії наук УРСР), т. 15, 1959, с. 78—92.

Бучко Н. Повість І. Франка «Лель і Полель». — Праці (Одеський держ. університет ім. І. І. Мечнікова), т. 149, збірник студентських робіт, вип. 5, 1959, с. 105—109.

Вервес Г. Юліуш Словацький і Україна. Літературно-критичний нарис. К., «Рад. письменник», 1959. 168 с.

І. Франко — дослідник творчості Ю. Словацького, с. 94—97.

Возняк С. Використання в атеїстичній пропаганді української художньої літератури. (Методичні поради та матеріали до лекцій). К., 1959. 27 с.

Говориться також про І. Франка.

Волянюк М. Ідеї, що кликали до боротьби. (Розповсюдження марксистсько-ленінської літератури на західноукраїнських землях наприкінці XIX—на початку XX ст.). — «Вільна Україна», 1959, 19 вересня.

Говориться також про І. Франка.

Волянюк М. М. Марксистська література в Галичині в другій половині XIX — на початку XX сторіччя. — Праці кафедр суспільних наук (Львівський держ. університет ім. Івана Франка), вип. 5. Питання філософії, 1959, с. 35—55.

Про заслуги І. Франка в справі популяризації вчення К. Маркса в Західній Україні.

Волянюк М. М. Перші нелегальні робітничі гуртки у Львові. — Наукові записки (Львівський філіал Центрального Музею В. І. Леніна), вип. І. Львів, 1959, с. 19—47.

Говориться також про І. Франка.

Волянюк М., Дудикевич Б. Сяйво ленінських ідей. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959. 30 с.

Стаття В. Г. Плеханова «Робітницький і революційний рух в Росії», надрукована у журналі І. Франка «Життя і слово», 1896 року, в примітці до якої згадується «адвокат Ульянов (брат повішеного в 1887 р.)», а також про заслуги І. Франка в пересилці «Искры» в Росію.

Гербільський Г. Передова суспільна думка в Галичині. (30-ті і середина 40-х років XIX століття). Львів, Вид-во Львівського університету, 1959. 160 с.

Про І. Франка на протязі всього курсу. Франкова оцінка питання.

Горький А. М. Письма к А. Н. Тихонову. — В кн. Горьковские чтения. 1953—1957. М., Изд-во Академии наук СССР, 1959, с. 3—98.

Про І. Франка, с. 47. Заходи О. М. Горького в справі видання поеми «Мойсей» в перекладі на російську мову.

Гудзій М. К. Олександр Іванович Білецький. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1959. 50 с; 1 л. портр. (Академія наук УРСР. Серія «Вчені Української РСР).

Акад. О. І. Білецький — дослідник спадщини І. Я. Франка, с. 10—11. Бібліографія праць акад. О. І. Білецького, с. 23—50.

Дей О. Українська революційно-демократична журналістика. Проблема виникнення і становлення. К., Вид-во Академії наук УРСР, 1959. 492 с. (Академія наук УРСР. Інститут суспільних наук).

Рец.: а. **Цьох Й.** Основательное исследование. — «Львовская правда», 1959, 9 сентября.

б. **Білецький О.** Початок широких і важливих досліджень. — «Рад. літературознавство», 1960, № 2, с. 132—135.

в. **Матвійчук М.** Становлення української революційно-демократичної журналістики. — «Доповіді Академії наук УРСР», 1960, № 3, с. 409—412.

г. **Дорошенко І.** Історію української журналістики буде створено.— «Вітчизна». 1960, № 4, с. 207—210.

д. **M. J[akóbiec].** — «Slavia orientalis», 1961, N 2, s. 276—277.

В. Т. Дмитрук. [Некролог]. — «Вільна Україна», 1959, 21 квітня; «Львовская правда», 1959, 21 апреля; «Рад. літе-

ратурознавство», 1959, № 3, с. 158; Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник VII. Львів, 1960, с. 505—506.

В. Т. Дмитрук, доцент Львівського держ. університету ім. Івана Франка, автор ряду праць з франкознавства.

Дмитрук В. [Перший секретар Бориславського міськкому КПУ]. Щасливі нащадки Бенедя Синиці. — «Вільна Україна», 1959, 7 листопада.

Про оновлений радянський Борислав.

Єрьомін І. Іван Вишенський і його громадсько-літературна діяльність. — В кн. Вишенський І. Твори. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 3—39.

І. Франко — дослідник творчості Івана Вишенського та автор поеми «Іван Вишенський».

История философии. Том IV. Под ред. М. Дынника [и др.]. М., Изд-во Академии наук СССР, 1959. 672 с.

Четвертий том, присвячений історії філософської думки російського народу й інших народів СРСР у другій половині XIX ст. Про І. Франка див. за покажчиком імен.

Кизя Л., Коваленко М. Вікова боротьба українського народу проти Ватікану. К., Вид-во Київського університету, 1959. 291 с.

Про І. Франка у четвертому розділі: Боротьба передової суспільної думки в Росії і на Україні проти Ватікану в XIX столітті.

Козланюк П. Подорожі. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959. 83 с.

Відзначення ювілею 100-річчя з дня народження І. Франка у В'єтнамі, с. 49—50.

Козлова Н. І. Франко — перекладач містерії «Каїн» Байрона. (Із спостережень над перекладом). — Наукові записки (Житомирський держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка), т. 11, серія лінгвістична, с. 95—110.

І. П. Котляревський у критиці та документах. Збірник статей, рецензій, висловлювань. Упорядкування, вступна стаття [с. 3—18] та примітки А. Залашка. К., Держлітвидав УРСР, 1959. 215 с.

Праці І. Франка про І. П. Котляревського, с. 118—138. У вступній статті про І. Франка, с. 10—11.

Кузьмина З. «Калевала» на Украине. — «На рубеже», 1959, № 6, с. 121—123.

Наводяться висловлювання І. Франка про «Калевалу».

Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. 1917—1959. Збірник документів. Том І. (1917—червень 1941 рр.). К., Держполітвидав УРСР, 1959. 883 с.; 1 л. портр.

Документ № 158. Про святкування 10-х роковин з дня смерті великого українського письменника-революціонера Івана Франка. Постанова РНК УРСР від 18 травня 1926 року, с. 311—312.

Документ № 361. Про заснування комітету по проведенню 85-річного ювілею з дня народження Івана Франка. Постанова РНК УРСР від 22 квітня 1940 р., с. 812.

Документ № 362. Про організацію музеїв і бібліотек у Західних областях України. Постанова РНК УРСР від 8 травня 1940 р., с. 813. [Про організацію Державного обласного меморіально-літературного музею ім. Івана Франка в м. Львові]

Кульчицький В., Тітова Н. Критика Іваном Франком буржуазного виборчого права. Львів, Вид-во Львівського університету, 1959. 23 с. (Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР. Львівське відділення).

Курманова М., Рейнблат М. Вивчення повісті І. Франка «Борислав сміється». — В кн. З досвіду викладання української літератури в школах міста Києва. К., «Рад. школа», 1959, с. 73—105. (Київський міський інститут удосконалення кваліфікації вчителів).

Лавров Ф. Народні сатирики, гумористи та жартівники. — «Народна творчість та етнографія», 1959, № 4, с. 49—56.

Говориться також про Антона Грицуняка, близького приятеля І. Франка.

Лисенко О. М. М. В. Лисенко. (Спогади сина). К., Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. л-ри УРСР, 1959. 269 с.; 1 л. портр.; 8 л. ілюстр.

Про дружбу І. Франка з М. Лисенком, с. 78—85 та інш.

Лозинський І. Співець боротьби і дружби. — «Вільна Україна», 1959, 20 листопада.

Б. Червеньскі, автор «Червоного штандару», приятель і співпрацівник І. Франка.

Маківка С. Народна гвардія імені Івана Франка. Із спогадів підпільника. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959. 126 с.

Медведик П. Павло Думка. — «Вільне життя», 1959, 17 листопада.

Творчість П. Думки в оцінці І. Франка.

Мезенцева Г. Г. Музеи Украины. К., Изд-во Киевского университета, 1959. 179 с.

Музеї І. Я. Франка у Львові та Нагуєвичах, с. 137.

Моргун П. Із спостережень над синонімікою революційних поезій І. Я. Франка. — Учені записки (Харківський держ. університет ім. О. М. Горького), т. 101, труди філологічного факультету, т. 7, 1959, с. 287—297.

Орєхов Д. І. Твори Івана Франка про дітей дошкільного віку. — Наукові записки (Чернівецький держ. університет), т. 41, серія філологічних наук. 8 випуск аспірантських робіт. Чернівці, 1959, с. 44—65.

Пича В. Четвертая ежегодная. — «Львовская правда», 1959, 26 сентября.

Замітка про Четверту щорічну сесію, присвячену вивченню творчості І. Франка.

Регушевський Є. С. Виступи І. Я. Франка за розвиток наукового стилю української мови та української термінології. — Наукові записки (Ровенський держ. педагогічний інститут), вип. 4, 1959, с. 3—26.

Регушевський Є. С. Мовознавча термінологія в наукових і публіцистичних працях І. Я. Франка. — Наукові записки (Ровенський держ. педагогічний інститут), вип. 4, 1959, с. 61—94.

Ривкіс Я. Іван Франко про зображення народу в літературі. — Наукові записки (Житомирський держ. педагогічний інститут ім. Івана Франка), т. 12, вип. 1, 1959, с. 123—137.

Рильський М. Наша кровна справа. Статті про літературу. К., Держлітвидав УРСР, 1959. 557 с.

Українська поезія дожовтневої пори, с. 99—158. [І. Франко, с. 142—150]; Великий письменник і громадянин [Іван Франко], с. 350—365.

Рыльский М. Украинская поэзия до Октября. — В кн. М. Рыльский. Литература и народ. Статьи. М., «Сов. писатель», 1959, с. 83—140. Иван Франко, с. 125—131.

Савчук В. М. Взгляды И. Франко по национальному вопросу. — Научные записки кафедры марксизма-ленинизма (Ждановский гос. металлургический институт), т. I, 1959, с. 212—237.

Смаль В. З. З історії боротьби за народну освіту в західноукраїнських землях.—«Рад. школа», 1959, № 11, с. 77—82.

Про статтю І. Франка «Великі діяння пана Бобжиньського», спрямовану на захист народної школи за часів Австрії.

Смаль В. Критика антинародної політики експлуататорських класів у галузі освіти в творах І. Франка. — Наукові записки (Науково-дослідний інститут педагогіки), т. 12, 1959, с. 179—211.

Тудор С. Поет-борець. [Іван Франко]. — В кн. Тудор С. Твори. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 610—615.

Челак М. О философских взглядах И. Я. Франко.— Сборник научных работ преподавателей философии вузов г. Харькова, т. I, 1959, с. 145—165.

Шемет О. М. Зв'язки прогресивних діячів Галичини з російськими соціал-демократами в останній чверті XIX ст. — Наукові записки (Львівський філіал Центрального Музею В. І. Леніна), вип. І. Львів, 1959, с. 48—76.

Багато уваги присвячено зв'язкам І. Франка.

Ярошенко А. Незламний боєць революції. [Василь Федорович Коцко]. — В кн. За волю народу. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959, с. 7—24.

В. Ф. Коцко, автор спогадів про І. Франка.

Ящук П. Й. Михайло Павлик. — В кн. Павлик М. Твори. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 3—37.

Ящук П. Михайло Павлик. Літературно-критичний нарис. Львів. Кн.-журн. вид-во, 1959. 144 с.

У цій та попередній працях багато уваги присвячено зв'язкам М. Павлика з І. Франком.

АНДРІЙ СТЕПАНОВИЧ БРАГІНЕЦЬ

27 квітня 1963 року передчасно помер завідуючий кафедрою філософії, проректор Львівського ордена Леніна державного університету ім. Ів. Франка, доктор філософських наук, професор, член КПРС з 1926 р. Андрій Степанович Брагінець.

Андрій Степанович пройшов великий життєвий шлях від комсомольського працівника до відомого вченого-філософа.

Народився Андрій Степанович Брагінець 13 грудня 1903 р. в с. Канівці, Черкаської області, в родині селянина-бідняка. Рано вступивши на трудовий шлях, тісно пов'язавши своє життя з Комуністичною партією, Андрій Степанович брав активну участь у боротьбі за становлення і зміцнення колгоспного ладу на Україні.

У 1934 році А. С. Брагінець закінчив Харківський університет, а у 1937 році — аспірантуру.

Зразу ж після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі, у 1939 році, партія направляє А. С. Брагінця у Львів для організації радянського університету.

З перших днів Великої Вітчизняної війни Андрій Степанович Брагінець взяв участь у самовідданій боротьбі радянського народу проти фашистських загарбників, пройшовши славний бойовий шлях від Волги до Берліна.

Після закінчення війни А. С. Брагінець знов повертається до Львівського університету, щедро віддаючи всі свої сили, організаторський талант і знання справі підготовки і виховання висококваліфікованих кадрів радянських спеціалістів. Понад 20 років А. С. Брагінець очолював кафедру філософії Львівського університету, був членом редакційної колегії щорічного збірника «Іван Франко. Статті і матеріали».

Перу Андрія Степановича Брагінця належить понад 30 праць з історії філософії і суспільно-політичної думки. Серед них монографії «Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка», «Боротьба В. І. Леніна проти реакційної філософії», «Георгій Валентинович Плеханов», «Іван Франко — видатний атеїст-просвітитель» та інші.

Радянський уряд високо оцінив заслуги Андрія Степановича Брагінця як воїна і вченого, нагородивши його орденом Леніна, орденом Червоної Зірки і медалями.

Людина великої душі, талановитий вчений, прекрасний педагог і вихователь, чуйний і щирий товариш Андрій Степанович Брагінець користувався любов'ю і повагою студентської молоді і наукових працівників не лише Львова й України, а й за межами республіки.

Світла пам'ять про вірного сина Комуністичної партії і народу, видатного вченого і чудову людину Андрія Степановича Брагінця назавжди збережеться в серцях його багаточисленних учнів, друзів, співробітників і всіх тих, хто його знав.

ЗМІСТ

СТАТТІ І ДОСЛІДЖЕННЯ

С. М. Возняк. Про джерела інтернаціоналізму І. Франка
А. Ю. Войтюк. Іван Франко про історичну та художню правду 16
М. І. Рева. Іван Франко про типове 25
І. Г. Бацула. Проблема таланту в інтерпретації Івана Франка 31
А. І. Скоць. Поема І. Я. Франка «Смерть Каїна» . . 42
О. І. Кисельов. Недокінчена поема Івана Франка «Історія товпки солі» 57
В. І. Калинович. Коломийський судовий процес Івана Франка і селян Косівщини у 1880 році 63
А. І. Пашук. Зв'язки І. Франка з С. Подолинським . . 75
С. М. Злупко. Ідейні зв'язки І. Франка і В. Навроцького 91
В. Олійник. І. Франко і М. Старицький 102
М. І. Рудницький. Одна з соціальних проблем у творчості Івана Франка і Бернарда Шоу 120
О. В. Хоміцький. Генріх Кляйст в оцінці Івана Франка . 132
М. Й. Онишкевич. Полонізми і діалектизми та їх коментування в 20-томнику творів І. Франка 139

ПУБЛІКАЦІЇ І МАТЕРІАЛИ

Т. І. Пачовський. Лист І. Франка про творчість О. Кобилянської 157

БІБЛІОГРАФІЯ

О. Н. Мороз, М. О. Мороз. Радянське франкознавство за 1960—1961 роки 167

Додатки

О. Н. Мороз, М. О. Мороз. Матеріали до бібліографії критичної літератури про І. Франка 208
Андрій Степанович Брагінець 280

Редактор І. Л. Моторнюк
Технічний редактор Т. В. Саранюк
Коректор С. Я. Михайленко

Иван Франко.
Статьи и материалы, сборник десятый.

БГ 06228. Здано до набору 4. V. 1963 р. Підписано до друку 2. IX. 1963 р. Формат 60x90¹/₁₆. Паперов. арк. 8,875. Друк. арк. 17,75+1 вкл. Обл.-видавн. арк. 16,4. Тираж 2 000. Ціна 81 коп. Зам. 365.

Друкарня видавництва ЛДУ
Львів, Університетська, 1.

Ціна 81 коп.

57

1447